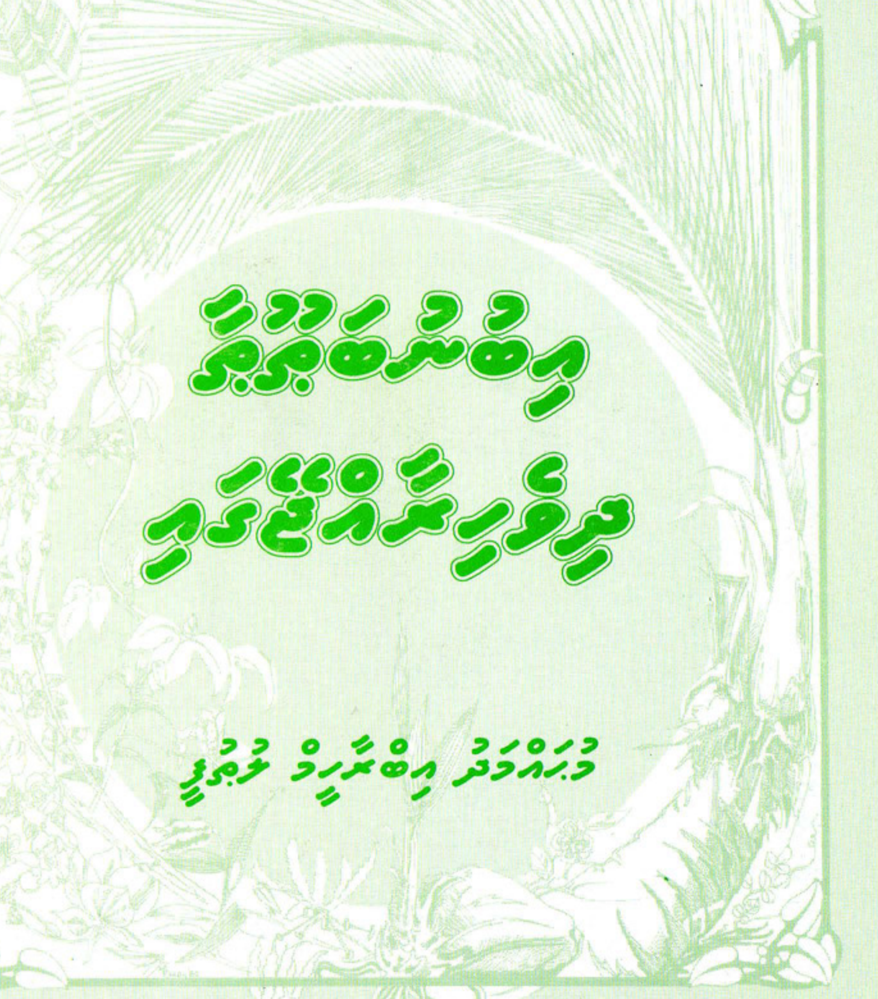
٢٢ ރަބީޢުލްއާޚިރު ١٤١٢ ހ.

3 ނޮވެމްބަރު 1991 މ.

ޢަދަދު - ٣٢

އިބްނުބަޠޫޠާ

ދިވެހިރާއްޖޭގައި

މުޙައްމަދު އިބްރާހީމް ލުޠުފީ

ދިވެހިބަހާއި ތާރީޚަށް ޚިދުމަތްކުރާ ޤައުމީ މަރުކަޒު

ISBN 99915 7 18 3

بسم الله الرحمن الرحيم

ދިވެހިބަހާއި ތާރީޚަށް ޚިދުމަތްކުރާ ޤައުމީ މަރުކަޒު
މާލެ،

"ހިތުދުވާކުރުމުން ވަނީމަ ކަރުނަވެސް އިސްތަށިގަނޑު ދުވަހަ
ކަލޭމު ކުރުމުން ދޫކޮށްލައިފި ތަރިކާ ވަޅުގަނޑު ނިމުމަކާ.
ވަރުގިނައަތް ހޭކުރަމުންދާ ކުލީގެ ފުރަސްމަތީ ދުނިޔެ ދޮގު
ރަނގަޅަށް ދިރިއުޅުމަށް ފަރުވާ ސަލާމަތު ބަރަކާތް.
އާދިޔާ އަޅުގަނޑަށް ދިނުމުން ކުރީގެ ބަރަކާތުގައި
ހާލަތުގައި އެންމެހާ ޗާޕުވުމުގައި ދާދި ދުވަހެވެ.
ފެށުމުގައި ނިމުމަކަށް ދާއިރާ ހަމަޖެހުމަށް ސަލާމަތުގައި
ދުނިޔޭގެ ކުރިމަތީގައި ހިތްހަމަ އަބަދުވެސް ހުރުމަ."

ދިވެހިބަހާއި ތާރީޚަށް ޚިދުމަތްކުރާ ޤައުމީ މަރުކަޒުން މި ޝާއިޢުކުރާ ފޮތަކީ ދިވެހިތާރީޚަށް ވަރަށްބޮޑު ޚިދުމަތެއް ކަމަށް ބަލާފައި ކުރިއަށް ގެނެވޭ ރިހްލަތު އިބްނު ބަޠޫޠާ ދިވެހިރާއްޖެއަށް ޒިޔާރަތްކުރި ދުވަސްވަރުގެ ތާރީޚީ ވާހަކަތަކެވެ. ތަރުޖަމާ އެކުލަވާލުމުގައި މުހިންމު ފޮތެއް ކަމުގައި ދެކެވޭ ފޮތެއް ކަމަށް ޤައުމީ މަރުކަޒުން ދެކެމެވެ.

ޝައިޚުގެ ނަމަކީ: أبوعبدالله محمد ابن بطوطة އަދި ދިވެހި ތާރީޚުގެ

އަޅުގަނޑުމެންނަށް ލިބޭ ތާރީޚީ ލިޔުންތަކުގެ ތެރެއިން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ތާރީޚާ ގުޅޭ މުހިންމު ލިޔުމެކެވެ.
އެއީ، އިބްނު ބަތޫތާ ދިވެހިރާއްޖޭގައި ޤާޟީކަމުގައި ހުންނެވި ދުވަސްވަރު ލިޔުއްވި ސަފަރުނާމާ ރިހުލާ އިބްނު ބަތޫތާ
ދިވެހިރާއްޖެ ތެރޭގައި ... 24 ފެބްރުއަރީ 1304 ގައެވެ. މޮރޮކޯގެ ޓަންޖީރުގައި
ވިހެއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ދިވެހިރާއްޖެއަށް ... 21 އަހަރުގެ އުމުރުގައި
ފުރައްވާފައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ދިވެހިރާއްޖޭގައި ... ދިރިއުޅުއްވައި އަނބިކަނބަލުން ގެންގުޅުއްވިއެވެ.
އެކަލޭގެފާނު ... ސަފަރުކުރައްވައި ... އަލުން މޮރޮކޯއަށް ... އެކަލޭގެފާނު
... ސުލްޠާނާ ... ފުރުސަތު ... ދެއްވިއެވެ
... 1377 ގައެވެ.
އިބްނު ބަތޫތާ އެކަލޭގެ ދަތުރުތަކުގެ ... ލިޔުއްވީ
... އެކަލޭގެ ... ލިޔުމުގައި الأديب محمد بن جزي الكلبي
... ލިޔުއްވިއެވެ. އެއީ، ابن جزي ... "تحفة النظار
في غرائب الأمصار وعجائب الأسفار" ... ލިޔުއްވިއެވެ. އެ ފޮތް
... ދިވެހިރާއްޖޭގެ ... އެ ފޮތް
... ފެނިގެންދެއެވެ. ... ފޮތެއް ... ލިޔުއްވި ...
... (1348 ވ. - 1358 ވ.) ގެ ... ابن جزي
... ލިޔުއްވި ... ފޮތް ...
(PARIS. MS. SUPPL. 907 ނަންބަރު) ... ހުރެއެވެ. ...
... ފޮތް ... ނަކަލު ... އެއީ ... ފޮތެކެވެ
... 1819 ގައެވެ.
އިބްނު ބަތޫތާ ... ދިވެހިރާއްޖެ ...
... އިބްނު ބަތޫތާ ... ލިޔުއްވި ...
... އިބްނު ބަތޫތާ ... ދިވެހިރާއްޖެ ...
"... އިބްނު ބަތޫތާ ... ދިވެހިރާއްޖެ ..." ގައި سمو الأمير

محمدأمين ދީދީއާ ސިފަކުރެވުނު ރިޢާޔަތުގެ ގޮތުގައި "އިބްނު ބަތޫތާ
ރިޙްލަތުގައިވާ ރިޙްލަތުގެ ބަޔާން ދިވެހިބަހަށް ތަރުޖަމާކުރުމަށް، އަރަބިބަހުން
ދިވެހިބަހަށް ތަރުޖަމާކުރެއްވީއެވެ. ނަމަވެސް ތަރުޖަމާ ކުރެވިފައިވާ ބައެއް ތަންތަން
ތަރުޖަމާ ކުރެވިފައިވަނީ އަރަބިބަހުން ދިވެހިބަހަށް ބަދަލުކޮށް ބަޔާންކުރުމަށެވެ.
ބައެއް ތަރުޖަމާ ކުރެއްވުމަށް ރަނގަޅަށް އަރަބިބަހުގެ މާނަ ބަޔާންކުރުމަށް.
ތަރުޖަމާކުރެއްވި ބައިތަކުގައި ދިވެހިރާއްޖެ ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ބައެއް
ތަންތަނެވެ. "ރިޙްލަތު ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ތަރުޖަމާ ދިވެހިބަހަށް ރިޙްލާގެ
"ابن بطوطة ދިވެހިރާއްޖޭގައި" ދިރިއުޅުއްވި އިބްނު ބަތޫތާގެ ރިޙްލަތުގެ ތަރުޖަމާ
ދިވެހި ބަހުން ތަރުޖަމާކޮށް ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ތަރުޖަމާކުރުމުގެ ތެރެއިން ދިވެހިބަހަށެވެ. އަދި
ބަހުން ތަރުޖަމާކޮށް ދިވެހިބަހަށް އިބްނު ބަތޫތާގެ ރިޙްލަތުގެ ތަރުޖަމާ ދިވެހި
ތާރީޚުން އެނގޭ ބައެއް ކަންކަން އަދި ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ތަރުޖަމާ ކުރެވިފައި،
ތަރުޖަމާކޮށް ތަރުޖަމާ ކުރެވިފައިވާ އިބްނު ބަތޫތާގެ ރިޙްލަތުގެ ތަރުޖަމާ
ދިވެހިބަހުން މި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ބަޔާން ތަރުޖަމާކޮށްފައެވެ.

މިފޮތް ޝާއިޢުކުރުމުގައި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ތާރީޚަށް ދިވެހި
ތާރީޚުން މިފޮތުގެ ޝަރަފުން އިތުރު އަހުލުވެރިވާނެއެވެ. ދިވެހި ދަރިންނަށް
އިތުރު ފައިދާ ކުރާނެއެވެ.

15 ޝައްވާލް 1411

30 އޭޕްރީލް 1991

ޢަބްދުﷲ ހަމީދު
ދިވެހިބަހާއި ތާރީޚަށް ޚިދުމަތްކުރާ ޤައުމީ މަރުކަޒުގެ
ރައީސް

މުޤައްދިމާ

رحلة إبن بطوطة ނުވަތަ « تحفة النّظار في غرائب
الأمصار وعجائب الأسفار » މި ފޮތް ދުނިޔޭގެ ގިނަ ބަސް-
ބަހަށް ތަރުޖަމާކުރެވިފައިވެއެވެ. އަދި އިބުނު ބަޠޫޠާގެ ދަތުރުތަކާ
ގުޅޭ އަލުން ދިރާސާކޮށް މަސްދަރުތަކުގައި މަރުޙަލާ އެއް ޢިލްމުވެރިކަމި ހުރި
ފޮތްތަކުން މިއަދުގެ ދިވެހިރާއްޖޭގައި މަޢުލޫމް ނޫނެވެ. އިބުނު ބަޠޫޠާގެ އާ
ދަތުރުކުރެއްވި، ދަތުރު ފަތުރު ކުރެއްވުމުގެ ޝާހީ ވެރިކަމުން ހުރި، ޢަޖަބު
ވާހަކަތަ ކުރެއްވިގެން ޖޯގްރަފީ މިއަދާ ހަމައަށް ހުރި އެންމެ ބޮޑު ދަތުރުތަކެވެ.
އެ ދަތުރުތަ ބަޔާ ފޮތަށް ގޮތްކަސްރެ ކަން ފަންސަސްވީސްކަން އަހަރުން އިބުނު
ބަޠޫޠާ ދިވެހިރާއްޖޭގެ 2/3 ގައި ކުރެއްވި ދަތުރުތަކުގެ ތަފްޞީލާ އެވެ.

މި ފޮތުގެ ފޮތް އުނގެނި ދިވެހިބަހަށް ތަރުޖަމާ ކުރެވިފައިވާ
ތަރުޖަމާ ފޮތުގައި ހިމެނޭ ދިވެހިރާއްޖޭ ބާއި ބަޔާ ބަޔަށް ދިވެހިބަހަށް
ތަރުޖަމާ ކުރެވިފައިވާ އެވެ. އެ ތަރުޖަމާކޮށް ލިޔުއްވީ ސަރުކާރު އެކަމަށް ދިވެހި
ބަހަށް ޢައްޔަނުކުރެއްވި. فضيلة الشيخ حسين صلاح الدين އެވެ. އެ ތަރުޖަމާ-
ކުރެ ހިސާ ގަޔާނުގައި ނެރުނެވެ. އަދި ގައުމީ ފޮތުގެ ގޮތުގައި އެ
ފޮތް އަދި ތަރުޖަމާ ކުރެވިފައިވާ ނެތެވެ. ތަރުޖަމާ ކުރުމުގެ ބަޔަކާ ދުރަށް-
ވެސް އަލަށް ތިޔާރުކުރީ « ރިސާލަތު ފޮތުގެ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ތާރީޚުގެ ރިސާ-
ލަތުގެ » މި ފޮތުގައި، އެ ބައިގެ ތަރުޖަމާ، ބައެއް އިޞްލާޙާ އެކު
ޝާއިޢުކުރެވިފައިވާ އެވެ.

އިބުނު ބަޠޫޠާގެ ދަތުރުނާމާ އިން ދިވެހިރާއްޖޭ އާ ބެހޭ ބައި

ތަރުޖަމާކުރުމުގެ މަސައްކަތް އަލުގަނޑު ފެށި އިރު އަލުގަނޑަށް ހީވަނީ
އެއީ ސުދުއްފުރު އަމިއްލަ ތަރުބިއްޔަތު ދީބައިވަރު އަމިއްލަ އިސްލާމީ ބައްޔާރެ
ފުރުޞަތާ ވިސްނުމަށް ފިޔަވައި އިބޫނު ބަތޫތާގެ ދަތުރުނާމާ އިރު، ހާއްޖަ
އާ ބޭނުބައިގެ ދަރުމަނު ތަރުޖަމާ އެއް ނުކުތަކަށް.

އަލުގަނޑުގެ މި މަސައްކަތަކީ އެ ދަތުރުނާމާ އިރު ދިވެހި
ހާއްޖަ އާ ބޭނުބައި އެކަނި ތަރުޖަމާކުރެއް ނުނުވެ. އެ ދަތުރުނާމާގެ އެނގު
ދުވަސްވީ އިނގިރޭސި ބަހުން އޮތް ކޮޕީ އާއި އަދި އެނގު ފަހުންވި ޖަމާން ބައި
އިނގިރޭސި ބަހުން ލިޔުފައި އޮތް ކޮޕީ އާއި ސައިރު އަލްބަރޫނީ ގެ ކުރު، އިސްރާ-
ޔީލް ބަހަށް ތަރުޖަމާކުރުމަށް ތަރުޖަމާ އާއި، އަދިވެސް އެ ފޮތުގެ ވައްކަތު
ލިޔުފައި ހުރި ބައެއް ފޮތްތައް އެއް ފަހަރަކު ވުރެ ގިނަ ފަހަރު މުޠާލިޢާ
ކުރުމަށް ފަހު މިވީ ދަރުމުނާމާގެ މައްސަލަ ބަލައިގެން ދިވެހިބަހާއި އާއި މެދު
އިބޫނު ބަތޫތާ ލިޔުއްވި ބައިގެ މައްސަލަ ތަޢުރީފު، ތަސްލީމު އަދި ތަހުޒީބު
ހަމަޖެހުން ބަލައިލުމުގެ މަސައްކަތެވެ. ތަސްލީމުގެ ތިލަފަތްގެ އެއް
ކަލަން އަލްޤާނޫނު ދުރައްމަށް ޝަރުޢީ އުޞޫލުން ބޭނުން ބަތޫތާ އަލުގަނޑު
ވާ އިރު އެކުއެކަހަލަ ފޮތްތަކުގެ ނަމޫނާ އިރު 8 ވަނަ ފަސްލުގެ ޖަމާން ދުށް-
ލުން ދަރުމުނާމާ ލަފްޒުގެ ފަރާތުން ގައި ފެށި އަލުގަނޑު ހަނދާންކުރި ނަމްތަކެއް
އެވެ. އެހެން ކުރުމުގައި މައިބައި ހިސާބުތަކާ ފާހަގަ ކުރުމަށް ހުރިހާ އިތުރު ކަމަށް.
އެ ކަމަކަށް ތަޢާރުފުކުރި ކޮމިޓީއަށް ޝުކުރުކުރަމެވެ، އިސްމާލާވުހެއް ހާޒިރުގެ ކުރިއެރުމުގެ ބޭނުން ކޮށްލަ ފަހަރެއް
ނަމަވެސް އިރުޝާދު ދެއްވުމަށް. މަރުޙަބާ އަލުގަނޑުގެ މި މަސައްކަތަކީ ދިވެހިރާއްޖޭގެ
ތާރީޚުގެ ތިލަ ޖަމާނަށް ބަލާ ގޮތް ތަފާތު އިބޫނު ބަތޫތާގެ ޤައުމުތަކެއް އެ
ޖަމާނުގެ ދިވެހިންގެ އާދަކާދަ ދިވެހިންގެ ހިސާބުން ކުރު މަސައްކަތެއްކަން ދަނެވޭ
އެވެ. ފަހަނައަޅާ ގައި ވެސް އެހެންޏެން އެއް ޖަމާން ޗީތަކެއް ކަމަށް، ދިވެހި
ހާއްޖޭގެ ތާރީޚާ ވާދަވާލުމުގައި ޤާބިލުކަމާއިމެ، އެކަމަ އަލުގަނޑު އެރޯ ކުރަ-

ތަކެއް ބޭއްސުން ނޫނީނުކަން، އެދުވަހަށް ހިތްވެސް ފަހަރުތަކުގައި ތަރުނަ-
ވެގެން. "އުތުރު ބޮޑުން ދެފަރާތުގައި އުޅުމ" ދިވެހިރާއްޖޭގެ ތާރީޚުގައި އާދަ-
ގާތަށް އޮތީ ހަރަކާތް ތަރުޖަމާކުރެވުނު ޖަހާފައެވެ. މީގާ ދިވެހިބަހުގެ މި ގަވާއިދު
އެކަން ލިޔުންތެރިންނާއި ދުވަސްވަރުން ފަދައިން ތާރީޚުގެ ތާރީޚުގައި
ޤާނޫނުތަކެވެ، އިތުރު ހުރިހާކަމެއް ކުރުމަށް ނަގައިގެން އުޅޭ ގަވާއިދުތަކެވެ. އުޅޭ-
ވައިވާނެ ގަވާއިދެއް ނުނެތެވެ. އެކަން ލިޔަ ލިޔުންތެރިންނާއި، ދިވެހިބަހާ
ހަވާލުވާ ނަގުލާ އަދި ތާރީޚުގެ ތާރީޚުގައި ޤާނޫނުތަކާ ގުޅޭ އެކަން ލިޔުންތެރިން
ލިޔުއްވާ ފަދައިވާ އެއްކޮށް ތަރުޖަމާކުރެވުނު ނުލައި ދިވެހިބަހުގެ ތަރުތީބު ނު-
ކުރެވޭ ކަމެވެ. ދިވެހިބަހުގެ ތަރުޖަމާ ތަކުތަކަށް އެއީ ހަރަކާތް ކަމެއްގައި ފާހަގަ
ކުރެވުނު ނަތީޖާ އެއް ގޮތް ކުރެވުނު ދިވެހިބަސް ފެށުނު ނުކުތާ ކުރެވެ.

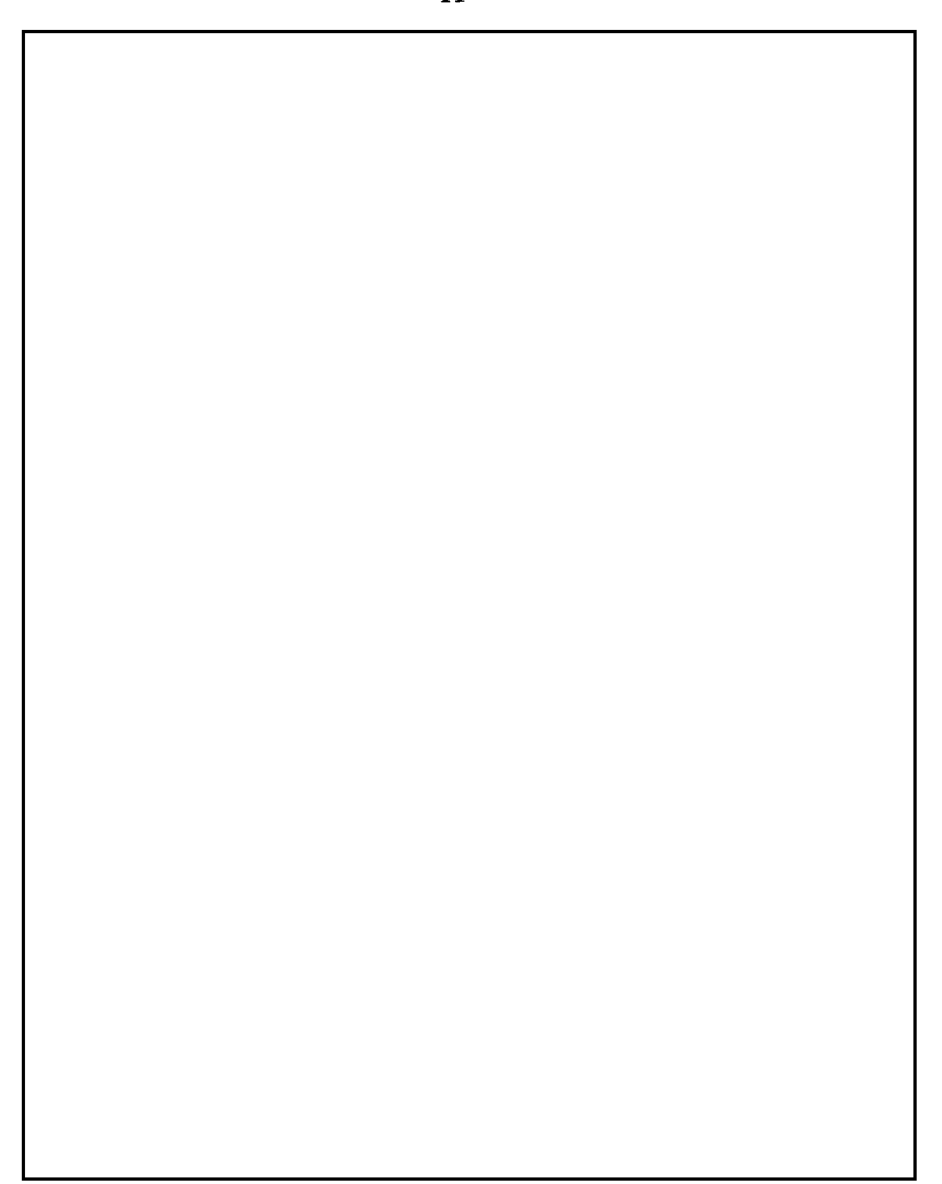
އާދެ! ތާރީޚުގެ ތާރީޚުގައި ޤާނޫނުތަކުގައި ދިވެހިބަހުގެ އެކަމަށް
ހިއްސާ ނުވެވެ. ދިވެހިބަހުގެ ދިރާސާގެ ތަރިކަ އެކުވެ. އިސްލާމީ ހަޔާތަކުން
ދިރާސާގެ ކުރުން މިހާރުވެސް އެކަށައަޅާ ހިތްޖެހޭ ކުރުވަ ހިޔާލު ކުރަ-
ކުރުމުގެ ހިއްސާ ލިބިފައިވާ ކަމެވެ.

މި ވަސީލަތް ދިވެހިބަހު ލިޔުނު ١٩٨٤ ވަނަ އަހަރު މާލޭ
މަގުގެ ކުރެ. ލިޔުމުގެ މަސައްކަތް ނިމުނީ ١٩٨٥ ގެ ފެބުރުވަރީ އެވެ.
ދިވެހިބަހު ލިޔުން ލިޔުން مراجعة ކުރައްވައި ދެއްވި މަރުޙޫމް އަލްއުސްތާޛު
އިބްރާހީމް ޝިހާބު ދިވެހިބަހުގެ ހިތްވަރު ދެއްވި الأخ علي حسين ނަމައިގެ
ވެ. ދިވެހިބަހު ލިޔުމަށް ދިރުވުން ދިނުމަށް ނަގާ އެކުލަވާ "އަލިފުބާ"
ވެ. ދިވެހިބަހުގެ އަސާސީ ވައިގާ ގޮތުގައި އިތުރު ބައިވެރިވި ތަޢުލީމީ ކުދި
ވައްކަމެއް ތަރުޖަމާ ނަގާ ނަގުލުން ބައިވެރިވި ފުރިހަމަ ދިރާސީ ލިޔުންތެރި-
ޔަކު ވެސް އަލްފާޟިލް އަހުމަދު ޝަރީފް ވެ. ދިވެހިބަހުގެ ތަރުތީބު
ގެނަ ބަޔަކު ދަށުން ފަދައިން އަލްފާޟިލާ އަހުމަދު ޝަރީފް އަދި ފާރިއުބުގެ

ސަރިވަފުރުގެ އިލްމީ އާދައިގާއެއް ކަމުގައިވާ « ތަސްނީފް » ތަރިކާތުގެ
އިލްމުވެރިއެކެވެ. މަދްރަސަތުލް ސަލަފިއްޔާގެ އެންމެ « ނާއިބު » ތަޢުލީމު
ގައި އެ މަދްރަސާގެ « ނާއިބު » ބައިގެ ހިތާމަ މުހިއްމު. އާދެ! الأخ
علي حسين ގެ މަސައްކަތަކީ ހުރި އާއި އަސަރުފުޅުވި އިޚްލާޞްތެރި ހެދުމުގައި
ހިތުގެ ހުރިހާ ވަރަކުން ޝުކުރު އަދާކުރަމެވެ. އަދި މިފޮތް ގައި މި ތަރުޖަމާ
مراجعة ކޮށްދެއްވި އަޚުލާޤީ ޤަދީމު އަޚި ތަރުޖަމާނު الفاضل عبد الله
صادق އަށް ވެސް إخلاص ތެރި ޝުކުރު އަދާކުރަމެވެ.

15 ޖުލައި 1985

މުހައްމަދު ރަޝީދު ޙުސައިނީ

އިބްނު ބަތޫތާ: މޮރޮކޯ. އަރަމްކޯ ވާލްޑް ވޮލިއުމް VIII (ޖުލައި 1982) ގެ
179 ވަނަ ސަފުހާއިން ނަގާފައިވާ ކޮޕީއެކެވެ.

ތޯއްރުގޫދުން

● ابن بطوطة އަކީ " أبو عبدالله محمد بن عبدالله بن ابراهيم اللواتي الطنجي " އެވެ. މި ނަމަކީ އޭނާ މަޝްހޫރުވެފައިވާ ނަންތަކުގެ ތެރެއިން އެއް ނަމެވެ. ކުންޔާގެ ގޮތުގައި ނަންތަކުގެ ތެރޭގައި އެ ކަމާގެ ފާޑުން މަޝްހޫރުވެފައި ވަނީ " ޝަމްސުއްދީން އަބޫ ޢަބްދުﷲ " ގެ ނަމުން-ނެވެ. އަދި އަލްތާޒީ މުޙައްމަދު ޝަމްސުއްދީން އަކީ ލަގަބެއް އޭނާގެ ނަމަ-ކެވެ. ޝަމްސުއްދީން އާއި ބަދުރުއްދީން އަކީ ލަގަބެއް ހިންދު ކަމަށްވާ އޭނާ މަޝްހޫރުވެފައިވާ ނަންތަކުގެ. ޝަމްސުއްދީންގެ ނަމަކީ ޚާއްޞަ ފަރުދު އަބުދަލްއަރުވަން އޭނާގެ އުފަން ރަށް ދުނިޔޭގެ " طنجة " އިން ނިސްބަތް-ނަމައިގެން ދަތުރުކުރުމުގައި ގާތިލާ ކަމި، ދޮލަ މީހުންގެ ދެފުށް ކަމި އުފާ ވަރު ކަރަދަނާ ދުވަ އިންސާފުތެރި ނިޔާ ކަނޑަ އެވުމުގެ ވަރަށް އެބީޔެއް ޤޮއްމިސްޓާ އާ ހަމަ އިން ގަދިޔާގެ މީހުން އޭނާ އާ ބަލާލަކުންކަމުން ފިޔަ އިބްނު ބައްޠޫޠާ އަމިއްލަ އަކުރު ހާދަށްކަމުން ތަކަށްބަލާ.

● އިބްނު ބައްޠޫޠާ އަކީ " طنجة " ގެ ގެދު ވަންތެރިގެ ގާއިދާއަކުގެ ބޮޑަކަރުދެ. އޭނާގެ ގާއިދާގެ ގިނަ ފަރުބޮދުނުވަކީ ފަޤީހުން-ނެވެ. މީހުންކަމުން މަޝްރިޤު ކަރަށިގެ ދަރަން ގިނަ ދަނޑަދު ކަމި މި ގާއިދާގެ މީހުން ޤާޟީކަން ކުރަށްތާފައި ވެއެވެ. އިބްނު ބައްޠޫޠާ ވެސް ޢަރަބިޔާ ގާޒީދުކަރައްގަމުން ގެންދިޔަ ޤާޟީ ކަމުގެ ވަޒީފާކަން މިސްރާތަށް ޤުރްއާނަށް އެކިއިގެންނެވެ. ނަމަވެސް އޭނާގެ ބަރުޖު ދަތުރުކުރު ކަރަދުން ދުނިޔޭގައި އިނު އޭނާ އަކީ ހުރަ އަކަށި ހާމަޖާކަވެ. ދަރިޔަކަން ދުވަގެ ޤަވާޢިދު

ފުރިހަމަ ކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. އެ ރަސްގެފާނު ގައި އެ ތަޢުލީމު ފުރިހަމަ-
ކުރެއްވީ ކިޔަވާ ކުއްޖެއްގެ އުމުރުން ތިރީހަކަށް އަހަރުގެ ތެރޭގަ އެވެ.
އިބްނު ބަތޫތާ އޭނާގެ ނަމަށް ދުނިޔެދަތުރުގައި އިރު އޭނާގެ އުމުރަކީ 21 އަހަރާއި
350 ދުވަހެވެ. 22 އަހަރު ނުވެދާން އެވެ. ވިސްނާއި ސަޤާފަތަށާއި،
ހިފުޒުކުރަށް އަދި އޭނާ ކުރިއްޔާ ދަތުރުދަތުރުކުރި އެ ތަންތަނުގެ އިލްމުވެރިންގެ
މަޖިލިސް ތަކުން ހާސިލުކުރެއްވި، ދީނީ އިލްމު އާދަކޮށް ފުރިހަމަ-
ކުރައްވައިކަން ބަޔާންކޮށްދެއްވަން އޭނާ މަސައްކަތް ކުރައްވާފައިވާ އެވެ.
ނަމަވެސް އޭނާ އަދި ދުނި ދަތުރުތައް ގެއި އުފެއްދި ބައެއް ކަމަކަށް ވާލީ، އޭނާ އެ
ބަޔާންކުރައްވަން އުޅުއްވާ ތަޢުލީމު ފާހަގަކުރެވޭ މަދިން އިލްމުވެރިންގެ
މަޖިލިސް ތަކުން ފުރިހަމަ ކުރައްވާފައިކަމަށް ނުފެނެން އެވެ. އެކަމަކު އެ
ފަރާ މަޖިލިސް ތަކުން ބާރުސްތަވާތައްވުން އެކަމެއްގެ ވިސްތަރުކަށް އޭނާގެ
އިލްމީ މައުލޫމާތުގެ ދާއިރާ ތަނަވަސްވުން ދެއްކެން ކަމާ ފުދުމެ ސަޤާފީ
ނުކުތާ. އެކަމާގުޅޭން ފަތްޖާގެ ދިރާ ދަތުރުތަކުން ތުރާއިލް ބާނާއި، ފާރިސީ ބަސް
ފުރަތަކަށް އެނިގިދަތްތަކެއް ފާހަގަކުރެވޭ އެވެ. އަދި ފަތްވާ ދިރާވިޖޫގެ
ބަސް ފުރިކަމުގެ ތަޖުރިބާ ފުސް ޖިބިދުއްވިކަން އެނގޭ އެވެ. މިދި
ވެދާން ކަންކަމެވެ.

އިބްނު ބަތޫތާ ބަޔާންކުރައްވާ ގޮތުގައި އޭނާގެ ދަތުރުކަން
ފެށުނީ 725 ހ ވަނަ އަހަރު ރަޖަބު މަހު 2 ގެ ބުރާސްފަތި ދުވަހުގަ
އެވެ. އޭރު އޭނާގެ އުމުރަކީ ގާތްގަނޑަކަށް 22 އަހަރެވެ. ނަމަވެސް
އިބްނު ބަތޫތާގެ ދަތުރުނާމާ އިބާރާތް ކޮށްދިނީ ވަޒީރު ޝިހާބުއްދީނާ
ابن جزي ބަޔާންކުރައްވާ ގޮތުގައި އިބްނު ބަތޫތާ ދުނިޔޭގެ އަލިކަން
ދެކެވުނީ 703 ހ ވަނަ އަހަރު ރަޖަބު މަހު 17 ގެ ހޯމަ ދުވަހު އެވެ.
(24 ފެބުރުއަރީ 1304 މ.) މި ގޮތުން ބަލާއިރު އިބްނު ބަތޫތާ

އޭނާގެ ދަތުރު ފަށްޓަވާފައި ވަނީ އޭނާގެ އުމުރުން 21 އަހަރުގައެވެ.
އަލްމަސްޢޫދީގެ ހިޔާލުން ދަތުރުކުރިއާ ފަށްޓަވައި ދަތުރުން
އެނބުރި އޭނާގެ ނަގަރަށް ދުރުވީ އެއް ގޮތަކަށް ބަލާއިރު ގޮތް ގަނޑުވެރިޔާ 25
އަހަރު ފަހުންނެވެ. އަނެއް ގޮތަކަށް ބަލާއިރު 29 އަހަރު ފަހުންނެވެ. 25
އަހަރުން ނިންމައި ދަތުރު ނިންމަވާފައި މޮރޮކޯގެ "فاس" އަށް ދުރުވެ
އެވަނީގެ ޖަލީލާ "أبوعنان فارس المتوكل" (1348 - 1358م) އާ
ބައްދަލުކުރެއްވީ އެވެ. މި ކަން ހިނގީ 750ހ ވަނަ އަހަރު ސުލްޠާނާގެ ދަރުބާރުގައެވެ
ފަރާތުގެ ދުވަހަކަށް އެވެ. އިބްނު ބަޠޫޠާ އޭނާގެ ދަތުރު ދުރުކުރުމުގައި ދިޔަ ހުރި
ޚަބަރު ގައި ބުނެ އޭނާގެ ވަރިން ބަލައިން އޭނާ ވަނީ ނިސްބަތްވާ އެވެ. މިހެންވެ ޖަލީލާގެ
މަރުޙަބާގެ ގޮތުގައި ދަތުރު ކުރެއްވި ހުރިހާ ކަންތައް ލިޔުއްވުމަށް އޭނާގެ އުފާން ނަގަން
ދުރުވެ މަންޒިލް މަރާކަ އަށް އިބްނު ޖުޒައްޔާގެ ބޮޑު ދަތުރު ލިޔުއްވީ ވަރަށް އަނ-
ބުރި "سبتة" ގައި ނަގަން ދުރުވެ އަނގަބުރަ ކުރެއްވި ތަނުގައި ހަނގުރާ
މަގުން ދުރުވީ އިސްޕޭނުގެ "اندلس" އަށެވެ. މި ދަތުރު ނިންމެވުމަށް
ފަހު އެނބުރި "فاس" އަށް ދުރުވެފައި ސުލްޠާނާ ދުރުވުމުގެ ހުއްދަ،
ޖަލީލާގެ އަރިހުން ހޯދަވައިގެން އެ ދަތުރު ފަށްޓަވަން "سجلماسة" ގައި
ތަކެތި ދުރުވެ، ދަތުރު ހޯދަވައިގެން އެއްގަމު މަގުން އެ ދަތުރު ފަށްޓެވީ
1 މުޙައްރަމް 753ހ ގަ އެވެ. ސުލްޠާނާގެ ސަރަޙައްދުން ދުރަށް ދަތުރުކުރަމުން
ހަމަ އަށް ދުރުވެފައި ދުރާލާ 2 މަސް ދުވަހުންނެވެ. (1 ރަޖަބު ޙަރާމް-
ވަނަ 753ހ) ސުލްޠާނާގެ ދަތުރު ނިންމަވާފައި އެނބުރި "فاس"
އަށް ދުރުވެ މަޢްރިބު ސުލްޠާނާގެ ޖަލީލާ އާ ބައްދަލުކުރެއްވީ 754ހ ވަނަ
އަހަރު ذوالحجة މަހު 15 ގެ ހަވީރު ދުވަހަކު އެވެ. މިގޮތުން އިބްނު
ބަޠޫޠާ ނިމުނީ އަލްވަޒީރު މުޙައްމަދު ޝަމްސުއްދީން ދަތުރުތަކުގެ
ލިޔުއްވުން ފަށްޓަވާފައި ވަނީ އޭނާގެ ވަޒީރު ގައި ލިޔުއްވުމީ އެވެ.

ފަހުން އޭނާ ހުންނަވީ މަޣުރިބު ސަރަހައްދުގެ ރަށްރަށުގެ ފާސީ އަރަށްވެ. މި ދަތުރު
ގައި ހުންނަވަނިކޮށް އޭނާ ދުވަހުގެ އުދުވެރިކަން ދަތުރުތަކުގެ ތަރުތީބުކުރެއްވީ 11/9/1368 م
ގައެވެ. ފަސްދުވަސް ތެރޭގައި ތަނގެ އޭނާގެ އުފަން ރަށް طنجة
(ޓެންޖިއަރސް) ގަ އެވެ.

މަޣުރިބު ސަރަހައްދުގެ ރަސްގެފާނު السلطان ابوعنان ގެ އަރިހުގެ
ވިހިގެން "فاس" ގައި އިބްނު ބަތޫތާ ހުންނެވުމުގައި ރަސްގެފާނުގެ
އަމުރުފުޅުގެ ދަށުން ابن بطوطة އޭނާގެ ދަތުރުތަކާ ބެހޭ ފޮތެއް ލިޔުއްވީ އެވެ.
އޭނާގެ ބުނެދެއްވުމުގެ މަތިން ހުށަހެޅި ސަރަހައްދުތަކުގެ އެ ބުނެދިނުމަށް ލިޔުއްވި ފޮތަކީ
ކެނޑުމުގެ ރަސްގެފާނުގެ ދަރުބާރުގެ މަސްއޫލު ލާއިޤު އަދި ބުނެދިނުމަށް ލިޔުއްވި
الأديب محمد بن جزي الكلبي އެވެ. އިބްނު ބަތޫތާ ބުނެއްވުމަށް
ބުނެދެއްވުމަށް الأديب ابن جزي إصلاح ކުރައްވައި ނިންމެވީ
757 ﻫ ވަނަ އަހަރު صفر މަހުގެ އެވެ. މާދިނަ ދުވަސްތަކުގެ ނުކުތާ
ނިޔަ ابن جزي ވެސް ނިޔާވެވަޑައިގަތީ އެވެ.

ބައެއް މީހުންނަށް ދެއްކުމުގައި އިބްނު ބަތޫތާގެ ދަތުރު
ނާމާ އަސްލު ބަހުން ابن جزي އަށް ލިޔުއްވި ދަތުރުފުޅު އިބްނު ބަތޫތާ
ލިޔުއްވި ގޮތަށް ابن جزي ބުނެއްވައި، ފަހުން އެ ބުނެދިނުމަށް ރަސްގެ
ފާ ކުރައްވައި އެވެ. އިބްނު ބަތޫތާގެ ބަޔާންތަކުގައި ކޮންމެވެސް ވަރެއްގެ
އުނިކަމެއް، އާދިރިއް ބައެއް ނުފެތޭތަކުގައި ހިތާމަ ހުރި ނަމަވެސް
އޭނާގެ ބަޔާންތަކަށް އަމާނާތް ވަފާތެރިކަމެއް ހުރިކަން ގަބޫލުކުރަންޖެހެ
އެވެ. 25 އަހަރު ދުވަހަ 29 އަހަރު ދަތުރުކުރި އިންސާނެއްގެ ދަތުރު
ތަކުގައި އެފަދަ ކުށްތައް ހުރުން އެކަށީގެންވާ އެވެ. އަދި ހަމަ ދާންޏާއެކީގައި

އެއް ފާހަގަ އަނެއް ފާހަގަކުރާ ތަޢާރުފުވުމާއި، މިއީ ސުލްޠާނުއަބޫޢިނާން ސަލްތަ-
ނަތުގެ. އިބްނު ބައްޠޫޠާ ދަތުރުކުރެއްވި ސަފަރުތައް ކޮންމެވެސް ތަރުތީބަކަށް ލިޔުއް-
ވައި ޝަރަޢީ ސަލަފުންނަށް ހުށަހެޅުމަށް ނުކުރި އެހެނީ ދައުލަތުގެ އަމުރެއް ބައްޔަކު
ބައްޔަކަށް ލަސްވެގެން ބޭއްވި ގަބޫލުކުރި ސަފަރު ނުކުރެވެ.

އިބްނު ބައްޠޫޠާގެ ހަރަކާތްތައް އަދި ސަފަރުތަކުގެ ޝަރަޢީ ދައުލަތުގެ މަސް-
ލަތް ބަލަހައްޓަވައިގެން ސުލްޠާނުގެ ދަރުބާރުގައި ހުރި ލިޔުއްވި ސަފަރު ގަބޫލު
ކުރެވެ އެވެ. އިބްނު ބައްޠޫޠާ އަޑު ލިޔުއްވުމަށް އެދުނެވެ. އަދި އަދިވެސް
ވެސް ނުކުރެވެ. މިހާ ސުލްޠާނު ލިޔުއްވުނުއް ހުށަހެޅި ސަފަރުވައި އެ ލިޔުއްވުން-
ދަތުރު އަދަބީ ފަނާއި ގަބޫލުވެއްޖެ މަޝްހޫރު ކަނޑައެޅި ހުރިހާ، إبن جزی އާ
ހަވާލުކުރައްވާ ސުލްޠާން އެ މަސްއަލަ ހުރިހާ ސަފަރުތަކުގެ ސަފަރު ވެސް ގަބޫލު-
ކުރައްވާ ގޮތް އެވެ. އިބްނު ބައްޠޫޠާގެ ދަތުރުތަކުގެ ހުށަހެޅުއްވި، ސުލްޠާނު ނަމަވެސް
ގައި ލިޔުއްވުމުގެ ދަތުރުތަކުގެ ހުށަހެޅުނު ވިޔަސް އިރު ސުލްޠާން ހުރިހާ ސަފަރު
ތަރުތީބު އަދި އެ ތަރުތީބުން ލިޔުއްވި ސަފަރުތަކުގައި، ހުށަހެޅުއްވި ސަފަރު-
ނަން ހުރިހާ އަށް ސަރުކާރު ސުލްޠާނުގެ ހުރިހާ ސަފަރުތައް ނުވިސްނު
އެވެ. މިހެން ސަފަރާއި އިބްނު ބައްޠޫޠާގެ ޝަރަޢީ ތަރުހާ އެއް ގޮތަށް ލިޔުއްވި
ގޮތް ނުވަތަ ސުލްޠާނުގެ ޝަރަޢީ ތަރުހާ ބައްޔަކަށްގެން އިބްނު ބައްޠޫޠާގެ އަދި ހުރި
އިތުރު ތަރުތީބު ހުށަހެޅުއްވުން އަދަބީ އުސޫލުބައް ގައި އެ ގޮތް ސުލްޠާން
ފަތުރުވި ސަފަރުގެ ގަބޫލު އެއް ގޮތް ފަރިތަވެގެން ގަބޫލުކުރެއްވި އެ ފަރިތަ ސަލާމަތް
الأديب إبن جزی[1] ގެ ލިޔުއްވުމަށް ފަރުވާގެން އިބްނު ބައްޠޫޠާގެ ދަތުރު
ނާމާ ލިޔުއްވި ސަފަރު ބޭނުން އިތުރު ފަރުވާގެ رأي އެއް އަޑުގަނޑު ވެސް
ތާއީދު ލިޔުއްވެވެ.

ޝަރަޙް: ١- "أبو عبد الله بن جزی"

● އަތޮޅުގައި ތާރީޚީއްގެ މިތުރަތުވެސް ނަމީ ހުސް ތުހްފަތު

ނައްޒާރާގެ ނަރުތުން ބައްޢުގެ އަޢުލަން އަހާރުދައްވާފައި ދަރުސުތަކުން ފީ ޣަރާއިބި، އަޖައިބު

ވަސްފާރު، މަޢުމަލިޔަށް، ހިދާޔަތުއްވެރި ޖަލާލު ދިރާސާގެ ކަރަށްގެ ފާނު

السلطان محمد بن تغلق (1325 - 1351م) ގެ ދިރާސާފުޅުކުރެއްވި،

އިބްނު ބަތޫތާގެ ފަރުމާދާއި އަދިސަލާމަތު ދަ ކަރަށްގެ ފާނަ ހަމައަށް

ދުރުވެ / މުޙައްރަމް 734 ހ ގެ އަހަރު. އޭނާ ދަ ކަރުދާސްގެ ކަރަށްކުރުން 9

ވަނަ އަހަރުވެ. ދިލްލީއާ ދާ ހަމަ އަށް ޤާޟީ ދުރުވި ދިރު ޤާޟީގެ އަތޮޅުގައި

މަސައްކަތް ޤާޟީގެ މަޤާމުގައި މިޝަރު ވަޒީ ބަރުޚަރަސް ފާވާފަ އޮވެ. ދިރާ-

ސީ ގައުމާއި ދިޔަޑުއާގެ އަދިރިޔަސް ކަށްކަރުގައި ޤާޟީ އުޅުއްވާފައި ދިރާސީ

ނިއުޒީ އަށް ދުރުވި ދިރު ވައިސާ އާއި، މިއުޒަމުގެ ފާދިކަސް ޤާޟީ އަށް ހުރި

މަޢުރިފާ ކުރެއްވީވަ އޮވެ. އަލި ދިޔަސް މަސައްކަތް ކަމާއި މިއުޒަމަސް ވަހީ

ބާނިފަތަށްވާވަ އޮވެ. އަހުނަމުސް ޤާޟީގެ މުލި ރަޖީއަށް ވަހީ ބަރުޚުވަ

އޮވެ. މާލެ މިހާރުގެ ދިރިއުޅުމުތައް މަޚަރަފާއި، ފުރިޔާގެ އުފާމަކަފާއި،

އަނުހުނުގެ ފުރިޔަ އަށް ޤާޟީ ހުނުމީ ގިނަވީކަމާފަ އޮވެ. ދިރާސީ

ނިއުޒީ އަށް ޤާޟީ ދުރުވި ޤާޟީގެ ޖެހާން ބަހާއަށް އަދި، ދިސާވެ ފުނުނުވާނު

ބައިރަފާގެ އެކު ޤާޟީގެ ނާރުޤަކަގައި « ޗައިނާކަފުގެ ރާ » ކަމެއް އަރު-

ކުރުން ދިޔަ ދުވަސްވަރުގެ އޮވެ.

● އިބުނު ބަތޫތާ ދެއްކެވި ބަޔާނު ހިންދަވާރާއިލާއި 75000

ފަރާގައި ބަރުކަތްކަމައްވައި، ބާ ދުނިޔާގެ ހ އަށް ވުރު ބާރު ބާއިގާ

ސިޔާސީ ކަމަށްވުރު ގައި 60 ކަރަށްކަރުނާއި 2000 އަށް ވުރު ގިނަ

ވަޒީރުނާއި އަމީރުނާއި، ވަޒީރުނާއި ބައްދަލުކުރައްވާފައިވެ. މީގެ

އިތުރަށް އެތައް އިޢުމުވެރިންނާއި ޝާހިރުންނާއި ވަޒީފާވެރިންނާއި ކަރަމާތް-

ތަކުގެ އަހުލުވެރިންނާއި ބައްދަލުކުރައްވައި އެ ފަރާތްތަކުގެ ހަޤީޤަތްތައި

ބަރަކާތްތެރިކަން ހޯއްދެވީ އެވެ. އެއް ފަހަރަކުން މުރާދު ޖެހި ފަހަރު އެކަލޭގެފާނު އާ
ކުރިމަތިވި ނުރައްކާތެރި ޙާލަތުގައި ބަރުދާސްތުކުރެއްވުން، އެކަލޭގެފާނު އަށް ސަލާމަތްކަން ލިބި-
ވޮޑިގެ އެފަދަ ވަގުތު ބާރުލެއްވުނީ ހެޔޮ ދުޢާތަކުން ކަމަށް އެކަލޭގެފާނު ގަބޫލުކުރައްވަ
އެވެ. އެކަލޭގެ ހިތްވަރާއި އެފަދަ ބާރުލެއްވުންތަކުގެ ނިޢުމަތަށްޓަކައި ޝުކުރުވެރި ގަދަރު
ދެފުށްފަރާތް ކުރެއްވުން ފަހަކަށް ކުރައްވާ އެވެ.

● ޢުސްމާނީ އުއްމަތުގެ މަޝްހޫރު ތަރުތީބުވެރިޔާގެ ވެސް ފެށުމު
ތަރުތީބު ގައި އެކަލޭ އަށް އެހީތެރިކަމުގެ އަތްވެއް ދިނުމަށް ދުރުތަކައި ބިޒަންޓިން-
ރާއްޖޭގެ "قسنطينة" (ޤުސްޠަންޠީނިއްޔާ ރަށުގެ) ގެ ބޭރުން ބަހުރު
ހިސާރުކޮށް. ފަހުމަތީގައި ބޮޑުވަޒީރުގެ ރަސްމީ އެކަލޭ ދެކެވި އެވެ. ސުލްޠާނުގެ ރަސްކާ
އުރުދު ދިބިސާލްތެރިކަން ވާ ބަޔަކު އިސްލާމް ބަރުދާސް ހިފާހައްޓަން ކެރުމަކީ އެވެ.
މިކަން ހިތްވަރީ އެކަލޭގެ ހުރި ނަޞީބުވެރި ކަމުގެ އެވެ. އެގޮ ފަހުގައި އިސްލާމް
ބަރުދާސް ދެރަވި ކުރުވާ ބަރަބަރުން އެހީތެރިކަމުގައި، މަސައްކަތް ކަން ދިރުމައި
ފިޔަވަޅު. ފަހަރު ތަރުތީ އާދި، ދުރު ވަރަކާއި ތަރުތީބުކުރުން ސަލާމަ
އާއި އެހީތެރިކަން ބޭރުން ދިފާޢުގައި ތަރުތީބުގައި ހަމަޖެހުން ޙަޔާތްތަކުގެ
ބަލާން ތަރުތީބުވެރިޔާގެ ހަރު ގައިރަތްތަ ދިރުމައި ދަރުމަވެދުން. الله ގެ ކުރު-
ދުރުވަތަނަކީ ކަމުގެ ބޮޑު ކަމާ އެވެ! އިސްލާމް ބަރުދާސް ހަރު ކަމާ ނުރިދައި، މުޅި
ކަނޑުގެ ޗާނުތަކުގައި، އެހީތެރި ނަޞީބު ދިފާޢު އެކަލޭގެ ނަޞީބު ގައި "ފަތުޙު-
ކުރި" ނުނުވެ. އެފަދަ ދިރުމުގައި ސަލާމަތުގައި އެކަލޭ ދުރުވިޔަފާރިގެ-
ފަހު ވި އެވެ.

● ތަރުތީބު މަތީ ފަހަރަކު ގައި މުޅި ހަރުތަކުން އެކަލޭ ދުރުމަ
ތަރުތީބާއި އެ ހަރުކަމުން ނިކުތުމުގެ ތަރުތީބު ދުރުތަވެ އެއް ނުވާ އެވެ. މި ކަމަކީ
އިސްލާމް ބަރުދާހުގެ ދަރުމަވަނުމާ ދިރާސާކުރުމަކީ ފިޔަވަޅު ކުރިމަތިވާ ތަރުތީ ބޮޑު
ހުނަރުވެރިކަމެވެ. އިސްލާމް ބަރުދާ ދުރުވާފަދި ހުނަރު ތަރުތީބުގައި ބައެއް ފަހަރު

މިސްކިތް ވެރިއިރާ ވެރިކަން ކުރެއްވި ކަމަށް ބުނެވެއެވެ. ކަން ވެގެން ހުރުމުން
ޤާޟީން ކުރުއްވުމަށް އެދުނީ ދަރުބާރު ބޭރު ފުރިހަމަ ޙަޟްރަތުގައި އެއް ޖިހާދުކުރުން
ގެންދަވާފައި ނުވާ ކަމެވެ.

● ދަތުރުވެރިއެއްގެ ގޮތުން އިބްނު ބަތޫތާ ދިވެހިރާއްޖެ އަށް
ވަޑައިގެން ދަތުރުގެ ތާރީޚް ލިޔުއްވި ދެއްވާފައިވާ ނަމަ އެވެ. އެކަމަށް ފުރަތަމަ
ވަޑައިގެން ރާއްޖެ ދޫކުރުއްވި ތާރީޚް ދެއްވާވަޑައިގަ އެވެ. އެއީ 745 ھ ވަނަ
އަހަރު ޝަޢުބާން މަހުގެ 15 ގެ ދުވަހު އެވެ. ފުރަތަމަ
ވަޑައިގެން އޮތް ރާއްޖޭގެ ދުވަހުގެ ދިރިއުޅުން ފުރަތަމަ ދަތުރުގައި ގޮސް އުޅުއްވި ދުވަސް-
ތަކެވެ. އެ ދަތުރުގައި ދިރިއުޅުން ނިމުނީ 17 ބަނދަރު 743 ھ ގަ އެވެ.
ބައިތު މުލްކިއްޔާ ބަޔާން ކުރައްވާ ގޮތުގައި 745 ھ ވަނަ އަހަރުން އަލުން
ގޮތް އިތުރު އެކަށް ކުރުމުގެ ދިވެހިރާއްޖޭގަ އެވެ. ދިރިއުޅުން އެކަށް ފުރުއްވި ގޮތް
ގޮތް ދުވަހު ދަތުރުކުރަން އެ ދަތުރުގައި ހޯދަވުމުގެ މުއްދަތު ފުރިހަމަ
އެކު ބައްޕަ ވަޑައިގެން ނުވެ އެވެ. މިހެންވުމުން ދިރިއުޅުން ފުރުއްވި ގޮތަކީ
ދިވެހިރާއްޖެ އަތް ދުވަސްވަރުން ސަލާމަތުން ފުރުއްވި ގޮތަކީ މި ދެމުދުގައި ގޮތް
ވަކިވުމުގެ މުއްދަތު ޤާޟީން ވަކިވުން ގޮތް ނިމުނެވެ. އެކަމަށް 10 މަހާއި
12 ދުވަސް ފާހަގަ ކުރެވެ އެވެ. އިބްނު ބަތޫތާގެ ބަޔާން އެނގޭ ގޮތުގައި
އެހާ ދިވެހިރާއްޖެ އަތް ދުވަސްވަރުގެ މަގު މަތީގައި އިންޑިޔާގެ "سندابور"
(ގޯވާ) އަތް ދުވަހުގެ " ފުރައްސާރަ މަރާއްޗެ ފަހުކުރުގަ އެވެ. " އެ
ދަތުރު ގައި ތާރީޚް އާޚިރު މަހުގެ 2 ވަނަ ދުވަހާ ހަމަ އަތް ހުންނަވަފައި ފަހު
ސަލާމަތުން ދުވަސް، އެ ދަތުރުން ދިވެހިރާއްޖެ އަތް ދުވަހުގެ ދަތުރު
ފުރައްޗޭގައި އެވެ. ސަލާމަތުން ފުރުއްވައިގެން މާލެއަށް މަޑުކޮށް އެދުނު
ބޮޑު ސިންގަލަށް ދުވަހު 10 ދުވަހުކޮޅަކު. އެ ދަތުރުގައި ހުންނަވާ
ދުވަސް ތަކާއި، އެ ދަތުރުން މާލެ ދުވަހު ދަތުރު ގައި ކުރަހު ދުވަސް ތަކުގެ

ޖުމްލަ އަހި 28 ދުވަހެވެ. މިހެންކަމުން ވާނަމަ އިބްނު ބަތޫތާ ދިވެހި ރާއްޖެ އަށް ދިޔުމީ(1) 744 ހ ވަނަ އަހަރު ރަޖަބު މަހުގެ ތިރީގަ އެވެ. ނުވަތަ ޝަޢުބާން މަހުގެ ފަށަށް ކުރީކޮޅުގަ އެވެ. އިބްނު ބަތޫތާ ރ. އަތޮޅުން މާލެ ދިޔުމަށް ފާ ދިޔަ ދުވަސްކޮޅެއް ނުވަތަ 744 ހ ވަނަ އަހަރު ރަމަޟާން މަހުން ހަނދުވެރިކަމާއި، ހަނދުވެރިކުރުގެ ތަޢުލީމާތުން ރަސްކަމުގެ ފަސްދު- ވަރަށް ދުރުވެކަން ހުންނާ އެވެ. މިހެންވާ ދިން ރ. އަތޮޅުން ހުރި މާލެ ދިޔުމީ 744 ހ ވަނަ އަހަރު ޝަޢުބާން މަހު 15 ގެ ފަހުގެ ދުވަހެއް ގައި ކަމަށް ބެލެވެން ޖެހެ އެވެ.

● ދިވެހިރާއްޖޭގެ ތާރީޚުގައި ވަޒަންކުރެވިފައި އޮތްނަމަ ތާރީޚުގައި އިބްނު ބަތޫތާ ރާއްޖޭ އަށް ދިޔުމީ އައްސަލާމާ ޙުކުމްދީ ހަތިރީސް ގެ ނަމަ- ކަމުން 2 ވަނަ އަހަރުގެ އެވެ. އަނބުރާ ގިސްޕަސްގެ ތާޖުއްދީން ބަކާން ކު- ރައްވާ ތާރީޚުގައި އެ ކަމުގެ ހަނިކަމުން އިސްލާމީ ދައުލަތުގެ 748 ހ ވަނަ އަހަރުގެ އެވެ. މިހެންކަމުން ވާނަމަ އިބްނު ބަތޫތާ ރާއްޖެ އަށް ދިޔުމީ 750 ހ ވަނަ އަހަރުގެ އެވެ. އިބްނު ބަތޫތާގެ އަމިއްލަ އިބާރާތުގެ ކަމުން އެނގޭ ތާރީޚުގައި 750 ހ ވަނަ އަހަރު ޝަޢުބާން މަހުގައި އެކަނި ހުންނަ ވަގުތު ކަރަށް ގެ

ނޯޓް: 1- އިބްނު ބަތޫތާ ރާއްޖޭ ދިރުމީ 703 ހ ވަނަ އަހަރު ރަޖަބު މަހު 17 ވީ ހުކުރު ދުވަހު ކަމަށްވާއި، މިސްރުގެ ނަމަކީ ޝަމްސުއްދީން އަބޫ ޢަބްދުﷲ މުޙައްމަދު ބިން ޢަބްދުﷲ ބިން އިބްރާހީމް ކަމަށްވާއި މިސްރުގެ ދަރުވަރު- ވެރި ނިސްބަތީ 2 ބޮޑު ޝަހަރީ 725 ހ ގައި ކަމަށް އަލްފާސީ ޖުމްލަޔިން ބަޔާ- ނުކޮށްފައި ވެއެވެ. (ލަޙީޤީ ދިރާސާތެއްގެ ފަހުން) ބައެއް އިދާރީ ސަރަސް- ހަލަކު މަޢުލޫމާތުގެ ބަޔާންކުރެވިފައި އިބްނު ބަތޫތާ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ދުރުތީ 1345 މ ގައި ކަމަށްވާއި 14 ވަނަ ދުވަހު އެކަށީގެ ނިޒާމާއި ކަމަށްވެއެވެ.

„ فاس " ގެ އެވެ. ވީމާ އަލްފަޤީހު ބަރަކާތުލް ބަރުބަރީ އަކީ ވަޒީރުންނަށް ރަސްގެފާނުގެ ސާބިތުވުން ގެ އެވެ.

ދެއް ރަސްގެފާނުގެ ނޫނުނަމަ ސާބިތުވި އެވެ.

● ދަނޑިނޫރާގެ ރަސްގެފާނުގެ 16 ވަނަ އަހަރު ހިޖުރައިން އަހަރު

„ މާލޭ ބޭރުގައި ދިޔައީ ކުރުމުގެ" ގައި މާ ގޮތުން އެކަމާ ރަސްގެފާނު

ދިޔައީ ގޮވައިގައި 742 ހ ވަނަ އަހަރަކީ އެވެ. މި ގޮތުން ބަލާއިރު އެކަމާގެ

ރަސްގެފާނުގެ ދުވަސް އަހަރަކަށް ވުރެ 744 ހ ވަނަ އަހަރެވެ. އާދެ! މިހިރީ

ރިހުލާ ގައި އިބްނު ބަޠޫޠާ ދިވެހިރާއްޖެ އައި ދުވަހު އަހަރު ވެސް ވެ އެވެ.

● ދަނޑިނޫރާގެ ދެވަނަ ދަތުރާ ދުވާލު އިބްނު ބަޠޫޠާ ކާލިފު

ކަނޑުއޮޅި 744 ހ ވަނަ އަހަރު ޝައުވާލު މަހު ނިކުތީ އެވެ. މި ކާލިފު

ކަނޑުދޮށުގެ އަތޮޅު ތަކުގެ ދިޔަ އަލްމަހަލް އެވެ. މި ކާލިފަކީ ދިޔަ "ވަ-

ޒީރު ޖަމާލުއްދީން ހުނުގެ ރަށު ހިނގާނެ " އިބްނު ބަޠޫޠާ އަކީ ރާއްޖޭގެ

ވަޒީރާރުކަން ހުރަހެއް ކުރާ ކަމާއި އިބްނު ބަޠޫޠާ އެކަން ގަބޫލުކުރެއް

ކަން އެނގޭ އެވެ. ނަމަވެސް ކުޅަ ދުވަސްކޮޅު ހުރުން ހުރިހާ ވަރަ ބަރަކަ

ވެއްޖެ އެވެ. އިބްނު ބަޠޫޠާ އަށް ކަނޑުއޮޅުން ކާލިފުތަކުގެ ސަބަބުންނާއި

ރާއްޖޭގެ ވަޒީރާރުކަން އާދާ އަށް ޖިބްރާއީލުމުންނާއި ރާއްޖޭގެ ރައްޔިތުން

އާދާ އަށް ކަލޭ އިހުތިރާމުގެ ބޮޑު ކަމުން އިބްނުބަޠޫޠާގެ ހިތަށް ބޮޑު ކަމާއި

ހިތްވަރުކަން ވަރު، ގެތް ދުނިކުރުން، ހުރުކަލި ދިހަކަން ވެއްޖެ އެވެ. އަދި

އާދާ ޝަރީއަތު ކަނޑައާ ގެއާ ދިވެހިން ދުނިޔެ ހަދާން ވަރަށް ދޮ އެވެ. އަދި

އެބައިމީހުންގެ އާދަކާދަތައް ދުނިޔެގެ ހުރުކަލި ފިޔަވަޅުތަކެއް އެޅުއްވުމާއި،

އަލްފަޤީހު ޖަމާލުއްދީން ވިހަގާ އެވަގުތު މާލޭ ގައި ހުންނެވި އެކުރު ގާޒީކަމާ-

ވާރިދާ، އަލްފަޤީހު عبد الله بن محمد الحضرمي އާއި ހަވާލުގައި ދުނިޔެވެރިވެ-

ތާއްވުމުންނެވެ. އިބްނު ބަޠޫޠާ އަށް ބަޔަކު ކަނޑައެޅުމުން ދިޔަ ގެތް ރަށް

ރަސްގެ ދުނިޔެ ކާމެއި މިސްރަކުން އާދާ ދުނިޔެ ވެއްޖެ ކަން އެނގިދާއެވެ ވުން،

އަލް ވަޒީރު ޢަލާއުއްދީން އާއިލާގެ ވައްތަރަށް ބަރާއްޖޭގެ އިސްވެރިކަމުގައި ކޮޅު-
ފަދިން ޢަޒުމްސަދައި އަމިއްލަ އަށް ޤާޟީކަމަށް ދަނުވަރުތަކައި   އަބަސް
އަބަދަށް ރާއްޖޭ ދިޔަ ފުރުއްވަން ޑުވުއްވައިގެން ދެ ދަނޑުރު ކުރުއްވާ ތާރީޚު ހި
745 ހ. ވަނަ އަހަރު ރަބީޢުލްއާޚިރު މަހުގެ ފެށިއްޔާ ދުވަހު އެވެ. މިއިން ފަހު
އެކަން އަށް މި ފަހަރު ރާއްޖޭ ގައި ހުންނެވީ ގާތްގަނޑަކަށް 11 މަހާއި 15
ދުވަހު އެވެ. މި ދުވަސް ތެރޭގެ ތެރެއިން ރާއްޖޭގެ ޤާޟީކަން(1) ކުރައްވައި ހުންނެ-
ވީ ގާތްގަނޑަކަށް 6 މަސް ދުވަހުގެ އެވެ. ނަމަވެސް 5 މަހާ 11 ދުވަހު
އެވެ.

● ދިވެހިރާއްޖެ ދޫކޮށް އިބްނު ބަޠޫޠާ ފުރުއްވީ   ބަންގާޅަށް
މަޢުބަރަށެވެ. ނަމަވެސް ދަތުރުގައި ދިމާވި ގޯސްކަމަކުން ދެކުނުބިމަށް އެވެ
ކަނޑައެޅި. (ސޫރިބަންދާ) ހިނދުކޮޅު މަންގަލޫރަށް (MANGALORE)
ދުރުވެވުނީ ކަލިކަޓަށް ދަތުރު އެބައްވައިނުލާ 745 ހ. ވަނަ އަހަރު ޝައުބާނު
މަހު ގައި އަލް ވަޒީރު ޢަލާއުއްދީން އަލްމަރްހޫމް ޒަވާރާއި ނުހުށަހަޅާ ވަޒީރު އަލް-
ވަޒީރު عبداالله بن محمد الحضرمی ސުލްޠާނާ (ހުސްނުދީނާ ސިރީބޯ)
އާ ކަލޭގެފާނު ބޭފުޅުން ހަވާލުކުރެއްވި ކަމަށް އިބްނު ބަޠޫޠާ ކަލޭގެފާނު ބޭފުޅުން-
ގެއްލި ކަމަށް ވަނީ (ސުލްޠާނާ خدیجة ގެ ފަހުރެއްވުމަށް ދެން) އެކަން ވާރިސުން
ބޮޑުވަނީ ރަސްކަމުގެ ޒަވާރު އަހުރެވިފައިވާތީ ދަރިކަލުން ފަރާތްފަހަރު ރާއްޖެ ދޫކޮށް
ދިޔަ އިބްނު ބަޠޫޠާގެ ދަރިކަލުންނެއް 2 އަހަރު ކަމަށް އިބްނު ބަޠޫޠާ ބަލާނަން-

---

ނޯޓު: 1 - ރާއްޖޭގެ ޤާޟީކަމުގެ ޝަރުޢީ ގާތްގަނޑަކަށް އަހަރު
ابن بطوطة   ބަޔާންކުރައްވާ ގާތްގަނޑަކަށް ½1 އަހަރު ދުވަހު އެކަން
ރާއްޖޭގެ ޤާޟީކަމުގެ ކުރުއްވި އެވެ. މިހެން ވިޔަސް، ކުރިން އެމީހުން-
ބޭފުޅުން ބޭނުން ފާހަގަ ކުރެވެ.

ކުރައްވަ އެވެ.

● 745 ހ. ވަނަ އަހަރު ޤާޟީ އިން ދުނިޔެއްވުމަށް ފަހު އުމުރު ކަނަ އާދި މަޤާމަށް ގޮއި ތޮ އަހަރުވެފާ ދިވެހި ރަށްކަށުއްވުމަށް ފަހު ދިވެހި ފަހަރަށް ނާއިބު ދަށުން އިޞްލާހުކުރި، ޤާޟީ އިން ދުނިޔެއްވި ނަމަވެސް މި ފަހަރު ދިރިއުޅުއްވަނީ ދިވެހިރާއްޖޭގައެވެ. ނަމަވެސް އަ ހަރަށް ދިރިއުޅުއްވި ރަށުގެ ބޭބޭފުޅުން ތަން އެވެ. 745 ހ. ވަނަ އަހަރު ދިވެހި ފަހަރު އިބްނު ބަތޫތާ ޤާޟީ ދިރިއުޅުއްވި ދުވަސް ދިވެހިރާއްޖެއަށް ވަޑައިގަތީ ބޮޑު ރަސްގެފާނުގެ އުމުރު ކަމަށް ބުނެއްވާ މިކަހަލަ ވާހަކަ ބޯޓިން ދިވެހި ފަހަރު އިބްނު ބަތޫތާ ޤާޟީ ދިރިއުޅުއްވި 747 ހ ވަނަ އަހަރު ނިމުނު 748 ހ ވަނަ އަހަރުގެ އެވެ. މި ފަހަރު ތަނާ ޤާޟީ އިން ދުނިޔެއްވި ފަހު ހަމަ މި އަހަރުގެ އެވެ. މި ތަރުތީބު ގައި ޤާޟީގެ ރާއްޖެއަށް ވަޑައިގެންނެވީ 45 ދުވަހެވެ. (1/2 މަސް ދުވަސް) މިގެ ތެރެއިން 5 ދުވަސް ރާއްޖެއަށް މާލޭގައި އެވެ.

● ތަރިކަވީން ދަޅުތެރެއްވުމުގެ ނަމުގައި ދިވެހި ފަހަރަށް އިބްނު ބަތޫތާ ޤާޟީ ދިރިއުޅުއްވި[1] ކަރި ތަރުތީބު ގައި އޮތް އަހަރު ކަންތައް ކުރެއް-ވުން ނިމިނިމުނު ގޮތުގައި ތަރިގެ ގޮތް އިބްރާހީމް ކުރެއްވުމަށް، ތަނބަކުގެ

ނޯޓް: 1- ޑޮކްޓަރ ޙުސައިން ރަޝީދު ހުސައިން މިޞްރީ ބާއްޖަވެރިން ރިހޫއްލަތި " ދިވެހި ރާއްޖެ ފަހުން ތާރީޚު ކުރުގައި ޒިކުރުކޮށް ބޮޑުވިރެވެ. މި ކަހަލަ ވާހަކަ މި ޤާޟީ ދިރިއުޅުއްވި 744 ހ. މި ވަނަ އަހަރު އެވެ. ޤާޟީ އިން ނި-ކުންނުމީ 748 ހ. މި ވަނަ އަހަރުގެ އެވެ. " (އިބްނު ބަތޫތާގެ ތަރުޖަމާ ص. 9) މިސްރަށް ބެލު ބަތޫތާ ރިހޫއްލަތި ޤާޟީ ގައި އިބްނު ބަތޫތާ ރާއް ކުރެއްވި 18 މަސް ދުވަސް ކުރުގަ އެވެ. އެއީ 743 - 744 ހ. އަދި 745 ހ. ގައި ކަމަށްވެ.

ބާރިދާ ގައި އެންގޭ ތަރީޚަކުން ހިންދުސްތާނާއި އާދެ އަލްފަޤީހު عبد الله بن محمد الحضرمي އާއި އެންގެއާ ދެމެދު ގައި ހުރިން އޮތް ދުރުސްވަންތަކުން އޮތީ-ވަނީ ތަރިން ނިޔަތްކަމުން ހިނގައިދިޔައިރުން އެކަހާ އަލިއޮތަ އަތް ދުރުނޑުތަކުރުގެ ސާއަތް-ތަކެވެ ވަނީގެ ދަށުކަން ޢަހުދުކަރައި ދަތިވެތާ ވާހަކަވެސް ކުރިއެވެ މުންދަރިދާކައް-ސާއި ދިވެހި ނަވާޒު ގައި " ވަޒީ " ދިރިއުޅުއްވެއް ދުވަސް ކަނޑަވަރު ނަމަވެސް ހުރަކުރުގެ ވެދުމުގެ ވާހަކަ ބުނު އެވެ. އެކަމަކު އަލްފަޤީހު عبد الله ގެ ވަރަށް ދުރުން އެކަހާ އަތް ވަރުތަށްބަރި ސާއި ابن السبيل ނުނަމަ ހުރި އެކިން އެކި ދިމާލުގެ ކަމުގައި ވިދާޅުވެ، އެކަނި ބެ މަނިކުފުޅު ވެރިރަށުން ދިމާ ބޮ މިހާރަށް ވެރިކަމުގެ ދިމާ ތަކަށް އަތުކަން އަހަރެން ދަރިކަމުން ފުޅު ދުރުނޑުތަކުރު ވެވަހި، ނަމަ ދިވެހި ވެރިކަމުގެ އެވެ.

● ދިބެން ބަޑުބަރު ދަރުދަނާ އަތް ބަހާ ދިވެ އެނގޭ ފަރިކަން ބޮޑު ޤާނޫނުގަ ދިވެހި ރާއްޖޭ އާ ބަޔަކު ތަކުން އެކާ ދިވެހިރާއްޖެ ބައި ކަމުގައި ޖިނަ ފުވައްޔިރު ކުރެވުނު އެވެ. އެ ބަޔަކުތަކުގެ އެ ބަޔަކު އެކުވެރިވެ ވެސް މާދިދަ ކަރަދުވެ. ދިވެހިރާއްޖޭ އާ ބަޔަކު ބައިވާ ދިބެން ބަޑުބަރު ބޮޑުކަމް ސިލަ ކަރައްވާފައި ހުރި ނާއްޖޭ ދިނަ އެކާ އަތް ދަރިވެރިވެ ބޮޑު ނިސްބަތްވައި ތަނަ-ވަސް ކަމުގައި އެކާ ދެއްކުވައިދީފައި އެދުނުވެ ގޮތުތަކުގެ ވާހަކަތަކައި، ނާއްޖޭ ދިނަ އެކާ ކަރަނުވެ ކާވިހާކައި ގެންގުޅުނުވެ ތާރީޚާއިންގެ ވާހަކަ ތަކައި ވެރިކަމާއި އެކާ ދަރުސްގެވެރިވެ ވާހަކަތަކައި ނާއްޖޭގެ ނަސްކަމުން އެކާ ތަރިފުވެ ވަރުކަމަށް ނާއްޖޭ ވާހަކަތަކުގެ ވާހަކަ އާއި ނަކުރާ ބޮޑުނަތައި އެކާ ދެމެދު ގައި ދަރުސްދުވެރިކަން އެވެރިކަން ގޮތުގައި ދި ނާއްޖޭ ގައި ހަމަ ޖަރީވައި އެތް އާރަށާރުތަކައި އެކާ ނުރުނުވެދުނުގެ ވާހަކަތަކެވެ.

ދި ދަރުސްތަ ކަރުތަކަތަކަށް އެފަތަކުން ހުރި ނަމަވެސް ނާއްޖޭގެ އާރަށާރުތަކާ ބަޔަކު ފަތަކުން އެކާ ބައާނުކުރުގެ ދިނަ ބައާނުތަކުގެ ވަރަށް

ދިރިއުޅުއްވުމުގެ ގޮތުން ވަރަށް ގާތްކަމެއް ހުރިކަން ފެނެއެވެ. ނަމަވެސް ރާއްޖޭގެ
ތާރީޚާ ބެހޭ ގޮތުން އެނގޭ މައުލޫމާތު މަދުކަމުން ދަތުރުވެރިން ލިޔުއްވާފައިވާ ތަފްސީލު
ނުވަތަ ބަޔާންތަކުން ރާއްޖެއާ ބެހޭ ތަފްސީލު ލިބިފައިވާކަމެވެ.

● އިބުނު ބަތޫތާ ދުރުވީ ރާއްޖެއަށް އައިސް ހަޔާތުގެ ތަފާސް ތަޖުރިބާތައް އެނގެން ދެއް

ކަމަށް އަނގައިގެން ނުވަތަ ލިޔުމުން ލިޔުއްވާފައި އެވެ. ކަނޑު ތަޅުއްވަން ދިވެހިރާއްޖޭގެ
ސަރުކާރު ދަރުމަވަންތަ އިދާރާ ވެރިން އެކިއެކި ރަށްރަށަށް ދަތުރުކުރުމުގައި އެއްބާރުލުން
ދިނުމަށް އެކަށީގެންވާ އިންތިޒާމުތަކެއް ހަމަޖެއްސެވީ ވަގުތުން ޓަކައެވެ. އެކަމާ ގުޅިގެން
ބެލުމަށް ރާއްޖޭގެ އެކިތަންތަނުގައި އެކަލޭގެފާނު ކުރައްވާފައިވާ ބައެއް ތަފްސީލުވެސް ހުރެއެވެ. އަދި އެނގިފައިވާ
ތަރުޖަމާއެއް ނުވަތަ އެކިއެކި ލިޔުންތަކާއި ބައެއް ބަޔާންތަކުގައި އެކަލޭގެފާނު އަމިއްލަ
ލިޔުއްވާ ބަޔާނުގައި " المالوة " އާއި " المرهقة " ގެ އެނގިފައިވާ ނަންތަކާއި ދިވެހި
ރާއްޖޭގެ އެނގިފައިވާއެވެ.

● އިބުނު ބަތޫތާގެ އަރިހުގެ ދަރުމަވަންތަ ގަޑުވަރުން 9 ވަނަ

ފަހަރު ފެށިގެން އައީ އެވެ. އެގޮތުން 6 ވަނަ ފަހަރު ދިވެހި ރާއްޖެ
އިރުވައެވެ. ދިވެހި ފަހަރު އެކަލޭ ބަޔާން ކުރައްވައި ބަދަލުކުރެއްވުނީ ގުޅިގެންނެވެ.
9 އަހަރުގެ ތެރޭ އިރު ދަތުރުތަކުގެ ތެރެއިން ބަޔާންކުރެވިފައި އެބައޮތެވެ. އެ
ދަތުރުތަކުގައި ގިނަ ދުވަސް ހޭދަކުރެއްވިއެވެ. އަހަރުގެ ތެރޭގައި ދިވެހިރާއްޖޭ ދިރިއުޅު-
އްވައި ދަރުމަވަންތަކަމާއި ހެވާ ގުޅިގެން ދިވެހި ފަހަރު މީހުންގެ ތެރޭގައި ދިރިއުޅުއްވިއެވެ. އެގޮތަށް ދިރިއުޅުއްވި ބައެއް ދިވެހިން
ހަރަކާތް ކުރެއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ގަދަކަމުގައި ފާހަގަކުރެވެއެވެ.

● ދަރުމަ ފުރަތަމަ ރާއްޖޭ ދިރިއުޅުއްވި ދުވަސްތަކުގައި އިބުނު ބަތޫތާ ދިރިއުޅުއްވި

ބަންދަރު ނޫނެވެ. މާލެއަށް އައިސް ދިރިއުޅުއްވި ގޮތް ބަޔާންކުރައްވާފައި އެވެ. މި ރަށުގެ
ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުލްޠާނުންނާއި އެހެންމީހުންނާއި އިބުނު ބަތޫތާ ދެކެ ރަހުމް
ބައްލަވައެވެ. ރަށުގެ ސުލްޠާނުންނަށް އިބުނު ބަތޫތާ އަރިހުން ހަދިޔާތައް
ފޮނުއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ބައްލަވައި ސުލްޠާނުންނަށް ވެވަޑައިގަތުމުން ބޭބޭ ދަރިކަލުން

ބޮކަރަކުން ފާޅީ ވެއެވެ. އެއާގެ ދިރުމު ދަރުމަށް ކަމި ހަދު ތަފްސީލުކުރުމަ ނުހަމަވާ
ވިހުންނަށް ދަރުމަޖިލޫގަތަކު ވެއެވެ. ސަރުކާރިޔަކަން ކުރަ ހަރަކާތް ދަރުމަ-
ޖިއްދީނަކަ އަލީލް އެއަރަށް އެ ނަރަކަކަން ބޮނުވަތަހެވަ ވެއެވެ. ބަންގާލާ ކަރުދ
ދުވަން ހިމާޔަތާ ތަރުބަދަރުކަށް ހަމަ ވަސް އަލިހަމްދު ބަންގާޅުގެ ސަރ
ބާރިދުކުން ހަދި ޅުވުނުންވެ. ހިމާޔަތާ ތަރުބަދަރުކަށް ހަމަ ވަސް އާސާ ދުރު-
ވުދުގެ ދިއަސަ ބޮނުވަށް ކަމަވަސް އާސާ ބަނާނުކަށްވަސް އެ ތަރުބަދަރުގެ ސިލް-
ސިލާ ހަމަ ހިލޭ "كامرو" (KAMRUB) ތަރުބަދަރުގެ ޒާހި-
ޔެއް ހަމަ އަލުކަވާދިހުން ވަސް އުޅުނު ދިރުމަށް "ولي الله الشيخ جلال الدين
التبريزي" އާ ބައްދަލު ކުރައްވުމެވެ. މި ކަލޭގެ ފާނަށް އުމުރުން 150
އަހަރުވީ ފަހުގެ ތަޖުރިބާ ކަމާކަށް ހިމާޔަތާ ތަރުބަދަރުގެ ސަރަހައް-
ދަށް ދިޔަ ސަފަރުގެ ހިދާޔަތް ގެނައުނު މި ކަލޭގެ ފާނަށް ކަމަކު ދިޔުން
ބަރުބަރީ ޖިބުއްލާހު ވެއެވެ. "الخليفة المعتصم بالله العباسي" ބައިގަދު
ހަމަ ސަރިދު ކުރުވުން މިދު جلال الدين التبريزي ބައިގަދު ހަމަ ހުންނަ
ކަމަތަށް އެ ވަންޏަކު ދެކުވެއްޖެ ކަމަށް ބަލާނުކުރައްވާ ވެއެވެ. ދިޔުން
ބަރުބަރީ ބުނުއްވާ ތަރުން މި ކަލޭގެ ފާނަށް ކަންނު ނުދެއްގެ ހަމިސް ނަފުސު
ވައްސަގެ ހަޔާތު ވޭ ހަމަ އަހާ އަލު ކުރައްވާ ބޭކަލުކަމުވެ. އަދި ކަންނު އަހަރުވެ
ޙަރަކާތްތަކުގެ ހައްޖު ދަތުރު މިސްރަކުގެ ތާރީޚުން ދިޔަ ފެއްސާ ދުވަސް ކުރާ
ވައްކަ ހަމަ އެ ދުރުވަސް ޒިޔާރަތުކުރާ ބޭކަލް ކަމަށް ވެސް ލިޔުއްވާ ވެއެވެ.
އާދެ! އަލްމާލިކު ޙަސަނާގެ ބުރިން ލިޔުއްވި ނަމްޔޫގެ ތާރީޚު "تاريخ
دیبا محل" ގައި ނަމްޔޫ އަދި ދިޔަ ރަޙްމަތުން ފޮނުވި ކަލަކީ ބައެއް
ކަމަކަ "القطب الرباني والولي العارف بربر الشيخ جلال الدين
يوسف شمس الدين التبريزي" އަދި ދިޔުން ބަރުބަރީ އެ ބައެއް ކަމަށް
ވަޙީދުކަމާ ކަލޭގެ އަލަމިތެއް ވެއެވެ. އެއީ އެ ކަލޭގެ ފާނަށް ޖިބުއްލާ

ފިލިގެން ބައްޔާރާއި ދެފުށުގެއިވާ ތަންތަނުގެ ތެރޭގައި ރިޔާސަތާއި އަހުލުވެރި ބަޔަކަށް
ނަސޭހަތްތެރިވާ ބަޔަކާ ބައްލަވަން ވާތީއާއި މި ބަލައިގެން ފާހަގަ ކުރެވޭ އިންޑިޔާގެ ސަރަހ
ައްދުން ނުނުސީގެ ދީނަ ތަންތަނަން އިސްލާމްދީން ފެތުރުމުގައި މުޖާހިދުންނަށް
ވާނީ، އެ ނަރަން އެތެރެކުރުމަކީ ވަރަށް ފުރިހަމަ ގޮތުގައި ދިނުމެވެ ތަރުޖަމާ އިސްލާމްދީން
ވަރަށް ތަރުޖަމާކުރި ބަޔަކުންނަށް އެ މަސައްކަތް ޝާއިރުގެ ނަން ތަރުޖަމާ-
ކުރިންގެ ޒިޔާރަތް ގައި ހަރުގަތްކުރި ހުރުގެން އެސަރަން ކޮށް އަސް ތިޔުއްވުރި ބަޔަކަ
ފުރުއްވެ. تاج الدين ގެ ދުވަސްވަރުގައި خاصّ ގޮތެއް ގައި الحَلَّاجُ الصوفي
ގެ ޝުއުރު އަސަރުތަކުން، އިތުރުވެރިންގެ ފިކުރުގައި ފުރުތުރުވުން ނިކަ ދުވަސްވަ-
ވަރުވެ. އެހެންބަޔަކުން އަސްގޮސް ފޮތްގެ އިތުރުވެރި ތަރުޖަމާކުރުނަ ފަސް އެބަޔަކުގެ
އަސަރުތަކެއް ފެނިގެންދާތަން ފާހަގަ ކުރަންވެ. އަދި އޭގެ ފަހުން السيّد شمس
الدين الحموى ގެ صوفى އިތުރުވެރިޔަކުގެ އަސަރުތައް ފެށޭ ތަރުޖަމާކުރިކަން
ފާހަގަކުރެވެ އެވެ. މިހެންވުމުގެ ސަބަބުން " يوسف شمس الدين التبريزى "
އާ ދުވަހުން އަވަހަށްގެންނަވާ ދަރަނި ތަކަށް تاج الدين އަށް ލިޔުއްވިގައި ވަކި އެވެ.
ލިޔުއްވިގެ ތަރުސްގެ ދަރުސް ކިޔަވާ މިއުނިޝަނަވި ޝަހުރަތުވެ-
ލިޔުނު ތަބާރިކް ހިއާ ބާބަރު ބައްކަރާއި މި ބާބަރުގެ އަބަކާއި ދުވަސްވަރުބަރު
ލިޔުއްވިގައި އިބްނު ބަތޫތާ ކާތިބުންނުގެ ބަޔަކު ފަސް އާދާ ބަގާރު ބައްސާރުވަ
އެވެ. މިގެ އިތުރަށް " بخارى " ގައި އިބުނު ބަތޫތާ ފަރުނުބައްސާރުގެ އިތުރު
އެތަރުތަގެ ތާރީޚް އަށް " أبوالبركات بن الحاج " ބަޔަކާއި އަދި " اندلس "
އަށް ދުރަތުގެ އިތުރު އެތަރުތަގެ ތާރީޚް އަށް އަބޫބަކުރުބަރުބަރީ ދުރައްވަރު ބައްސަރު އިބު-
ނު ޖުއްބާސަރުޖު ހިޔާ ބަބައްސަ ބައްގަޔާ " غرناطة " އިތުރު الحاج أحمد
التبريزى އާއި ބައްދަލުވެ ބަޔަކު ފަސް ބައްސަރުބަރާއްވަ އެވެ. މިހެން
ވެފައި އަބުބަކުރުބަރުބަރީ އާއި އައްމަދުބަރުބަރީ އަށް އިބުނު ބަތޫތާގެ ރިހުގައި
ބިނާވެފަ ނުހިފައި ހުރިހާ ހަރުހަމަ ނުވެއެވެ. މާނާ ހުރިހާ މިޝަ ފިލުން އެތަ

ދަތުރުކުރުމުގެ ޚިޔާލު ގައި ނުކުމާ އާއި ދިރިހު ނުބައިކަމަށް ހުރިހާ އެއްޗެއް ބަލާލަން އިތުރު
ޢިލްމު ދަސްކުރުމަށް ސަފަރުތައް ކުރައްވާފައި ޢާލަމް ޝަރުޤާއި ޣަރުބުގެ އަދި ސަފަރުކުރެއްވި ތަންތަނާއި
ބޭބޭކަލުން. އެ ދަތުރު " الرّكاب " " البركات " ދެން ޤަދީމީ ތަރިކަ
އެވެ. ހަމަ މިފަދައިން އިބުނު ބަތޫތާ ބޭބޭ البربر ގެ ބަރަކާތު ދެކެ " ތުޙް-
ފަތުއްނުއްޒާރު " ފީ " ޣަރާއިބިލް " މި ފޮތުގައި ޢާލިމުން ހަމަގައި ދެކެވި
ނުކުތް އެވެ.

● ރިހްލާގެ " ތުޙްފަތު " ވެރިކަމާއި ދިރިއުޅުމާ އިރު
އިބުނު ބަތޫތާ އާ އެކުގައި ދަރުސް ހަދާފައި ފަހި ދަތުރުކުރަންޖެހުނު، ފެހިކަމާއި
ޝަރީޢަތާއި، ޢިލްމާއި، ސިޔާސީ ކަންތައް އާއި، ބަރަކާތާއި އާއި، ޢިލްމު
ގެ ބާރުތަކާއި ދީނީ ޢިލްމުތައް ހުރި ހިސާބު. އެހެން އިބުނު (ބަތޫތާގެ) ގެ
ބަތޫތާ ދަރުހާ ހަމަ އެދެވޭ ރިހްލާތަކުގެ ތެރޭގައި. އެ ބަތޫތާ الفقيه
القاضي ابو القاسم محمّد بن يحيى بن بطوطة އެވެ. މި ބަތޫތާ އިބުނު ބަތޫތާގެ
ބައްޕަ ކަލޭގެ ތަރިކަތަކެވެ. އިބުނު ބަތޫތާގެ މި ބަޔާންތަކުން ފެށި
އަހަރުގައި އެ ޚާތިމަ ގައި ދިވެހި ރާއްޖެއަށް އަތުވެ އާއި، މުސްލިމުންނާ އާއި
ޝަރީޢަތާއި ހަމައެކަނި ޤާނޫނު އެހެރިވީގެ ނުދީނުތަކުން ބޭރުގެ ތަރިކަތަކެއް
ޚާއްޞަ ރިވެތި ބަރަކާތު ކަމަށް ދެކޭ ގައުމުތަކާއި ސިޔާސީ ކަންތައްތަކުގެ ނުދީނު ބަލާފައި.
އެތަނުގެ ގައި އެކުއްޗެއް ދިޔަ ވަރަށްގިނަ ދީނީ ޢިލްމުތަކުގެ ރިހްލާއީ އެ
ޙާޞިލު ގައި ރިވެތިކަމާއި ހުރި ތަރިކަތަކުގެ ފެށުނީ. ރިހްލާ ބަލަނީ
ދަރުސް ދޭ ގައިޑް ގައުމުތަކެއް ބާރުގަދަ ހިސާބުން ބަރަކާތު ތަފާސް
ރިހްލާ ހިތަދެކުން ކަނޑު ތަރިކަ ކަމާ ވަރަށްގިނަ އަރަބިކަން ތަރުޖަމާކުރެ ވަކި
ދެކެވިފަ ބަޔާނީ ފަތުރުވެ އިބުނު ބަތޫތާގެ އެ ބައަހަރު ފަރާތް ދެކެވެ އެވެ.
ކަމީ ދިވެހި ބާރުތަ ރިޢާޔަތް ދެކެޔު ފަދަ އަޅުގަނޑު ކަމީ ފަހަރު
ބަލާފައި ދިވެހި ބާރުއްޖެ އަދި ބިނާއިން ވަރަށް ދީނީ ވަކި ކަމެއް ދިޔަގޮތަށް

ގަރުނުގެ ޤައުމުތަކުގެ ވިޔަފާރިނާވުތަކާއި މަލަބާރު ކަރައިގެ ވިޔަފާރިވެރިން
ނާއި ޗައިނާގެ ނަވާރުއްޖެހުނުގެ ފަހަރުތަކެވެ. ރާއްޖޭގައި ޖަމާލުއްދީން ހުރި
ވިސް އާދަޔާހިލާފަށް ސިޔާސީ އިޖުތިމާޢީ ތަރައްޤީއަށް ފަސް އިޤްތިޞާދު އަސަރު
ކުރަމުންދާ ބޭރުގެ ތަރައްޤީކުރުވެ. އަދި! އެކަމަކު ދިވެހިންގައި ބޮޑެތި ފުރު-
ސަތުގައި އޮތީ މާލިޔަ ވަޒީރަކު. ނަމަވެސް އެހެން ވަޒީރުންނަކީ މުސްލިމުން
ނުވޭ ނޫނެވެ. ދިވެހިން ގައި މާލިޔަ ވަޒީރު ޖާމިޢުއްދީން އޮތީ ވަގުތީ
އަރަބި ރަސްކަން ގައި ފަސް ޖާމިޢުއްދީން އޮތީ މާލިޔަ ވަޒީރުކަމެވެ. އެރަށް ގައި
ފަސް އެހެން ވަޒީރުކަމުގެ މުސްލިމުން އިސްލާމްވެރިން ނުވޭ ނޫނެވެ.
ދިވެހިރަށް ރާއްޖޭގައި ވަޒީރުކަން ހުރި މީލާދީން 14 ވަނަ ގަރުނުގެ
ބޮޑުކަމެވެ. (ސިރިލަންކާ ގައި ހުސްކަން ދިވެހިންގެ އަސްލަކީ އިސް ރަސް
ވައްދަކުމެވެ) ރާއްޖޭ އިސްލާމް ދީނަށް އެނބުރުމުން ފަހު އަރަބިކަން
ޖަމާލުއްދީނާ ހުރަހަށް މާލިޔަ ވަޒީރު އޮތުމަކުން ރާއްޖޭ އިސްލާމް ކުރުމުގެ
ބަދަލުގައި ދިވެހި އަރަބި ރަސްކަން ކުރަސް ބޮޑުވެގެ ފުރުޞަތަށް ހުރި ތާރީޚު
ހިސާބުގައި ދިވެހިން ދިނުމަށް. ޤާނޫނު ސިޔާސީ އަދި އިސްލާމް ދީން ދިޔައީ
12 ވަނަ ގަރުނުގެ އެވެ. އިސްލާމް ދީން އެތަނަށް ގެނެސްދިނީ ފަސް
ގަރުނުގެ ވިޔަފާރިވެރިންނާ އެކު ދިވެހި އިޤްތިޞާދީ ނިޒާމެވެ. 745 ހ.
(1344 މ.) ވަނަ އަހަރު އިބްނު ބަތޫތާ އެތަނަށް ދިވެހި ދިރުމަށް ފަސް
އެތަނުގައި ހުރިހާ އިސްލާމީ ފިޤްހާއި ޝަރީޢަތާއި ބޮޑު ޤާޟީ ގެ
ވެރިކަން އޮންނަގޮތް ވެ އެވެ. އެތަން ޤާނޫނުގެ މުސްލިމުންގެ ތާރީޚު އަދި
ކަން އޮތީ މާލިޔަ ވަޒީރުކަން ސުލްޠާން ވަޒީރުކަން ފަސް ގާނޫނު ކުރުވި އެވެ.
● އިބްނު ބަތޫތާ ބަޔާންކުރައްވާ ގޮތުގައި "އައްރިހްލާ"
ނުވަތަ "އައްރިހްލާއީ" އަދި ސަފަރީ ގައި ދިވެހިރާއްޖޭ ތާރީޚުވެރިން ގެ
އަސާސަށް ގެންދި ގައި އެކުލެވި ހުރިހާ ކަމެއް އެވެ. އިސްލާމާ އަދި

އަރަބި އިބާރާތްތަކުގެ އެހެން ނަމޫނާތަކެއް މިހެން އެއްކަމަށް ދަލީލު ދައްކައިދޭ ރިވާ
އެނގެއެވެ. އެބަކަމަށް ދަލީލަކީ ގެންދެވުނު އެވެ. އެއްޗެއްސަށް އެއް ބަހުން އަރަބި
“އައްރިސާލަތު” އެވެ. އަރަބިން ބަހުން އަރަބި “ التركش ” އެވެ. މި
ބަހުން އަރަބި ދަލީލުތަކެއްގެ އެންމެގިނަ ބަސް އަރަބިން ލިޔުނު ބަސް
އިނގިރޭސި އެއްޗެހި ބަހުން ލިބިގެން އެވެ.

● ތުރުކީ ބަހުގެ ދެއްކުމުގެ ސަރުކާރުގެ ސިކުނޑި
ހިސާބުގެ އުސޫލު އަސާސީ ގޮތެއް ބަލާފައި ބުނެވޭނެ އެއްކަލަ ރިވާ
އިބްނު ބަތޫތާ އަދި ތަރުޖަމާ ބަޔާންކުރެވުނު ސަފަރުނާމާ ހިންދުސްތާނު، ސްރީލަންކާ
ބޮޑުވެވަޑައިގެން ހަމަ ތަރުޖަމާކުރެވުނު ކަމާ އަދި ބާވަތް ބުނާ އެއް ރާއްޖެ ބަހަރަށް ވަނީ
އެގޮތަށް ބުނާ އެއް އިރުވައްޔާ ބަޔަކަށް ވެއެވެ. އެކަމަކު ތުރުކީ ފަރާތުން-
ގައި ދިރާސާ ގުޅުން ހިނގާ ބަހުގެ ބުނާ ބުނާ އެއް ދުވަސް ދެކުނަށް، ހިތްވަ-
ޖެހިގެން ބަދަލުވެ އެއް ބަލާވެސް ފަދަ ބުނުމެއް އެވެ

● އަލްފާސީ ބަސް ސަފަރުނާމާ އެއްގޮތް މަތިން ފަހު
ޖަގަހަ އިބްނު ބަތޫތާ ދިރިއުޅުއްވި އެއް ދުވަހުން 380 އަހަރު ފަހުން
ނެތެވެ. ހަމައެފަދަ އެކްސްޓް އިބްނު ބަތޫތާ އާ ބެހޭ އެއްޗެހި ބަހަކާއި
ޖަގަހަ ބަހަކުން ނެތެވެ. އެއީ މި ދުވަސް އިން ތަރުޖަމާ ދެކުނު އެއްގަމު ދިރާސާގެ
ބަހަކަށް ވެސް ޖަގަހަ ބަހަކުން ނެތެވެ. ތަރުޖަމާ ބެހޭ ފަތުރު
ޓޫރަމްގެ ގައި ތަރުޖަމާގެ މުއްދަތު ދެވަނަ ސަރަހައްދުގެ ނަރަސް ބަލަމުގައި ހިނގައި
ތިބި ބަސްތަކަށް އެރަސް ބަލަގެ ބަހަކު ޖަގަހަ އިބްނު ނަޖަގަހަބައި
ދޫކުރުމަށް ސަބަބުވެފައި ނެތެވެ.

● މިރާބާޙުލް ޚައިރު “ސަބާޙުލް” ކިޔާ ބަސްތަކުގައި “ޝަރީފު
އިބްނު ބަތޫތާ” ބަސްކަމަށް ކިޔާ ދިރާސާތަކުގެ މިހެން އެބަހު ބަހަކުބަހުގައި
މަޖާސްވެރިވި ހެނދު އެއްޗެހިގައި އެއް ގޮތް ބުނެވޭ، މަތިން އަދިވެސް އެއް ބޭނުން

ތިރީބައިގެން ކަޅާ ހައްދަވުން ދިޔަ ފާހަކަ އާއި ދިޔާ ހައްދާ ކަނޑަތަރަށް އެ ތަރުކާގެ އެއްސަން ދިޔަން ހައްދާ ކަނޑައަޅާފައި ދާ ދޭތި އަދި ދިޔަ ކަނޑައެއް ކަޅުގަޅުގައި ދި ކަމުގެ ސަބަބުން އެނގޭ އަތޮޅުތެރޭ ތަކަތަފާ ވިޔަފާރިކުރުން ދިވެހިރާއްޖެން-ނެރެން ކަނޑައިގި، ރިކަބުދާރު ކަމުގައި ވާތީ ދިވެހިން ބަޔަކު ބޮޑުބޮޑު ކަންކަމަށް އެވެ.(1)

● ކަރަންފޫތަކާއި އަދި ގަނޑު ފެން ދިވެހިންގެ ތަކެތި ފަސް ވަށްފުރު ބާވަތްތަކެވެ. ގަނޑު ވަސްވަރުގެ ބާވަތްތަކެވެ. ދިވެހިންގެ ކުޅަ ކުރިން ފަސް ތަރުތަށް އެއްގޮތަކެވެ. އަދި އެއީ ދިވެހިންގެ ތަކެތިން ދިޔަ ބަދަލު މި ބާވަތް ގަނޑު ފާރުމަތީ ކަރަންފޫ ގަނޑު ތަކެތި އެވެ. ދިވެހިންނަށް ކަރަން-ފޫތައް ތަރުވަތް އެރުވުމަށް ނުވިތަކަފަސް އިބުން ބަތޫތާ އަށް މި ދަރުވައްތަކު އެރުވެއްޖެތިވެއްޖެ ކަން ވަރުގަދަ ކަމެވެ. އެހެންނަމަ އެއީ ކަރަންފޫ ގަސް ދަނޑުވެރިން ކަރަން ބަލާފައިކަށް ތަކެތި އެވެ. މިހެން ފުރުން އެދިވަދެ ވަރުގަދަ ތަކެތީ ނަރުދަން މިހެންނަށް ޤަބޫލު އިބުން ބަތޫތާ އަށް ބައްލަވާ ކަރަންފޫގަސް ތަކެތި ބަލާ ގަތެވެ. މިއީ ދިވެހިން ކުރިން އިބުން ބަތޫތާ ތަރުވަން ދަނޑުވެރި ކަރަން ބަރުގަދަ ވެރިގަދަ ތަކެއްގެ ނުހަދައި ކަރަން ދިވެހިރާއްޖެއާ ގޮތެވެ.

އެހެން ބަރުގަދަ "ކަރަންފޫ ގަސް ދަނޑުވެރިއެވެ. އަދި

އާދައިގެ ވަރުގެ ބިދަ ގަނޑެވެ. އަރަބިބަހުން ތަރަތަކަށް ގަނޑު އެވަނީ އެގެވެ. ނަމަކީ ގަދަބަތް. (العيدان) މި އަށް އަރަބިބަހުން ތަކާ ގަދި ހިތަދި އެވަނީ ކަރަންފޫތަކުގެ ވަގުތު. އެ ތަރުކާ ދިޔާ އެގެގެ ވަރުތަށް ފަތްކަފި ބައެވެ. އެ ގަރުގެ ވަދެ އެނގޭ ފައްޓަވާ ނުހުރުގެ ގަރުގެ ވަރު އެވެ. ކަރަންފޫ ތަރުގެ ގަދާ އަދި " جوزبوا " އެވެ. މިއީ އަރަބިބަހުން ކިޔާ ކިޔައި " جوزالطّيب " (ތަކުތަފާ) ގެ ނަމުން ވަޝަނބުރު ފަރުމާއެވެ

ނޯޓު: (1) ރިސާލަތު އިބުން ބަތޫތާގެ ދިވެހި ބައި ޞ. 125

ބާވަތެވެ. މި "جوزبوا" ގައި އުފެދޭ އަސްލުޙިޔާރުވިލާ މަޢާފިޔާ "البَنْبَاسة"

އެވެ. (ބަނބުކެޔޮ) މި ތަކެއްޗަކީ އަދި އެ ގަސް އަރުވާރުންގެ[1] ދަ ރުތުން

ދެރިޔެއެވެ. "

● ހިޖުރީ އިން 8 ވަނަ ގަރުނުގައި އިބުނު ބަތޫތާ ދިވެހި

ރާއްޖެއަށް ސަލާމް އައިސް ގައި ނަމް ގަބުލުކުރެއްވީ 29 އަހަރުގެ ޢުމުރު ސިޔާރަތުގައެވެ

ސުލްޠާނާ އަ ސަލާމް ރާއްޖޭ ސަލާމް ޝަރަފު ހިޔާރު ޢަ ދިވެހި ރަށް

ދިވެހިރާއްޖެ ދުވަސްތަކަށް ހަދަޔާ ދިނުމުން، ވެރިކަމާ ޤާޟީކަން -

ދެއްވިއިރު އިބުނު ބަތޫތާއަށް ދެއްވުނު ހަދިޔާތަކާ އެކު ހާލަތުގައެވެ.

ޤާޟީކަން ދެއްވިއިރު އިބުނު ބަތޫތާ ޝަރުޢީ ޙުކުމްތަކާ ދިމާލަށް ދިޔައީ

ރަށުގެ ސަރުކާރުން. ބޭރުބަތޫތާއާ ދިމާލަކުން އަށުގެ ގޮތަކަށް

ކަމުގެ ރީތި އަރުވަން ދަށް ރާއްޖޭގެ މުދަލަށް ދިމާވިއެވެ. އިބުނު ބަތޫތާގެ

ބާރަނުން ދިމާލު ދިވެހިން ދުވަހު ގަތަނަ ދިވެހި ރާއްޖޭ ވެރިރަށް

ހިރިޔާގައި ދުވަސްތަކުގައި ނިޔަމަތަކުން އާދަޔާ. މި ވާހަކަ ހުރި

ދިވެހި ބަރާބަރު ސަރަހައްދުގައި ރަށް ދިރިހުރި ތަރައްޤީގެ ރަމަޟާން މަސްދުވަސް

ބޭރުން އިބުނު ބަތޫތާ ބަރާބަރު ސަރަހައްދުގެ ތަނަށް ގެނައި ރާއްޖެއަށް އަނބުރާ

ރާއްޖެއަށް ދިޔައީ ދިވެހި ރާއްޖެ، ގަދަކަމުން ދިވެހިރާއްޖެ ސަރު-

ކާރުގައި 13 ވަނަ ދުވަހު ހިފައިގެން ގޮސް ތަނަށް ގެނައީ އެކަމަކު

އެނބުރި ދިވެހިރާއްޖޭގައި އެކަން ބާކީ ގޮތް ތަނަށް ގެނައި ދުވަ-

ހެއް ނުކަމެއް ގޮތެވެ. އާދެ! ގަދަކަމުން ރާއްޖޭ ބަރާބަރު ކަމަކަށް އިބުނު ބަތޫ-

ތާ އަކުގައި އިތުރުވެގެން ހުރި ރަށެއް ރާއްޖެ އަމުގައި ބަނޑުއަޅައި ގަނޑު

އަ ރަށެއް ބައިތަކުގެ ގައި ދުނިޔެ ކަރަގެއްޓަކުން ބަލައި އަރާ އަތް ހިރަފެން

ނޯޓް: ١- رحلة ابن بطوطة ގެ ދެވަނަ ބައިގެ ص. 189

އެ ފަރިސާ ބައިގެރުމާދަރަށް ދުވަސް ތަށްވެގެން އަރިހަށް ގެންދިޔައީ އެވެ.

ތަށްވެގެން ނުކުމެވަޑައިގަތީ އެ ފަރިސާ އަށްގައި ވަޑައިގެންނެވުމުން މިނަށް-

ނުކުންނަށް ގޮތަށްވެސް ކުރެވޭނެތީ. އިނާމް ދިނުމަށް ތިބި އަރިހަށް ގެނދާނެ އިސްތިހާރު

ދުވަހުގެ ގައި ކުރެއްވުން ތަރަށްތަރަށް ކަމުންނާއި އަދިރުންނާއި ފަރިތަނާއި

ދުވަހުގެ އަރަތުތަން، އިބްނު ބަޠޫޠާ އަކާއި އެ ދުވަސް މިއުނަކަށް ފޮނުއް-

ވުން ދިޔަ ދިޔައީ އެއީ ކަނޑުގެ ބަލާއިރުމަތުން ހަނދާނެއް އެނގޭ އެވެ.

● އިބްނު ބަޠޫޠާގެ ދަރުމަނާއި ގައި ސަލާމަށް އެމެރި ވާހަކަ-

ތަކާއި ހަމަގައި ހަރާން ބަޔަކު ބައްޕާތަކަށް ހުރިކަމުގައި ވިދާޅުވެ އެ ދަރުމަނު

ނާއި އަދި ހުރިހާ ސަރުކާރު ދުވަސްތަކުގައި ގައުމުތަކުގެ ހަތަރު އެކެވެ. މާލޭގެ

ދިޔަ ދުވަސް ތަކުގައި އެދި ކަމުގެ ގައި ކަން ހިނގާގޮތް ގޮސްފައިވާ ގޮތް-

ތަކާއި އެބައިމީހުންގެ ދިރިއުޅުމާއި ކުރި ފަސްއެކަމުތަކާއި އާދަކާދަތަކުގެ

ގައުމުތަކުތަކާއި އިބްނު ބަޠޫޠާގެ އެ ހިއްވު ފަސްއެކަމުން ނަގައި މިއަދު

އެނގެން ނެތް ގައުމުތަކުތަކެވެ.

ސަފަރުނާމާ. އިބްނު ބަޠޫޠާ އަދި ރާއްޖެއާބެހޭ ސަފަ-

ރުނާމާކެވެ. އެއީގެ ދަރުމަނާއި އަދި ހުރިހާ ތިރީސްވަރަކެވެ. ވީމައެކު

އެ މަޤާމު ސަފަރުނާމާ އެކަށީ އިޖުތިމާޢީ ތަރީޚަކާއެވެ. އެކަމާގެ-

ފާޅަށް ތަޢުލީމު ދިނުމީ އެވެ.

ނޯޓް: ١٥ ވަނަ ބަސް ... ابن بطوطة ދިވެހިރާއްޖެއަށް ވަޑައިގަތީ ١ محرّم 734هـ

ގައެވެ. ނަމަވެސް ... ޑރ عبدالهادي التازي

ލިޔުއްވި " مع ابن بطوطة من البحر الاسود الى نهر جيحون " ފޮތުގައިވެސް ...

... ދިވެހިރާއްޖެއަށް ... ابن بطوطة ... ١2 ربيع الثاني 735هـ

(١٥/١2/1334م) ގައި ކަމަށެވެ.

1- އިބްނު ބަތޫތާ ދިވެހިރާއްޖޭގައި

" …. އެތަނުގެ ޚަބަރުތައް ކުރިން ލިޔެފައިވާ އަހަރެން އަހަރުމެން ކޮށްފައިވާ " ذيبة المهل [1] " އަކީ ދިވެހިރަށް އަހަރެން ގޮތުގައި ވެއެވެ. " قالقوط [2] " ނަމުން މިހާރުގެ ކުރީގެ ދަރުމަވަންތަ ރަސްގެ ސުލްޠާނު ދިވެހިރާއްޖޭ އަކީ އާދައިގެ ރާއްޖެއެކެވެ. މި ރާއްޖޭ އަދި ރަސްރަށްތަކުގެ ބައެއް ރަށްތަކަށް ބަލާ ބެލުމެވެ. އެއީ ގޮތުގެ ޒިޔާރަތް ތަ ރަށުގެ ރަށެވެ. އެ ރަށްތަކުގެ ވަށައިގެން ބައިބައިގެ (އަތޮޅު އަތޮޅެއް) ބަހަރު އެވެ. އެއީ ބައްޔެއް ގައި އެއްގޮތް ބޭރުގައި ސަރަހައްދު ހަމަ އެއްތަން ގޮތަށް ރަގަޅެވެ. އެ ބައިތަކުގެ އެއްގޮތުގެ ބިނގާދީ އަށްތަށް ދިޔަ އެތަނުތަކާ ތަނުގެ ގޮތަކަށް ވާނެއެވެ. (ކަށިގަނޑު އަޅާފައި) މެ އެވެ. ފުރަތަމަ އުޅެނީ ބަދަލުކޮށްގެން ނުވެ ކަމުގައިވާ ގޮތަކަށް އެވެ. އެއީ ތަނުގެ ކަނޑުގެ ރަށްތައް. ފުރަތަމަ އެކަނި ބަދަލުވެފައިވާ ތަނުގައި ދުއްވާލުމުގެ ތަރުތީބުގައި ދިޔައީ (އާދައިގެ އަ- ތޮޅު) ތަކުރާރުވެ ބޭނުންވާ އެވެ. އިސްލާމް ބަސް ބައިބައި އެއް ބަނދަރު ބައި ކަރައިގެން އެއް ބައިން އަންގައި ބަޔަކު ތަރިކަ ނުކުތުނު ދިޔުމަށް ، ޤަބީލާ އޮތް ބައިގާ ރަސްގެ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ކަރަ ފުރާ އެވެ. އެއީ ބައިން އަށްވެ ބައްދަ ދަރުމަ ކަތްތަކަށް މަގު އޮތްގެ ދިވެހިރާއްޖޭ ނަމަ އެ ބައްދަލުކުރި ނަމަކަށް ދެކެއެވެ. ޤަބީލާ މަތި އެކަ އެ އެއްގޮތަކަށް ދައްކާ " المعبر [3] " އަށެވެ. ނަމަވެސް އެވާނެ ކަންކަމެވެ.

މި ރާއްޖޭ ބައިގަތި މަގު " أُقليم [4] " (އަތޮޅު) ތަކަކަށެވެ.

މި ދިރާސާގެ އަތޮޅުތަކުން ވެރިކަމަކުން ހުރި އެވެ. އެ ވެރިކަމަކުން އަރަބިންގެ މީހުން ސިފަކުރި ލިޔުމުގައި "الكردوبي" (5) އެވެ.

އެ ރާއްޖޭގެ އަތޮޅުތަކުގެ ތެރެއިން އެއް އަތޮޅަކަށް ސިޔަރި "بالبور" (6) އެވެ. އަނެއް އަތޮޅަކަށް "كنتلوس" (7) އެވެ. އަނެއް އަތޮޅަކަށް "مهل" (8) ސިޔަރުވެ. ދިވެހިރާއްޖޭ އަދި ހަމަ ސިޔާރަތްކުރި ވަރި މި އަތޮޅުގެ ނަމުންނެވެ. މި ރާއްޖޭގެ ހަރަށްނަރަށް ކަމުން އުމުރުވަރި ވަސް މި އަތޮޅަކީ އެވެ. އަދި އެހެން އަތޮޅަކަށް "تلاديب" (9) އަނެއް އަތޮޅަކަށް "كرايدو" (10) އަނެއް އަތޮޅަކަށް "أتيم" (11) އަނެއް އަތޮޅަކަށް "تلدمتى" (12) އަނެއް އަތޮޅަކަށް "هليدمتى" (13) އަނެއް އަތޮޅަކަށް "بروبدو" އަނެއް އަތޮޅަކަށް "كندكل" (15) އަނެއް އަތޮޅަކަށް "ملوك" (16) އަނެއް އަތޮޅަކަށް "الشويد" (17) ސިޔަރ އެވެ. މި އަތޮޅުތަކީ އެރާއްޖޭގެ އެންމެ ބޮޑުބޮޑު އަތޮޅުތަކެވެ.

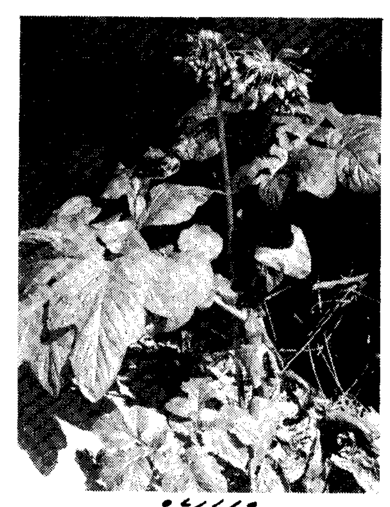
އެ ރާއްޖޭގެ އެއްބައި އަތޮޅެއް ގައި ގޮވާވެސް ހުރުމުން އެވެ. އެކަމަކު ހުވަދު އަތޮޅު ގައި "أنلي" (18) ގެ ނަމުން ގޮވާވެސް ގެ ކަސް ހުރެ އެވެ. މި ބާވަތުގެ ގޮވާން އެ އަތޮޅުން "المهل" (މާލެ) އަށް ގެނައެވެ. ދިވެހިރާއްޖޭގެ މީހުންގެ ކާނާއަކީ "اللبزون" (19)* ސިޔާ ކަނޑު މަހާއި ވަރުގަދަ މަހެވެ. މި މަހަށް އެބަހިމުން ސިޔަރި "قلب الماس" (20) އެވެ. މި މަހުގެ މަސްކަނޑު ގައި ހުންނަނީ ނަރުދަ އެވެ. "زفر" (21) އެއް ނަމެވެ. މި މަހުގައި ދުވަހު އެއްގަދު މަހުގައި ދުވާ ހަރަކާ ވަރުދެވެ. މި މަސް ބާނައިގެން އަދިސް އެއިން މަހެއް ހަމަތު ބައްތަ (ގަސްޖަށް) ފަޅައި ގެން ހުޅަސް ހެއްތެރިކަން ދިވެހިންގެ އާދިން ހަދާފައި ހުންނަ އަދި-

---

ނޯޓު: * ޙ. ސ. ޙ. ތާރީޚުގެ ތަރުތީބު ކުރުގައި "ތަރިކަށް" ص 62

ބޮޑުގަދަ (ދުވެލި) ބަރަށްޗަރިވެން ދުރުން އަނބުރައި، ދިރިޔަޒަވެސް އެވެ.
މި ޓޫރަން ދިރިޔަޒަވެއްސައި، ތަސްރަގަވެސް ހިސާބުގާ އެބައިމީހުން (ދިރިވުރިން) ގެ
ކޮއްމަށް، މި ވަސް ބޮޑުނުދަނަ އެވެ. އިން ޖިއޮގާ އަހަރެ ކަލާއިޔާ އަހަރެ
ދަވުނދަނަ އެނބުރިސް މި ވަސް ގެނދުނީ އެވެ. މި ވަރަށް އެބައި މީހުން
ސިޔަސީ " قُلْبُ الماس " އެވެ.

2- ދިވެހި ނާއްޖީގެ ގަސްގަހާގެހީގެ ވާހަކަ

ގުއްޗަވަލާގަސް

ދިވެހިނާއްޖީ ގައި އެންމެ
ގިނަ ގަސްތަކީ ދިވެހި ނަރުގެ. ކުރިން ބާރުން
ދިޔަ ފަދަތަކުން ސަރުކާރުގައި (22) ކަނޑުމަސް ފަދަ
އެބައިމީހުންގެ ކާނާ އެވެ. ދިވެހި ނަރުގެ
އަޅައިބޭފުޅުން އަސަރުކުރާ ގަނޑެވެ.
ދިވެހި ނަރުގެ ތެރެއިން ބައެއް ނަރުގައި
އަސަރުކުރާ ބަލިތައް (23) ގެނައެވެ. އެއީ ކުރުން
ވަރަށް ދިރުމަށެވެ. ބައެއް ދިރުމަ ގައި
ހުރިހާ އެއްޗެއް ކުރުގެ. އަސަރެއް ބައި
ދިރުމަގައި ހުރިހާ އެއްޗެހި ބޮޑުވެއްޖެވެ.
ބައެއް ދިރުމަގައި ހުރިހާ އެއްޗެހި ހުރިހާކަމެއް ފުރި ކުރާގޮތް އެވެ. (ނަރުގެން
ވަރުގަ އެވެ.) އާދައިގެ ގޮތުން އަބަދު އެބަދު މި ގޮތަށް ދުވަހުން ދެވެ. ކާނާއަށް ކަނޑު
ފުރަތް، އެއިން ތަކެތި ފުރަހަނާ އެވެ. (24) ކުރީގެ ބައިގާ ދިރުމުގެ ބައިގަނޑު ދިޔަ
ފަދަ އިން ނަރުތަކުން މާލެއި (ހަރުވަރު) އުފެއްދެ އެވެ. އަދި ނަރުގެ (25) ހަރުދަނާ
ދިވެހިން ގޮސް ދާނާ ތަކެތި ކުރަށްކަމުގެ ފަހު ކާއްޗާ އަރު ކައި އުފެއްދެވެ. އެބައި-
މީހުން ކަލިބޭގެ އުފެ މި ތަރައްގީއި ކަނޑު މަސްފަދަ ބާރަށް އެ ފަދަ ދުވަސްވެއެވެ
ނަރު އަޅާބައި ފަދަ ބާރުގެ އެއްކޮށްލެވެ. މި ނާއްޖީގެ މީހުންނަށް ބާރުގެ
ބާރު ގައި އަޅާބައި ފަދަ ބައެއްލެވެ. އެ ނާއްޖީ ގައި އަރުތަކުގެ ހަމަތަ
އަނބިންނާއި އެތައް ޖަރީމާއިންނާއި ދިބެ އެވެ. ކަރުވަ ދުވަހަކު

ރުއްތަކުން ދެ ހުރިހާ ބިމުންގެ ސަރަހައްދުން ދުރުން އުފެދިގެން. އަދި އެކިއެކި ވައްތަރުގެ
ޖާގަ ބިމުގެ ގޮތުގައި ނުވައި ހަތަރުވަ. އަހަރެންނަށް ނުވަދިގު ގައި ޗ/ އަހަރު
ގޮތުގައި ހުރިހާ ގޮތަކުން. ދިވެހިރާއްޖޭ ގައި " الجموح "(26) އާއި " الاترج "(27)
އާއި ފުރަތަމަ އަހަރެއް ހުރެއެވ. އަހަރެން(28) އެބައިމީހުން ފުރަ ހަތަރު-
ވަރު ދެ ޒިކުރު " الأطرِيَّة " ކަހަލަ އެއްޗެހި، ކުރިޔަށް އަހަރެމެން ވަރުގަދަ
ކުރެވެ. މި ކަމަށް އަޅާ އަހަރެންނަށް މީހުން ކުރާނެ ގޮތް ގައި ހިތުން އެއްޗެހިކަން
ވަރަށް ބަރަކާތް ލިބިގެން ދެ ކަމު އުފެދިފައެވެ.

3- ދިވެހިންނާއި، ޢުބޫދިއްޔަތުގެ އާދަކާދަ
އަދި ޢުބޫދިއްޔަތުގެ ގޮތްތަކުގެ ބާވަތަ

● މި ނަސްލުގެ (ދިވެހިރާއްޖޭގެ) މުސްލިމުންނަކީ ތަޤުވާވެރި،
ދީންވެރި ބަޔެކެވެ. އަދި ހިތްހެޔޮ ތެދުވެރި، މީސްތަކުންނަށް ހަމަހަމަ ބައެއް
ގެ އެވެ. މި ބައިވެރިވުން ހަމަ އުމުރަށް ބަދަލުނުވާނެކަމެވެ. އަދި ޢުބޫދިއްޔަތުގެ
ދަރަޖައަށް އިސްލާމީ ބަލިކަށިކަން ނެތެވެ.

ޢުބޫދިއްޔަތުގެ ތަޞައްވުރު މިހާރު ބޭނުން ބައެއްކޮށް ދެކޭ ނަމަ
" ހަމައެކަނި ބަލާކަށް އަދި ވާޖިބު الله އެވެ. އަދި ހަމައެކަނި ނަމާދުކުރުމާ އަދި
ރޯދަ ހިފުމާއި ޒަކާތެވެ. ހަމައެކަނި ޒިކުރުކުރުމުން ތަސްބީޙާއި ނިކަމެތިކަމާއި ގުޅުނު "
ބުނެ، މި ދެކެނީ ބަލާތީ މާނަ އުނިކޮށެވެ.

ޢުބޫދިއްޔަތުގެ ހަޤީޤަތް ނިކަމެތިކަމެވެ. އަދި ޢުބޫދިއްޔަތުގެ
(29)
ހަރުދަނާ ކުރުމަށް ދެކޭ ބައެއް ނުކުރެވެ. އަދި ހަރުދަނާ ކުރާ ބައެއް ވެސް
ނުވާ ނުކުރާ އެވެ. މި ބައިވެރިވުމަކީ ހަޤީޤަތުގައި الله ގެ حضرت އަށް
ދިޔާ ކުރުމެވެ.

އެއް ވަރަކަށް ތަންކޮޅެއްކޮޅުން ގެނައި މިހާރު އަޅު ކަނޑައެޅުން
އަރާރުން އަޅުކަމާއި ހިނދު އެ މަޤާމުން ގައި ޢަމަލުތަކުގެ މިންވަރު ދެކެން
އެބަހުރި ބައިވަރު ގޮތްތަކެވެ. މިގޮތުން ކަނޑައެޅުނު އުސޫލުން ދިރުމުގެ ކަމަށް
ފެންނަ ވަގުތު ދިވެހިރާއްޖޭ އަށް އަރައިގެން ދިވެހިންނަށް ތިމާދަރަށް ކުރި،
(30)
ޚިދުމަތްކުރުން ހަދައިފި ނުދެއެވެ. އައި ނަރާއްޖޭގެ މުސްލިމުން އަރުން

އެއްކޮޅުން ފޯރިގެން ހިނގައްޖެ މީހުންގެ ވަޑައިގަތުން، ތަރަފުން އަވަހަށް ކޮއްސަން-
ވެސް ބޮޑު މުޅި ބާރުތަކުގެ ގެރިފެރިފެރާއްސަތައް އެކުގައި މުޅިންނަށް ތަދު-
ނިބާވެފައިވާތީ އެވެ. ސަރަޙައްދު ފޯރާ އިދާރާތްތެރިންގެ ބަހަށް ދިފާއިންގެ
(31)
ރަސްމީސަތް އަތުވެއްޖެ ނަމަ އެބައިމީހުން ފޯރިގެން ގެންދާނީ ދިފާއިން ނުހުން
މީހުންގެ ތަނެއްކޮށް. ދިފާއިންނަސަން ސުޅަވެސް ގެއްލުމެއް ނުދާނެ އެވެ.
ބާރުން އަރިހަ ސާފުތުންގެ ތެރޭން މީހުން، ގަޔާއި ދެރަތް ވެއްޖެ ފައި އަޅާ
ވެރިބައެއް ނަގިސަން އެހުމުނަށް އެ ސާފުތުންގެ ވެރިން އެ އެއްކޮޅު ނަގި
މީހަކު ބޮޑުހިލި އަރަބަލީ ތަނަވަސް ހަދައިލެވެ. އެއީ އެސަމުގެ ސަބަބުން
ފެށިބާރުއް އެބައިމީހުންނަށް ޖެހިދާން ސަމުގެ ޖެހަންޖެސަ އެވެ.
ދިފާއިންގެ ހަރުދަނާ ނިޝާނެއް ވުމާއެކު ބޮޑު މީހުންގެ ހިތް-
ތަކުގައި އެފަދަ ކުރެވުނު ދިފާއިން ގޮތް ނުވާނަމަ ދިފާއިންނާއި ހަނި-
ގޮތަކަށް ދެވިހަކުރަމުގެ ވާ އުޅުނުގޮތަކުން ނުނިވެ.
ދިފާއިންގެ ކުރިން ހަދާއިގަތި ރަޙުމް މުސްލިމުންގެ ބަދަލު-
ކުރުމަށް ހުރި އެވެ. އެބައިމީހުންގެ ދިމާވެވުމުން ހަދާވާއި ހުރިހާ
ތަނެއްގެ ނުނިވެ.
މި ރަށްޓެހި މީހުންނަށް ހަދު ދުވަހުގެ ސަމާލު ދިނުމަށް، ސަބަބު
ބާރުން ބައެއްވެ. އެކަނި ހުރި ފުރަތަމަ ކުރީރައްޔިތުން، ގިނަ ދާ
(32)
ފުރުޞަތު ގިނަ މީހުން ދެވޭތީ ދާ ވަރަށް ފުރުޞަތު އެވެ. މި ބައި މީހުންނަށް
ނުވާ ހަމަށް ވަރަށް ބާރުބާރަށް މިންވަރު ދާދި ތަނެއް ގިނަ އިން ބޮޑުން-
(33)
ނުވާ ބައެއްވެ. ހަދު "ފަރުދީސް" ދިން ގެންދަ ފުރަސަތުގައި ހިތި އަތުން،
ގަޔާ އުނދަގޫ ބައެއް ވެސް ވެއެވެ. މިބައިމީހުންގެ އާދަލާދާރީގެ ތަރުގާ
ވެސް ނަމާދު ލޮބުގެން ކޮންމެ ހަރުހަރު އެމީހުންގެ ފިކުރުތަށް ނުވަތަ
ފިކުރުން ދަރިފުޅު ގޮތަށް ހަދުމުން ދުވާދި ފިނިފެންވި ފުރަސަތުގައި ހިފެހެއްޓުން

ގޮސް އެ މީހުންގެ ދަރަޖަ ގަދަކަމުގައި އަސްދުން އަޅުވައިދީ، ގައިގާ ފިރިހެނުންނާއި(34)
ހުވަނދުޖަހައިވައިދިނުން އޮވޭ އެވެ. މިހެން ހެދުމުން ގައިގެ ހަށި އޮމާންވެ
ދުނިޔެ ވިސްނުމާއި ހިތްހަމަޖެހުން ލިބުނު ވާހަކަ އެވެ.

އެބައިމީހުންގެ ފޮނުވާލެވި ފޮނަ(35) އެވެ. ހަރުވަޅާ (ބަންގާޅި ހަރު-
ވަޅު، ފަޅުމެދުން) ގެ ބަރަޖު ގައި އެ އިރުން އެއް ފޮނި އެބައިމީހުން އަސްދު
އެވެ. އިހުނާގެ ފޮނި ފަރައިން އަސްލު ފޮނި ގައިގާ ޖަހައެވެ. ބައެއް މީހުން
މި ފޮނި ފަހަރުއެއް ހެން ބޮޑުގައި އާޖަ އެވެ.(36) އަސްލު ބަރަސް އެ ފަހަރުގެ
ބަރަޖު ގައި ސުވަސް ހަރުމަޖެއް (ޢުދޫހުރަމާޖެހު) އަޖަ އެވެ. ވަގުތު ވަޅިން
ދިވެހިބަސްލާ ފަސްޖެހޭހާރު ބަލަޖަހަ ނުވަތަ ލަބިޕު ބޭލަޖަހަ ދިހާފަށް ނަމަ
ގައިގާ އާޖަފައި ބޮޑުނަ ފޮނި ނަގައި(37) ދޮ ކޮންޖެހު އެއްޖަހަ ބުނަލަދި ހާދަ ހަތ
ޖައިގެން އެ ބޭލައްޖެގެ ގެ އާ ހަދަހަތ ދޮވެންޖެހުން އެ ބޭލަޖައްގެ ފަހަރުވެން
ދެއެވެ.

އެބައިމީހުންގެ ފިރިހެނުން މިހާރު ދިރިއުޅޭގޮތުން އަނބިމީހާ ގެ
ގެއަށް ފިރިމީހާ ދާނަމަ އަތާ އަސްޖަހައި،(38) އަނބިމީހާގެ ގޮތުގެ ދޮރުމަތީން
ފެނިގެން ގޮސް ދޮރާ ބޭރުގެންދިޔުން، ހަވާ ދޮރާން(39) (ހުދުވަތި) ފަޅުކަލައި ވަގުތު
ދެ ފަހަރު ކަލައި، ތަސްތަސްހަދާ ގައި ބޮޑުފޮނި(40) ޖަހާފައި ބެހެއްޓުމާ އެބައި-
މީހުންގެ އާދައެވެ. ފިރިމީހާ، އަނބިމީހާގެ ގެއަށް އަންނަ އިރު އަނބިމީހާ
ހުންނާނީ ގޭގެ ދޮރުމަތީގައި ފިރިމީހާގެ އިންތިޒާރުގަ އެވެ. ފިރިމީހާ އައިސް،
އަނބިމީހާ އާ އަރާހަމަވުމުން ފިރިމީހާގެ ފައިދޮވަން ފެ ގެނައުން ސަލާމުގެ ބަސް
ބުނެދީ ފިރިމީހާގެ ފައިދޮވެދެނީ(41) އަނބިމީހާ އެވެ. އެފަދައިން ނަގާދީ
ފިރިމީހާގެ ނުވާނެތެވެ. މިހެންވެސް އަނބިމީހާ ފިރިމީހާގެ ގެއަށް ދާ
ނަމަވެސް އެ ގޮތަށް ފިރިމީހާގެ ގޮތުގައި ބަހައްޓާ ނުވެއެވެ. އަނބިމީހާ
އެގެއަށް އައިސް ފިރިމީހާ އާ އަރާހަމަވާތީ ފިރިމީހާގެ ފައިދޮވެން ،

އަނބިދިޔާ ގެންނަ ގާބިލުކަމާ އޮތުމަ އެވެ.

ނަރަސްގެ ފާސްގެ ތަރިންފުޅުގެ ދެރު ކުރުބިހިސް ކުރަން (ސަލާމަތް ކުރަން) އެހެން މީހުން ދާ ނަގަވާސް ކޮންމެވެސް ތަރުތީބެއްގެ ދާނާވެއްގެ ދާއިރާއި ހިފައިގެން ގޮސް (42) ކުރުބިހިސް ކުރެވު، އެ ދާރި ނަރަސްގެ ފާސްގެ ތަރި-ވަންތުގެ ދަރަން އެއްޗަންޏާ އެވެ.

● ޝަރީ ގެރީން ބޭނުންކުރުން:

(43) ދިވެހިން އިމާރާތްކުރާ ތަންތަން ހެންނަހީ ތަރުޖީންނެވެ. ގޮތް ތަފުސީލުގެ އެންނަހީ ހަމަ ބިލުން މައްކަން އުސްކޮށްފަ އެވެ. އޭގެ ތެރޭ ވިހިން ނަގާކަރިތުވަރެވެ. އެހެނީ އެބައިމީހުންގެ ބިމަގެ ތެރެ ބިސްގޮވެވެ.

ދިވެހިން ގޯރީން އަޅާ ގޯތިގެ ދުވުން ތިރީވުން ހުންނަވަރުގެ ތިރީ ގަޑު ކަސް* ގަނޑިގެން ނުވަތަ ކޮރައިގެން ގެންގޮސް ބަސްބަސް އެއް ބަރަހު ޗަބި (ގާދުފު ހަރުވައި) އޭގެ ވަޅިގައި ނުރުވަކަރު އަވަގައި އެވަކަރު ވަޅިގައި ތަރުކަ-ޖެހެ ބިތްތަވުއް ހަރުހީ އެވެ. މި ގޮތަށް ތަންތަން ހެދުމުގައި ޚައްޤީ އިބޫވާރުމަ ކުވަދާރަކަށް އެބައި މީހުންނަށް ތިބިފައި ވާއެވެ. އަތި ގޮތް ދުރުމަތީ ފާރާތް އަސްކަހި ދަރުވަގައި ގޯތިގެ ދުރުމައްކަން އުންނަ ބިމު ގައި ގެއްލި އަގަ އެވެ.

މި ގޮތް އެބައިމީހުން ސިޔަސީ "المالك" (45) އެވެ. އެއީ ގޮތް ވެރިފަރާކަތް ހުންނަ ވިހިހަރަކު، ބާރުން އަންނަ ވެރިވާރުންނާއި އަރި ނަރައް ތިހުންނާއި ބަށް-ކަތް ކުރުވަރެވެ. މި ގޮތައި ދުރުތު ހުނު އެވެ. އެއް ތުރަށް ހުންނަހީ ބާރުން އަންނަ މީހުން އެތަނަށް ވަތަ ނުރުކުރުވަތް ގޯތިތަރު އަތަރެވެ. އަނެއް ތުރަށް ހުންނަހީ ގޮތް ވަރިހާ އެ ތުރުން ތަހަ އެވުމަށް ވަގެ އާ ޗީ ފަރާތަކުރެވެ. މި ގޮތް ކައިރީގައި ވެސް އަވަގައި ފުރާވަގައި ހުންނަ ކަށްވާތުއް (46) (ނުހަބައެއް ނުވަތަ ޗާޖަހައް)

ނޯޓު: ★ ނަރަލް ދިނަމުންދާ ތަރުން ކަސްޖައިގެން ގެންނަ ގާނޑު (ވެލިގަޑު)

ހުރެއެވެ. މި ކަށްވަރުން ފުންނޫނުމަލާއި ފުށްބެއިލަން އެއްކޮށް އޮވެ އެވެ.
އެއަށް އެބައިމީހުން ކިޔަނީ "القولنج" (47) އެވެ. އެއީ ކަލޭގެ ނާރުވަށް (އިސްތިބަ)
ހެދެއި، ދުވަސް ހުންނަވަރުގެ ދަސްޖެހެން ޓަކައި އޮންނަ އެއްކޮޅެވެ. އެ
ތަނުގެ (ދިރުވުންތެރިކަން ކަމި) ފުން ތިލަކަމުން ތަޅުވަޅުން ފުން ބައިމަތި
ބޮޑުނިކަމު އުތިރިފުށް މި ކަހަލަ އެއްކޮޅުއެވެ. (ދާނީޝް)

މި ތަރައްގީގެ ޒަމާން މީހުންނާއި ދުރަމީހުން އުތުރީ ހުސް ވަރަ އެވެ. އެބައިމީހުންގެ ގޮތުތަކެއް މަދުތަކެއް އޮންނަނީ ކުރިކަހައި ސާފުކުރާ އެވެ. ގަސްގަހާގެހި ހިމާ ތިބެފަ އެވެ. އެ މަޑުމަކުގައި ހިނގާ މީހާ ހިތި ބަލިކޮޅެއް ގައި ހިނގާ ކަހަލަ އެވެ. އެކަމަކު ފަސް ބޮޑުން އަދިސް ގޮތް ވަރުގަ ކުޑަވެ މީހަކު ބޭގެ ދުރުމަތީގައި ހުރިހަ ފުން ޖެހޭން ވައި ދުވަހުން އެތަނުގައި އޮންނަ ވައިރޭތި ގައި ފައި ދުރުމަށް ފަރު ބޮޑިހި ގެއަކަށް ނުވަތަ ނޫނޭން އެވެ. މިސާލަކަށް ވަރުގަ ކުޑަވެ މީހަކު ފަސް ކަށިތަށް ކުރަހި މި ބަލި ޖެހެނެވެ.

އެބައިމީހުންގެ ތަރަކަށް ބޮޑު ނަލަށް އަތުވެއްޖެ ނަމަ އެ ތަނު މީހުން ކުރި ދޫނި ވަގުތު ގައި ބިދާވާ ★ ކުރުނބާ ހިފައިގެން އެ ނަވައްގެ ދުރަށް ގެނަސް އެ މީހަކު ޓަރާ މީހަކަށް އެތަކުރި ހަދިޔާކަށް އުވާލި އެބައިމީހުން ގެ އާދައެވެ. ހަދިޔާ ބަދިޔާ ބަރަކާތު މީހާގެ ފައި ތަފާތުކޮށް ތަކުރި ހިފައިގެން އެ މީހާ ގޮވައިގެން ހަދިޔާ ދީފާ މީހާ އެސްބަލި އަތްބަރި އެ މީހާގެ ގޮތްތިރާގެ މީހުން ފަދަ ދިޔައެވެ. ބޮޑުން އަދި މީހުންގެ ތަރީން މީހަކު އެހާއޮޅުގެ މީހާ ދިޔަނަ ހިތު ފުއްޖެ ނަމަ، ދިސާކަށި އެ މީހަކު ފުރައިގެން ތަނުން ތަމުން އަސްބި މީހާ ވަރިކަށް ވައި ހިނގައިދާ އެވެ. އެހެނީ ދިރުވި އަށްހުރުނު ނަމަ

ނޯޓު: ★ ބާވާ އާއިސާ އާރު އަދި ދިރުމަތި އެމްރީކާ ގައި ވިޔަސް މިތަރެކް އޮތެވެ.

ރަށް ތޫނުކޮށްލައި ދީ ބަލައިފުމަށް ނޫނެވެ. ބޭރުން އަޒްހަރު މިސްރުގެ ޢާލިމުން ،
މިހާރާ ނުއިނގޭނެ މިހާރު ނަމަ އެ މިހާރު ފަހު ގެއްލި ގޮއި އިނގޭނެ އަށްހާނެ ހު
އެ މިހާރު ފާހަގަކޮށްދިން ކަރުނަލި، ހާސްރާޔު، އެ މިހާރަށް ޒިޔާރަތް ކުރައްވާ
ދަރުމަވަންތަ ރަސްގެފާނު ހަވާލުކޮށް ހުއްޓެވެ. އެ ވަގުތު މިހާރު ފުރައިގެން ދަރުމަ
ކިޔަވާ ހުރަ ދިނުމަށްޓަކައި އެ ޒިޔާރަތްތަކުގެ ބަދަލު ގޮއި، ދީން ހުރުގޮއި
ވިދާޅުވި ދަރިވަރުން އެ އެއްކަލަ ދުރި ގޮބުދުވި އެވެ.
(48)
ގޮތުގައި (ބަނދަރުގަތާ) އެބައިމީހުން ކިޔަނީ " البَنْدَرُ "
އެވެ. މި ފޮތުގެ ބޭނުމަކީ ޢިލްމުވާނީ ކުރުމުގެ ބޭރުން އަރަބި ބަހުގެ ފަރާތުން ގެންދަ
ދުރުޖާގެ ކުރުދު ބާވަތުކުން ކަސްދު އެޅޭ ވަކި ދިނުވަތުރު އެ ތަރުތީބު ކަސްދު-
އަޅާ އަގުކަށް ގަތުމުވެ. އެ އަގުގެ އެ ދުރުޖާގެ ހުވަ އަޅާ ކަމުގައި ވިދާޅު
ނުވަތަ އެ އަރު ވުނު ބޮޑު އަގުގެ ކަމުގައި ވިދާޅު ނުވަތަ ކުޅަ އަގުއް
ކަމުގައި ވިދާޅު އެނގޭ ތަނުގަތޮވެ. މި އެއްޗެހި އެބައިމީހުން ކިޔަނީ
" އަޖުބަނުދަރު " ގެ ގަތުރުން ނުވަތަ ގަވާއިދުވެ. ކަނޑު ތަރަގެއް ގައި
ތަކުދިން އަޖާވައި ހުރިހަ ގެއްލެ (އަޖުބަނުދަރު) ހުރި އެވެ. މި ގެއަށް
(49)
ކިޔަނީ " البجنصار " އެވެ. ތަރުތީގެ ފޮނިއަކަށް ހުރިހަ " الكَرَدُورى "
(ކަތުރުފޮނިޔާ) އިރާގެ ހުދުހާ ދުރުޖާގެ ޗަވާކަތު ނުއްހާކަށް، އަދި ދުވާ
ގަން ވެއްހާނި މި ތާނގަ އެވެ. ދުވި ކަށްވަތުރު (ތަވާ، ފުތް، ތުނބަބާ) ފަދަ
ތަކެތި ދިރުވިހުނާއި ހަވައަށް ގެނުވީއްޖޭ ނަމަ ކުޅުވަ ހަދު ދިހުވައި އެ
(50)
ތަކެތި ގަން އަރު އެވެ. އެބައިމީހުންގެ ގާތު ގައި ފުނޫ އެއްގެ އަގުގެ ފަސް
ކުޅުވައި، ހަކުޅުވެވެ. ވިދާޅުވިކަމު އަށްހަ ހާތަހަރު މި ހާއްޗޭ އިސްރާބަހާ-
(51)
ކާރުގެން ގެނދަހި ކުރިހްފަސް ބޮނޑު ދިހަ ކަހަރަ ކަސްދު ވަހާއި، ހާއްޖާއި،
ކަފު ތަރާމުގެ އަށްހަ ތުރަހާއި ގައިގައިދާ ފުރަހާއި، ފަގެޖި އާޒާ ފުރަ އެވެ.
އަދި ރޮ ކަށްވަތު ފަސް ގެނދު އެވެ. އެއީ ދިރުވިހުނާ އަތުގައި ވަރަށް ގިނަ

އެއްކޮށްލެވެ. މި ތަކެތީގެ އިތުރުން ބޭއްވާއި ހަރުފަސް ގެންދެއެވެ. ހިސާބު
ލަފްޒުގެ (ގަބުލީ، ލުއިރަބާނީ) ބޯނޑީގެ ނަމުދެވެ. މި ނަމަކީ ނަމަކީ
ވަނަ ގޮތުގައި ވަޒަން ކުރެވޭ ބޯނޑި އަގައި ފާލެއްގެން މުނިތާ-
ލުން ތަނަވަސްވެއެވެ. އެއަށްފަހު ނަރުތަލުން ޗީނީ އަގައިގެން ދާނީފަހަރާއި
(52)
ޢާޅި ފަހަރު ޖެހިފައިން އެއިން ހަރުވަތަނީ އެވެ. ސިނގަލަތާއި ޢުމުރު
ލަހަރާއި ތަފާސްލަހަރުގެ ނަމުބޭނުމަކީ ފަހަރު ފަހަނީ މި ހަރުހަރެވެ. އެއީ
އެ ލަނބު ގައި (އިނގިރޭސި ލަނބު ގައި) ތިރީ ގަނޑު ގިނަލަފުން
ދަރަނބު ފުރަތަ ޖަހައިގެން ބަނދުވައި ހުރިހާ އުފަރާވާ ފަހަރު އެއިން
ތިރީ ތަނަވަސް ޗޫރި ސުރުތަތަ އުނިއިޖު ނަމަ ދަޑުފަޑުވާ ތުތުމާރާހީ އެވެ. އެކަ-
ވަޑު ހަރުގެން ފަހަރުގައި ހުރިހަރަ އެހަރުގައި ތާއްނަމާއި ޖަމުން ހުންނާނީ
އެ އުފަރާފަ ފަހަރެއް ނަމުގެ ހަރުން އެވެ.
ރިވާޔަތްކޮށްދީފައި ވާގޮތުން ފަހަރީގެ ލަފުފަހަށް ގެންގޮސް ބޭއްވިއެވެ.
(ސިންހަލަ: BELLA) މި ބޭއްވި ލަނބުން (ފަލުން) އެބައިމީހުން
ލޯބައިގެން (ހިތައިގެން) ނަމާ ތިރީ އެއްކޮށްލެވެ. މި ތަކެތި ވަޒަވަޒަ-
ގަނޑެއް އަގާފައި ބައްސަރުވުން އޭގެ ދަސްގަނޑު ވިހިގެން ރިހުމުން ދާން
ހުންނާނީ އޭގެ ބޭނުގައި އެއްނަމަ ހުދު ތިރިތަލެވެ. މީގެ ސަތޭކަ ބޭއްވައް
ސިއްކަ " سياه " (ހިތަ ނުވަތަ 96) މީގެ 700 ބޭއްވައް
ސިއްކާ " الغال " (ވަރު) އެވެ. 1200 ބޭއްވައް ސިއްކާ " الكتي "
(ލައްކަ) އެވެ. 100,000 (އެއްލައްކަ) ބޭއްވައް ސިއްކާ " بستو "

ނޯޓު: ١- ބޯނޑި ވަރު: އެކުރިޔާގެ ސަރުކާރީ ބަދުގައި ވެސް މިނަން ބާނަން
ކުރެއެވެ. ބޯނޑި ތަކެއި ހަރުވަކަރި ފަސް ރިވާޔަތ-
ނާއި އެއްގޮތަށެވެ.

(ބަސްޓާ) އެވެ. މި ބޮޑު ވިއްލަދި އުފެދުނީ ހަރުން ދިހާހަތަރަކަށް ހަމަޖު
ބުސްޓޫ އެވެ. ބައެއް ފަހަރު އަދި ހޮޅުވެރިން ބޮސް ހަރުން ދިހާހަތަރަކަށް
ދިޔަ ބުސްޓޫ ވެސް ތިބޭ އެވެ. ބަރުގަދު މީހުންނަށް މި ބޮޑު ވިއްލަދި
އުފެދި ހަނދުވަރުވެ. އުބައިމީހުން ވެސް ފަހިސާ ސަމުގައި ގޮސްގެދިޔަ ބޮއް-
އެވެ. ހަމަސްސަހަރުގެ މީހުންނަށް ވެސް މި ބޮޑު ވިއްލަދި އުފެދެވެ. ދެން
ފިލީގެ ބަރުދުގައި ހަމަސް މީހުން އުބައިމީހުންގެ ނާފަހަރުގެ ނިމާހަމަސަކަށް އަ
ބޮޑުވީއެވެ. އަދި މިބޮޑުއަލި ސުލްޠާނު ގައި ވެސް ފަހިސާ ސަމުގައި ގޮސް- (53)
ދިޔަ އެއްކަމެކެވެ. "މާލޭ" އާއި "ފުށުޑޫ" ގައި ހަރުން ދިހާހަތަރަކަށް 1150
ބޮޑު ވިއްލަދިޔަކަށް އަހަރުން ދިޔުމެވެ.

4- ދިވެހިރާއްޖޭގެ އަންހެނުންގެ ވާހަކަ

● ދިވެހިރާއްޖޭގެ އަންހެނުން އެ ކަނބަލުންގެ ބޮޑު އިސްތަށިގަނޑު (54) ނިވަލުއް ނުލެއްވި އެވެ. އެ ކަނބަލުންގެ ތެރެއި ކަމަށާ ވެސް އިސްތަށިގަނޑު ނިވަލުއް ނުލައްވަ އެވެ. އެ ކަނބަލުން އިސްތަށިގަނޑު ގައި ފުނާއަޅައި އެއް ފަރާތަކަށް ކަހައި ހުޅިޖަހަ އެވެ. އެބައިމީހުންގެ ގިނަ އަންހެނުން ފުޅުން ތިކި ނިވާވާ ވަރުގެ (55) ފޮތި އަޅައެވެ. (56) އެ ކަނބަލުންގެ ހަށިގަނޑުގެ އުރަމަތި ހުރިހައި ތަންތަން ހުންނަނީ ނިވައި ނުލައްވާފަ އެވެ. ބޭރު މީހުން ގެއްލައި އުނުން ތަންކޮޅެއް ގައި ވެސް އެ ކަނބަލުން އުޅެނީ އެ ގޮތުގައި ދިރިއުޅުއްވަތެވެ.

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ފަސްދޫ ... ކަމުން އަހަރެން އިސް ކުރުވުން އެ އާދަ ކަސްރުވައި އެ ކަނބަލުން ހެދުން ލުމުން އަދުރު ކުރީގެ. އެކަމުގެ އަހަރުންނަކީ އެކަމުގެ ނަތީޖާ ... ހިޔާލު ... ގައި ... އަހަރުންގެ ... އަންނަ ... ނިވައި ... ނުދެއްވާ ... އެކަމުގައި ... ހުރި ... ބޭރުން އަންހެނުން ... (57) ... ކިޔަން ... އެބައިމީހުންގެ ... (ސަރީ) ... އެ ކަނބަލުންގެ ... ހުރިހައި ... އެކަމުގެ ... ނިކަމެތި ... އަދި ... -

ކުރީޒަމާނުގެ ގަނޑުވަރުތަކުގެ ވަންޏަރުގެ. މިފޮޓޯގެ ކަނާތްފަރާތުގައި އެވާ އަންހެނުން ބޮޑުވަޑި 15 އަހަރު
ނުވުރެގެން ޖިބަސް ނުލައްވައި ހުންނަ އަންހެން ބޮޑުވެއެވެ.

18 ވަކަ ޗަރުމުނުގައި ދިވެހި އަންގަނުނެއް ހުރިން، ދިމުނުބަޖުބަ ހަރުބާތަގައި އުވުއްވި
ދުވަސް ވަރުވުސް ދިވެހި އަންގަނުނެއް ހުރުވަދި ވިދާޅުވެ.

ސަލާމް ދިވެހިން ހޯދިފައި ނުވާތީ އެވެ.

ދިވެހި އަންހެނުންގެ ގަހަނާ އަކީ އުނަގަނޑު. އަންހެނުންގެ ދުރަތުގެ އުގަނޑުބޮލީން ފެނިފައިން ސަޅި ހެވާ ދޮގަތުގެ ގައި އުޅޭ އަޅާފައި ހުރި އެވެ. (58) މި އުޅާބައް ހަދާފައި ހުންނަނީ ރިހިންނެވެ. ރަސްގެފާނުގެ އަނބި އަނބިކަނބަ- ބަލުންނާއި، ގާތްތިމާގެ ބޮޑުފުޅުން ނޫނީ ރަން އުނަގަނޑު ނާޅާ އެވެ. އެ ބޮޑުފުޅުން ތަކިހަރި (الخلخال) ވެސް އަޅުއްވާ އެވެ. ދިވެހިން އެއަށް ކިޔަނީ (59) " البايل " އެވެ. އަދި އެ ބޮޑުފުޅުންގެ ސަރުފުޅު ގައި ރަން ފައްޓާ ދޮރާފައް ފާނުގެ ކަރު ވާ ހާރަކު ކަރާފައި ޖެހި އެވެ. މި ހަރު އެބައި ފިލުން ކިޔަނީ " البسدر " އެވެ.

ދިވެހިން ސުރުވާ ސަންބަރާއިބަރުގެ ބުރުގާން އަޅުއްވާ ބަނޑުގައި ބަނދީ ފެށި ދިރާގުނު ފެނިފައިން އެ އަންބުރާ ސުޅަ ނުރުން ސަހަރާ އެނގޭ ފެސްތާގަ އަސަރު ގޮތުގައި ނޮރިތިޔާގެ (60) އަންހެނުން އެރި ސަރުތެވެ. އެ ސަހަބޮލުންގެ ސަލްވާރި އަންނަނުން ފަދަ ބަސްތިލާގެ ހެދުމް ދޯދި ޖެހޭނީ އެ ސަހަބޮލުން ގެންގުޅޭ ލިބާސް- ނެވެ. އެ ސަހަބޮލުން ދެފަށް ގޮތުގައި މި ގޮތަށް ފަސްއަރަފަ ސަރު އުނުވަޔާ ހުރުނު ސަދަށް ނުނެވެ. އެ ސަހަބޮލުންގެ ތިރާގެ ޕިސަ އަންހެނުން ސަރިއްސަ މި ގޮތުގައި އުޅޭ އެވެ. ދުއްސަހިރިންގެ ގޮތުގައި އެވަރަ 10-20 ސަރިއްސަ އުޅޭ އެވެ. އެ ސަރިއްސަގެ އަތުން ތޮއްޓަ ތަރި ވަރަ ތަސަބިލާގެ އަޔާ އެ ސަބުއްޖެއްގެ ރިސާބު ގައި ގެނެ އެވެ. އެ ދިން ސަބުއްޖެސަ އެއް ގެ ދިން އަނެއް ގެ އަށް ގަނޑު ބާނަނުވެއްޖެ ނަމަ، އެ ސަބުއްޖެސަ ދަރި ގެ އެއްގެ މީހުން އެ ސަބުއްޖޭ ނިސަބުތު ގެއްގެ މީހުންނަށް އެ ސަބުއްޖޭ ދަރަފައި އެއް މިންވަރު އެ ސަބުއްޖޭގެ އަތުން ދިނުމުގެ، އެ ސަބުއްޖޭ ނިސަބުތު ގެގެ މީހުންނަށް އެ މިންވަރު ދޭނު އެވެ. ދެން އެ ސަބުއްޖޭ އަތުން ދިނަ ގެގައި އެ މިންވަރު އެ ސަބުއްޖޭގެ ނަމުގައި ބަހައްޓަނު އެވެ. އެ ގޮތަށް އުޅޭ އަންހެނުންނާއި އަންހެން ސަރިންގެ ވައިވަރުގެ ފަސް އުޅެބައިޖު

ރަށު ތެރެއަށެވެ.

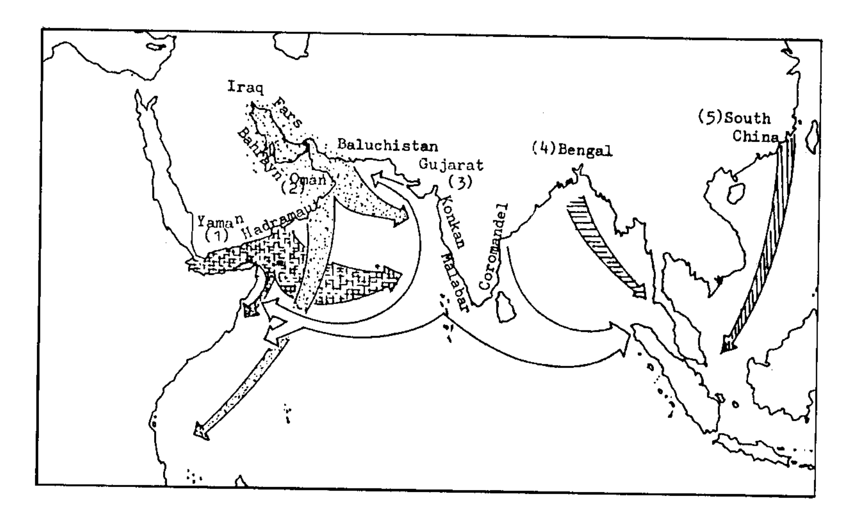
މި ރާއްޖޭ ގައި މީހުން ދިރިއުޅެ ފެށުނީ ކޮންއިރަކުކަމެވެ. އެއީ
ސާފުކޮށް ނޭނގޭ އެހެން ސާފުކޮށްނުވެއެވެ. އެކަމުގެ ތެރެއިން ހޯދުމާއި އެކަށީގެން
އޮތުމަށް ތަރީޚުގެ ބައެއްވެ. އެގޮތުން ތިން ނަން ތާރީޚުގައި ބަޔާންވެއެވެ
ދަރިކަމެވެ. ކުރީ ހަދާރަ ސާފުކޮށް ދިވެހިރާއްޖެއަށް އެރުނު އެތައް އެކަތެ
ނަތީޖާ ދެކޭ އެވެ. އެ ރާއްޖޭ އެކި ބަޔަ ނަގައިގަނެ އަލުން އެ ނާރަހަގެ
މީހުން ދިވެހި ރާއްޖެއަށް އިސްވެ އެވެ. އެބައި މީހުން ފުރަތަމަ
އަރައިގަތް ތަނެއް އެވެ. އެ ރާއްޖޭ "منعة" ސާފުކޮށް ބާރުގަދަވެ.
(61)
އެ ރަށަކަށް ނަމަ ދެވެނަ އެއް ދުވަހު ފެށުމަށް ނުކުން އެވެ. އެ ރަށަ-
ބަދަލުވުން ބޮޑު ކަމުގައި. އެކަ ހުރިހާއެއް ބަހެއް ދޭހަވާ ތަނެއް
ދުވަހު ފެށު އަރުވައިގެން ގަނޑުއެއް ނުވެ އެވެ. އެ ރަށުގެ ތަނުން
އެއްބަސްވުމުގެ ވެރިކަމާއި ސުލްހަ ހިފަހައްޓައި، އެހެން މީހާ
ހިފެހެއް ނުލިބުނު އެވެ. ވެރިކަމާ އެއް ކަނޑުގެ ކަނޑަ ނައް-
ތައިލުމުގެ އެއް ދުވަހު ހިނގައި ފެށި އެ ރަށަށް ފޯރާށެވެ. އަދި
(62)
ފެށި ސުލްތާނުގެ ކަނޑު ވެރިކަމާ އެއް. ދިވެހިރާއްޖޭ އާއި އެހެން
ވެސް ބަލަހައްޓަނީ ގައި ސުލްތާނު އެ ރަށަށް އެކަރައްނުނުވެ. އެހެނ-
(63)
ރަސްކަން ލިބި ބޮޑު ދެއްކުމަކަށް ހިސާބުގެ ހިފާ ނުވާނެއެވެ. އެވެ.
އެރަށުގެ އެ ރަށުން އެކަމަށް ބަދަލު ދިނުމުގެ ސަބަބުން ބޭއްވުމަށް މީހުން
ވަރަށް ފަސޭހައިން އެއްބަސްވީ. އެބައި ލައިބޯ އެއްބަސްވެ. އަނެއް ބަދަލު
އެއްބަސް އެބަ ލައި ބޭއްވުން ނިކުމެ އެވެ. އެ ރަށުބަލާ ލައި އެއް މަހަށް
އެއްބަސްވާނެ ނުލިބޭ ފެނު އެވެ. މި ކަމާއި ގުޅޭ ފަސޭހައިން ސުލްހަކޮށް
އެއްބަސްވުމުގެ ގޮތް ހުސްވި އެވެ.

5- ދިވެހިރާއްޖޭ ދިސްތާރުވުދަން ދިރާގުޅިސަރަބަދު ކޮންމެ ވަރަކު އެ ރާއްޖެ އަށް އުނދަގޫކުރާ ފިރިންގީން ދުރުކުރުމަށް ބަރަސަ

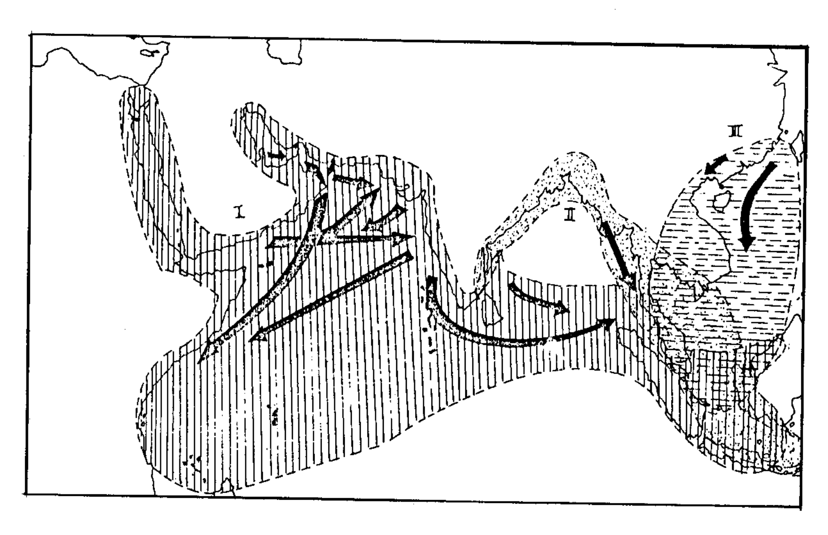
★ (64)

● އެފަހަރުގެ މީހުންގެ ތެރެއިން އަލިފުށީގެ ދިސަލް ހަދަނީ ހާދި
އަލިފުށީގެ معلم علی ހާދި އަލިފުށީގެ ޢަބްދުالله ފަދަ ދީނުގެ ޢިލްމުވެރިން
މީހުންނާއި އެހެން މީހުން ދަރަންނަރުން އެ ފަރާތަ ސިޔާސީ ބުރަވެރިން ގޮތުގައި "ސުރީ
ޖަމާލު ގައި މި ހަރަކާތުގައި ފަތަރަފުހިފާ އުޅުނީ ނާދިރުންނެވެ. އެ ދުވަސް-
ވަރު ކޮންމެ ވަރަކު ފަސާދަތަކާ ވަރަށް ބޮޑުވެ ދިއްޔާ ރާއްޖެއަށް އެންމެ ނަގާއޮތް
ސިޔާސީ ފިރިންގީ ފުރާނަ އެއް އެ ބަޔަކު މީހުންނަށް ފުރި ޖެހިފައެވެ. އެ ފުރާނަ
ފުރިއްޖެ ނަމަ އެ ބަޔަކު މީހުންގެ އާދަކާލީ ބިޑުޢަތެއް ހެދެއުން ކުރީކަމަށް ނަވަރަނާ-
ދައި ފިނަރުވިރި ކަނޑުގައި ބަދަލުވާނެ ގޮތްތަކެވެ. މި ގޮތަކީ ބޮޑު ގޮތެކެވެ.
މިގެ އަޅުގައި ހުރިހާ ކަނޑުގެ އަރިހުގައި އެވެ. މި ބޮޑު ކަމެއްގައި ކަނޑު
ބޮޑުވުން ހުރިހާ އާދަޔާ ހިނާ އެވެ. އެ އަށްޑުހުން ކުޑަކަ އެ ފަސްދީ ގައި ރަޖަވީ
ބައިންދަރުގައި އަރައް ދުވަހު ހިނދުން އެ ރަށް މީހުން އައިސް ބަރާބަރު އަނބިކަ
އެންމެހާ ބިޑުޢަތްތެރިކަން ކަނޑު ވަރަފުޅު އެވެ. ދުރުބަލުން ހުވާޔަ މީހުގެ
(65) ކައިރިކަށް އަރަވަރު ދުރުގެން އެވެ. ދެން ފަހުން އެ ބަޔަކު މީހުން ކައިރި އަށް " أبو

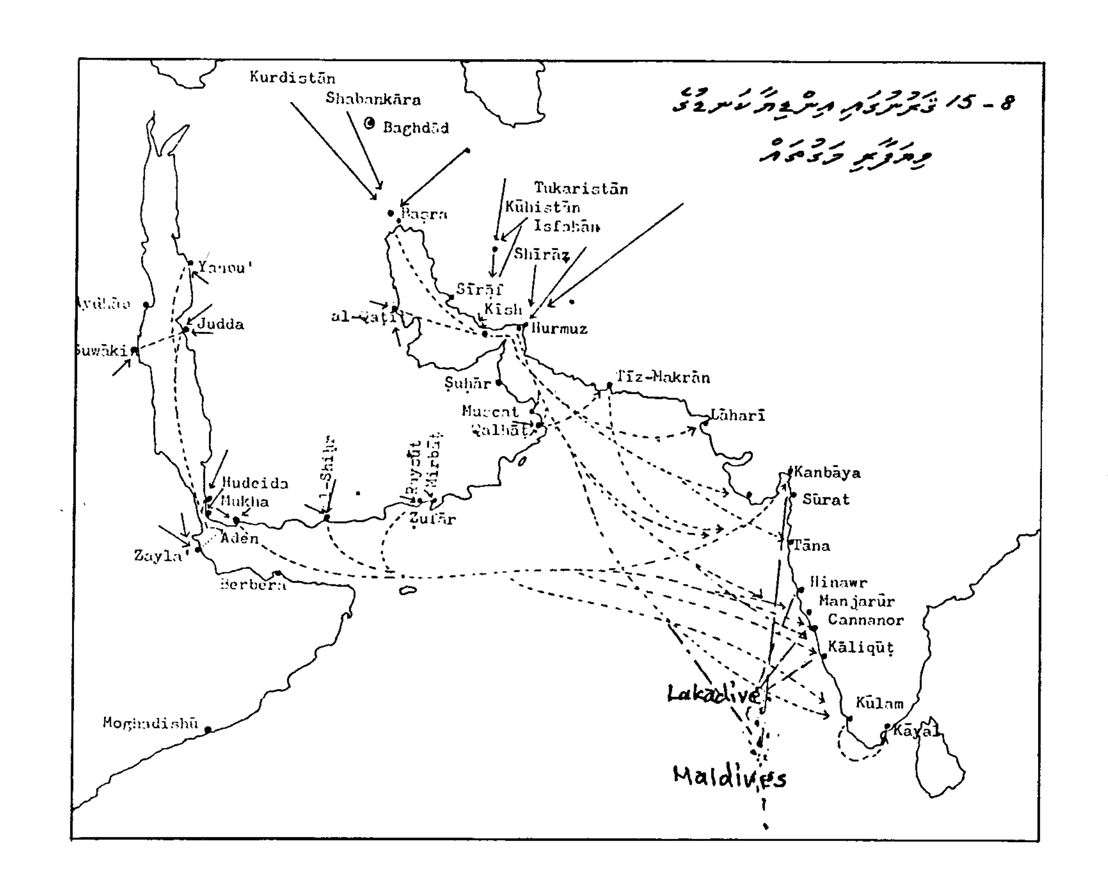
ނޯޓު: 64 ★ ޝާފީ އެއްގެ ވަޒީރު ފުރުއްވުމުގެ ކައިރިން އެނގޭ ހުންނަނީ ވެރިކަމުގެ ބަޔަކަށެވެ.

އިންޑިޔާ ކަނޑުގެ ޤައުމުތަކުން އެހެން ޤައުމުތަކަށް ހިޖުރަކުރުން ދިޔަގޮތް

އިންޑިޔާ ކަނޑުގެ ޤައުމުތަކުގެ ޘަޤާފީ ގުޅުން.

Kurdistān
Shabankāra
Baghdād
Baṣra
Tukaristān
Kūhistān
Isfahān
Shīrāz
Sīrāf
Kish
Hurmuz
al-Qaṭīf
Ṣuḥār
Masqat
Qalhāt
Tīz-Makrān
Lāharī
Kanbāya
Sūrat
Tāna
Hinawr
Manjarūr
Cannanor
Kāliqūṭ
Kūlam
Kāyal
Lakadive
Maldives
Ẓufār
Mirbāṭ
Raysūt
Hudeida
Mukha
Aden
Berbera
Zayla'
Yanbu'
Judda
Suwākin
Moghadishū
15 - 8

ދުރުވެއްޖެއެވެ. ބޮސަލާމަށް ސުކުރާއިގެ މަޖުރިބު ސިއްރުން އަށް "البركات البربري"
ދުރުދާ ވާދު ބޮސަލާނަށްވެ ހިތްދަތިވެ ސުޓުއާން ސިފައިން ވަޒީރު އެނގޭ
އެވެ. ގޮވާ އެންމެއެންނަށް މަސައްކަތުގައި އިޓާލިއަން ޗައިނީޒް ވާކަން ކުރުމަށް ބަލާ
މިހާރު ކިއެވެނީ ޕްލޭނެއް ބާސަރުކާރު ޓީވީ ޕްރޮގްރާމް ދޫކުރުމަށް ބަލާ ދޯނި
ދުރުގައި ވޭތުވެ ފިލުވިގެން ދަތުރު ބަލާލާދީ ސާރާ ކޮޅު ހިނގާ ހިސާބުގެ މަސްވެރިން
ވެސް ހަމަ އަނިޔާވެރި އަހަރެމެން ގާތްގައި ތިބުމަށް ޚިދުމަތް ކުރުމުގެ ވިސްނުން ވަކި ދިވެހިން. ވެއެވެ
-ނަގާނު ނިކަމެތި ބާބަކަތުގެ ހުރިހާ ދުވަހެއް ހޯދުމަށް އަމާޒު ކުރުމަށް ވީހިނދު ދައުރު ހުރިހާ ކަމެއް
ދުވާލު ދަރިވަރުންގެ ކުރިއެރުމަށް ބަދަލު ގެނައުމަށް ސިޔާސީ ވާހަކަތަކުގެ " މުޅި
ރަށްރަށުގެ އެކި ޙާލަތު މަޢުލޫމާތު ލިބިގެން މުހިންމު ކަމަށް ދެކެއެވެ. މި ބާއްވާ ސަލާމް
" ދަރުސްތަކުގެ މަޤްސަދު " ދެކެވޭ ހާލަތު ތަމްރީނު ހުށަހެޅުމެވެ. " ގާނޫނީ ގޮތުން
"ކަނޑައެޅުމެވެ. ކުރިއަށް ގެންދާ ބޭނުން ކުރާނެ ބަދަލު ގޮތުގެ ދަށުން ދެމެހެއްޓުމަށް " ބަޔާންކުރެވިފައި
ވާ މަގު ރައްޔިތުންގެ ދަށުން ބަލާ ހަމަ އިސްލާމީ ކަނޑައެޅޭނީ ބާސަލާމަށް ހުރިހާ ޤާނޫނީ ވެ. ހުޅުވާލުމަށް
ތަކުރާރު ބާއްވަމުން ބަދަލުކުރާ ވިސްނުން ކަށަވަރު ކުރުމަށް ބާސަލާމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. ދައުލަތުގެ
ކަމެއް ބާރުވެރި ބާސަލާނަށް ތަކުރާރު ވިސްނުން ވަކިވަކިން ކުރިޔަށް ގެންދިޔުމެވެ. ސިފައިން ނަގާ
-ބަލަހައްޓާ ރިޔާސީ ބަދަލުގެ ނަތީޖާ ދިނުން ޤާނޫނު ބާސަލާމަށް ކުރިމަތިވާ ކަންތައްތަކެއް ނުވަތަ ހިމެނޭ
ސިޔާސީ ބަދަލު ނަތީޖާ ހިމެނޭ ބާވަތްތަކުގެ ތެރެއިން އުނިކަމެވެ. އެވެ ކުރިއެރުމަށް ވަކިވެ
ދަރިވަރުން އަލަށް ކުރަމުން ގެންދާ ސަލާމަތް ގެންދިޔައީ ބަދަލުގެ ސަރުކާރު ހަރަކާތް
ދަރިވަރުން ބަޔަކު ކުރިއަށް " ބާސަލާމަށް " މަޖުރިބު . އެވެ ޤާނޫނީ ހިމެނޭ
އަހަރުދުވަހު ކުރިއަށް ގެންދިޔުމަށް ރިޔާސީ ބަދަލުގެ ނަތީޖާ ހިމެނޭ ބަޔަކު ކުރި
ބާރުވެރި ވިސްނުން ބާސަލާމަށް ،ވިސްނުން މަޖުރިބު ހަމަ ވަނީ ދެމެހެއްޓުމަށް ކުރާނެ ވާހަކަ
ދައުރު ހިމެނޭ ވާހަކަތަކަށް ހަމަ ދިވެހި ހުރިހާ ބާސަލާމަށް ބާރުވެރި ދިވެހިން
-ބަލާ ހިމެނޭ ނަތީޖާ ރިޔާސީ ވާހަކަ ދަރިވަރުން ބަދަލުގެ ބާސަލާމަށް " މަޖުރިބު "
ވިސްނުން ދައުރު ވާހަކަ ބާސަލާމަށް ހަމަ ވިސްނުން ވަކިވެ. އެވެ ދު

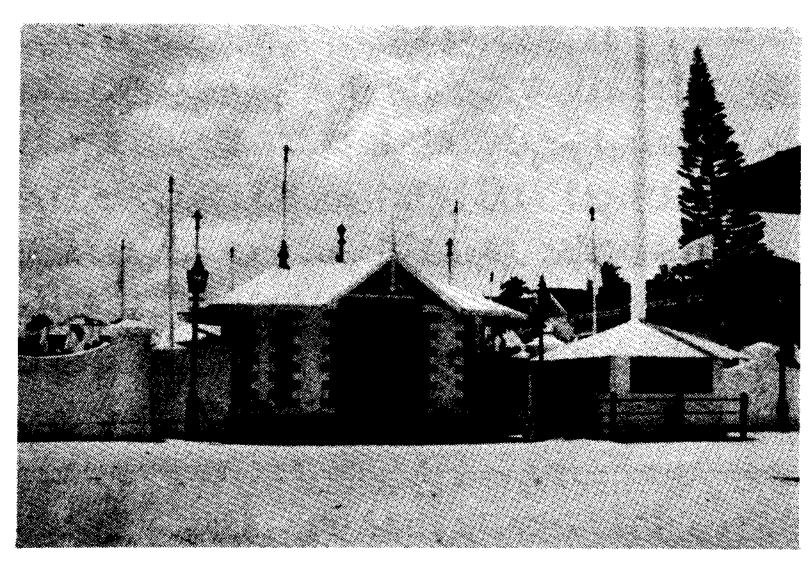
ތަރަސްގެފާނު އަރިހަށް ހިނގައްޖައީ އެވެ. އެ ތަރަސްގެފާނަށް ކިޔަނީ
" شنورازة " (66) އެވެ. ތަރަސްގެފާނަށް އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޒަބަރުދަސްތުކަން ދެނެ-
ނެގުމުން ވަރަށް ބިރުގަތުމެއް ވަޑައިގަތެވެ. އެ ވަގުތު އެ ކަލޭގެފާނު ތަރުޙީބުކޮށް
ދިވެހިރާއްޖެ ދީފިން ހުކުރަކުރެއްވުމާއި، އެ ދީފިނަށް އަތުވެރިން އެއްބާރުލެއްވި ކަމުގައިވެ އެވެ.
ތަރަސްގެފާނު އެ ކަލޭގެފާނަށް އެދިގެން " ހުރިހާ ބާރެއް ވެސް އިންސާނުން ދީން
އަޅުގަނޑުމެންގެ ދަރީންގެ ކަލޭގެފާނު ހުންނަވާ މި ފަރާތް ކަމަށް ކަލޭގެފާނަށް
ވެގެން ކަމަށް ކަލޭގެފާނަށް އެ ފުރުޞަތުގެ ސިޔާދަތުން ސަލާމަތްވުމަށް ނަމަ
އަހުރެން ދިވެހިރާއްޖެ ދޫކޮށްދެވިދާނެ." ދެން އެ ކަލޭގެފާނު އެބައިމީހުންގެ ތެރެ
ގައި ހުންނަވާވަރު ވަސް ދުޅަވަރު ހަމަހަމަ އަޅުވެރިކަމުން މާތް الله އެ ތަރަސްގެ-
ފާނުގެ ހިތްފުށް، ދިވެހިރާއްޖެ ދީފިނަށް ތަރަވަސް ކުރައްވައި އެ ތަރުޙީބުކުރި، އެ
ތަރުޙީބުގެ ބާރުގަދަކަމާއި ދެއްވަވާގެ ކަރާމާތް ތެރެއިން މީހުން ދިވެހިރާއްޖެ ދީފިނަށް
ވަދެވަޑައިގެންނެވީ އެވެ.

ޝިހާބުއްދީން އަމީ މަށް އެ ކަލޭގެފާނު ގެވަޑައިގެން ގޮސް ބުރުކާތުލް
ބަރުބަރީ އެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ފާރިސީއެއް ނަމަކީ އެވެ. އެބަރުވެސް ތަބްރީޒު ވަންދެން
އެ ކަލޭގެފާނު ދިރިހުރިއިރު ގޮވައިގެން ސިކުނޑި ހޯދައިލެއްވިއެވެ. އެހެން ބުނުމަކީ ގަބޫލުކުރެވޭ،
ތަރަސްގެފާނު، އެ ރަށުގައި ވަޑައިގެންނެވި އިރު އެ ކަލޭގެފާނު ދިރިހުރިއިރު ގޮވައި
ހަދާ ގައި ގޮވައިގެން ސިކުނޑި ހޯދައިލެއްވިއެވެ. ދެން ތަރަސްގެފާނު އެ ބުރުކާތުލް ރަސްމީކޮށް
ވައި ބުރުކަމް މުސްލިމުންނަށް ވަރަ އެ ރަށަށް މީހުން (ފާރިސީ މީހުން) ދިވެހިރާއް
ޖެހުން އަރުވާ ކުރިއަރާފައިވާން އެންމެން ދިވެހިރާއްޖެ ފަރުވާތެއް އެވެ. އަދި ބައެއް
މީހުން އެ ކަލޭގެފާނުގެ މަޤާމަށް ކުރެއްވީ އަލީ އިބުނު ފާޠިމާ رضى الله عنه
މި ކަލޭގެފާނުގެ މަޤާމަށް ހިމާރު ކުރެއްވި އެވެ. މި ފަރީޤު އަހަރު ފަހުގެ ޝީޢީންނެ
" މަޒުހަބު " ކަމަށް މީހުންނަށް ފާރިސީން ހިއަ އެވެ. ދިވެހިރާއްޖޭގެ ވަޑައި-
ގަތް ތަރުޙީބު މިސްކިތެއް ބިނާ ކުރައްވައި އެވެ. އެ މިސްކިތް ވަސް ހުރީ

ވެފައި ވަނީ އެ ރަދުންގެ ނަސްރުތުގެ** އެވެ. (67) އަދި ހުކުރު މިސްކިތު މިހާ-
ރުގެ ބޭގައި ތަކުރު ގައި ބިންވަޅު ނަގައި ލިޔެފައި ހުރި ޢަރަބި ބަހުން ލިޔުމެވެ.
އާގައި ވަނީ " أسلم السلطان أحمد شنورازة على يد أبي البركات
البربري المغربي " މި ފަދަ ޢިބާރާތެވެ. (ތަރުޖަމާ: އަޙްމަދު ޝަނޫރާޒާ އަބު-
ލްބަރަކާތު (ބަރުބަރީ މަޣްރިބީ) އިސްލާމްވީ ބަރުބަރީގެ ދުރުކުރުމާ
ސަރަޙައްދު ޢަބްދުލް ބަރަކާތު ބަރުބަރީ މި ސަލާމަތް ވެރިކަމުގެ އަތްދަށަށް ވެއްޖެ.) ދިވެހި
ރާއްޖެ އިސް ރަށް ވަރަށް ފުރަތަމަ އިސްލާމް ސަލްޠަނަތް ދަނޑުވެރިކަމާއި ގުޅުމުގައި
އެ ރަދުން ސަރަޙައްދުން އެވެ. އެއީ އިސްލާމް ސަލްޠަނަތުގެ ސަރަޙައްދު އެ
ރަދުން އިސްލާމްވީ ނަމަކަށް ވަރުވަކީ އިސްލާމާ ގުޅުނު މަގުން ވިޔަ އެވެ. ދިވެހިން
އަދި އެރަދުން ދަރުމަވަންތަ ރަދުން އިސްލާމްވީ އެވެ. މި ރާއްޖެ އިސް-
ލާމްވުމުގެ ސަބަބުގައި، އެ ފުރަތަމަ އިސްލާމް ސަލްޠަނަތް ބަރަކާތް ބޮޑު ރަސްރަސްކަލުން
(ފަރުވާ) ދިނީ އެވެ. އަބުލްބަރަކާތް އެ ރަދުން (މާލެ އަށް) ގޮސް ތިބި ދިވެ
އެ ފުރަތަމަ އިސްލާމް ސަލްޠަނަތް ނަގާ އެވެ. މި ގޮތުގައި އަބުލްބަރަކާތް އެ ރަދުންގައި
(މާލޭގައި) ހުކުރު މިސްކިތް އިމާރާތްކޮށް އަބުލްބަރަކާތް ސަލްޠަނަތް ގައި
އުޅުއްވަމުން މިސްކިތުން ހުރަސް ތަރުޖަމާކޮށް ތަރުތީބުކޮށް ކިޔާ ދަރުސް ދިނުމުން
އެކަން އުޅުއްވަމުން އުޅުއްވަމުން ދަރުސް އަބަދުވެސް ދަރުސް ދިނުމުގެ ކިޔަވައިދެއްވި ތަރުތީބު
ތިބޭނެ (ختم - مصحف) ބޮޑަށް ގައި ބައްދަލުވުން އުޅު ތަރުތީބު
ކުރުމުގެ ތަރުތީބު ކުރައްވާ ތަރުތީބު ގައި އަބުލްބަރަކާތް ތަރުތީބު އުޅު ތަރުތީބު.
އެބަޔަކު މީހުން އެ ކަލޭ ސަލްޠަނަތް ފޮނު އަރިހައި ބޮޑު ހުރި ސަލާމަތް ފެނުނީ ވަރަ
ބޮޑުކަމެވެ. އެބަޔަކު މީހުން ބުނީ " ސަލާމަތް ކިހިނެއް ނުބައި ކުރަންވީ
ހެއްދުމެވެ؟ " ދެން އަހުރެން ބުނީ އިނދެ ބުނެ ރަނގަޅު ސަލާމަތް ކުރެވިދާނެ

ނޯޓު: ** މާލޭގައި ހުންނަ ދަރުމަވަންތަ ރަސްގެފާނު މިސްކިތު

ފުނުނުމެވެ. އެ އެއްކޮޅަށް ހިލާލީ ބައްޕަކަލޯއި ދަރިކަލުންނަކީ ފުރިފައިވާ ހާލެވެ.
ދޫނި އެބައިމީހުން ބަލަހައްޓަމެވެ. " އެއީ އެ ފުރަތަމަ އެވެ. ދެން އާދަމްދަނީ ކޮށްލުމަ
މަހަށް އެއް ފަހަރު ގައުމުގެ ފުރުމުގެ. ދުރު ދިމާ ދަރުގެތެރޭގެ ގޮތަށް އަދުގަނޑު
ގޮތް ކަންތައް ކުރަމުން އަދުގަނޑު ގޮތުގައި ގެއްލުމުގެ ނުލިބި ހިނގައިދާ އެވެ."

ރާއްޖޭގެ އިސްލާމްދީނަށް އެކުވުމުގެ ބޮކެތްގެ ކަމުގައި އިސްކުރެވޭގޮތުގެ ބޮކެތްގެ އަލުން.
ބަދަލުކުރެވުނު ބަރުބެރިގެ ސިއްރުވެ. (މަޤާމު ޖުމްހޫރިއްޔާ)

6- މި ރަސްރަސްކަލުގެ (ދިވެހިރާއްޖޭގެ) ރަނިކަމަނާގެ ވާހަކަ

● ދިވެހިރާއްޖޭ ގައިވާ އެންމެ ބޮޑު ޙަޤީޤަތަކީ އެބައިމީހުންގެ ރަސްކަލުގެ تخت ގައި ދިނުމުގައި އަންހެނުން ބޭނުންކުރެއްވުމެވެ. އެ ކަމުގެ ތެރޭ " السلطان صلاح الدين البنجالي " (68) ގެ ދަރިކަނބަލުން އައްސާ ޚަދީޖާ- ތުއްދީން މުދައްރާގެ ދަރިކަނބަލުން ހޯދިފައި އެވެ. ކުރިމަތި ރަސްކަމަށް އެރީ އެ ކަމަނާގެ ކާފަފުޅުވެގެންނެވެ. ދެން އެ ކަމަނާގެ ބައްޕާފުޅުވެސް. އެކަމަނާގެ ބޭއްބެފުޅު އަވަހާރަވުމުން ރަސްކަމުގެ ދިޔަސްކުރި އެ ކަމަނާގެ ކޮއްކޮފުޅު ޝިހާބުއްދީނެވެ. (أحمد شهاب الدين) އެ ދިން އެ ކަނބަލުން ތިއްބެވެ. ދެން އަލްމަލިކު ޢަބްދުﷲ އަލްޖަލާލީ، ޝިހާބުއްދީންގެ ވަޒީރު އެ ކަމަނާ ބޮޑުވަޒީރުގެ ބައިވެރިއެއް ޝިހާބުއްދީންގެ މައްސަލަ ގަބޫލުކުރައްވައިގެން ނުވެއެވެ. މި ވަޒީރު ތިބޭ މިހާރު (އިބްނު ބަޠޫޠާ ދިވެހިރާއްޖޭ ދެކުނުގެ ދިރު) ރަނިކަމަނާ އިންނެވީ އަރު- ސަތުއްރާ ޚަދީޖާގެ ފިރިކަލުން އަލްމަލިކު ޖަމާލުއްދީން އަބޫބަކުރު ވާ އެ ކަމަނާ އާ ކާވެނިބައްލަވާ ބޭކަލެކެވެ. މި ވާހަކަ އަޅުގަނޑު ފުރުން ބަޔާންކުރަން ހުށަހެޅީ.

ޝިހާބުއްދީން ފިރިހެނުންގެ ގޮތުގައި ރަސްކަމަށް ގެއްލުން (ބާރުގެ މައްޗަށް ދަލީލު ކުރިމަށް ޙަޟްރަތުގެ ތިރީގައިވާ ގޮތުން) އެ ކަނބަލުންގެ ދިރި ބައްޕާ ޢަބްދުﷲ، އާރާގެ ގަޑިއެއްގެ ދަރިކަލުންވެސް ފޮނުވުއް ޢަބްދުﷲ ދާއިރާއަށް ރަސްކަން އަލުން ލިބިވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި އެ

މަނިކުފާނުގެ ދަރިންގެ ތެރެއިން "علي كلكي"[69] އަށް ވަޒީރުކަން ދެއްވައިފި
[70] އެވެ. ތިޔަ ދަރަނިވެރި ތަނާ މި ޢަހުދު ސިޔާސީ ބޭކަ ވަޒީރުން ވަޒީފާ ނަގައިގެން ހުރެގެން
އަތްތެރިން ދިނުމަށް ގަސްދުކުރައްވައިފި އެވެ. ދިވެހި ބިމުގެ ރިޔާ ސުލްޠާން ޙަސަން ބޮޑު
ރަސްގެފާނު ގޮތުގައި، އެ މަނިކުފާނަށް، ރަސްގެފާނުގެ ބޮޑުބެންގައި އެމަނިކުފާނުގެ
ގޮތް ތަޚުތަށް ވެރިކަމުގެ އަނބިކަނބަލުންގެ ގޮތަށް ކޮލިގެނެސް ރަސްކަލެއް ގޮތުގައި އަދާކުރައްވާ
ބޮޑުން އެ މަނިކުފާނު ރަސްކަލުން ދުނިޔޭގެ ފުރުޞަތު ލިބިގަތުމަށް އަރުވާލިއެވެ.
އެ ފަދަ އެ ރަސްކަލުން އެއް ހުކުރުވަންހެއް އަތުގައި ވަޒީފާ ދެއްވައި ދިޔަކަމު ހުރިހާ
އަތުގައިވާ ދުވަހު ކަމެއް ވުމަށް އެވެ. އެކަން އެ ރަސްކަލުގެ ފުރާނަ ދޫކުރުމުގެ ކުރިން އެ މަނިކު-
ފާނުގެ އުފާވެރިކަމަށް ޝުކުރުވެރިވާ ހަމަ އަމުރަކަށް ނަގާ ޖަހާ ތަޚުތު، މަނިކުފާނު އަދި
ފާހަގަކޮށް ރަޖިސްޓަރީ އެކަށީ ބިމުގެ ނަގާ ދުވަހުގެ ޤާނޫނުގެ ބޮޑުބެންގައި ރަސްގެފާނު
އަތުގެ ދަރިކަލުން ގާތްގައި ކަލޭގެ ނަގާ ޖަހާ ރަސްގެފާނަށް ދޫކޮށް އެވެ. އެކަމަށް އެ ކަލޭގެ
ދިޔަބޮޑު އަތުގެ ދަރިކަލުން ނަގާ ޖަހާފުޅު ގަބޫލުކޮށް ރަސްކަމަށް ބޭއްވުމަށް ހަމަޖެހިގެން ވެއެވެ. ދުވަސް
ޖަހާ ވަޒީރުން، ވަޒީރުގެ ހުކުރުވީ ކަނޑައެޅުން ކަންކަމުގެ މައްސަލަ ހުކުރު ކަމާއި ހަމައެކަށީގެން
އެވެ. އަދި އެ މަނިކުފާނުގެ ބައްޕާފުޅު ނަގާ ޖަހާ ސިއްރެއް އެ މަނިކުފާނުގެ ވަޒީރުކަމާ
[★★]
ގުޅިގެންނާއި ވަޒީރުކަމުގައި ދިޔައީ އެވެ. އެކަމާ ރަސްކަލުގެ ކަންތައްތައް

ނޯޓް-★ މި ވާހަކަ އަށް ނިސްބަތް މި ބަޔާންކުރި އަށް އަމުރުވެރިޔާ ކަމަށް ބެލެވޭ އެވެ.
މި ރަސްކަލެއް ފަދަ ވިދާޅު ވަރު ރަސްކަލަކީ. ވަކިވުމުގައި ހުކުރު ކަލޭގެ އެކަމަށް ޚިޔާލު
މިފަދަ ކަލޭގެ ގައި ހުކުރު ވަޒީރު ގޮތަށް ދަރިކަލުން ސުލްޠާނުގެ ރަސްގެފާނުގެ މަޤާމަށް އެދި
ގޮތުގެ ކަމުގައިވާއިރު އައި "ބޮޑު ކަލޭގެ" ވަޒީރު ކަމުގައި ބެލެވޭ އެވެ. މި ބޮޑު
ކަލޭގެ އަދި ތަޚުތުން ފާހަގަ ކަށަވަރު މިހާރު ނުކުރެވެ.
★★ އަތުވެރިޔާ ޖަހާފުޅު ގައިގެ ރަސްކަމުގެ ވަޒީރުކަމުގައި ހުކުރު ކަމުގެ
ދިޔައީ ނުހުކުރު ހުކުރު ކަމުގައި ވާށި ވެ އެވެ.

ރިންގަބީލު ހެޔޮޗާގެ ނަންފުޅުވެސް ވަޑިގަ އެވެ.

އެބައިމީހުން (ދިޔަލިހާރުއްޗާގެ ފަރިޝް) ހަމަތަކަށް ރިހަށް އުޅުއްވި ގުރާބުގަނޑުވަރު ހުސްނަށް ދަރިކަނބަލުން ބަޔަކާއި ދިޔަލިހާރުގެ ފަސްކުރުމަކީ އެވެ. ސިރިކިޔަ ގޮތުގައިވާގޮތުގެ ހެޔޮވެ (ކިޔަސް) ޙާޖި ޙާރާގެ ފަތުގެ ނަހުން އެއްގޮތް ބަރާބަރުވެ ކަމަށް ބުނެ އެވެ.

ހުކުރު ދުވަހަކު އެ ދުވަސް ވަރަށް ބޮޑުކަމެއް ހިޔޭ ހެޔޮވެ ސިދާ ހެޔޮވާ ކަމެއް އެކަމަނާގެ ނަންފުޅު ގެނެ އެވެ. ގެނަ ސިދާރާ " اللهمّ انصرْ أمّتكَ التي اخترتَها على عِلْمٍ على العالمين ، وجعلتَها رحمةً لكافّةِ المسلمين الاوحى السلطانة خديجة بنت السّلطان جلالُ الدين بن السّلطان صلاح الدين " މި ދަރަނިންނެވެ.

(ތަރުޖަމާ ! ހެއްދެވި ރަސްކަލާނގެ ނަސްރުކުރައްވާ !) އިބަ ސުލްޠާނާގެ ދަރިކަލުނެވެ ޚަދީޖާ ރަސްގެފާނުގެ މިސްތަކުންނެވެ ވެއްޖެކަން ހިތާމަ ކުރައްވައި އަޅުއްސެވުމުގެ ބޭސް ތިޔައުމުގެ ވެއްޖެކަން ނަރުވަތާއް ކަމުގައި އިބަ ސުލްޠާނާގެ އެ އަޚާ ވަޒީރުކުރެއްވި އިބަ ސުލްޠާނާގެ އަޚާ އަށް ނަސީބު ދުއް- ވާލުނެވެ. ހަމަ ކަލަފުތުން އެދި އަށް ސުލްޠާން ބަ ތާރީޚްދިނުމާގެ ދަރިކަ ކަލުން އަށް ސުލްޠާން ޙަވާލުދިނުމާގެ ދަރިކަލުނެވެ ހެޔޮޗާ ނަހުރިއިރު އެވެ.)

ބޮޑު މިހާރު (ބިޔަސް އަހަރު ހިތަވަރު ޖާއްޗޭގެ ތަރުތިބަށް) ނަސްކަލުގެ ދަރިކަލުން (المشور) ދަރިކަ ވަރުވެރިގެ (ވެރިކަންދުރު) ދުވުރު ގެނުދިނުމަށް އެބައިމީހުންގެ އާދައެވެ. އެބައިމީހުން ދަރިކަލުން ސިދާރިގެ އެވެ. ނަސީބުވަނާގެ ފަރާތަށް ކުރިއަށް އެއްޗާ ދުވުރު އެއްޗެއި ދަރިން އެ ކަލަނާގެ ބަޔާނުން ކަލުދަމާ އެ ކަލަނާގެ ދިރިކަތުން ބަޔާނުއްދިނަށް ކުރިއަށް ކިޔަ ދަރިކަ ދުވުރު އެއްޗަށް ބެހި އެވެ.

އަހަރުމެންގެ ސި ފަހުންގެ ހިސާބުގައި ގެތުގައި ހޯދަން 1000 (71)

މީހުންނެވެ. މި ބައިމީހުންގެ ތާރީހުގައި ބޮޑުވެރިންގެ މީހުންނާއި ރަށްރާގެ މީހުން
(ވަޒީރު މީހުން) ހިމެނެއެވެ. ކަލާފާނު ބޮޑުރަސްގެ އެބައިމީހުން ގަނޑުވަރަށް ފޯރާ
ކުރެއްވި ކަންކަމުގައި ހިސްސާވެރިވެއެވެ. އެ މީހުންގެ މުސާރަ ދެއްވީ ރަސްގެފާނެވެ.
އެ ބަޔަކީ އެބައިމީހުންނަށް ކިޔުނުއިރު "بندر" (ބަނޑާރަ / ބަނޑާރީގެ)
ދިނުނެވެ. ކަލާފާނު މަރުދު މަސްދަރަށް ހުރިހާ އެ މީހުން ހަމައެކު ވަޒީރުން
ކުރެއްވުމަށް ކަލާފާނު، ރަސްރަސްކަލުން ހަމަ ކަލާފާނުނަށް އެބައިމީހުން ހަދައި
ތަރަދަ އެ ރަސްކަލާ ހަމަ ދަރަނިވަރިކަމުގެ ގުޅުމުގެ ބޮޑެތި ދަރަނިވަރިވެއެވެ. ހަދާ އެބައި-
(72)
މީހުން ހަދާ އެބައިމީހުންގެ މުސާރަ ޖިބިގަޑުތަށް ކަން ވެސް ހަމަ ފުރުސަތު ދެއްވިކަމަށް
އުޅުއްވުމަށް ދަރަނިވަރިވެއެވެ. އެ ފަހަރު އެބައިމީހުންގެ މުސާރަ ތޫނުކޮށްދިނުމަށް ހަމަމުކޮ
ކަނޑައެޅިއެވެ. ރަށް އަށްނަމަ ކަލާފާ ދަރަނިވަރިވެ ނާޑު ބާރު، އެކަމަކު ގަދަފަހަރުކަމުގެ
ތަރިން ގަނޑުވަރުގައި ވަގުތިގެންނަވަރިވެއެވެ. ވަގުތުގަޑިތަކުގެ ތަރިކަނަތީ އެބައި-
މީހުން (ދިވެހިން) ގެ ބޮޑުމުންނެވެ. މި ބޭކަލުން ކުރިއަށް ކަލާފާނު ހިސް-
ގައިދުރެވެ. ރަސްރަސްކަލުންގެ ނިސްކަރުކަން (ބޭކަލުން ބޭކަލުންނާއި ކުދިބޭކަލުން އަދި
އަދިވެސް ބޭކަލުން) އެ ފަރަސް އެ ކަލާފާ އަށް ދަރަނިވަރިވެއެވެ.

7- ކަންކަމުގެ ވެރިންނާއި

އެބައިމީހުންގެ މަސައްކަތާބެހޭ ވާހަކަ

● ތަރިކަމަނާގެ نائب އެއްގެ ގޮތުގައި ހުންނަވާ އިސް
ވަޒީރަކު އެބައިމީހުން ކިޔަނީ "كلى"(73) އެވެ. ނާއިބު އަށް ކިޔަނީ
" فنديارقالو" (ފަނޑިޔާރު ކަލޭ) އެވެ. އެބައިމީހުންގެ މަސައްކަތަކީ
ޝަރުޢީ ޙުކުމްތަކެއް ކުރަނީ މިކަލޭ ނާއިބު އެވެ. އެހެން އެންމެހާ ވެރިންގެ
ދަރަޖަ، އެބައިމީހުންގެ ގޮތުގައި މަޤާމެއް އެވެ. ނާއިބުގެ އަޑުން ތަރިކަމަނާގެ
ޙުކުމްކުރެވުނަ އެއްވެސް އެވެ. ނަމަވެސް އެއަށްވުރެ ގަދަވެގެން އެވެ. ނާއިބު
ޝަރީޢަތް ކުރައްވަން ދިނުމަށްފަހު ގަނޑުވަރުގެ ގައި ނާއިބުގެ ދަރިފުޅުންގެ (74)
މަޤާމު އެވެ. ނާއިބު ބަޔަކު ދިނުމަށް (ވަޒީރުން) (75) އެވެ. އެ ބަޔަކު ފަހުން ދިޔަ
އަށް ދިޔައީ (ވަޒީފާ) ނާއިބުގެ ނާއިބު އަށެވެ. މިއީ އަޅުގަނޑުމެން أحمد
شنورازة ގެ ބަޔާނުން ދެނެގަތުމުން އެ ބަޔަކު ހަމަޖެހިގެންވާ ގޮތުގައި އެނގިވަޑައިގަ
ނެވެ.

(76)
އެބައިމީހުން ހިމެނޭ ކިޔަނީ ހަމަހަމަ އެވެ. ގަނޑުވަރުގެ
ވިޔަފާރި (މާބަނޑު ކިލެގެފާނު) ގެ ފަރާތުން އަށް ކިޔަނީ " الفاملداری"
(76)
(ފާމުލަދޭރި) އެވެ. މަސައްކަތާބެހޭ ވެރިއާގެ ނަމަކީ " ماقاكلو"
(މާފަތް، މާފަތި، މާފަތަށް ކަލޭ) އެވެ. ވެރިކަމުގެ ޙުކުމް ކުރާ މީހާ
(ދަރުބާރު ވަޒީރު) ގެ ނަމަކީ " فتنايك" (ފިތުނަނާއިކަ) އެވެ. ކަމުގެ
ވެރިއާގެ ނަމަކީ " مانايك" (މާނާއިކަ) އެވެ. މި އެންމެންނަކީ

ފަސް ވަޞީދުންނެވެ.

އެބައިމީހުންގެ ތަރްތީބުގައި ޤަވާއިދު (ހުރަހާ އަސް) ނުހުރެ
އެވެ. އެބަދަބު ބޯޖަހި ވައްބަސްބުނާ މިހުން ހަތްދަރުބުނެރީ ތަބުޖީން ހުންނަބުދި
ޓޫރުގެ އެވެ. (ޓޮޓާރާ) އެއީ ތިއަރާސިލްވީން ފުރަތުރުވަސް ހަރަވައި
ހުންނަ ތަންތަނެވެ. އެބައިމީހުން (ދިފެލީން) ވައްބަސްބުނާ މިހުން ތަބުޖީ
ގެނޭބަސް ތަފާ ފަސް ބައިތުގަ އެވެ. (އަނިދަރުމާނުޖީ ، އަތް ރާނުޖީ)
އެއީ އަހުރުވީގެ ބޮޑާވައި ރުމީހުގެ ދަރުދަރުގައި ފަސް އެބަސް ބުނާ ޓަކަފެވެ.

8- ހަނަވަރުން ދިވެހިރާއްޖޭ އަށް އައުމާއި

ރާއްޖޭގައި ހަނަވަރުގެ ހާލު ބަދަލުވަމުން ދިޔަ ގޮތް

● ހަނަވަރުން ރާއްޖޭ އަށް އައިސް "ސިންދަބޫރު" ސިއްރާ ހަރަކާތް ފައިބައިލީމެވެ. އެއީ ވަރަށް މުސްލިމުން ހުރި ރަށެއް ހުރިކަމެވެ. ހަނަވަރުން ފޯރި ރާއްޖެ ހަރަކާތް މުޅިން ހުސްވަނީ މުޅިއްސާ ގެއަށެވެ. އަލްފާރިޒު ބަނީ ސިއްރާ މުހައްމަދު ރާއްޖެއަށް އަރާނިހަދަ ދެފަލާންގެ އަތޮޅުތެރޭ އަތުލައިލީ އެވެ. އެނާ އަދި އަންގައި ކަށިން ރަށް ގާތް މުހައްމަދެވެ. "ضفار الحموض" (77) ގެ ސިއްރާ ހަރަކާތް محمد އަށް ސިއްރާ މުހައްމަދު ރާއްޖެއަށް ބައިތިކުރި އެވެ. އަދި އެނާ ހަރަކާތް ފަތަރަތެރޭ އަތުލައިގަނެ ބަޔަކެވެ. "ހަރަކާތް ފަރުދުތަކުގެ ތަކެއް ކަމާ ހުރި ރައްޔިތުންނާ ހަމަޔަށް ބަހައިލީ އެވެ. އެއީ ރާއްޖެއިން މުޅިން ގާތްގައި ތިބީ އަރާ ސަރަހައްދުވެއެވެ." ހަނަވަރު ގާތުގައި ހުރި ރާއްޖޭގެ އިލް ވަރަށް ބޮޑު ހަރަކާތްތަކެއް ކުރުމަށް ދިޔައީ ސިއްރާ ހަރަކާތް (ކޯޅިކޯޑު) އަށް ދިޔައީއެވެ.

ހަނަވަރުން ރާއްޖޭ އަށް ދިޔައީ ހިންދުސްތާނު "عمرناخدا" ގެ ބާރުލުން ލިބުނެވެ. އެނާ އަދި ދިޔައީ ހިމާޔަތް ލިބިގެން އައީއެވެ. ހަނަވަރުން ސިއްރާ ހަރަކާތް

ނޯޓު: ★ ދިވެހިބަހުގައި ދިވެހިން ބަލާލާ "هنور" ކިޔުން އުފެދިގެން ދިޔައީ އެވެ. މިއަށް ބަލާ ބަހުން އުފެދިގެން "ހަނަވަރު" އަދި ވަރަށް ގާތް ބަހެއްގެ ނަމުގައެވެ. ދިވެހި "ހިނަވަރު" އަދި ފޯރިއާއި ހިންދުސްތާނެވެ.

ދިވެހި ރާއްޖެ އެ ޒަމާނުގައި ދިޔަ ދަތުރުވެރި އުތުރުކަރައިން ހަރުގެ ސަފަރު އަހާއި އެ ސަރަހައްދުގެ
ވިޔަފާރިވެރިންނަށް (78) ބޮޑުން ހިފައިގެން މާލެ ދިޔުމަށް ވެސް އޮޑިއެއް ސުއްދަތް
ހިފައިގެން ފުރަން އުޅުމުން އަހަރެން ވެސް އެ އޮޑިގެ ناخدا އަށް އެދުނީ "المهل"
(މާލެ) އަށް ދާން ނިންމުމުން އޭނާ ބުނީ " ސަލްޠަނަތުގެ ވަޒީރުންނާއި ސަލްޠަނަތުގެ ވަޒީރުންގެ
އެދުންތައް ފުރިހަމަކޮށްދޭ ގޮތަކަށް އޮޑި ގޮސް ނުލާނެ އެވެ. އެބަޔަކު އެބައި-
މީހުންނާއި ވާހަކަ ދައްކާނެ އާދަޔާ ޚިލާފަށް ތިޔަބޭފުޅާ ހުރި އެވެ." ދެން
އަހަރެން އެ ގޮތް ގަބޫލުކޮށް ނުލައި ދާން. އެ ނަގުދޭ ފުރަތަމަ ދިޔަ ގޮތް ވެސް
ނުބައިވެގެން އުޅުނު، ހަމަ ފުރަސް ދެކޮޅު އިންޑިއާ ބަނގާޅަށް ދިޔަ ދަތު-
ރުކުރި އެވެ. އެ ދަތުރުކުރުމުގައި ބާރު ވެސް އިންޑިޔާގެ ސުލްޠާނެއް ބަލައި
ލި އެވެ. އަދި އޭނާ އަރަބިއްޔާގެ ސިފައިން މަޢުލޫމާތު ދެއްވައެވެ. ދެން ދިޔަ ގޮތައި
އަރަބިއްޔާގެ އެބައިމީހުން ގެނައިމުން ދުރަށް އޭނާ ގެނެސްދިނީ އެވެ.

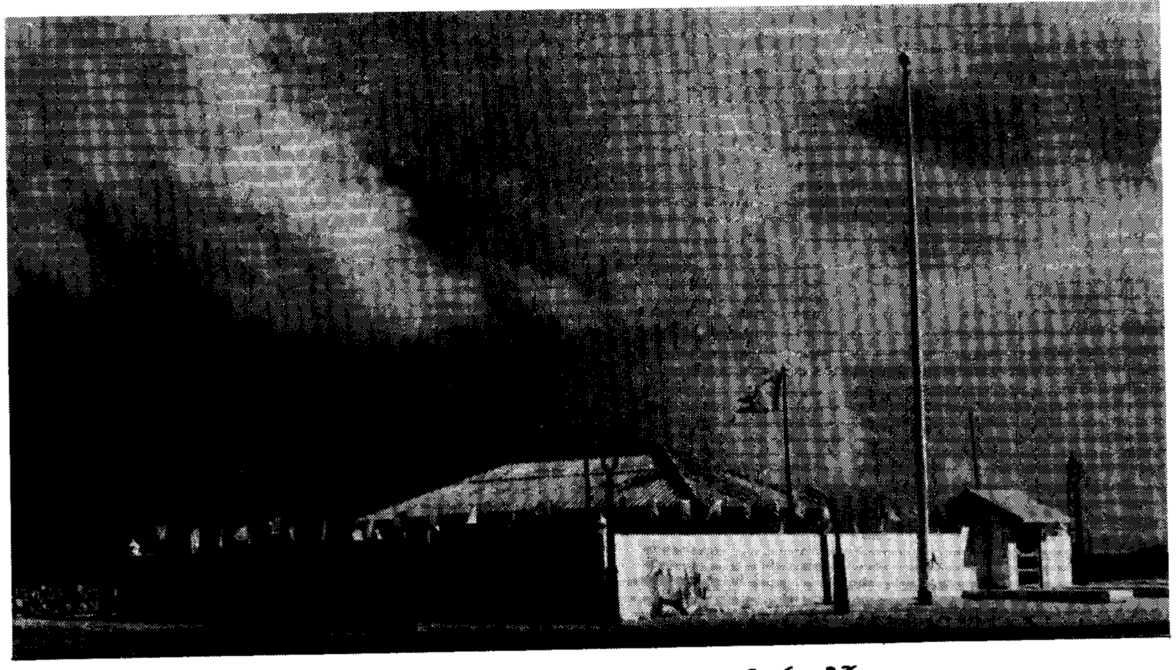
އަރަބިއްޔާ ދަތުރުކުރުމުގެ ތާރީޚީ ބަޔާނާއި ދެކޮޅަށް އިބްނު ބަތޫތާ

ބަތޫތާގެ ދަތުރުގައި، އެތަނުން އަރަބި ބަތޫތާ ބަނދަރެއް ކަމެއް އެ ބަތޫތާގެ ދަތުރަ-
ކުރި އަނެއް ބަނދަރު ގައި ބާރުގަދަ ވިލަގަނޑެއް. މީ ގޮތަށް ދެއްވި ތާރީޚުގެ، ހަމަހަމަ
ދުވަހު " تِيْمْ " އެ ސިފަ އަރަބިން އާދަކުރުމުގެ އެވެ. އެއާއިއެކު ގައި ހުރި
ބަތޫތާ ބަނދަރާ އެކު ސިފައިން ހިފާފައި އެވެ. އޭނާ އަރިހުގެ އަރަބިންނާ ސަފަރު
ބަނދަރުގައި ވެދާނެވެސް އަރަބިންނަށް އެވެ. އޭނާ އަރަބިން ގެނައި އައި އިރު
އޭނާ އަށް ހަމަ މީހުން އަރައެވެ. އެއް ދުވަހުގެ ބަނދަރު ގައި ތަނުގައި ހުރުން
ބައްލަވައިގެން އޭގައި ހަމަ ބަނދަރު އަރަބިން ގެނައި އެވެ. އޭނާ ދެ މީހުން
ފެސް އެ ވެރި އިން ތަނުގައި ހުރުން ގައި ދިރާސާކުރާ ބަނދަރާ އަރަބިން ގެނައި
އައެވެ. އެއާއި ވަޒީރަކީ ބަދަލު އެ ވެރި ނިކަމެތި އެއްކަލަކު އެބައި މީހުން
ދިޔަ ބަދަލުގައި އަރަބިން ގެނައިމުން ދިޔައެވެ. އެ ހިސާބު އަރަބިންނަށް ޒަބަރު
(79)
ދިޔައީ އެބައި މީހުން އެ ގޮތަށް އެ ބަނދަރު ބަނދަރަށް ދާނެ ބަޔަކު ދިޔައީ، ވަޒީރު

ލިބުނުގެ ޗޯޓުން ހަމަވީ. އާ އަރަބުދުން (އާ ރަބުދުން) ފުރަތަމަ ގެންނެވި ހަވަރަހަރުފި
(80)
ދުވަހު عثمان ގެ ރަސްކަން ވަޑައިގަތުމާ ގުޅިގެން. އާރާ އަލީ މީސްތަކުންގެ ތެރެއިން
ގާތް މީހުނެވެ. އަދިރާވެރިކަން ހަމަ ހިނގައި ޖާހިލް ދިޔައީ. އަންގަވަރަހަރު ޖީ
(81)*
ދުވަހު އަދިރާވެރިކަން އާދަކަށް " التلمذي " އާ ހިދާ ރަސްކަލުން. މިއީ
ވަޒީރުންގެ ރަށްކަލުން. ދިރާވަރަ ދުވަހު ރަސްކަލަކާ އާއި އާ ކަމަކާގެ ފިކުރުތަކުން
ޙިޔާބާ " ގަޒީރާ އަރުވަރަށް " (ގާތު) އަދި އާދައިވިތީ އެވެ. އަރަބު
ވަރުގައި އަދިރާވެރިން ބަނދަރު ކޮށްލީމެވެ. އަރަބު މީހުންގެ އާދައަށް އެބައި
މީހުންގެ ރަސްކަލަކާ އާއި ވަޒީރުގެ އަރަބުމާފާ ނުވައި، ބަނދަރަށް ނުވަތަ
(82)
ވަގުތު އަދިރަ އަލިބަރުކަލުން މީހުން އެއްގަމުން ނުކުތްތެވެ. އެއްގަމު
ވާރުގެ އަރަބު ދިވެހިން އަދިރާވެރިން ގަސްދުކޮށް ވަޑައިގެން ގާތް ކޮށް ލިބި-
ފައި މީސްކޮޅުން ތިއްބަވައިދިނީ. ރަވަފައި އަލިފުހިގައި ތިބީ ރަތަކަށް
(ސަރުކާރުގެ ދުވަހުގެ ކުރިން) އެކަން ވެރިކަމަކަށް އެކަށީ " ކޮންމެ މީހަ
ފައި ބަޔަކު އެކުރުން ރާސްތާ ކުރުން ލިބުނު އެވެ. "

އަދި އަދިރާވެރިން ހުރި އަދިރާވެރިންގެ ބާރަކަ އިން ސަފަރު ލިބުނު ވާތީ
ރަށަ އާއި އާއި ނުފެނުނީ މީހުން ބަނދަރު ރަށްގާ އަށް ފަސް އެއްގަމު ލާފަރާ
އެވެ. އެކަން އެކަށީ އެބައިމީހުން އަދިރާވެރިން ހިފަހައްޓާ ލިބުނު ހާދިސާއެވެ.
އަދިރާވެރި ޙިމާ އާއި ނުބައި ލަސްކަރުގެ ދިރުވަށް ވަގުތު އަދިރާވެރި މީހުނާ
ނުވިލެވެ. އަދިރާވެރި ދިރިވެ ގައި ބަރުވާރަ ރާސްތާ ލިބިދިނީ މީހުނަށް ދިވެހި
އަދި އަދިރާވެރިން ބާރު (ރަސްކަލަކާ އާއި ވަޒީރުން) ލިބުނު އެކަށީ އަދި އަދިރާވެރިން އެބައި
އެއް ނުވީ އެވެ. ދެން ގަސްދުކޮށް ވަޒީރު އަދި އަދިރާވެރިން ވަޑައިގެން ގޮސް އެއްގަމު

ނޯޓު: * ތ. ސ. ދ. ތާރީޚުގެ ތަރުޖަމާ ކުރެއްވި " ރިސާލާ " ޞ 81.

ޖިންނަކަށް ދަރުބާރުގެ (ފަރުވާދިނުމުގެ ދަރުބާރު) ހާމަ ކަމީ އިތުރުދަނޑިވަޅު އެވެ. މި
އަތޮޅުޖެހެ އިސްލާމް އަރުވައި ދޮރުތަށް އަޅުއްވާ ސަލާމް ކުރުއްވުމަށެވެ. މި
ފަދަ އަޅުގަނޑު ބަޔަކާއި ސަލާމް ކުރުއްވިއެވެ. އެ ވަގުތު ނަމާދާ އިބްރާހީމް
ދިޔަ ފަދަ ފަރުދާއިރުން އަދިވެސް ބަހުރުވަށް އަރާ ކުރުސީގައި ކުރަދިއަ. އެ
ބަރުން އެއް ފަދަ އަރަދާއި، ބަޔާ ބައި ކުރުސީގައި ކުރަދައި އަރާއި ފަދަ
އަރަދާ ގެންގުޅި ފަރި ފާދަގައި ދޮށެ އެއްދައިވެ އެވެ. ދެން އަޅުގަނޑުގެ
ވަޒަނާއިން ނަމާދާ އާއި ސަލާމް ކުރެއްވުމުން ހަދާ ދަންނަވާ އެއި ހާދަ
ދަރުބާރު މިހާރު ނަރުން ކަމުގެ އެވެ. ދެން އަޅުގަނޑުނަށް ބާރަށާއި ފުރިހުމަ
ގެންނެވީ އެވެ. މި ކަމާއި ވާހަކަ ހިތްވުގެ ގޮތުން އެބައިމީހުން ކުރާ ކަމުކަވެ.
މި އަރުދަރުގެ އަޅަކަށް އަރުހަމުން ބަރުއްވައި ކާރި ވެސް ފަރުދާވައިވި އެވެ. އެ
(83)
ކާރި އަޔާ ބޭނު ދަރުޖަކަށް ބަރު އަޅައި އެގެ ވަރަދިގެން ކުރި ދަރި އަތުރައި
އެ ދަރިދަކުގައި ހުވިދާވައި ހުރި އެއްގަދު ވަރާއި ކުކުވު ވަރާއި ގިރާވައި
ކަރިޖެ ވަސް ހުރި ކާރި އެކުވެ. ނަޒުރާ އާއި عيسى اليمني އާ އެކު އަރުރު
(84)
ދިވަރު ވާދު އިރުވައި ކުރު ގައި « الشيخ الصالح نجيب » ބިޔަ ކުރަށްވާވައި
ބާ ވަޒަވަރު ބޭއްހަރު ކުރަން އަރުހަރުން ދިރަދިވެއެވެ. މި ދަރުހަރު އަރުހަރުވެން
އިނބިރި އަދި ހުރިގަނޑު ގަ އެވެ. އެހާ ފަރިޔާ (އިނދުރުން) އަރުނަދު ނާއި
(85)
ކާރި ވަޖިދަގެ ފަރަބުވެއް ކުރުއްވި އެވެ. އެގައި ހުރި ހަނޑު ދާއި، ގިރާވައި
ކުޅުކުރު ހުރިގަނޑު ކަރުކަވައި ހުރި އެއްގަދު ދަރާއި ކާއްޗާއި (ކާރިހުރި)
ދިވާރި ހުރުކަގެ ހަކުރުވެ. (ކަރު ހަކުރު) އެބައިމީހުން މި ހަކުރަށް ޝައުގީ
« القرباني » އެވެ. މިގެ ވާހައެއީ ހަކުރު ވަރުނުގެވެ. އަދި އަރުހަރުން ހުރަދު
ކުރުދާން 100,000 ބަރި ވެސް ގެދެސް ދިރުރު އެވެ. އެގެ ދިރަ ދުރުވަސް ފަރުނު

ނޯޓް: ★ ޑރ. ސ. ދ. ދާރިމީގެ ޖިންނަކަށް ކުރެވުނު ގައި « قربانى » އެވެ. ص 82

ޢޮލުދޫ ލަކަ އިރުން ނަގާފައި އަތުވެއްޖެ އެވެ. ތާރީޚީ ރިވާ ޒަރަފީނުގައި ބަޔަ-
ދިވެހި ފަތިހުރުގެ ބެހެރެން އަރަސްނަރަޔި ލާދުލަން ދަރުނަށް ބެހެރެ، ވަޒީރުގެ
ޝަރަފުންނަށް އަރުހުންގެ ހަބަރުވައް އަތުހުގައި، ތާރީޚު ދިވެހިވައި ދިރާ އެވެ.
ފަރުން ވަޒީރު އަރަސްނާދެރު ރިޔާސަތު ހަމަ ޖެހުން ދިމާލުވާރަށުވައިވި އެވެ.
ޝަރަފުވެރި ހަރުދަބެހިރު ވަޒީރު އަރުހުން ބަރާދުނުއްވިމާ ހަރަ-
ވަރަން ދިރާ އިރު އެހާސަކައި އަދިރުންނާއި ވަޒީރުން ދިޔަބެރި އެވެ. އެ ދަރު
(86)
ވަރަދަރީ ދަލަކައި ލާނާ ހަނބިއްޖެ އެވެ. އެއިން ލަސްރު ނާވައްގެ ލައިރީގައި
ބެރަލު އިރިސްދުއްޖެއް އެވެ. ވަޒީރު އަރިހުގައި އަރުހުން ބައިންދަވައިވި އެވެ.
އެ ވަނިލަދަރު އަރިހުގައި އެނާދުގައި ރީތި އަރަޒާސީ ދިސާ އާއި ފާދުރަޒަރި
ވަޒީރާއި ބުވަރު ދަރަސާ ވަޒީރުވެ. ދަރަސާ (ދަރަސަރަދަ) ގެ މާލަ އަރީ
ހަރަސްލަރުގެ ވެރިޔާ އެވެ.
(87)
އެބައިދިހުނުގެ ލާނާއަރީ ބެދާއި ލުލުވުވާއި ގެދުވާއި ލަސްދު
(88)
ވާދި ލަސްދިވިރުވައި ލައްސާވައި ހުރި އެއްގަދު ދާއި ފުރުލައްރީ ފެތުލާވެ.
މި ލެއްދަރުފަރު ދިވެހި ހަލާދާއި ގެރަސްބު ވަސާވަ އަވައިގެން ތަރްއަދަރު ލާރެ-
ވައި ހުރިހަ ފަސި (89)(ހަރުވަސި) ބޭއި އެގެދެވެ. މިދީ ލާތަލައްޔި ހަޖަދުލާރާ
އެއްކޮޅެވެ.

ޝަރަދަރު 9 ވަނަ ދައުރު ވަޒީރުގެ (އަލްވަޒީރު ޖަމާލުއްދީން)

ދަސްބި ދަރިލަވުން އަވާހަރަވުއްޖެ އެވެ. ދިސާއަރީ ވަޒީރުގެ ދަރިލަސްބަ-
ވުނުގެ ދިރިލަވުންނެވެ. މި ދަރިލަސްބަވުން ތާގެ ލުރިން ލާވަސިބައްވަވައި-
ގެން އުވުއްތީ އައްސަވޮޖާރު އަބުވަދު ޝަރާބައްދިހާ އެވެ. އެ ދަ ދިރި-
ލަވުންލުނު އެއް ބޭދުގުލު ވަސް އެ ލަވަސާ އާ އެލު ހައްއް ނުލަހަރަވަ އެވެ.
އެދީ އެ ލަވަސާގެ ހައްދުވު ލަދުންނެވެ. އެ ދަރިލަސްބަވުން، ބައްދުގެ ގެ އަރު
ގެންނަވާގައި އެ ލަވަސާ އިންނެވިގެ އަރަސްނަރަށް ދައްވައިވި އެވެ. އެދީ

ގެތަލުގެ ބޭބެބެން އެންމެ ރީތި ގެ އެވެ.

އާދަމްގެ ގާނުގެ ފިހާރަގެ ފުރަން ސީއާރަމް ކޮށްފައި   އަލުގަނޑު ކަރައިން އަރިހުން ދިޔަ ވަޒީރުންނަށް ޤާޟީ ފަރާތުން ބޮޑު ކަންބޮޑުކޮށްދެއްވި ސީރުގެ ހުރިހާ އަރި އެތި ދަރަންނަށް ދިނުމެވެ. އެ ކަމަށް ހުރިހާ ދަރުނަށް ހަދިޔާ ކުރެއްވި ހުރިހާ ދަރަން ވާލަތުގެ އެވެ. ހަލަތު ފިލުވާލައި އެ ހާދިސާގެ ފާޑު ގަޑި ތަރިކަން އަދުރީއަށް މަތީ އެއްކަލަތެވެ. އެރަށް އެތަނުގެ ކަންބަލާތަށް "المعبر" ނަމަކަށް މުލްކުތަކު ކަރައިން ނަމަކަށް "مقدشو" ދިން ކަމަން ފަދަ އެވެ. އެއީ ހަރުގެފައި ލުލުމަށް ޓިކުކުލައި ހަމަނު ފުރާ ހުރިހާ ކުރުމުގެ އެވެ. ދޮށް އެ ހިސާބު ތަނުގައި ސުލްތާނާ ޚާނަދަނާ (ޚާނާ) ވަޒީރުގެ ގެ އަތް ކުރިހަމަޖެހުމެވެ. އެ ތަނުގައި ބޮޑު އަދު އެއިން ބާރަތަކަށް ދިވެހިރާއްޖެ ކަރަހެވައިގެން ފަރާތް މާލަހު ދިނާ އެ ތަނުގައި ކައްސަލަވައި އެއީ ދިވެހިން ސުޓުކާ އާއި އަތޮޅު ހިސާބު ހަރަކާތް ބޮޑު ކަރަމާ ތަނުގައި ދިއު ހުރިހާ ކުރުމުގެ އެވެ. އެއީ ދުވަސް އަރިހަށް ކަހަލަ ބޮޑުތަށް ބާރުގެ ވަގުތުން ވަޒީރާ އަރިހު، ހަރީކަމަނާގެ ގޮތުގެ ވަރުގަ އެވެ. ބައެއް ވަޒީރުން އަރިހަށްގެ އެ ޖާފަތަށް ގޮތްދިނުމުގެ ހުރިހާ އަތް އެދުރިޔާ އަރި-ނަށް ގާތްގައި ވަޒީރު ފިޔަވަޅު "އަލި އަރިހަށް ފަސޭ ތާރަފާ" ދޮށް ވަޒީރަށް ޝަލަބު އަލާކޮށްތަކައި އަރިހަށް ގެ އަށް ހިނގައްޖައި މެވެ. ގެ އަށް އަދިފަ ހިނދުކޮށްލެއް ފަސޭ ނުވަދިހަ ވަޒީރުންނަށް ކަރުވަތުގެ ބޮޑުން ގާވައިގެން ވަޒީރު ވަޑައިގެން އެސަލާން ހަދާފައި ހުރި ތަނެއް ގައި (ލަޓާ އަލި) ދިހިހަދަ ވަޑައިގެންނެވީ އެވެ. އަމީރުންނަށް ވަޒީރުން ލަކަ އެތަނަށް ވަޑައިގެތް ލަސްވެ ބޮޑުވަރު ވަޒީރަށް (ޖަމާލުއްދީނަށް) ލަކަ-ހިސާ ލަސްވައި ނުވަރައި އަލް ދޮތީ ފާއިދާ އެއްދުވު އެވެ. މިހެން ގެނެސް ގަތް ގަސަޖެހަށް ސަތަރާއި އަރަހައި ދޮތީ ފޮނި އެއްބައްޖު އެވެ. އެ ދޮތީ ފުމިއަށް ގެންދިޔައި ކަޒީހުންނެވެ. ދޮށް ހާ ދަރަނި ގެނައުމުން އެއްގޮތް ލައި

ނިމިގެން ގާރިވެރިން ސިޔާސީ އަޅުގަން ގުޅުއްވަން ބިއްޔުތު އެވެ. އެ ވަގުތު އެބަހި-
މީހުން (ވަޒީރުން) ތަފާ ޝިޔާއި ސަރަހަދު ވަޒަންވުނު އެވެ. އަދި އެ ތަރުތީބު
އަޑުފާން ގަނޑެއް ތަރައްޤީކުރުމުގެ ދިރާސާތައް އެވެ. ވަޒީރުންގެ މީހުން އެ އަޑުފާން
ގަނޑުގެ ތެރެއިން ތަކެއް އެބަހި މީހުންގެ ވަރިހެން އެ އަޑުފާން ގަނޑު ނިވަތުވޭ.
އަދި އެބަހި މީހުންގެ ތެރެއިން ބަދަލު މީހުން، ހަމަވާ ސަބަބު އެކު ވަކަވަރިން އެ
އަޑުފާން ގަނޑު ނިވާންދެން އަޑުފާން ސަބަބު އުފެދޭ އެވެ.

9- ޖަމާލުއްދީން ވަޒީރުގެ ކިބައިން އަހަރެންނަށް ލިބުނު ބޮޑު އިނާމެއްގެ ވާހަކަ

● އެރޭގެ ޖާފަތުން ނިމިވަޑައިގެން ވަޒީރު އެނބުރި ގެނދު-
ވަރަށް ވަޒާއިފުއިން، އަހަރެންނަށްވެސް އަރިހުގައި ދިރާސާއިދާ. މި ވަޒީފާގައި ހުރު-
ގައި ސަރުކާރުގެ ގެއްލުމުގެ ކަމެއްނެތް ވަޒީފާގެ ހިނގާގޮތް ވަޒީރު އަހަރެންނަށް
ދިރާސާކޮށް "މި ކަމަށް ކަމެއް ނުވާނެ. ކަމެއްވާނެ ހެނދުނު ވީނުގައި އަހަރެން
ގެއަށް އަރައިލައްވާށޭ." ދެން އެ ވަރަށް ހާދަވީމާ ހަމަޖެހުނީމަ އަހަރެން
ސަލާމް ކުރީމާ ދަރުބާރު ފޮނުވީމު. އެގެ ފަހު ދުވަހު އަހަރެންނަށް ޖާގަލާލާއި
ފޮނުވައިލައްވައި ދެމެ. އަދި އޮފީހާ އަރުގައި އަދި ވަޒީރުގެ ޝަހުރު
އަހަރެންނާ ގުޅި ބައި " ވަޒީރު ދިރާސާކުރޭ މި ޖާގަތާ ކަމެއްވާނެ ހުރި
ގޮތުގައި އެވާ ނަމަ އޮފީހާ ނުލާ ކަމެއްވާނެ ދިޔަ އެވެ. ނުނިނަމަ މަސައްކަ
ޖާގަތާ އެއް ފޮނުވައިލައްވާފަ." މަސައްކަ ޖާގަތާ އިނގިރޭސި އަހަރެން
މާދަމާ ބައްލަވާ ވާހަ އެނގޭތޯ އަހަރެން އެނގި އަހަރެން ބޭނުންވެދާނެ
މަސައްކަ ޖާގަތާ އެއް ހަމަވަ އެވެ. ދެން އެހެރަ މަސައްކަ ޖާގަތާ އެއް ފޮނުވައިލަ-
ދިނުމުގައި އެވެ. އެރޭގެ ނަމަކީ "ގުލިސްތާން" އެވެ. މިގެ މާނަ އަކީ މަލް
ބަގީޗާ އެވެ. މި ޖާގަތާ ފޮނިސް ބަސް ދަރުބާރު އަހަރެން އޮފީހާ ވަރަށް
ބޮޑަށް ހެދި ގަބޫލުކުރިއިރުގައި. އެ ހަމަޖެހޭ މިރޭން ވާހަކަ ދައްކައި އެވަ
ބަހާއި އަހަރެންނަށް އެނގޭ ބަސްތަކުން ދޫކުރެވުނެވެ. އެރޭގެ އަހަރު ދުވަހު معبر ގެ
ޖާގަތާއެއް ވެސް ފޮނުވައިލައްވާ އެވެ. މިޔާގެ ނަމަކީ "އިސްބަހީ"

– ހަރުމަތް ބައެއް ފަނޑިޔާރުގެ ވަޒީފާތަކުގެ ސަރުކާރު ދިޔަ ފަރުވާ ވިޔެ އެވެ.
ވަތަރު- އެކުން ކު ވަޒީފާއެއްކަމަށް ހަރަކާތްތެރިކަން އަޚަރުހުރިގޮތް ދެކޭ ފަރާތަކުން
އެ ހަރަކާތްތެރި އަދި ވަޒީފާއެއްކަމަށް ޚިޔާލު ބަލާ ވަޒީރުން ފެނުނު ފަޅުގެ ވިޔަފާރިއަށް
އެވެ. ހުރިހާ ލޮބުވެތި ރައްޔިތުން ބަލައިގަންނާނެ ވިދާޅުވި ވާހަކަ ސަރުކާރުގެ ވަޒީރުންނަށް
ދަށުން އެއްބަސްވުމަށް ފާސް ކުރެވުނު ޝަރުޢީ ޙަކީގަތަށް އޮތީ ގޮތުން ހުރި ބަޔަކު.
އެވެ. މިހުރިހާ ކަމެއް ކުރުމަށް ދިރިއުޅުނު ހިސާބު ސަރުކާރުގެ ބަޔަކު ބެލުމަށް
-ފަހުން އަސްލު ވަޒީފާ ކަމުގައި ދަރަޖައެއް ކަމަށް ތަޙުޤީޤު ފޮނުވުމުން ދިޔަ މަޝްވަރާ
ބަލާހުރި ނަމަވެސް ވަޒީރުން ރަސްމީ އަރިހުގައި ބަލައިގަތް ކަމާބެހޭ ޙާލަތެއް
ޤާނޫނާ ޚިލާފަށް ... ހުރި ސަރުކާރު ގޮތުން ... ދިވެހި ކޮށް ބަލަން ...
ކުރިން ... ސަރުކާރުގެ މަސައްކަތް ... ރައްޔިތުންގެ ... އެވެ.
... ވަޒީރުން ... ޙަޤީގަތުގައި ... ކުރެވޭ ... އެވެ.
... ސަރުކާރު ... (ހަވާލުކުރި މަޖިލީހުގެ ...)
... ފާސް ... ކުރެވުނެވެ. ... ސަރުކާރުގެ ...
އެވެ.

10- ފަޤީރު ޖަމާލުއްދީން

އަހަރެންނާމެދު ބަދަލުވެގެންނުވާނެ އެ ނާޒުކު

ދުޢާތައް އަރިހުބިރި ދިޔުމަކުން އަހަރެން ގަބޫލުކުރާނުވާނެ

އެފަރު އަހަރެންގެ މަޤާމުގެ ވަހަކަ

● ސުލްޠާނުމާނު ވާނާ ފަޤީރުގެ ދަރިކޮޅުބަޔަކުޅުންނާއި އަހަރެން ދިމާވިއިރު ބިރުވެރިވެވެން އެ ފަޤީރު އަހަރެންގެ ގާތަށް ފޮނުއްވައިދިނެވެ. މިކަމުގެ ކުރިން ހަރުކަލުން ޖަމާލުއްދީން ފަޤީރު އަރިހަށް ފޮނުއްވައިދިނުމެވެ. އަހަރެން ފޮނުވި މާނާ އަހަރެން ބޭނުމީ " އެ މަނިކުފާނު ދިޔަ ކަމަކާ ހުށަހެޅުނު ކަމާ ނުވެއެވެ. އެ މަނި-ކުފާނު ދިރިވަޑައިގެންނަވަނީ އެ މަނިކުފާނުގެ ދަރިކޮޅުބޭކުދިންގެ ދިއްލަ ހަމަ-ވެގެން އެ ކަމަށް އާއި ކަރުނަވެސް ކަވާނި ބައްލަވައިގަތުމަށެވެ." ދެން އަހަރެން އެ ކަމާ ނުކުރެވެނުއްޖެއިރުވެ. އަދި އެކަމަށާގެ ސުލްޠާނާ ކަމުން ކުޅަ ކަށް ބާރުގަދަ ޖެހިލުން ފެށް ފެއްޖެއިރުވެ. އެއީ އެކަމަށާގެ ގާތުގައި ހުރުހަވާށް ކަން ފުރިހިން މަރުވެގައި ވާހި އެވެ. މިކަމުގެ ސަބަބުން އަހަރެން ހުރެ އަރިސް ބަރުވާން ފެށި ދިޔައެވެ.

(٩٥)
ދިވެހިރާއްޖެ އަށް އަރައި ކަންކު މިހާކަން އެ ހުރެ ޖެހުމެކި ތާރީޚު ކަމެކެވެ. މިހެންވީމާ މި ރާއްޖެ އިން ފުރައިގެން ދިޔުމަށް ގޮސް އަޅުގަނޑު ކަނބަ-ލަޔައިފިމެވެ. ދެން ބަޔަށް ގަހަނާ އާއި ބޮޑު ވިއްސާރައި، ކުއްޖަކު ފުރަނަކުން

ހިފައިދިނުމެވެ. އެދީ ޢާލާއި ބަނގާޅަން ދިޔުމަށްޓަކަ އެވެ.

ތަޢުލީމު ލިބިފައިވާ ބަޔަކަށް ވެރިކަން ދޫކޮށްލާ ސަރުކާރު ކުރަން ދިމާވުން ގާޒީ ހިތްވަރުދިނީ ބަޔަކަށެވެ. "ކަރުނާޓަކަ ރަށްވެހިން ވެރިކަން ދިނުމަށް ކަރުނާޓަކަ ރާއްޖެއަށް ނަގާ އަހަރުމެން ދިރުން ހަމަޔަށް އަތުވެއްޖެ ދިޔައީ ދުރައްވައްޖެއެވެ." ބައެއް މަހާރާ އަށް ބަލިގެންދިޔުމެވެ. މިހާ އެއްޗެހި ހިނގަމުންދާ ގޮތެއް ހިނގާވާށެވެ. މިހެން އަހަރުމެން ނަގަހަރު- ދިޔުމެވެ. ދެން އެ ކަރުނާޓަކަ ދަރުމަވަންތަ އަރަބި ދަރުމަ ބަހައްޓާ "ވެރިކަން ދިނުމަށް ހިމަނާފައިވާ ކަރުނާޓަކަ ރަށްވެހިން ދިރިހަރުން، ބައްދަލު ނުކުރެވޭ." ދެން އަހަރުމެން ނަގަހަރު އަހަރުމެން އެ ބެލިޔަސް ވިއްސާރައި ދަރަނި ގެންނަ ދިރާސާކުރެވޭ. މިހެންނެވެ. މި ޙާލަތަށް ހަރަ ބެލިޔަސް ވިއްސަނަ ވިޔަފާރިކުރެވޭ ގޮތަށް ފެނުމުން އެބައިމީހުން އެ ބައްދަލް ނުލަފާ. ސަބަބަކީ އިސްލާމީ ފަހަރަ- ތަލަށް ހަރު އަހަރުމެންގެ އަތުން އެ ބެލިޔަސް ނުލަފާ ވިޔަފާރި ކުރިން ވަ- ޒީރު އަށްލަފާވަމުން ތަޙުލް އެވެ. ކުރިން މި ކަން އޮތީ އަހަރުނަގަން ނޫނީ އެވެ.

އެ ވަގުތުގައި މި ހުރިހައި ގޮތްތަކެއް ހައްދަވާ އެ ކަމަށް ވީނ

އަހަރުން ފުރިހަ ނުދަރުފުދު ކަރުނާޓަކަ އެވެ. މި ހުރިހައި ކަމެއް ހިނގައި ދިޔަ ފަހުން ވެރިކަމުގެ ވަރަށް އަރިހުގައި މިހާރު އަހަރުން ގޮތަށް ފުރުޞަތު ދިނީ އެވެ. އާޚަރު ބުނީ "ކަރުނާޓަކަ ވެރިކަން އެއްކޮށް، އަހަރުމެންގެ ތަރަށްގައި ކަރުނާޓަކަ ހުރިހާ ކަމެއް ކުރަން ބަދަލުކުރެވޭ. ކަރުނާޓަކަ ބުނުއްވާ ކަމެއް ހުރިހާ އެވެ." ދެން އަހަރުން ހިތްހިތާ ބުނުއްވެވެ. އާންމުކޮށް އަހަރުން މި ހުރި ކަރުވެރިން ތަރުގަ އެވެ. ނުހުރުމުގައި ނުހުރިހަމަ ގެނައުމުގެ ބަރައްޖެހުނު އެވެ. އެހެން- ވީމާ ނުހުރުމުގައި ހުރުން ގާ ހަމަގައުމުގައި ބައްދަލުވި އެވެ. މި ގޮތަށް ހިތަށް އަރާގައި ވެރިކަން ފުރުޞަތު ދިނީ ގާތް ގައި ބަލައިދޭ "އާންމުކޮށް އެ ވަގުތުގައި، އަރިހުގައި އަހަރުން ހުރިހާކަމެއް." މިހެން ގޮތްތަކެއް ކުރެވުނެވެ.

ގަނޑުވަރަށް ގޮސް އެ ގަނޑުވާރުންގެ އަރިހަށް އަހަރެން ވަނު-
މުން، ތުރުތުރުވަގަދައިގެން އަހަރެންނާ ދިމާއަށް ވަޑައިގެން ކޮނޑުގާއި ކޮނޑު
ޗަށްސަވައި ސަލާމްކުރައްވައި ބިލާދުވި އެވެ. “ އަހަރެމެން އުޅޭނީ
ކަލޭގެފާނާއި ގާތްކަން ބަރަކާތް ލިބުމަށެވެ. އެކަމަކު ކަލޭގެފާނު އުޅުއްވަނީ އަހަ-
ރެމެންނާއި ދުރުގައި ދުރަށް ދުރަށް ގޮސްގެންނެވެ.” ދެން އަހަރެން މަޑުކޮށް އުޅުމުން
އެކަން ގަބޫލުކުރުމުގެ ހިނދު އަހަރެން ދަންނަވައިދިނީ “ މި ތާނގައި އަލަ-
ގަނޑު ހުރިހަމަ ގަނޑުވާރުން އުޅެވޭގޮތެއްނުވާނެ ކަމަކަ އަލަގަނޑު ވަސް
ގަނޑުވާރުތަކަށް ހުރަހަށް ނުބާޔާ ސަލާމަތްކުރެއްވުމަށް ވެ އެވެ. ދެން އެ ގަނޑުވާރުން ވިދާޅުވި
“ އަހަރެމެން ކޮބައިތޯ ބުނާނީ އެވެ.” މި ފަހަރު އަހަރެން ދަންނަވައިދިނީމާ
އަލަގަނޑުގެ ވައި ވަގުތު ހިނގައި އުޅުން ދަރަ ދިރިހުރީމެ. އެބައިމީހުން
(ދިރޭހިތް) ގެ އާދަމްކަލޭ ވަޒީރު ހިތަކަށް އޮތް ދިހަނު(91) ސަވާދީއަކަށް
އަރައި ނުވެވޭނެ. އަހަރެންނަށް އެބައިމީހުން އަހާނެ ދޮންނެވެ. އެއަށް ސަވާދު-
ވެގެން އުދުހުންވެރިވެ ސަލާސަލާތަށް ބަލާ މީހުން އިރުގައި ބޮޑު ވެގެން އަހަ-
ރެންގެ ފަހަތުން އަލައިގަންނަން އުޅުން ފަހަރައިފި އެވެ. މި ކަން ވަޒީރުން
ދެންނެވުމުން، އެ ކަން ގަނޑުވާރުތަކުން ސަލާމަތްވައި އަހަރެންގެ ފަހަތުން
އެކަކު ވެސް ނުދިޔުމަކަށް ގަބޫލުނުކޮށްދިނުން އެ ކަން ދެނިއްޔާ.
ސަލާމަތީ ބަލައިލައިގެން ގަން ވަޑައިގެން އަލަގަނޑު ކުރައްވައި ގައި
ދަގަނޑު ގަނޑު ކަން ދެކެމެވެ. މިގޮ އަދު ވަރަށް ދުރަށް ދިޔަ އެވެ. ބޮޑުމީ
ޤިރާއަތު ހިނދަކު މި ސަލާމަތް ގައި ޤަރައި މިސްކިތްތަކުން އަލަގަނޑު އެއް-
ކޮޅު އަލަގައި އުޅުނީ. އެ ކަމަށްފަހު އަހަރެން ގާތް ގައި ވަޒީރު ވިދާޅުވި
(92)
“ ސަލާމަތުން އެދި ދަންނަވާ ނަމަ ދޫވާލަނީ އަހަރެމެންގެ އަނބުރާ ދަނީ އެވެ.
އެކަމަކު އަހަރެމެންގެ އަރިގައި ބަޔަކު އެބަހުއްޓެވެ. އާދެ ބޮޑުން ސަލާމަތުން
ތަރިކައް ބުނެދީ ހުރިހާ ތަކެތި.” ދެން އަހަރެން ބަޔަކާ ހުރައިދިޔެވެ.

ދޯލިދާން

ހަމަ އެވަގުތު އޭގެ ޢަކްސް ދޫންދޭންހުރީ އާ އެކު އެ ސަވާރީ ގެންގޮސް ދެއްވައިދިނީ
އެވެ. ދެން އަހަރެން ދަންނަވައިލީމު އަތުގަނޑު ގެންގުޅުއްވި ހުރި ބޮޑުތަކާ ވެސް
ސަލާމަތް ކުރަންތޯ ކޮން ގޮތަކަށްތޯ އެވެ؟ ޖަވާބު ދެއްވީ އެވެ. "ކަލޭގެ-
ފުރާނަ ސަލާމަތްވެއްޖެ އޭގެ ބަދަލު ކުރީ ބޮޑުކަމެއް ވީއިރު ބަނޑުހަރުގެ
ފުރާނަތަކެވެ." ދެން އަހަރެން ދަންނަވައިލީމު އެ ކަލާ އަރިހުގައި ވަނީ-
ފުރާ ވެސް މީހަކު ފުރައިވަދުވެވޭތޯއެވެ. މިކަލާ އަނބުރާ ޖަވާބު ދެއްވީ އެވެ.
މިވީ ފުރުސަތު އަހަރެންގެ އަތުގައި އަޅުވާ މުޅިއަމަލު ފަހުރާން
ފުރުވާން ޤަޞީދާ ކިޔުމުން ކަލާ އާ އެކު އަތްބާއްޖެ ހަށި ބިޔާ މީހަކު ޖަވާބު
ފުރުއްވި އެވެ. ދިވެހި ގޮތުގައި ކިޔާން ކަނޑު ގަޔަށްވެސް އޮޑިގައި ހުރި ހުރިހާ
މުޅިއްޔާ އަހާބާލައި، އެންމެ ފަހުން ކަލޭބުނެއްލާހާއި ބޭނުން ވެސް އޮތުމަ-
ފައި އޮޑިގެ ކަނޑު ވެސް ކަނޑުގައި އެއްބާރާލައި 16 ނަމް 16 ދުވަސް ވަންދެން،
ނިޔާވެއް، ހުރިހާކަމެއް ނިމި ކަނޑު މޫދުގައި އުޅުމުން ފަހު އޮޑިތަށް ކަކަތަރު
އެ އޮޑި ދަތުރުކުރި އޭގައި ތިބި މީހުން ވަރަށް ބޮޑެތި ހާލު ގައި ޖެހި ކަނޑުގެއް-
ކުން ފިލުވުމަށް ބޭނުންކުރި ބަނޑުފުޅުވެރިޔާ ހާލުގަ އެވެ. އަހަރެންގެ ހަޔާތުން-
ތެރި އަބޫ މުޙައްމަދު ހަސަން އަދި އޭގެ އެއް އަހަރު ވަހުން، އާދަމުގެ ފުރާގެ
ވިޔަފާރި ފުރަތަ ޖިހާދުކުރެއްވީ އެވެ. އަދި ދެވަނަ ފަހަރު އަހަރެންނާ އެކުގައި
ވެސް އާނާއި ވިޔަފާރި ފުރަތަ ޖިހާދުކުރި އެވެ.

11- ދިވެހިންނާ އެކު އަރަބުން ދުރުން ދީނުގެ ވާހަކަ

● ނަބަވީ ހިޖުރަ ފަހުން ބަޔަކު އަރަބިންނަކީ (93) ހުރުމުން
ފުރަތަމަ އެވެ. ދީން އަރަބިންގެ ދިރިހުރިފަދަ ދޫނި ނަގަޅާއްޗަކީމެވެ.
ބަޔަކު ބަޔަކު ކުރަން (94) ... ދަރަނި ...
... ނަމަވެސް ...
... ދިވެހިރާއްޖެ ... (95) ...
... ދިވެހިން ...
... (96) ...
... (...) ...
...
...
...
... (1) "عباء" ...

ނޯޓް: 1- ... "جلابيّة" ... "فر بيه قدسى" ...

ދިސްޓްރިކްޓުގެ ގައި ބޮޑު ފަރުދީ ކޮށްލައް އޮތެވެ. އަދި ބާސްލިޔަރިން ފާހަ-
ގެއް (ފަތްޖާ އެއް) ތިބުނުކަނަށްވާފަދަ ވެއެވެ. ދިސްޓްރިކްޓުގެ މައްސަލަ ހެދުން
ސަރުކާރު (ހަތްކޮޅުދި ކުރުކުރު) ނަގާފައި ހުއްޓެވެ. އެ ޕޯޗުގީޒުން އަހަ-
ރަށްދިޔަން ހުންނަނީ ފައިބާނަ ކަދު ކުރަހަނަ. އެ ނަރަނ އެންމެން މިޔަ ފައިބާން
ނުރައި ހުސް ފަހަރެވެ. ތާރީޚުގައި ދުނިޔާގެ އާއި ބޮޑުތަކާ އެ ޕޯޗުގީޒުން
އަތުރު ގައި ވެއެވެ. އެ ޕޯޗުގީޒުންގެ ކުޅިވަރުތަކާއި ފަހަރުތަކު ގައި ދަރުސް ކަރުދާސް
(98)
ތިއްބެވެ. ދިރުކަޅާ ތާރީޚު ގައި އެންމެން ހަރު އަޅުން ތަކުތީރު ސިފައިންގެ. ފަހިރު
އެތަނަށް ވަޅުއިގެތުމުން ދިރުކާފަރުކަށް އެ ދާރު އެ ޕޯޗުގީޒުންގެ ދަރިކަލުން
ހުރިބާ މިދާލުބި އެވެ. ދިރު ކާފަރުކަށް ހިމެނުން ދަރުމަތިކަށް ގެރަދިޔާ އެއަށް
ފަހިރު އަރާފަޅުއިގެތުމުން އާދަފުގެން އެ ޕޯޗުގީޒުންގެ ފައިސާއިން ދަރަށް
އަމިތުރުނާއި ފަހިރުންގެ ކޮރަތުން އުޅާ ދުމިކާރިތައް އެއްރަހަމު އެވެ. މި
ދުވަހު ނުނި އެ ޕޯޗުގީޒުން ދުވަހަކު ވެސް ދުވިދާނަކުރު އަދާވަތްއެއް ނުހަށަ-
ނަވައެވެ. އެފަހަރި އެއި ތަރެސް ތަރެސް ކަރުން ނުހުން ބޮޑަކު ކުރާ ކަމަކަށް ނުވާނެ
އެވެ. ދުވިދާނަކުރު ގައި ފަހިރު އިތިހާދުވަޅުއިގެތުމުން މިހުން (ކުރިބަކަ-
ރުންނާއި އަރުން) އަދިސް ދުވިދާނަކުރު އުފުލައިގެން ގެންދަން ފަހަރިފު
އެވެ. އަހަރުން އަހަރު އަރަދިގެން އެންމެން އެކުގައި އަދިސް ގޮތުވެފަރުން
(99)
ވަރުއްޖޭއިގެ އެވެ. ގޮތުވެފަރުން ފަހިރު ވަރުވަޅުއިގެން ދުސް ތަނުއް ގައި
އިދިނިރުވަޅުއިގެތުމުން އެ ޕޯޗުގީޒުންގެ އަރުން ކަނުވި އައްޅަނަ އާއި އަނބިވެ

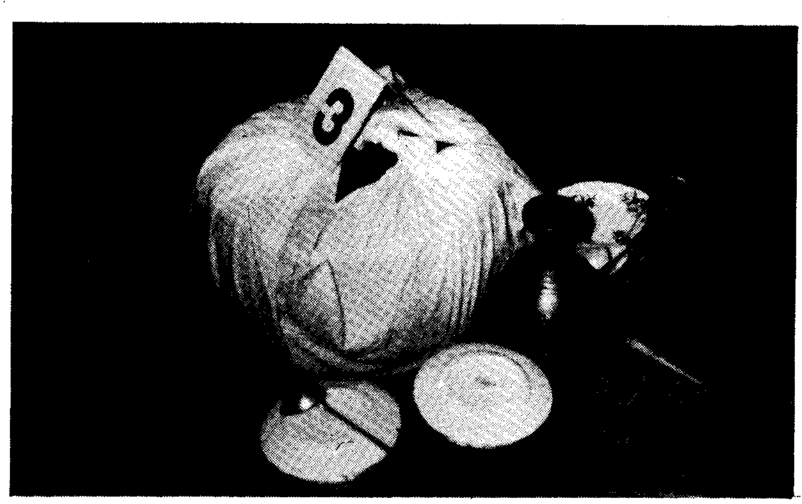
ވަރާބަރުގެ " ހުނުރު " ގެ ތަރަސްގެ ފާނު އެ ހުދުނުކުރު ވަރިން " ނިރާރިކުރު "
ތިރިކުރަތާއި ކަމަނުފަސް ބޮނޑުއަކަ އެވެ. މި ކަށްކަށް އެ ގޮތުތިކަށް ތާއްޖު
ގައި ފަސް އޮތެވެ. " ފަރުޖާ ކުރިޔާ " މި ޖަވާނު ގައި ފަސް ތަރަސްމި ދިއްޖަ-
ތުގެ ހުދުމާ ގުޅިފައިވާ އެއްކަހަލަ.

ކުޑަމީހުން: ގ ޖުލައި 1931 ވ. ގައި ފޮޓޯ ނަގާފައިވާ ސިލްވަރ ޖުބިލީގައި ރަސްރަސްކަލާ އިނގިރޭސި ރަސްގެފާނުގެ އަހަރުވުމުގެ ގަވާއިދުން، ސައީދު.މ.ސީ.
ޤާނޫނު އަސާސީ ހަމަޖެހުން ބަހައްޓަވައި: އިދާރާތަކުގައިވެސް ތިއްބަވާ މީހުން ބައިވެރިވިއެވެ.

ހ. ފާލިދީގައި ބޭއްވުނު ބޮޑުމަހާދުވަހުގައި ގުޅުއްވުނުއަރުވުނު ވަކިވާ ޗާކަލުގެ 1 ނަންބަރުކަރުން.

ށ. ފާލިދީގައި ބޭއްވުނު ބޮޑުމަހާދުވަހުގައި ގުޅުއްވުނުއަރުވުނު ވަކިވާ ޗާކަލުގެ 3 ނަންބަރުކަރުން.

ހިފައިގެން އައިސް އަސްރުގައި ވިއްކަނީ ބޭރުން އެވެ. އެ ފަރާ ނޫން ގެންގުޅުއްވި(100) އެވެ.
އަރިއްޗެ ފަރުގައި ބިރަބާއި ކަރުދ (101) (އަރައިފި / ހަރިބިލަތު / ތަރުފުން) ގެން-
ދެއްވިއެވެ. އެ ފަރު ބޮލިބުއްދަރަކަށް އަވަރުގައި ހުރި ރޯނި ކަތާ (ހުވަނދު) ގެން-
ފުށުވެ. ބަދަލު މިހުން ކައިބާ ހަރަދުވި ތަކަ ކަތާ ހުވަނދު ތުން އާވާ އެވެ. އެ
ފަރަރު އެބަދިމިހުންގެ ކާފާ ގައި ނަރަކަށް ކަށި ހުރި ސީވާ އެކި "ސަނަދީބު"
ހުއްޓި ދިރިފެ. އޭރު މަރާބާރު ކަރަދައި "ކުޅަފު" ދިން އެބަދިމިހުންނަށް
(ނަތުންނަށް) ގެނައި ވެރިފިކަވެ. އެ ބޮޑުވެރި މަދަރި މަރާބާރު ކަރަދައިގާ
ވަރަށް ގިނަ އެއްކަލަވެ. އެވަނަދުން ސަރަނދީބުން ނަރުނޫވައިގެން އެ ވަސް ފުރި-
ކުރެއްވުން އަރަރުން ގޮތް ވަކިން ދިރާގިނީ "މި ވަސް ކަހި ބަރާތު" ދިޔ
އަރަކަރުގެ ނަރުޖެ ގައި ހުރިނަ އެއްކަވެ ނުރުވެ." "އެ ހިރިދު އަރަރުން
ދަރުނަރަވައިދީ އެ ވަސް ކަހި ހިރިނަރުނުރު އެވެ؟ އެ އެއްޗި ނަރުދުވިބުރަ
އެވެ. ދުން ވަކިން ދިރާގިނީ އެވެ. "އެ އެއްޗި ކައްކައި ނަރުދުވިބުރަ އެވެ."
އެ ފަހިދުވާނަން އަރަރުން ދުން ނަރުފިތުވާ އާއި އަދުވަހުގެ ތަރުނަ އެއްކަލަވެ. އަދި
އެ ވެއްޖަރުގެ ފަރަހި އަދުވަހުގެ ނަރުނަގައިފުސް ވަރަށް ގިނަ ބާވަތްލަވެ.

12- އަހަރެން މީހުންނާއި އިންސާނި ޓާސްކަމަށް (ޓާސިނިޓާރު ކަމަށް) ދިޝްކުރުމުން ވާހަކަ

● ޝަޢުބާން މަހު 2 ގައި ސަލާމަތުން ވާނީ ތަޖީރާއި

އަހަރެންނާ އެއްބަސްވީ އެ ވަޒީރުގެ ދަރިކަލުންބޮޑުންނާ އިސްލާހްކުރާ. ދެންމި ކާމިޔާ

ކުރުން ޙަޔާތުއްދީން ވަޒީރުގެ ބާރުސާލު ގައި ގަސްދުވެރިގާ ބާއްވައިދިނުއްވުން

އެދި ވަޒީރު އަބުރަން ހާލަތާއިވެފޮ. މި ކަމަށް ބަލިވެ ގައިގަނޑަކާ ކަން އަހަރެން-

ނަރަށް އަންގަވައިފި އެވެ.

ކަމަކީ ވަޒީރުގެ ޙުއްދާނުވެ އެ ރާއްޖޭގެ އާދަކަދަރިގެ ވަ-

ޙިސް، ހިފިބަޔަކާއި ހުވަސްތު ގެނެވި، ކަމަށް ވަޒީރުއަށް ބާރުސާދުކުރުންތޭރު

އެންމެންނާއި ކަމާބެހޭ ހިލާ މީހުން އަޑުވެއްޖެ އެވެ. ނަމަވެސް ސަލާމަތްވާން

ވަޒީރު ނުދިދަކުވެގެން، ބާރުހުނުވާވެސް ދެކެއްނުވި އެވެ. ރުވެކަ ހަހަރަށް

ޓެނިވާ ރާއްޖެ ދަރިކަލުންބޮޑުން ބާރުކަމަށް ބޮޑުއްވައި ހުރިޙުވެރިވެދެއް-

ވައިފި އެވެ.

މި ޙަމަށް ކަން ހިނގުމުން ސައްސަ އަރުން ޙަޔާތުއްދީން

ވަޒީރު އަހަރެންގާތު ވިދާޅުވީ " އެރާގެ ދަރިކަލުންބޮޑުން އަކަމުން ވަނާވ-

ގަތީ ކަމަށް ވެދުން އެވެ. އެހެނީ އެ ކަމާގެ ކަންތައްކުގައި، ކަމުގެ އަޅުގަނޑު

ކަން ޓެންގުނީ އެ ކަމާގެ އަޑުގެ އެވެ. ވިލާތު، މީހުން ވެސް މި ތަނަށް

ހުވަފެނެއް ފެނިފައި   ބައްޕާފުޅުގެ ނަސޭހަތްތަކާ ހަނދާންވީ އެވެ. އުފާވެއްޖެ
ހިތުގައި ހިނގާނެ ގޮތެއް ނުވަތަ ހިފުމެއް ނުބެލުނީ ކީއްވެތޯ؟ ޖެހިލުމެއް-
ދިނުމުގެ ތެރޭގައި ވެސް އުފާވެރި މި ކަމާގެ ބޮޑުވެގެން ހިތާމައެއް-
ވަޑައިގެންނެވެ. އެންމެ ނަރުގަދަ އަހަރެން ދުށްނުވާތީ ތޫނު ހާލު ހުރި-
ވަރުން ގެންނަވައި ހިތާމައިގެ ނަރުން، ވަޒީރު ދެއްވައިގެން ހިތާމަ   އަރުވަ
ކުރެވިއްޖެ އެވެ. މީގެ ކުރީ ދުވަސްކޮށް ހެދުން އެ ކަމަށް އަހަރެންގެ ގޮތުން
ވަޑައިގެންނެވި އެވެ. މި ކަމަށް ވެ ވަޒީރާގެ އަންހެނުންގެ ތެރޭން ހުވަފެނާ
ނަމަވެސް ބޭނުންތެރިކަމެވެ. އެ ކަމަށްގެ އެކު އުފެއްދުމުގެ ނަރުދަކުރުން ހުރި
މީހަކީ އެ ކަމަށް ހާއި ދިރުމެއްގެ ހިތް، އަހަރެން އެހެން މީހާ   ދިނުމަ ދިނު
(102)
އަހަރެންގެ ގައިގާ އަރަހާއި ހިތާމަތަކާއި ދެއްވައި، ހަދުމުގައި ދުށްކަމަށް
ދެއްވައި ހިތްވުރެ ވަޒީފާވެސް އެ ކަމަށްގެ ވުރެހުރިގެން ދަރިވަޒީރު ނުހުރެވޭ ކަމަ
ވެސް އަސަރެއް ފާޅުކުރައްވާފައި ނުވި އެވެ.

މި ކަމާ ހާއި އަހަރެން ދިނުމުން ޝަރީއަތް ކަނޑުނު، ވަޒީރު
އަހަރެންނަށް މަޖީދީ ކުރުއްވައިދިން އެވެ. މި ކަމުގެ ސަބަބަކީ ހާދަ ހެނދުނު
ތޫނު (ދިސް ައޮހަމަކީ) ވަޒީރަ މުދަލު ހާގެ ހައްދުވައިދިނުމަށް ބައް-
ސަވައިދެއްވާ ދިނު އެ މުދަލުގެ ދިރި ބައިކުރަ އެއް ބައި އެ ކަމާގެ ތިން ނަރުން-
ގަވާމިއ، އެ ކަމާ އަހަރެން ދުކޮށް ހަމަރުމީ އެވެ. އެ ކަމާގެ ތިން އަހަރުގައި އަހަ-
ރެން ދުވަސްވަމު ކަމާގެ ތިނަރަން ހިތުން ހަމަ ހިމީ ކަމާގެ ތިނާއި، ވަރިހާން-
ނާއި ދުވަހު ގައި އެއްބަސްވެވޭ އުޅުނަށް ކަވާ. އަދި އެ ކަމާގެ ތިރީހި ނަހަ-
ވަރު ޝަރީއަތް ކުރަމްވަން ދުރުހަލާވާ ބަކަތު ވެސް ނުކުރެވޭ. ދުރުން
އަހަރެން ގަހަ މިހާރު ކަމަށް ދިސް ކުރުމުން އަހަރެން ގެދަރުގައި މަސައްކަތް
ކުރީ މިހާ ހަސަގަވަން ޝަރީއަތުގެ ކަންތައް ގެންދިޔުމަށެވެ. އަހަރުމެންގެ
ހަދުނަރުގައި ހުށަހަ ކަހަލަ ބަޔަކު ދޮކުގެފަރުކަމަށް މި ހަރުއްޖެ ކަމަ ނަތާ

އެވެ. ނުބައި އާދަތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ ފުރަތަމަ ކަމަކަށް އަހަރެން ބަދަލު
ގެނައީ އިނގިރޭސިވިލާތުގައި ތިބޭ އެންމެހާ ފިރިހެނުން ފިރިހެނުންގެ ގޮތުގައި
ތިބުމުގެ އާދަ އެވެ. މިގޮތުން ވަރިހަމަކުރުމާގެ ގަޑިއި އޭރު އަހަރެންނަށް އެކަނި-
ބޮޑުވީ އެހެން މީހަކާ ދިމާނަކުރަން އުޅުނީއެވެ. މިއާދަ އަހަރެން ދުވަސް ފަހުން-
ވީއެވެ. އެ ބާވަތުގެ ހަރުގަނޑުވީ ފިރިހެނުން އަހަރެންގެ ގޮތަށް ވެސްދުވަރު
ހިނދު އެބައިމީހުން ތަޅުމުގައި ހަދަކޮށް ބައިބަރުވުމުގެ ގޮތުގައި ވެސް ހުރިގޮތަށް
ހުރިއެވެ. އަދި އެބައިމީހުންގެ ގަޑިގައި ހިތި އަހަރެންނަށް އެގޮތް ނިކަން ނުރަހަ
ބާރުވެރިއެވެ. މި ފަދަ ނިކަން ނަފްސުގެ ދަރަޖަ ބޮޑުވާ ކަމަށް ވެސް ގަބޫލުކުރައްވައި،
ހުރިހާ ނަފްސަކަށް ހަމަހަމަކަން ބައްދަލުވާނެ ގައިމުވެސް ނުބައި ނަފްސު ދުރުކުރައްވައި ނަފްސު
ނުވާނަ މިހާރު ހުރިހާ ބައިގައި، އެފަދަ މިހާރު ގެއްލުމެއް ނެތް ބައެއް ދުވަހު ގަލަމް
ހިނގާލައި ހުރިއެވެ. އަދި މިސްކިތް މިސްކިތުގެ އިތުރުން މުއައްޒިނު
(مؤذن ތާ) ގެ ބަދަލުގައި އަހަރެން ގޮސް ތިބޭގޮތުގައި މިއީ މިހެން އެމީހުންގެ
ވާހަކަ ތަފާތުވެ އަދި ބަހުރުވަތުގައި މިސްކިތުގައި ތަފާތުވެ ބަޔަކާ އެކުގައި
ހުރި އަދުގެ ނަމާދު ހުރިއެވެ. މީގެ އިތުރުން ހުރިހާ ތަނެއްގައި މި ކަންކަން އެން-
ގުމަށް ދިޔައީ ފުރިހަމައެވެ. އަދި އެންމެހާންގެ ހިތުގައި ނިވާކަމުގެ ހުރި
އެއްވެއެވެ. ނަމަވެސް މި ކަން ހަމަހަމަކަމާ ނުކުތުމަށް ނުވެއެވެ.

13- ހަދުރަސް ވުޖޫން އަބުދުލް ޝާހުބްނީން ހުކުރު ޚުޠުބާ ދެއްވި އަލްޝައިޚު عبد الله بن محمد الحضرمي ދިވެހިރާއްޖެއަށް ވަޑައިގެންނެވި، އަދި އަރަބިން ދުވަހު ކަން ހިނގި ޤާޟީވެރިކަމ

● އެއީ އަރަބިން ހިތީ އެ ދިވެހިރާއްޖޭގެ (އަލްޝައިޚު عبد الله الحضرمي) ދޭންދަރިކަނބަލުންނާ އިނދެގެންނެވެ. މި ކަމަށާ އާ އަރަބިން ވަކަން ބޭރަށް ނުހުރެވެ. އަދި އެ ކަމަށާ ދޭކަ ޚާބި ފަށް ވަޑެވެ. މި عبد الله ވަޒީރު ބޭފާ ޖަމާޢަތްދިޔުން ވަޒީރު ފުރަތްވައިގެން އެކާ ދާރު ގެންނެވި ދުވަހު އަރަބިންފަށް އެ ދިވެހިރާއްޖެއަށް ވަޑައިން ފުރަތްވައި ހުރި-ވެވެ. އަދި އެ ދިވެހިރާއްޖޭގައި ބައްދަލުކުރަން ގެންދެ އެ ދިވެހިރާއްޖެއިން އަރިހުގައި ކަނޑިކަމާއި ގައިޖެހެވުމަން ދިރިއުޅުއްވެވެ. ޖަމާޢަތްދިޔަން މި عبد الله ވަޒީރު ކުރުނިސް ކަށަވަރުވަން ވަރު އާއި ހުންނަވާފައި ނަރިކަށް ގެއްލި ދަރިއްޖެ އެވެ. އަރަބިންފަށް އެގެ އަށް ގެސް އެ ދިވެހިރާއްޖޭގައި ބައްދަލުކުރަން އޭގެއްވެ. މި ޤާޟީ ކަށަވަރު ހިނގައިނުވާ ރަމަޟާން(1) ވަރު އަރަބިން އިތުރިކަމުވެސް ދިން

ނޯޓު: 1- މި رمضان މަހަކީ ابن بطوطة ދާރުލްމުލްކަށް ވަޑައިގެން އައި رمضان މަސް ކަމަށް ނުވަތަ އޭގެ ފަހުގައި އައި رمضان މަސް ކަމަށް އެނގ-

އިރު އެ މަސައްކަތުން ނިކުން އެހެން އެންމެން އަހަރެންނާ ބައްދަލުކުރަން އައެވެ.
ޤާޟީ ޖަމާލުއްދީނު ވަޒީރު އަހަރެންނަށް ޒިޔާރަތް ކުރައްވަން ވަޑައިގެން ދުވަހު ހިނގުމުގެ
ޒިޔާރަތް عبدالله ވަޒީރު ވެސް. ޤާޟީ ޖަމާލުއްދީން އަރިހު ގައި އަހަރެން އިރު
ވަރަށް ވަގުތު ގަމުވެ. މި ކަމުން އަޅުވަޒީރު عبدالله އާއި އަހަރެންނާ ދެމެދު
ގައި ދުރުގަޔަކުން އުފެދިއްޖެ އެވެ.

އިއްތިޙާދުން އަހަރެން ނިކުމުން އަހަރެންގެ ★އެންމެ ދުވަސްވަރު ގައި
ފަހުގެ ބައްޕަބޭބެ ޝަރުޢީ ޝަރީޢަތް ކުރެވުނެވެ. މި ބަޔަކު ކަމަށް އަޅުވަޒީރު
ޤާޟީ ޖަމާލުއްދީނު ސަރުކާރުގެ ބޮޑުބޮޑު ބައްޔާ ބޮޑުކަމަށް އެ ބޮޑުބޮޑުން ދުރު ވަނީވެ
އެވެ. އެ ޝަރުޢަ ކަމެއް އެ ބޮޑުބޮޑުން ބައްޔަ އެ ބޮޑުބޮޑުން މަޖިލީހު ވަޒީރު ދެއް
ކަމުގައި ހަމަޖެއްސަވާފައި ވަނީ މި عبدالله ވަޒީރެވެ. އެ ބޮޑުބޮޑުން މުޅިއެއް
އަރިހުވެސް ހުކުމް عبدالله ވަޒީރުގެ އަތުގައެވެ. ދިރިހުރުމުގައި އެ ބޮޑު
ފުށް މީހުން ދިއްބަކީ ތަނަވަސްކަން ހުރި عبدالله ވަޒީރުގެ ބޮޑުމީހުން
ނަގައިދެވެ. މި ބޮޑުފުށް އެދިވަޑައިގަތުމަށް عبدالله ވަޒީރު ޝަރީ-
އަތުން ޙާސިލުކޮށް ދިނުމަކީވެ.

ގެން ޤާޟީ ނުވެވެ. އަހަރެން އަހަރު رمضان މަސް ކަމުން ވަގުތު ނަހަގަ ابن
بطوطة ވެސް بيان ކުރައްވާ ޤާޟީ ކުރާގެ ފުރަތަމަ ދުވަހު ހަފްތާގައި ½
އަހަރުއްސަރައި ދުވަސް ބަދަލުކުރުމުގެ فرصة ލިބުނެވެ. އެކަމަކު ކުރާ ދުވާ تاريخ
ވަކަށް ބުނަމާ އިރު ފުރަތަމަ ގެންދ މި ދުވަހު ގަހަރުގައިވާ ޖެހިބަލުން ހުރިވަޑައިގެންނަވާން
އެވެ.

ނޯޓު : ★ މިކަމާގެ ވަނަވައިޕާ އަޅުވެޔޮޖީން ބޮޑުވެރިޔާ ވަޒީރުންނަށް الوزير
جمال الدين السنجري އާއި އަޅު ވަޒީރު ބަޑު عبدالله ބުނު މުޅިއެވެސް އަޅުގަނޑު-
ނަމް ބަލައި ބައްޓަމި ބޭނުން ކުރެއްވި.

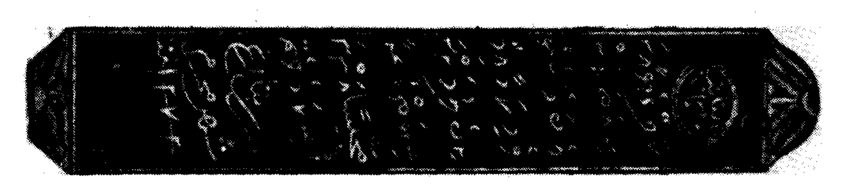
އަހަރެންގެ އާދަރައިދޭ ދަރަޖަފުޅުން ކުރު މީހަކު ހުރެން ފެންނަމާ ނަމަ
(103)
ކަންތައްތަކު ގައި ޖެހޭނެ އަ މީހަކަށް ފެންނުމުގެ. (ހާސިލުނާ ޝަރުޢީ) ދެން އަ މީހަ-
ކަށް އަ ޖެހުން ޖެހޭމުން ޝަރީއަތުގެ ވަޒީރަށް އަންގާން އެވެ. ނަމައި ނަމަ
އަހަރެން އަ މީހަކަށް އަދަބު ދެމުވެ. މި ގޮތުން އަލްވަޒީރު ޢަބްދުﷲ ގެ އަރިހަށް
ޝަރުޢީ ފެންނުމުގެ ސަބަބުން ކަނޑަވާ ފަދަ އަހަރެން ބަނޑުވެރިވާ ވަގުތުގައި ދަރުޢާ-
ވެރިވެ ވަގުތު ގައި ގޮތްތަކުން ރިޢާޔަތް ގައި ދަށްވައި، އަ މަނިކުފާނުގެ ބަދަލުގައި ވަޒީރު
ދަށްކުރަން މީހަކު ފެންނަވާއިރު އެވެ. މި ކަންތައްތަކުން ފަހު އަ މަނިކުފާނުގެ ފަރާތް-
ފުޅުން ނުދެއްވާ ހުކުމް ވާހަކަފައި އަހަރެން ނަހަމަ އިތުރުން ހަމައިރު އެވެ. މި
ދުވަސްވަރު މީސް ބަކުރުންގެ ބޮޑުން ކުދިބެއް އެންމެންގެ އާދަރައިދޭ ޖަމާޢަތުގެ ހަރުން
ވަޒީރު ކުރުނިސް ކުރާ ފަރަތުން އަ ޢަބްދުﷲ ވަޒީރު ބޭސް ކުރުނިސް
ކުރެއްވި. މި ކަން ކުރާ ގޮތަކީ އަ މީހުންގެ ޝަރާރާތް ދިހަވަރު ބޮޑުކަމި
ޖެހިއްސައި އަ އަތް އަތުގައި އަ ދިހަވަރު ގައި ބޭސް ދިނުމަކުން ފަހު އަ އަތް ބޮ-
ވަރުގައި ބޭއްވުމެވެ.

މިހެންނަމަ އެދި އަމުރު، އެންމެހައި ގޮތަކުން މީހާ އަތް (މުދިމުކަ/
ތަރާދި) އަހަރެން އަތުގައި ތިބި ބޮޑު ވަޒީރު ކުރުނިސް ކުރު އަދަބުވެރިވާ
ފަދައިން ޢަބްދުﷲ ވަޒީރާ ދެން ކަންތައް ނިކަމަތިކަމައި ، އަ ފަދަ ކަމެއް
ކުރުމުގެ މީހަކަށް ބޮޑު އަދަބު ދިނުމަކަށް އަންގައި ގަނޑުވެރި ތަރާގައި ގެއް-
ވައިގެވެ. އަދި މީސް ބަކުރުން އަ މަނިކުފާނު ފުރު އަ ގޮތަށް ހަމަތަ ކުރިއަށް
ނުދިނުމަށް ވެސް، އަ މަނިކުފާނުން އެންމެ ގައި އިންސާފު ކުރުމުގެ. މި ކަން-
ކަމުން އަ މަނިކުފާނުގެ އަދަލުވެރިކަމާއި އަހަރެންގެ މައްސަލަ ވަޒީރު ބޮޑަށް
އިތުރުވެއްޖެ އެވެ.

މިހާރު ބަލާއިރު އަހަރެންގެ އަނިޔާގެ ގޮތުގައި އުޅުނު ދިޔަ
މީހުން ނުދެން އެހެން އެންމެހައިގޮތް އަހަރެން އިނދެ ނުކުމެވެ. އަ ކަމަނާ އަރި

ދިވެހިން، ވަރަށް ގާތްކޮށް ހިތާ ވަޒީރުންގެ ދަރިކަލުންބެފުޅުވެ. މި ވަޒީރުންގެ
ކާފަދަރިކަބި އައްސުލްޠާން އަބޫބަކުރު ★★ ޝަނޫރާޒާގެ މުނިކާފާ ދަރިކަލުން އައް-
ސުލްޠާން(104) ދާއޫދު އެވެ. މި ކަލޭގެފާނު ފަހު އައްސުލްޠާން އަބޫބަކުރު
ޝަރަފުއްދީން ކަލޭގެ ބައްޕަ އަންހެނުންނާ ގުޅޭ. އަހަރެން އިސްތިފާދަވެވެ.
އަހަރެމެންގެ ހަވާލުވެ އަންބަކަލާ ޢަބްދުﷲ ވަޒީރުގެ ދަރިކަލުންބެފުޅުވެ.
މި ކަމަށް އިސްނަގައިދީ އެ ކަމަށްގެ އަމިއްލަ ގޮތުގަ އެވެ. އަހަރެން އެންމެ ބޮޑު
ތަކީ ގަބުރުވަމުން މި ކަމަށް އާ އެވެ.

އިސްލާމް މި ބޮޑު މިސްކިތާ އަހަރެން އިސްމުން ޖަމާލުއް-
ދީން ވަޒީރާއި، އެ ދަރުގެ މިހުން (މާލޭ މިހުން) އެ މިހުންގެ ނިކަމެތިކަމަށް-
ޖަހައި އަހަރެން ދުލެ ބިރުގަތުން ދެކޮށްވާން ފަރައިދި އެވެ. ދުން އޭބައި-
މިހުން، ދުވަ އެޗް ވެވާއިގެން ޖަމާލުއްދީން ވަޒީރާއި އަހަރެންނާ ދެމެދު ހިނގާން
ފަރައިދި އެވެ. މި ކަމުން ވަޒީރާއި އަހަރެންނާ ދެމެދު ދަރުމަޖިހަކަން އެދުނި،
ނުލިބުނިކަން އަރަގަތުމަށް ދާންދުން، މި މަސައްކަތުގެ ބޮޑު ބައި ކުރެއްވީ މަނިކު
ގެންދިޔީ، އަލި ވަޒީރު ޢަބްދުﷲ އެވެ.

139 އަހަރެމެންގެ މުޅިން ހިމަނައިދިން (4) މުސްލިމުންގެ ދަރުމައިންގެ ދުވަސްވަރު
ވަރަށް ބޮޑު ކަމެއް ހުސްކުރުމަށް ދުނިޔޭގެ.

ނޯޓު: ★★ احمد شنورازة ސިޔާ ބޮޑުވަގެ ދަރުމަތީގެ تخت އަށް އިސްތިވަޒާއި-
ގެންދިއުމަކަށް ދަރުމަތީގެ ބާރިކަން އަނގަކަށް ނުކުތް.

14- ރިޕަބްލިކާއި އަހަރެން ވަކިވީގޮތް ވާހަކަ އާއި

އެކަމުގެ ސަބަބުތައް

● އެއްދުވަހަކު ރިޔާސީ ކަމަކީ އަހްސަނުއްލާހް ޖަމާލުއްދީނުގެ އަޚުއްގެ އަށްހުންނަން، ޖަމާލުއްދީނުން ވަޒީރު އަރިހަށް ގޮސް ދަންނަވައިގަތް ބަޔާ "ރިޔާސަތުގެ ފިރިދިޔާ، ނަރިހަކަރާގެ ޤާނޫނާއެއްގެ ގޮތަށް ވަކި އެކަށީ-ބޭރުގެ އާއި ޖިންނަކަރަން އެބަ އޮތީވެ." މި ހިނދު ހުކުމްކުރާން ހިތިވެރިން ފެނުނުއިރަކީ-ގެން އެ ޤާނޫނާގެ ގެ އަތް ވަކި ބެލިއިން އެ ފިނޫނާ އެއްޗީ އެ ޤާނޫނާ އާ އެކަ-ކަމި އެއް އެންދެ ކަމި ނިޔާމާ އެވެ. އަޅުގަ އެކީ ދިރުން ގެންގޮސް ހަމައެކަ ކުރަންޖެ އެވެ. އެ ކަމާ އަޅުވެނި އަހަރެންނަށް ވެސް އެ ހަބަރު އިވުނު ހަރުން، ގެނުޖެހުނީ ގޮސް އެ ޤާނޫނުގެ މައްސަލަ އާ ބެއްގެ އެއްވެސް ވާހަކަ އެއް އަހަރެން ނުދަންނަވާ ދިރިހުރިހާއިހާކަމާ ދިރިހުރިއްޖެ އިރު ވެއެވެ. ވަޒީރުގެ އަރިސް ބޭކަލުން ގެނުވެވުން ހުރިހާ ނިކަމެތިން އަޅުގަ ބަލި "ކޮންވެގެ ވާހަކަ ވަޒީރު ފިރިވާ ކޮއްޗެއް ކޮންވެގެ ބޭނުމުން އެބަ އެމިހާރު ވީ؟" އަހަރެން ނޫނީ ބުނީމެވެ. މި ގޮތަށް ވަޒީރު ކަންތައް ކުރެއްވީ އެ ޤާނޫނާ އާއި، އަޅުކަމާގެ އާއި ދެ މީހުންގެ ވާހަކަ އަހަރެން ދެއްކެވި ކަމަށް ހިތުގެ ކުރައްވައިގެން-ނުވެ. އޭރުގެ އަހަރެންގެ އާދަރުއީ ކުރަހާ ގެނޑު އެ ހުވައާއެއް ހުށަހެޅުމަށް ދިނަން އެ ނޫން ހުވާއާއެއްގެ ގަބޫލު ކުރަމެވެ. ވަޒީރާއި އަހަރެންނާ ދެމެދު ގޮއި ދެމާ-ހުރިކަމުގެ، ނުރުހުމެއް އުފެދުނު ފެށުނު ސަރީޢަތާ ކުރަމުގެ ކަންތައް ކަން ފެންވާ ކަމެއްކަމެއް ވެއްޖެއެވެ. ދެން އަހަރެން، ގައިމު ކޮށް ގެ ކަމި ސަރީޢަތު

ސުލްޠާނާ ބާރަގައި އިޖުތިމާޢީ ހުން ވަޒީރަށް ވަޑައިގެން ވިދާޅުވީ " ސަލާމާގެ ފާ-
ހަގަ ނަޝްރުކުރުމަށް ޖަމާޢަތުދީގެން ވަޒީރު ވިދާޅުވީތީ ހީ އެބަހި ދިވެހި
ސަރުކާރު ހިންގައިދީ އެވެ. އެ ޖަރީދާ އާއި އެ އަލްސަލާމާގެ އާއި ނޫ މިހާރުގެ
ގޮސްއުޅޭ އަ ދުރު ދިޔަގައި މާ ގަވެސް ޝުހުރަ ސަރުކާރުގެ ވެރިކަމެވެ. " ދެން އެ ވަޒީ-
ރުން އަހަރެން ދަންނަވައި ދީފި ދިޔަ ގޮސް އުޅޭ އަދި ހަރަކާތްތަކުގެ ގޮތުގެ-
ވަރު ގައި ނުނި ޝުހުރު ސަރުކާރުން ސަމާލު ނުކުރެވޭ. މި ފަދަ އަހަރެން އެންމެ
ގޮތުގެ ވަރަށް ދިރުމުން މިސްރަށް އެ ރަހަތު އެއްވެސް ބާރެއް އެވެ. އަދި އެ
ޖަރީދާ އާއި އަޚް ސަލާމާގެ ވާހަކަ ގޮސްވިއްޖެ އެވެ. އެ ދުވަހުން އެކަމަކު ރަށް-
ހީ ރަސްމީ އެ އަންނަން ޖަރީދާ ދުރުސްތާޤައި އަޚްސަލާމާގެ ބަސްތުރުސްތުރުގެ އަދުރު-
ސްތުގައި އަހަރެން މި އަހަ ހިންގުމަށް ދިޔައީ.

މި އަހަ އަދި ރަށާ އެ އަޚް ސަލާމާގެ ދުރުސްތުދީނުން އެކުވެރި ވެއްޖެ
ވަޒީރު ފެނުމުވިދާ ބަޔާނެއް ބަރަށް އަތުވެއްޖެ އެވެ. މި ބާ ސަރުކާރުން އަހަރެން
ހަމަގައި އެ މީހުންގެ ސޮއިބާގެ ކުރުގަހަން އަރައިގަތް ބަބުރު އަޅާ ދުރު ރިހަ
ބާސަރުކާރު ޝަރީޢަތްތެރިވެ ތަޢުލީމީ، އިހަށް ދުވަހު ރިހަ ބާސަރުކާރު އެއް-
ސޮފްޓުން ޝަރީޢަތްދިނުން ހަރަކާތްތަކުން ދުރުސްތު އެ ހަރަދުން ގަބޫލްކުރި
އެ ހަރަދުނުގެ އަޚްބާރުގެ މި އަހަ ވަޑައިގެން ގަތުމާ ނޫނީ ކޮންތޯ؟ ދެން އަޚް
(105)
ސަލާމާގެ ގޮތުގައި އަސްރާރު ގައިގެން އެ ސަލާމާގެ އަދުރުން އެއްބާރުން އާޚާ ރައީ-
ވައިދާނެ. އެއްބާރުން ބަލާމުގަ ދުވަހު އިޝް ބަލަމުން ވެސް ބަދަލާ ސަމާލުވެ.
(106)
ދެން އެ ސަލާމާގެ ސަރު ގައި ބަރާއި ޖަހައިގެން ހަރަކާ ގައި ގޮސް ހިންގާވައި ދިޔައެވެ.

މި ސަރުކާރު ފަހު އެ ބާސަރުކާރުން އެއްގޮތަށް ވަޒީރު އަރިހުގެ ކަށް
އެ ވާހަކަ ދެންނެވުމުން ސަލާ އިން ސަލާ އިސް ސަރުކާރުގައި، އިންސާނީ ބަހުރުން
ބަދަލު ވަޑައިގެންފައި އަޚްބާރު ހިނގައިދޭ ވަޑައިގަތް ސަލާމާތް ވެ އެވެ. އަދި ވަޒީ-
ރުންނާއި އަޚްސަލާމާގެ ވެރިން (ބަދުބަސަލާމާން) އެއް ސަރުކާރުގައި އަހަރެން

ބަލާފުޅުކުރެއްވީމާ އެ މީހަކަށް ހިނގައްޖެއީމެވެ. އަހަރެންނަށް އާދަޔަކީ އެ ފަރި-
ސްދާރަށް ސަލާމްކިޔުން ކަމުގައިވެ. އެހެނަސް މި ފަހަރު އެ ސަލާން ނުކުރީ ކިހާ ބަޔަކު
ގައި " سلام عليكم " ވިދާޅުވެފައި އެ މީހަކަށް ގާސްކުރުވާފައި މިހެން
ވިދާޅުވީ ތިމާ އަށް އަހަރެން ބުނެފީމެވެ. މިއަދު ބަލަހައްޓަން އަހަރެންގެ ވަޒީ-
ފާއެއް ހުރިވަގުތެވެ. އަހަރެން އަވަހަށް އަޅުގަނޑު ސަލާން ވަކިވެގެންނުވެވެ.
އެކަމަކު އަހަރެންނަށް ސަލާމްވެވުނީ ސަލާމަށް ނޫޅޭ އެވެ.

ދެން ވަކިވީ އަހަރެންނާ ވާހަކަ ދައްކަމުން އެ ފަރިއްކޮށް
ހިނގައި ދިޔަ ވަގުތު، އެ ފަރިއްކޮށްގައި ނުހިނގާ ފާހަގަ ކުރެވުނީ ކަމެއް ދިމާވެ
އެ ފަރިއްކޮށްގެ ހެދުމުގެ ތެރެއިން ފާހަގަކުރެވޭތީއެވެ. މިހާރު ތިޔައީ މުޅިން
ގައުމީ ނަގާދަކަށް ގޮވާ ފޮނުވުން " ވިދާޅުވެ ބުނެދީ އަހަރެންނަށް ޝަރަފު-
ލިބިލެއް އެހެނަސް އަހަރެން އެކަމަ އަށް ލިބިގަތް ގޮތަކީ ވާނުމާ އަހަރެން ސާބިތު
ވީ ބަޔާން " ވިދާޅުވީ ފުރުޞަތުގައި ޤާބިލުކަން ވަކިން ގަސްދުކޮށް
ހުރި އަށް ދަތުރުކުރައްވަން ވީއެވެ.

● އެބައިމީހުންގެ ވަތްކޮށް އަހަރެންނަށް ގޮތްތަކެއްލިބުނު ހިނދު
ސުރުޚީގެ ނަން ސީދާ ބޭނުންކުރެވެ. އެ ނަން ކިޔާ ގޮތަށް ހަމަގައި އަހަރެންގެ
ގުޅުމާ އެބައިމީހުން ވަކި ހުރިގެ ބަދަލު އަދި. ދެއްކިން ހިމެނޭ އެ ނަން ކިޔާ ދުވަ
ގައި ސަލާން ވިދާޅު އެބައިމީހުންގެ ހިތްހަމަ ގައި އެ ނަން ކިޔާ ދުވަ ބަހު-
ތެރިކަން އިހުތިރާމް ވެއެވެ.

ވަކިން ގަސްދުކޮށް ތިރިއަށް ތަދުވީ ގަހެއް ހުރި ގޮތުގައި ދުރުކުރެވުނު
ފަސްމަދުރު (عيسى اليمني) އަހުރުން ގާތަށް ފޮނުވައިދިނީ އެވެ. މިކަމަކީ
ތަކުރާރުކުރާ ވިޔަފާރި. އެކަން އަހަރެން ގާތު ބުނެދިނީ " އަހަރެންގެ ސާފުކަން
ދިރިއުޅޭ ކަމެއްގެ އިތުރު ލިބިގަތީ އަންނަށްގެ ފަރުވައި އެ ފަރިއްކޮށްގެ ގުޅު-
މަށް ސަލާމަތް ކަމަށް ހިމެނުމަށް އެ ފަރިއްކޮށް ސަލާމަތް ނަފްސުގެ ރައްކާ

އެވެ؟ " ދެން އަހަރެން އޭނާ އަތް ނަގައިގަތީ އަހަރެން އެ ވަނިކޮޓަރިތަނަށް ކުރި-
ސިއްސާލަން އުޅުނީ އަހަރެންގެ ހިތް އެ ވަނިކުޅާރިތަކުގެ ވައްކަމެއް ހުރުވާލަން އޮތް
އިނީ އެވެ. އެ ހިތަށް ކިޔަނިވިހާކަން ވެރިވެފައި އޭނަ ދުވަސްތެރޭ އެވެ. ވަށް-
ޖެހުމުގެ ސަރާމަތި ރަނގަޅު ގައި އަވަސްކަމެވެ. އެ ސަރާމަތު އަހަރެން ކުރީ-
ގެވެ. މި ފަހަރު ދެވަނަ ފަހަރަށް އޭނާ ބުނެއްވައި ވިދާޅުވީ " ކަލޭގެފާނު އަހަރެ-
ގެންނަވައި ވަކިވެގެން ފުރަތަމަ ކަށަވަރުކުރެއްވީ ވަނުމަ އަނބިކަނބަލުން ކަލޭފަދަ
ތަނަކައި މީސްމީހުންގެ ދަރަނި ދިޔައިމަ ކަލޭގެފާނު އެދުނީ ތަނަ ފުރާނައެވެ."
ވަކިނުވާ މި އެންމެފަހުން ވައްކަމެއް އަހަރެން ކުރުނިސާ ކޮށްފައި ގެ އެތެ
ވަރިސް އަހަރެންގެ ވައްކަމެއް އޮތް ތަރަހަނދަކުރު އަތްލެއްވީމެވެ. އެ ދުވަސް-
ވަރު އެ ވަނިކުރުނު އަހަރެންނަށް ގެއަށްލާ އެ ގޮތް ސާމާނާއި ގޮވޮ ކަނޑުމާލުގެ
ތޫރުން ކޮ ކަނޑުތަނާ، އެ ފަހަރު ބަރަލި ދެއްވި އެވެ. އަހަރެން އުދުހުނު ކަމެއް
އެ ވަނިކުރުން ކަނޑުއްވީމެވެ. އަދި އަހަރެންނާ ބުނިވަޑައިގެން ފެންގައި އަޔަ
ގޮތްލާން ވެސް ހިއްލެވި އެވެ. އެކަމަކު ފަހުން ހިނގާލުމުގެ ބަދަލުކުރެއްވީ
އަހަރެން ދެކެ ޖެހިފެންވާ ވަޒީގަޔަށް އެވެ.

އަހަރެންގެ ދަރަނި އެދުނުލެއްވި ފުރަތައިގެން ދިޔުމަކު އަޖުމް
ކަނޑޫއްޖެކަން ވަކިކަން އެނިވަޒީފަ ގައިވާމުން ވިދާޅުވެފުން ބަސްބަލާއި މެދު
ހިތާމަ ކުރައްވައި ފުރުޅުގެ ހުއްދަ ދެއްވުމުގައި ބަސްކުރައްވައިން ގެންދިޔ
އެވެ. މިހާރު ކަންމަހުން މިރުނެން ފުރުޅުގެ ވައްކަމް އަހަރެން ގަދަ ހުވައި
ކޮށް އަތިރިމަތީގައި ހުރި މީސް★ކިބަކަށް އަހަރެންގެ އަތުގައި ހުރި ބަލައި

ނޯޓް: ★ ބަވާދުވެރިވާ ގޮތުގައި މިއީ މީހާގެ އިސް ތާކު ވަތްވަޖް ހުރި ސަރަހައްދު
ގައި ކުރިޔަން ހުރި "ގަސްތަކު މީސްކިބެވެ." މި މީސްކިބަ ބޭނުކުރެވޭ ބަރުސްދުވަ
ހަދިޔާގެ ބައްޕާފުޅު ޖާދޫއިރިޔަން ދުވަސް ވިޔަ ތަދުނުނެވެ.

ގެންގޮސް ފިލުވިއެވެ. އަދި އަހަރެންގެ އަނބިންގެ ތެރެއިން އެކަކު ވަރިކޮށްލައި
ދެން ދިޔައީ އަނބިންގެ ތެރޭން އޭރު ބަނޑުބޮޑުވ އިން އަހަރެންނަށްހެދި ނުވަ
މަސް ދުވަހުގެ މުއްދަތަށް ފަސް ދިރިދިއެވެ. އެހެން ހެދީ އެ މުއްދަތުގެ ތޮރޭގައި
އަހަރެން އެނބުރި ނައިސްފައި ނުވާނަމަ އެ ކަނބަލުންގެ އަމުރު ވެރިކަމުގައި ވަރިވާ ކަމުގެ ހުށަހެޅުމެވެ
ބައްލަވާހުށެވެ.

ކުރިން އަހަރެން ބުނެފައިވާ ޝަރަފުއްދީނުގެ އަނބިކަނބަލުވެކަމަށް
(152)
ދިންނަމަ ވިހާނު އަހަރެންގެ އަނގައިން މުޅިލުގައި ހުރި އެ ކަމަކާގެ ބައްޔަ
ހަދި ކަމާނުކުރުމަށް އެ ކަމާމެ ފަސް އަހަރެންނާ އެކުގައި ގެންދެވެވެ. ހަމަ
މި ފަރާތުން އަހަރެންގެ ދުރާލާ އަނބި، ތަނީކަމުގެ ކުއްޔާ ފުލުގެ މަސްހަ
ފަސް އަހަރެންނާ އެކު ގެންދެވެވެ.

މުޅިން ދަހަރާ ވަޒީރާއި ކަނޑުގެ ތަރުސްކުރު (ހުރާލީން)ގެ
ވޭރި ކަސްޓުން ވަޒީރާއި އަހަރެންނާ އެއްބަސްވީ އަހަރެން މަލާބާރު ކަރައަށް
ގޮސްފައި އެތަރުން ސިފައިންނާ ވެއިގެން އެނބުރި ދިވެހިރާއްޖެ އަށް
އައިސް މަލާބާރުގެ ރަސްގެފާނުގެ ބާރުގެ ދަށަށް، މި ރާއްޖޭ ގެނދިއުމު-
މަށެވެ. އެ ދުވަސް ވަރު މަލާބާރު ކަރައިގާ ހުންނެވި ރަސް★ކަލޭގެ އަހަރެންގެ
ވިލަންކުވެ. އެ ފަހު އެ ރަސްގެފާނުގެ ބަރުތަލައި މި ރާއްޖޭ ގައި އަހަރެން★★

ނޯޓް: ★ އިބްނު ބަތޫތާ ހިނދު ކަލަ އިން އިސްތިހާރުގެ އެހެރުއްގެ ޖިހަކަލާއެއް.
★★ ابن بطوطة ދިއްލީ ގައި ހުންނެވި ދުވަސްވަރު ދިއްލީގެ ރަސްކަލޭގެ-
ފާނަކީ السلطان محمد بن ތުޣުލަގް އެވެ. (Mohammed bin Tughluq) އެވެ. މި ރަސްގެފާނު ރަސްކަން ކުރެއްވީ 1325 ؁ އިން 1351 ؁ އެވެ. އެ ދުވަސް ވަރު މަލާބާރު ކަރައިގެ ވެރިކަން ފަސް އާއި ދިއްލީގެ ބާރުގެ ދަށުގަ އެވެ.

ހުރުމަށެވެ. ދިވެހި ވަޒީރުންނާއި އަހަރެންނާ ދެމެދު އެއްބަސްވުމެވެ ސަރުކާރާ އެކު
ގޮތުގައި މަޝްވަރާކުރުން އަންނަ ދުވަސްތަކުގައި އިނގިރޭސިވިލާތުގެ ގައި ހުރިހާ ކަރާރުގައި
ބޭއްޖެވަޑައިގަތެވެ. ދިވެހިރާއްޖެ މި ދިރުމަށް ފުރުޞަތު ކަނޑައި ގައި (ބަނޑުވެރިޔާއި
ވެވިދާނޭ ގައި) ގޮޅި ބަޑި އަޅައިދިނުމެވެ. މި ފަދަ ކަންކަމީ ހިތް ދިގުކޮށް
ވިސްނަން ބޭނުންވާ ކަންތަކެވެ. އަހަރެންގެ ހިތާ އެކު ކަންކަމުގައި ނުހުރެވެ.

ޖަމާލުއްދީން ވަޒީރު ހުސްނުވެ އަހަރެން ދެކޭ ބަދަލުވުންތައް.
އެދި އެ މަސައްކަތް ފެށުމުގެ އެވެ. " އަހަރެންގެ މައްސަލަ ބައްލަވާ، ކުރަމުން
ހިނދު ކަންތައްގެ ރަސްމީ ގޮތުން ކުރާ އަމަލު (އިބްނު ބަތޫތާ އަކީ) ދިނަ ފުރަތަމަ
ފެނުނުތި ވާހަކަ އެހީމެވެ. "

އަހަރެން ފުރަތަމަ ދިޔަމަށް އެ މަސައްކަތް ޖެހިލުންވެވަޑައި-
ގަތުމަށާ ކަމެކެވެ. އެހެނީ މަޝްވަރާ ކަންތައްގެ ތަފްސީލު ގޮތައް ގެނައުން އަހަރެން
އެތަށް ދުވަހު އެވެ. އަހަރެންނަށް ޖެހި އެ މަސައްކަތް ދެކެނީއާ ތަމްސީލު-
ކުރުމުގައި ދެއްކި އެ ނަގާ ގައި (މާލޭ ގައި) ހުރުމަށް ދިޔައީ އަހަރެން
ގޮތަށް މިހެން ފެނުނީ އެވެ. ނަމަވެސް އެ ކަން އަހަރެން ގަބޫލު ނުކުރީމެވެ.
ނަމަ ކަމާގެ ކުރިން ދުވަހު މަސްދަ އަހަރެންނާ ދިމާ ފުރާވަޑައި-
ގަތުމާއި ނަމަކަމާގެ އަރިހުގައި އެ ކުރިން ފުދޭ ޝަކުވާ ކުރައްވައިދިން އެވެ.
ނަމަކަމާ އުޅުއްވި ދެއްކަވާގެ ދައުރު ހުއްޓުވުމެވެ. ނަމަވެސް އެ
ކަމާ އަކަން އެ ކަމުގެ ނުކުރެއްވުނެވެ. މިހެންވުމުން ދެކެން ނަހަކަމާ އެދެ-
ވުމީ " ކަމަކާގެ އަރިހުގައި ހުރި ގެރެންޓީކަމީ ބޭއްވުންފާވެގެ ފުރަތަމަ ގައި ހިތްހުރި
(108)
ރަސްއްލަވެ. އެ ރަސްމީ ކަމަކާ އަކީ ޖަމާލުއްދީން ހިބައިން ތަރުތީބު ކަމުގެ
ގޮތެއް، ކަމަކާގެ ވަރަށް ގައި ހިޔާ ނަމަ ބޭނުމީ އެ ރަސްމީ އަނބުރާ ދެއްކެވު-
މެވެ. "

މި ގޮތަކާ ރަސްމީ ބާގައި ސުލްޠާނުގެ ހިތާ ގޮތް ދިމާވެވިއްޖާ

އެއްކަލަކު ވާތީ އެ ކަމަށް އެ ތަކެތި، އެބައިމީހުންނަށް އަނބުރައި ދެއްވައިދީ
އެވެ.

އަހަރެން މިސްކިތުގައި އިންނައިރު ވަޒީރުންނާއި ބޮޑުން އަދިސް
އަހަރެންގެ ސިފައިން އެދިގެއްތީ އަނބުރައި އައުމަށެވެ. ނަމަވެސް އެ ބޮކަލުން-
ނަށް އަހަރެން ޖަވާބުދިނީ އަހަރެން ހުވައިކޮށްފައި ނެތީނަމަ އަނބުރައި ދިނ-
ގެއްޖެއިމުހެވެ. ދެން އެ ބޮކަލުން ހުށަހެޅުއްވީ އަހަރެންގެ ހުވައި ފުއްދުމަށް-
ޓަކައި ބައެއް ނަސްރާނީން ދަޅުދަށުގައި ބާލައި އަނބުރައި ވާތް އައުމަށެވެ. އެ
ބޮކަލުން ދުއްސަވަރުޓަކައި އަހަރެން އާނއްނަ ބުނީމެވެ.

އަހަރެން ފުރަން އޮތް ރޭ ޖަވާހިރު ދީފައި ވަޒީރަށް އަރުވައިގާރު
ދެންނެވުމަށް ގައިދުވަރަށް ދިމުމަށް ކޯއްޔާއި ކޯއްދު ޖަޒީރާވައި ސަރާފު
ކުރަންވައި، އެ މަކިޔާރުންގެ ކަރުނަ ފޮދު އަހަރެންގެ ފާއިތުމަ މައްކަލް
އެގެންދިއުން ސިޔާރީ ކުރުމީ އެވެ. އަހަރެންގެ ތިމްނަނާއި ރަށްޖެހިން އެ
މަކިޔާރުންނާއި ދެކޮޅު ހިހަނގާމާ ކޮށްލާނުންމި، ބިރުވެރިކަން އޮތީ އެ ރަށް ބަލަ-
ހައްޖަށް ފޮނި ގެބުދުގައި އެ މަކިޔާރުން ކުރުގެ ދަރަވައި ހުރިހިނބު އެވެ.

އަހަރެން ފުރަމުގެން ދަތުރުކުރަނީ ކޭސް އެތެރަމީހެ ހޮޑީގެ
ރަށެއް★ ޔާރުވިއްޓީ އެވެ. ކަނޑު މަތީގައި އަހަރެންގެ އެންހެނުންނަށް ދިމާނ-
ވުރަކަމް ޓިހިގެން އަނބުރައި ރަށް ވަޒީރަށް ބޯހުރިވުމަށް. އެހ
ޒުރުން އެ ކަމަށް ވަރަށް ބޮޑަށް އެ ރަށް ގައި ބަރަށްޓާ ވައި އެކަނިވީ ގޮތް ދިޔަ

ނޯޓް: ★ މިއީ ކޮން އަތޮޅެއްގެ ކޮން ރަށެއް ކަމެއް ކުޅަކޮށް ވެސް ފާހަގަ-
ކޮށް ނުލިބުނެވެ. ފާހަގަކުރަނީ މިއީ، މާލެ އަތޮޅު ދެކުނުން ބޮޑު ނުވަތަ
ވ. އަތޮޅުގެ ރަށަކަށް ވާދޮން އެވެ. ބޮޑުކޮށް ޙާފްކުރެވޭނީ މާލެ އަތޮޅު
ދެކުނުން ބޮޑުގެ ރަށެއް ކަމަށެވެ.

ވަޒީރަށް (ޖަމާލުއްދީނަށް) އަންގަވައިފިއެވެ. އޭރު އެ ކަމަށް އަޅާ އެ މަސައްކަ-
ތާނުގެ ދަރިކަލުންނާ މައިދާއިރާ (1) ކަމަށް ފާޅު އެވެ. އަދި އަހަރެން މުއްދަތު
ކަނޑުއަތޮޅުގައި ހުރި އަންހެނުން ވެސް (2) ވަރިކޮށްލައި، ކުރިން އަހަރެން
ނިކާހުން އެރުވުނު ޖާރިޔާ އާއި ބަލައި ފާނަށް ވައިދިނެވެ. މި ފަހު އެ ނާއިބުގެ އެއް
އަނބިން އަށް އަލިގަން ދަރިކަލުކުން ފަހަރިދިނެވެ.

ނޯޓު: ނަންބަރު ١ އަދި 2 ގައި ابن بطوطة އެ ބަޔާންކުރައްވާ ބަޔާންތަކުގައި އާންމުގޮތެއް
ތަފުސީލު ސާފުވާ ހިސާބަށް ނުވެއެވެ. އާންމު އެ ބަޔާން ކުރައްވާ ދަރަޖަތަކުގައި އެއްބައި ފެންނަ ނުވެއެވެ.
ނަމަވެސް ابن بطوطة ބަޔާންކުރައްވާ ގޮތުން ބޮޑެތި ކަންތައް އެކަން އަތުގައި ދިމާވެ
އެވެ. އެހެން އާންމު މަސައްކަތް ފުރިހަމަ ކުރުމަށް އޭރުގެ ދިވެހިރާއްޖެއަށް ކަނޑައެޅުނު
ޙަޤީޤަތާއި ތަފާތުތައް ދުށެވެ. އަދި އަލީ ޝިހާބުއްދީން މުޙައްމަދު ހެނދުނު ވަޒީރު (جمال الدين
ވަޒީރުގެ ދަރިކަލުން) ގެ މައިދާއިރާ ފުރިދިނެވެ. މި ކަމަށް އަޅާ ރާއްޖޭގައި އެކަށް ފުރިހަމަ
ابن بطوطة ކަމަށް ބޭއްވި ކަމަށް އެވެ. އެކަމަކު އެއްވެސް ކަމެއްގައި އެކަމަށް 9 މަސް
ދުވަސް ގުޅުމެއް އެކަމަށް އެކަމަކަށް މަސްއޫލުކަމާއި ފެންނަ އެވެ، އެހެން މީހުންގެ ހިތް
ކަމަކީ ދަރުމަވަންތަ ދާއިރާގެ ފުރުޞަތު ފެނިއްޖެ އެވެ، ދުލުތެރޭގައި އެ ކަމަށް
އަށް ޖެހިފައި ގޮތުގައި ސަލްމާނު ދުރަށް ކުރުމަށް ހުރިހާ ދާއިރާ ތަނަކުން
ސިޔާސީ ގޮތުން އެކަމަށް جمال الدين ވަޒީރު ފަހަރު ފުރުޞަތު ދޫކޮށްލައި، ނަމަ
މަތިން އަނބިން ނިސްބަތް ވެފައި "އަހަރެން މުއްދަތު ކަނޑުއަތޮޅުގައި ހުރި
އަންހެނުން ވެސް ވަރިކޮށްލީ" ފަހަރެއްވެ. ދުވަސް ފަހުން ابن بطوطة ރާއްޖެއިން ދުރުވި
އެއް ފަހަރު އެކަމަކު ރަސްމީ ކަމަށް (ހުރިހާ ކަމަކީ ދަރުމަވަންތަ ދާއިރާ) އެކަމަށް
ވިޔަފާރި ގުޅުން ރަސްމީ ކުރުމަށް ތަފާތު ގޮތަކުން ރާއްޖޭގެ ސުލްޠާނާއި ވަޒީރުގެ މުޅިގައި
އެކަމަކު ހުރިހާ ކަމަކަށް ހުށަހަޅައި ސަރުކާރުން ފަހަރު ތަފާތު. ހުރިހާ ކަމަކަށް ދަރުމަވަންތަ
ދުވަސްވަރު ابن بطوطة ކަމަށް ރާއްޖޭގެ ނަފްސު ދެއްވައެވެ. މިއީ އެކަމަކު އަނބި ކަނބަލުން
ވަކިކުރުން، އެބަ ކަނބަލުންގެ ފަހަރު މަރުހަބާ ދެއްކެވިއިރު ވަކިވިގޮތް ދިމާވެފައި
ވަނީއެވެ.

15 - [illegible]

● [illegible]

[illegible] (109) [illegible]

[illegible] (115) [illegible]

[illegible]

[illegible] "حائك" [illegible] ([illegible]) [illegible]

[illegible] ([illegible]) [illegible]

[illegible] الله [illegible]

[illegible]

އިބްރާހީމް އާއި އާދާގެ އެކުވެރިން އަދިވެސް ވަރަށް ބަރަސްގަތް   އަހަރެންނަށް ފުރުމާންތެރި އަރާރުވުން ބާރުގެ ދިނެވެ.

އެ ހަބަރުން ވަކީލު ދިޔުމާއި އަހަރެންނަށް ޖާގާއްވެރިން ބަދަލު އަހަރެންނަށް ސަލާމަތް ދިނީ ބަސްތާ ބޮއްޓާއި ، ދިރި އާދެބާ ދިޔާ ހަވާލާއި، އަހަ-ރެން އަ ބަރުވުމާއި ހުރިހާ ދުވަހަކު ކަސްރަ އެޅިގެންވާ އަނދަވަރަކާ ބިރުވެރިކަމާއި، ފުވަ-ކާއި ، ކަސްރަ ވަސް ތިބޫބަރަކަށް ވެވިއްޖެއެވެ. މި ބަރުވުމަކީ އަހަރެން ހަމްދުރަ ދުވަހު ހިނގިއެވެ. އެދުވި ބަރުވެން ދެމިހުންނާ އިސްލާމްއެވެ.

މި ބަރަކީ ގަސްގަހާގެހި، ވަސްބާވަ ކަންމަތީގައި ފެނިގެން ހަދި އޮންނަ ބަސްގަވެ ދެއް ބަރަވެ. އެ ބަރުގެ އަޖާއިބު ތަކުގެ ތެރެއިން އަހަރެން ދުށް ކަމަކީ ގަސްގަހާގެ ގޮތި ކަސްރަ އިގެން ގާސް ބިޔަށް ޖެހުން ނުވަތަ ފާރަށް (ފުރަފުޅު) ގެ ބޮޑުކަން ހެދާދުވުން (111) ކަރިޔާއި ވަޅުދަމައި، އަދިން ގަހަކަށް ވާ ތަނެވެ. މި ބަރުގެ އަސްނާރާ ގަސްތަކަކީ (112) ދޭވި އަހަރެން ދުވަހު އަސްނާރާ ހުސް ނުވެ ހުސްނަތަކަށް ވެސް އަހަރެން ދުނިޔެވެ.

ހަރުދާ އިބްރާހީމް** އެ ބަރުވުން ފުރާ އިސް އެ ބަރު ވިހުންގެ   މުދަލް ފިހިގެން ގެންގުސް ފާސް ކަމަކަށް ޖަކާއި ، އެ ބަރު ވިހުން ބޮޑުން ދިޔަ ފަސްދުދިޔަ އާސާ ފުރަސްބަސްދުން އާދާގެ ސަރުގަދި ހުރި ހަމިޔާސް ހިފުހެއްޖެ ވަނުވެ. މިކަމުގެ ސަބަބުން ދެކެވޭ ވަރަކަށް އުފާވި ބަސްތާވުން ހިސަގައިވި އެވެ.

އެ ބަރުވުން (ޑ. އަޙްމަދު ބޮޑު މުދަހުދުން) ފުރަދިގެން އަހަރުވެން މާލެ އަދިވެސް ބަރު ފަގަތް ސަރަވަރު ކަސްހިސާގެ ގޮތް ވަކިބަރަށް ވަސްނަގަން އަހަ-ރެން ޖިހާދުވިމެވެ. ދެރެން އެ ހަދިހާސަރަތް އަތުލާވެސް އާއްވެސް ގޮތް ސަރަހައްދު

ނޯޓު : ★ ޑ. ބޮޑު މުދަހު. **- ވަފާދާރުވެ ގެތާގައި ހަރުދާ އިބްރާހީމް ދަތުރުކުރަ ބަރުވެރި ގެ ބަރުހަދު ބަރުވާ. ބަރުގެ ބަރުވާ އާދެ ވަރުގައިވެސް ހަވާލާ ދިޔަ ދިރިހުދު ސަރުދިވެ.

ސަލާން ވަޒީރު ޢިމާދުއްދީނާއި އެންގުރުމުން އަހަރެމެން އެނބުރި މުޅަކަށް ގޮސް ވީމާ އެތެރެކޮޅު ކުރީ 745 ހ ވަނަ އަހަރު ރަބީޢުލްއާޚިރު މަހުގެ 15 ވަނަ ދުވަހުގެ އެވެ. (26 އޮގަސްޓު 1344 މ)

މި އަހަރު ޝަޢުބާން މަހު (ޑިސެމްބަރު 1344 މ) އަލްވަޒީރު ޖަމާލުއްދީން އަލްސަނަޖަރީ އެވެ. ވަފާތު ﷲ ގެ ރަޙްމަތުން ރަޙުމަތް ވަޑައިގަތީ އެވެ. ވަޒީރު އަލްސަނަޖަރީގެ ދަރި ރަސްގެފާނާ ދިމާލަށް އެ މަނިކުފާނުގެ އަޚުސަތު އެވެ. އެ މަނިކުފާނުން އަލްސަނަޖަރީގެ ގާ ވަޒީރު ދަރުބާރުގެ ރަސްރަސްކަލުން ރަސްކަލަކާ ވަޑައިގަތީ އެވެ. ދެން އެ ފަހުން އަލްވަޒީރު ޢަބްދުﷲ (ޢبدالله الحضرمي) އާ ސަލަދިއްބާތު ގެތަށް އެވެ.

ދަރުބާރު ވަޒީރު ދަރުބާރު ރަސްރަސްކަލުން ގާތުގައި ހުރިބޭ، އަހަރުމެން ދަރުބާރު ވަޑައިގަތީ އެވެ. ވިޔަފާރި ރާއްޖޭ އާއި " އަލްމުޢާޒަމު" އާއި ދެއްވާ ދަރުބާރު ވަޑައިގަތީ ވަޒީރުގެ ކަމާ ސިފަ އެވެ. އެސަލާމު އަލައިކުމް ދަރުބާރު ސަރުކާރު ގޮވާ ދަރުބާރާއި އާދަވެސް އާދެވޭ ރަސްރަސްކަލުގެ އަޚްސަތުރުވެ. ދެކޮޅު ވެރިކަމާ ގެން ސަރުކާރު ވަޒީރު (އަޙުމަދު ދާރު ވަޒީރު) ޖަމާލުއްދީން ތުރުކީ ގެ އަހަރުގެން ގޮސް ވީމާ ހުއްޓާ އަހަރުމެން ދަރުބާރުގެ ކުރުނުވޭ. އަހަރުމެން އެ ރަސްގެ ބަނދަރަށް ވަޑައިގެން ފަހުން ބޭނުން އެވެ. މި ބަނދަރު މި ދުވަހު އެ ރަސްކަލުގެ ސަރުދާރު އަހަރު ވަރަށް ގިނަ ބޭފުޅުން ސަރުކާރު އަޙްމަދު ވަޒީރު ދާނެ ސަރުކާރުގެ އެއް ނޫނެވެ. މި ބަނދަރު މިދުވަހު " އަލްއުސްތާޛު أيري شكروتي " ގެ ބޭފުޅުންގެ ދަރުބާރުގައި ހުރި ބައިގެ އެވެ. އެ ވަޒީރުގެ ރަސްކަން ވަރަށް މުޅިމާލެ ނުވެއެވެ. ސަރުކާރު ސަރަސްގެ ސަރުކާރު ރަސްކަލާއެވެ. ސަރުކާރު ތުރުކީން ދަރުބާރު ސަރުކާރު މި ރާއްޖޭގެ ވިޔަފާރި ގައި ހުރި އެވެ. އެ ބަނދަރު ވަޒީރުވެސް ބަނދަރު ވިޔަފާރި ވައިބަރުވެ ސަރުކާރު ގެދޮވެ، އާދި ގެއިދޮރުން ސަރުކާރު ބަނދަރު ހިފެހެއްޓުން، ސަރުކާރު ގެތުގެ އަހަރުމެން ބޭނުފުޅުވެ. އަހަރުމެން އެ ރަސްގެ ގޮސްގެން ދަރުބާރު ބާރުގައި ދެމިތިބެވެ.

އެއިރުން މި ރަށުގެ ރާޖާގެ އަތިރުން ސަރަދު އަދި އަވާނުސަކަން ގެއްލިފައިވާނެވެ.
ދެން އޮތީ އަލުން އެ ރާސްތާ ދަނޑަކަށް ބަދަލުވީއެވެ.

ހަވީރުން (އެ ޝަހަރުގެ މީހުން) އަހަރުން ގަޔާން އައިސް ބެހުނު
އެވެ. "ތިޔަބައި މީހުންނަކީ ކޮން ބައެއް ހެއްޔެވެ؟" އެބައި މީހުންނަށް އަހަ-
ރުނު އެއްޗީ އަހަރެމެންނަކީ އަލްމިރްބާޒުގެ ރަސްގެފާނުގެ ޚާދިމުންނެވެ. އަދި
އެ މަސައްކަތާގެ އެއްޗެހި އެއްވެއެވެ. އަހަރެމެން މި އަދި އެ މަސައްކަތް
ނިމުނުއިރު ދިޔައީމެވެ. މި އޮތް ނަގާލައި ހުރި ތަޅުއްވައި އެ މަސައްކަތް ކުރައި
ވެރިވެއެވެ. ދެން އެބައި މީހުންގެ ރަސްގެ އަތިރުގެ ކަން އެ ޒަބަރު ދޮށުން ވެރިން
އަހަރެން ބަލައި ފާހަގަ ކުރައްވާ އެވެ.
(114)
އެ ރަސްގެ އަތިރުން "بطالة" ސިފަ ރަށަށް އަހަރެން ހިނ-
ގައްޖެ އިއްޔެވެ. އެއީ އެ ރަސްގެ ރަށް ސަމުގެ ވެރިރަށެވެ. ރަށަށް ސުޅުސުޅަ ނިޔާ
ރަށްސެވެ. ރަށް ވަރަށް ފާރަލައި ސިއްކާ ތިމާއްކަ ކަމުކަމަށް ހުރި ލަސްވީ ހުށްޓެވެ. މި
ރަށު ގޮސް ދުވަހު އެސް އަލަތަކަށް ތުރިއާއި އެތި ކުނިތަކެއް ބަދަލު ތަސްވީގެ.
(ކުނިތަކެއް ރަށް) މި ތަސްއްކަލި ކަތުބަލަ މަހުން ދިމިގެން އަނގަ ސަލާމ-
ތާއި (ފުން ގޮސް) އެސް އަދިސް ގޮސް ދުރަށް އެއްޔެވެ. ސުކުރު ކުރުބަލަ ހުން
ދިރި ޗިހިފައި ހުނަ ތަސްއްކަލިވެ. އަހަ މިއީބައިގެ މީހުނާއި ވަރާބަރު
ސަރައިގެ މީހުން އެ ތަސްކުރި ނަގަބައިގެން އަގަސާ ނުޙަޅި ގޮތުތު އެވެ. އެސަވަސް
އެބައި މީހުން އެތާނގެ ރަސްގެ އަށް އެތަސްކުރީގެ ބަރަޙަ ގައި ފާރާން ވަރަ ތަސްކުރީން
ވަރުނުސަރު އެވެ.

المعبر އާއި މި ރަށާ ދެމެދު ގައި ހުރި ރަށަކާ ދުވާރުގެ ރަސްގެފާ
އެވެ. އަދި އެތާނގައި " البُقم " (115) އާއި " الكلجي " (116) ގެ ނަމުން ވަށް ހުރު
ވެރިއާ ބަސަރުވެސް ވަރަށް ގިނަ އެވެ. އެސަވަސް " قمارة " އާއި " قافلى "
ގެ ބާސަރު ސަހަތަ އެއް ނުނުވެ.

16- ދަރަފަ ވަރަހަރުން އިބްނު ބަތޫތާ ދިވެހިރާއްޖެއަށް އައުން ދުރުވުމުގެ ވަޔާމުން

ނޯޓް : އިބްނު ބަތޫތާގެ ސުރުޚީގެ ބަޔާންތަކުން އެނގޭ ގޮތުގައި އޭނާ ދިވެހި ރާއްޖެ އިން ފުރުއްވާ އިންޑިޔާގެ މަލާބާރަށް ދަތުރުކުރެއްވީ. އެކަމަކު ދަތުރުވެ- ރިޔާ އޮޑިދޯ ކަނޑައަޅާ. އެތާނގައި އުޅުއްވުމުގެ ތެރޭ ހޯދުމުގެ ފުރުސަތު ފަހަރުބަނދަރު ދުރުކޮށް އެތާނގައި ހުރިހާ ހޯދުމުގެ ވާހަކަތަކެއް ފިޔަވައި ވިލާގެ ވިރެތަކުގެ އަސާސް ކަމުގައި ބަނދަރު ފިޔަވައިފައި ޗައިނާއަށް ކުރެއްވުމަށް ފަހު އޮޑިދޯ ކަނޑައަޅައިގެ ދެކުނު ނިސްބަތް- ވެއްޖާކަމު ދެކުނު އިންޑިއާގެ މަލާބާރަށް. އެކަމަކު ދަތުރުވެރިޔާ ވަރަށް ދަރިފުރު ހާލު ގައި އުޅުއްވުނުމުންނެވެ. އޭނާ ބަތޫތާ ކުރައްވާ ގޮތުގައި އިންޑިއާގެ ދިރުމާ ގައި އޭނާ ހުސްނުވީ އިން ހުވަދޫ ބައްޔަކާއި ގައިމު އަތުލި ކަނޑުބަލިވެގެން އުމު ބަލި ކުރައްވާ ވިޔަފާރިން، މަލާބާރު ކައިރިގެ ރަސްގެފާނު " السلطان غياث الدين الدامغاني " އާއި ބައްދަލުކުރައްވައި ދިވެހި ރާއްޖޭގެ ވާހަކަ ދެއް ރަސްގެފާނަށް ދަންނަވައި، ދިވެހިރާއްޖެ އަށް ތަކެތި ހަދައި ފޮ- ނުއްވުމަށް ހިތްވަރުދެއްވީ އެވެ. ރަސްގެފާނު އެކަން ހަމައްޔަށް ގަބޫލު ކުރައްވައި ނިންމެވީ އެވެ. އަދި ފުރުއްވާނެ ނައްޓާނަގެ ވަރަހަރުއި، ހަރަދު ކަމާއި ތަކެތި ފޯރުކޮށްދެއްވައި އަލިފުޅުކޮށްދެއްވި ފުރުސަތު ކަރަށް އަރުއްވައި، ހަރަދު ކަމާތަކެއް ބޯމުލަކުގައި ރަސްގެފާނު ހެދުމުގެ ބައްޔަކައިގަތުމުން އިބްނު ބަތޫތާ ވަޒީރުގެ ކަމުގައި ތިބެއްވި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ވަޒީރުންނަށް ހަދިޔާގެ ގޮތުގައި ދިނުމަށް ރަނގަޅު ގޮތުގެ ބައްޔަކު ހަދައިދެއްވުމަށް ވަކި އެނގޭނީ އެވެ. ނަމަ-

ގާތް ގުޅުން ހުރި ގޮތް ވަރަށް ފަހުން ފެނިގެން ދިޔަ ކަމާއި އެކަމުގެ ތެރޭގައި ޢާއްމާ
غياث الدين އަމީރުކަމުގައި މަސްދޫރާ ހުރި ބައެއްގެ ތެރޭ ناصر الدين
އަދި މަލާބާރު ކަރައިގެ ތަރައްގީ ވަށް ދިޔަވަގުތުގައި އެވެ. މި ތަރައްގީ ވުން
ގާތް ކަރަ ދުނިޔެއަށް އަދި މަސްދޫރާ ބައިބައި ތުރު ޝައިޚް ނަޖްމު އަށް ފޯނުއެ-
ވަން ނުކުމެ ދަތުރަކީ އަ ރަށަށް ފޯނުކޮށް ދަނީއެވެ. އެކަމަކު މި ދަތުރުވެރިން އިބްނު
ބަޠޫޠާ އަށް ވަރަށް ބޮޑު ބައްޓަން ދެރަ ކުރިކަމެއްގެން ތަޢުލީމު ކުރުކޮށްދިން ދިޔަ
އެވެ. އަ ބައިހިން އަށާ ސަލާމްކޮށްދެން އަ ތަޢުލީމު ދަސްކުރުމަށް ދިޔައިމެއެވެ. އަދި
ناصر الدين އަރިހުން ހުއްޓަ ހެއްދަވައިގެން މަލާބާރު ކަރަ ދިޔަ ފުރުއްވައިދީ
އެވެ. މި ތަޢުލީމު ކަމި ދަގެ ގޮސް ބައްޓަގެ ސިބައިން އިބްނު ބަޠޫޠާ އަށް އުސްތާދަށް
ތަޢާރަފު ވިޔަފާރިން ދިޔަ ފަތުރުވެރިން ދުރު ވުޖޫދާއި ހާޒިރު ކުރުން
ތަޢާރަފުވެވުނީ ފަޤީހު އަލްމައްކީއާ ހަވާލުވި އަލްފަޤީހު عبد الله الحضرمي
ޝަރުޢީ ޢިލްމާ ހަމަ ހާޒިރު ހުރުމުގައި ހަވާލުވި، އިބްނު ބަޠޫޠާ، ޝައިޚް
ނަޖްމު ދުނިޔޭގައި އިލް މަސްއޫލު ވިސްނުމީ، އަނެއް ވަރިހުރުމު ހަވާލާ
(ޝައިޚް ހަވާލާގެ ދަރުސް ކުރާ ފޮތް) ފިރިހެން ދަރިވަރުން ހަމަޔަށް ހަވާލުވި
މި ދަރުސް ޚަބަރު ހުރި އަހުލުވެރިއެއްގެން، ދަރުސް ފަރާތުން ޝައިޚް ނަޖްމު
އަށް ދަރުސްދިނުމަށް ހުސްފުރުޞަތު އެވެ.

އާދެ! ދެން އިބްނު ބަޠޫޠާގެ ބަޔާން އަހުލުވާށެވެ.

● ޝައިޚް ނަޖްމު އަށް އުސްތާދު ދިނުމަކީ އަރަބިން ހިތްވަރުދިނީ
އެވެ. އަރަބިން އަލްފަޤީހު عبد الله އާ ދެކުނު އައްޔަ ދަރުސްތަކުދިނީ ހަމަ-
ދަރުސް ވާހަކަ ބުނުމަށް ހަދަން ހުށަހެޅުއްވި ބުނެފައިވާ އާޔަތް " تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ
الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا " މި އާޔަތެވެ.

ދެން މާތް الله އަށް ޝުކުރުކުރުން، އަދި ދަރުސްދިނީ،
ދަރުސް ދިނުމަށް ފުރަޞަތުދިނެވެ. ފިރިހާ ދިރި ދަރުސް ފުރުން ޝައިޚް ނަޖްމު އަށް

އާދެވޭ އެ ރަށްތަކުގެ ތެރެއިން ބިދޭސީ ފަރާތަކަށް ވެއިދާނީވެ. އެ ރަށުގެ ވެރިޔަކަށް
ހުރީ عبد العزيز المقدشاوي (117) އަރަށްސަރަށް ކަމުގެ ހިއްވަރާއި ގުދުރަތްތެރި
އަދާކުރެއްވި އެވެ. އަދި މަސް އޯޒުއްލް ތާރީޚްތަކުން ދަތުރުވެރިޔާ (118) އިބްނު
ބަތޫތާ ކަތް "حللي" އަކީ އެތޮޅުގެ ތަކެއްޗެވެ. މި ރަށަކީ ރަށްޓަކަށް ވާނެ
އެ ރަށުގެ ރާއްޖެގެ ރަށްޓަކަށް ދިޔަ ކުދިބޮޑު ކުރަށް ގޮވައްލާ، ދުރަށް ހިނގާފައި ގުޅުވައިލާ،
ދުރު ކަރަށް ދިއްލޮއިން ހަވާ ރަށްޓަކުގައި ވެދޭ ރަށްދޮވޮށް ވަގައި ގެއްލެވިއްޖެ
ނަގާލެވެ. އެބައިވިރުން އެހެން ރަށްޓަކަށް ހިދާނީ "التجر" (119) އެވެ. ހުރިހާ
ގައި ރާއްޖެގެ ރަށްތަކާއި ދުވަހުގެ ތަރިކަ ފަރިތަވުމާއި އަދިވެސް، އެރަށްޓަކުގެ
ވެރިޔަކު ތިބުނު ފޮނުއްވަވައިފައެވެ.

ރާއްޖެގެ ރަށްވެރިކަމާއި އެ ރަށްޓަކުގެ މަސްވެރިކަމާއި އަދި އެ
ރަށްޓަކުގެ ހިދުމަތްތެރިން އެތަނަކީ މުހިއްމު (ދާދުއިސް ތަރިކަކުރިން)
އެ ރަށުގެ އަރަތަކާ ދިރިއުޅުމެވެ. އެ ރަށްތަކީ އަލި ރާއްޖެ އަރަތަކާ އިސްރާގެ
އެކުން ބޮޑަށް ވާހަކަ ދައްކަވެ. އަރަތަކާ ގާތުން ހިސާބު މަސްވެރިން ދުނިޔެއަށް އެވެ.
އަދި ކަމެއްގެ ގެނެސްދޭ އެވެ. އެފަދަ ބަޔަކު މިހުން އެ ރަށްތަކުން ކޮށް
އަތުވެއްޖެ عبد الله ގެ އަރިހުގައި އަރަތަކާ އައި ވާހަކަ ދެއްކެވުން، އަރަ-
ބުންގެ ޒަމާނުގައި އަރަތަކާ އެކުގައި އައިބައިތަކުން އެދުނު ފިނޯވައި ހުއްޓެވި އެވެ.
އަރަތަކާ އަދި ދުރު އަރަތަކާ ދާ އަރަބުންގެ ދަރިފުޅު ގެންދިޔުމުގެ ހުއްޓަ
ގޮތަށް ކަމަށް ދެކެނިވެއެވެ. އެ ދިޔަދު އެ ދަރިފުޅުގެ މައި ރަށްތަކާ އެކަމާ
ޝަކުވާ ކުރެއްވުމަށް އެ މަސްވެރިޔާއަށް އަރިހަށް ވަޑައިގަތުމުން އެ ރަށްތަކާ އަރަ
އެކުގައި " އެ ދަރިފުޅު ގެންދިޔުން އަރަތަކާ މަނާއެއް ނުކުރާނަމެވެ."
އެ ފަރާ އަރަތަކާ މާލޭދިޔުމުގެ ހުއްޓަ ދެއްކެވި އެވެ. އަދި އެ މަސްވެރިޔާގެ
ގޮތުގައި ވާގޮތް ރާއްޖެ ދާގެ އެއް ދިރާގަސް ހުރި ގެއެކޭ އަރަތަކާ ބަލައިގެނެވި
އެވެ.

މިއީ ހަރަސްނަތް އުޅޭ ގޮތާއި ހާލު ބޭއްވުމުގެ ކުރިއަށް ކަމެއްވެ.
ހަރަސްނަތްތަށް ފުރިހަމަ ކުރުމުގައި ފުރުޞަތުގައި އެބައިމީހުންގެ އާދަކާދަ އާއި އެއް
ގޮތަށް ގޮތުން ބިލާތާއި ވިއްޔާތުން ފުރުޞަތުގައި އެވެ.

އެ މަނިކުފާނުގެ ސަލާމް (ކުރުނބީސް) ކުރާއިރު އައިސް-
ގެން ދޮށީގައި ފަޅުގައި ފުރާތުން، ގައުމުވެރިން ހަރަސްނަތް ގެންދިޔައީ ވެ. އެބައި
މީހުން (ހިނގާ ބޭރުތެރިން) އެދުރުގައި ހެދިގައި އެވެ. އެ ދުވަހު ހަރަސްނަތް ބައި-
ތަރުތީބުގައި ވަޒީރު ސިޔާސީ ވަށާއި ނުވަތަނަށް އެވެ. އެކަމަކު ހަރަސްނަތްގެ
ދަރިފުޅު ހަރަސްނަތް ގޮތުން ގެނެސް ދިނީ އެވެ. މި ހިނދު ހަރަސްނަތްތައް ފުރިހަމަ
އެ ދަރިފުޅު އެބައިމީހުން ގޮތުގައި ހުރުމަށް އެހާ އަށް ނަރަގަދަވާން ކަމުގަ އެވެ.
އެހެނދު އެބައިމީހުންނަށް ހަރަސްނަތް އެހާ އަނބިޔަކައި ދިޔުމުވެ.

ވަށް ދުވަސް ވަންދެން މާލެގައި ހުރުމަށްފަހު އަނގު އަހަރީގެން-
ވަނީ ދަރުބާރު އަމަސް ކުރުން ކަމަށް ފުރިގެން އެކަމުގެ ހުއްޓަ އަށް އެރުމާޑައި-
ގެވެ. ދެން ވަޒީރު އަރިހަށް ދިޔުމަށް އަންގަވައިދީ އެވެ. އެ މަނިކުފާނު އަ-
ރިހަށް ހަރަސްނަތް ވަނުމުން ހަރަސްނަތްގެ އަތުން ކުރީ ދުވަހު އެބައި މީހުން
އަތުލި ދުލުޖި ފޮތި އަނބުރާދީ ދިނުމުން އާދަކާދައިގެ މަތިން އެ މަނި-
ކުފާނަށް ކުރުނބީސް ކުރުމުގައި އެ ދުލުޖި އެއްލައި ސަލާމް ކުރެއްވީއެވެ.

އެ މަނިކުފާނު އަރިހުގައި ބައިންދުވައިގެން ހާޒިރު ހަރުމަތު
އަދާކުރައި ހެއްދެވި އެވެ. އަދި އެ މަނިކުފާނުގެ ސުވާލާ ޖަވާބު އެމަނިކު-
ފާނު އަށް ކަމުޤަބޫލު ހުރުމަށްފަހު އެ މަނިކުފާނު އަތްޕުޅު ދެއްކެވުމާ ޚިޔާލެއް އެ (120)
މަނިކުފާނާ އަށް އަތްދެއްވިއެވެ. މި ކަމުގެ އެއްލަސް މާހެފާ އަށް އެ މަނިކު-
ފާނު ކުރިއަށާ ކަމުއް ނުކުމެވެ. ބިރުން އަޅާފި ގެންއުޅުން ހަރަސްނަތް އަނބުރާ
ގެނެސްދިނީއެވެ.

ފާރާމާއި ބޮޑު ބަސްތަރާތަކެއް عبدالله ވަޒީރު ހަރަސްނަތް

ފޮނުއްވެވި އެވެ. އެ މަސިރުވާން އަރަސްނާ ދެރު ކަސްތަޔް ކުރެއްވި އެނބު
ހިފެވި ކޮށްލަ އެވެ. މި ފަހަރު ދިޔަޔާ ނާއްޗޭ ވިސް ފުރަދިޔަސް ކަނޑުވަލި-
ގައި ސާމިސް ޖިސް ނޫ ކަރަކުރަވަރު ބަސްހާވަސް ދަލިއްޗޭ އެވެ.

އިތުރު ބަޔާން (ތަޢުލީޤު)

١ " ذيبة المهل " : ދިވެހިރާއްޖޭގެ ނަން އިތުރު ބަޔާނާ ތިރީގައި
މިގޮތަށެވެ. ނަމަވެސް ބައެއް އަރަބި ތާރީޚުތަކުގައި مهل ديب ، محل
ديب ، مال ديب ، ملا ديف ، مالديف ـ ذيبة المحل
ديباجات ، ذيبجات މި ގޮތަށް ތާރީޚުތަކުން ފެނިގެންވޭ. ހުރި އިތުރު
ދިވެހިރާއްޖޭގެ ތަރިކައިން ކަމުގައިވާ ވަޝަރުހު ފުރައްސާރަ އަތޮޅުތަކާ
ބަސަން ތާރީޚުއްދީން އަތޮޅުގައި އެ ވަރަކަށް ލިޔުނު ދިވެހިބަސް ޤާނޫނު
" تاريخ إسلام ديبامحل " ގައި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ނަން ލިޔުއްވާފައި
ވަނީ " ديبامحل ، ذيبامحل ، ذيبة محل ، محل ديبا ، محل
ذيبة ، محل ديبو ، އަދި محل دِيْوِيْ " މި ގޮތަށިންނެވެ.

● މާލެ ނަމަކީ މާލެ އެއް އަތޮޅުގެ ނަން ކަމަށް ދިވެހިބަސް
ލިޔުއްވާފައި " المهل " އެވެ. އެކަމަކު ތާރީޚުއްދީން ލިޔުއްވާފައި ވަނީ
" المحل " އެވެ. ތަފާތަކީ މިއެވެ.

● ބައެއް އަރަބި ތާރީޚުތަކުގައި މާލެއަށް " مال " ނުވަތަ
" مالي " މި ގޮތަށްކަން ލިޔުއްވާފައި ހުރެއެވެ. " مالي " އަކީ އެފްރިކާގެ
ތަރުކަށް. މާލޭގެ ނަން عرب އަކުރުން ލިޔެގެން ދިވެހިން ކިޔަމުން އައީ
ގޮތަށް ކިޔާނީ ތިބަ އަކުރު ގައި ޖެހިގެން ދިއުމެއް ޖެހޭނެއެވެ. އާދެ !
" مَالْيْ " މި ގޮތަށެވެ.

● 500 ހިޖް. އިން ފެށިގެން އިސްލާމް ކަމުގެ ގައިދުއްތަ
ނޫނީ އަރަބި މިސްރާއިލުގެން ދިވެހިރާއްޖެ އަށް ކިޔާފައިވަނީ " محل "

ނުވަތަ " دَمَرَة " ނުވަތަ ديبجات އެވެ. ސަރައިނާގެ ދަށުދުނު ވެ-
ރިން ޔޫނާނުވެރިޔަކު "ބަތުލަމޫސް" އެވެ. މާލެ (Málé) މިއީ
ވެލާ މީހުން ނަމުކިޔާގޮތް ޔޫނާނުވެރިޔާ ގޮތެވެ. މާނައަކީ ބޮޑު ރަށެވެ.

- " محل " ގެ މާނައަކީ ގަނޑުވަރެވެ. (ރަސްކަމުގެ ގަނޑުވަރު) ނުވަތަ ތަނެވެ.
- " دمرة " ގެ މާނައަކީ ކަނޑުގެ ގޮތުބަދަލުގެ ކުރުނބުރެވެ. ނުވަތަ ކަނޑުން ހިޔާވައި ހުރިހާ ތިރީ ތަކުން ކުރި ރަށްތަކެވެ.
- " ديب " އަކީ ރަށް ނުވަތަ ރަށްތަކެވެ. (DIVI - TIVU ނުވަތަ DIVIPĀ އަދި DIU , TIVIPA) އެވެ.
- " ديبة " އަކީ އަރަބިން " ديب " (DEEP) އަށް ޔޫނާނުވެރިޔާ ގޮތެވެ.
- އިސްވެ ދިޔަ ނަންތަކުގެ ބޭނުންކުރުމުގެ ހުރިހާ މީހުން ދިވެހިރާ ސަރަހައްދު ވިލާތުން ފަތުރުވެރިން ނަމުކިޔާގޮތް ނަން " MALDIVO " ، " MALDIVGI " " MALDIVE " މިފަދަ ގޮތްގޮތުން ޔޫނާނީ ވެއެވެ. އަދި " MALAYADIVE " ނުވަތަ " MALĀYADVIPA " މި ގޮތުގެ ޔޫނާނީ ވެއެވެ. އެންމެ ފަހު ދުރުގޮތަކީ ނަމުގެ ނަމަށް ޔޫނާނީ ވެރިޔާ ހުރި ގޮތުގެ ރަށް ދިވެހިރާ ސަރަހައްދުގެ ގެދޮރު ތަކުގެ ގޮތް ބޮޑު ޖަޒީރާއެއް ސަރަހައްދު " RAKSHĀSADVIPA " ގެ ނަމަށް ގެލު-
ވަފާ އެވެ. މި ޖަޒީރާގެ އެއް ބަޔަކީ " MALĀYADVIPA " ނުވަތަ " LANKÁ PURI " މި ބައިގެ ވެރި ރަށަކީ " MALADVIPA " އެވެ. މި ބައި އެކީ ފެށުނު عرض ން 6°.00′.00″ އާއި ދެކުނު عرض ން 01°.00′.00″ އާއި 73°.30′.00″ އިރުމަތީ طول ން 76°.00′.00″ އާއި ދެމެދުގެ އެވެ. ބޭނުމުގައި ބުނެ ދިވެހިރާއްޖޭގެ މިހާރުގެ ސަރަހައްދުގެ

ދޫނީގައި "MALĀDVIPA" ގެ ބަހުން ލިޔެން އޮވެ. މިހާރުގެ ރާއްޖޭގެ ސަރަޙައްދު ކަމުގައި ބެލެވޭނީ އުތުރު عرض ން "07°.06'.00 އާއި ދެކުނުން عرض ން "00°.42'.00 އާއި އިރުމަތީ طول ން "72°.38'.00 އާއި "73°.49'.00 އާ ދެމެދެވެ. ދިރާސީ ގޮތަކުން މިހާރު ދިވެހިރާއްޖޭ ކަމު-ގައި ބެލެވޭ ބަހުގެ އިނގިރޭސި ދުނިޔެ ގައި މާލެ އަތޮޅަކުން ލިޔެން ބަހުގާ "ދަށ-ކަން ފުރި" ކިޔާ ނަމެއް އޮތް އޮވެއެވެ. ބަހުގެ މުޤައްދިމާން ދުނިޔޭ ގޮތުގައި ކިޔައި "މަލަޔާ ދިވީޕާ" ގެ ވާހަކަން ކިޔާ ނަން "ދަށުކަން ފުރާ" އާއި މިހާރުގެ ދަށުކަން ފުރި އެއީ ސަރަޙައްދުގެ އޮވެ.

ބަހުރު ގޮތުގައި "ދަރަދީބާ" ނަ ހުރިގެން "ފުރަދިރާމް" އާއި ދެމެދަކީ ކިޔައި "ރަތްނަސަ ދީވީފާ" އެވެ. މި ޤަބީލާ ގެނ-ބޭގެން އަރު އަރަ ދިހަވަރުނު ފުރައްވަރާކަށް މަތީ ގައި، ރަމާނާ އެކު މުރަކަ ހުރިގެން ގުދުރަތާ އިސްމުއާ ކަނޑުގެ ޤަބީލާތަށް އެފުރިފައި ވަނީ އޮވެ. (އިސްމުއާ ކަނޑުގެ ފުރުރަބޭ ޚާޞް ތަރައް ބައްލަވާ!)

● މާލާ (MĀLA) އަކީ މަލުގެ ހާރު (GARLAND) ނުވަތަ ގިރާފައްކާވެ. ވީމާ ދިވެހިރާއްޖޭ (MÁLÁDVIPA) އަކީ މަލުގެ ހާރުގެ ސިފައިގާ އޮތުރިފައިވާ ރަށްތަކެއް ވެސް ބަހުގެ މާނަ އޮވެ. ރާއްޖޭގެ އަތޮޅުތަކުގެ ސިފަ ގިރާފައްކާއި އެއްސިފަ ކަނޑުގާނަ އޮވެ.

● "مال" އަކީ އަޖަބު ބަހުން މުދަލެވެ. (WEALTH)

"مال ديب" އަކީ މުއްސަނދިކަމުގެ ރާއްޖޭ އާ ވެސް ބަހުގެ އޮވެ. މިއީ ކިޔަ ޗަމާން ގައި ދިވެހިރާއްޖޭ އަކީ އިނގިރޭސީ ގައުމުތަކުގެ ފައިސާ ކަމުގައިވާ ބޮޑު އެންމެ ޖީސަހިން އުފައްދާ "ސީފާހު މާނަދޭ" އޮވެ. އަދި ކަނޑު މަހައި، ކާއްޓާއި، ޗޫވާމާއި މި ފަދަ ތަކެއްޗެން އަލިއްފަ އަށް ފުރިގެން، އެހެން މީހުންނާ ހަމައަށް އެތަނަވަސް ކަން ފުރުވައިދާ ތަނަކެވެ.

● އަދި "مال" އަކީ ސިންހަލަ ބަހުގެ "މާލާ" ނުވަތަ "ކޮންބޮލިމަސް" (KOMBOLIMAS) ކަމަށް ވެސް ބުނެވޭ އެވެ. މިހެންވާއިރު "مال ديب" އަކީ [illegible] ރާއްޖެ އެވެ. ޗީނާ [illegible] ހުރި [illegible] ދަށުވެރިކަ [illegible] ހަމަވެ.

● "محل" އަކީ ފާރިސީ ބަހުން "ރަށް" ނުވަތަ "ގަހުގެ ތެރެ." "محل ديب" އަކީ ރަށްކަމުގެ [illegible] ގަހުގެ ތެރެ [illegible]. ނުވަތަ [illegible]. އަދި [illegible] "ދަ" [illegible] "ދިވެ" "ދިބަ" އަދި ބަހަރުވެފައި [illegible] އެވެ. [illegible] ރާއްޖެ އެވެ.

އަތޮޅުތަކުގެ [illegible] (MINICOI) ގައި [illegible] "محل" ބަހުންނެވެ. އާދެ! [illegible] ބަހުންނެވެ. [illegible] ރަށްތަކުގެ ބަހުންނެވެ. [illegible] محل [illegible] ބަހެވެ. [illegible] ބަސް [illegible] ބަހުންނެވެ. [illegible] އަތޮޅު [illegible]

[illegible].

● ދިވެހި (DIVI - DIVESI) އަކީ [illegible] ދިވެހި-ންނެވެ. (ISLANDERS)

● ރާޖާ (RAJA) އަކީ ނަން [illegible]. އަދި "ރާޖާ" (RAJ) އަކީ [illegible]. މީގެ "ދިވެހިރާޖޭ" އަކީ [illegible] (ISLAND KINGDOM) [illegible] "ދިވެހިރާއްޖޭ" އަށް [illegible]

ތަރުސް- ގާތުގުޅި ވަރަށް އަކީ ދިވެހިރާއްޖޭ ނުވަތަ ދިވެހިރާއްޖެ ގޮތުގައެވެ.

ޖާދިޔާ އެއް ކުރީ ކަނޑަށް ތަރުސް ދި. ވެގެންކަމެވެ އަހަރު (ވެހިކަމާ) ސަމާދު

ކުރުމުން ކަނޑަށް ތަރުސް ކަތްލައި ވި. ވެއްޓިފައެވެ « ސަރަހައްދުގެ » އަކީ

ވާރާއި ހިސާބު ވިސްނައިދީ އަދި ހުރިހާ ވިސްނައިދިން ހިސާބުގައި ހާރާތް އަދި

ހާރާތް ކަނޑަށް ދ 16 ވަރަށް ގާތުގައި ވި ރާސް ވަރުގައި ރާއްޖޭ-

ރާއްޖޭގެ ހުރިކޮޅު ކަނޑަށް ތަރުސް ކައި.

2 قالقوط = قاليقوط : މިއީ އިންޑިޔާގެ ކަލިކަޓު (CULICUT) އެވެ.

3 المعبر : އަކީ އިންޑިޔާގެ އިރުމަތީ އައްސޭރި އަށް ކުރަހާ ދަތުރުތަކަށް

ކިޔާ ނަމެކެވެ. މި ސަރަހައްދަށް "މަޢުބަރު" (MA'BAR) އަދި

" COROMĀNDEL " ވެސް ކިޔާ އެވެ.

4 أُقليم : އަކީ އަތޮޅެވެ. (ATOLL - ETULA)

5 الكَردوبي : އަކީ ކަނޑުދަތުރުވެރިޔާ އެވެ. ހަމަށް މި ނަމުގެ ބަދަލުގައި

ދަތުރުވެރިޔާ، ކޮއިވެރިޔާ، އަތޮޅުވެރިޔާ މި ނަންތަކާ ބޭނުންކުރެވުނު

އަދިސް ހުރި ވެ އެވެ. އިބްނު ބަޠޫޠާގެ ދަތުރުނާމާ ގައި މި ނަން ތަރުޖަމާ

ކުރެވުނީ އަރަބި ލިޔުއްވުމެއް ވެ އެވެ. ދުއްތަނުވެސް ގައި " الكَرْدُوري "

މި ކުރުން ވެސް ލިޔުއްވުމެއް ވެ އެވެ. ވާދު ގައި އެބަހުރި ޤަވާއިދު ޤާނޫނީގާ

ދަރަވި ބަހުގައި ނުރަށް އަޅާކަން ވާނީ އެ ލިޔުމަށް ނުޖެހޭސް ވަގުތު ދަދުކުރުމެއް

އެވެ. އެއީ ކަނޑުދަތުރުވެރި ލިޔުއްވަން ވެގެން ސާޅީސް ލިޔުއްވުމެވެ ގޮތުގަވެ.

6 " بالبور " ނުވަތަ " جال بور " : އަކީ ފާދިއްޕޮޅެވެ.

(FADHIPPOLHU ATOLL) އިބްނު ބަޠޫޠާ އަށް އެ ނަން

ލިޔުއްވުނު ގޮތެވެ. ތަފާސްކުރެވޭ ގޮތުގައި " بور " އަކީ ފޮޅު އެވެ. ޕޮޅު!

ރަށެވެ.

7 كِنَلُوس : އުތުރުގެ ނަމެއް މިއީ ނ. އަތޮޅު ކިނޮޅަސް (KINOLHAS)

އެވެ. ދިވެހިބަހުގެ އަކުރު އިބްނު ބަޠޫޠާ ލިޔުއްވި ދަތުރުނާމާގެ ތެރެއިން ފުރަ-
ތަމަ ފެނިގެން ހުރެއެވެ. މިއީ ހަރުފުތަކުގެ ތާރީޚީ ހަރުފުތަކުގެ ތެރެއިން އެއް
ހަރުފެވެ. ލިޔެވެން ހިނގި ފަހަރު ބަދަލުވުން އޮތް ހަރުފެކެވެ. އިބްނު ބަޠޫޠާ
މި ހަރުފު ހިމެނުއްވާފައި ވަނީ ހަރުފުތަކުގެ ޒަމާނީ އަކުރެއްގެ ގޮތުގައި އެވެ.
މި ހަރުފުގެ ނަމަކީ " كانولـــس " މި ގޮތަށް ލިޔެ ބޭއްވި އަކުރެއް ކަމަށް -
ތަކުގައި ހަރުފުގެ ތަރުތީބުން ގިނަ [illegible] އެވެ.

8 مهل - محل : އަދި މާނައެވެ. މާނަ އަކުރެއްގެ ނަމަކީ ނަގުލުގައި ބޭނުން މި
ނަގުލުވެއެވެ. އާދެ! މާނަ (محل) އޮތް އަކުރެވެ. އިބްނު ބަޠޫޠާގެ
ނަގުލު ގައި " محل " އަދި ހަރުފުގެ ފުރަތަމަ އަކުރެކެވެ.

9 تلاديب : މި ނަމަށް ކިޔާ ހަރުފު ނުވަތަ އަކުރެއް ދިވެހިބަހުގެ އިން
އަކުރުތަކުގެ ގޮތުގައި ނުލިޔެވުނެވެ. ކިޔެވުމުން ފެނިއްޖެ ގޮތުން އިބްނު
ބަޠޫޠާ މާނަ ދެނެގަތް ގޮތުގެ ގޮތުގައި، މި ނަމަށް ކިޔާ ހަރުފު ނުވަތަ އަކުރެއް
ނަގުލުކުރެއެވެ. އިބްނު ބަޠޫޠާގެ ބަޔާނުގައިވާ ތަފްސީލު މިއީ މާނަ
އަކުރު ހަރުފު ކަމެވެ. އެހެން ކަމަކުން ބައެއް އަދި " ތިލަދުންމަ " ނުވަތަ
ތިލަދުންމަތީ ކަމަށް ބުނެވެން އެވެ.

10 كريدُو : ފަހަރު ގައި މިއީ " ކަރިދޫ " ނުވަތަ މާނަ އަކުރު ގެނައުން
އެވެ. ކަރިދޫ އަދި ސ. އަކުރެއް މާނަ އަނބުރާ މަގު ގައި ދިމާ ވެފައި ފެނު-
ނަގައި އަކުރެކެވެ. ގެނައުމަށް އަދި އިރު ބަޔާން ގައި ދުނި ގައި ހިސާބު ދުރުވަ-
ފައި ހުރިހާ ތަކެތި ދުރުގެ ފަހައިގެ ފަހަރު އަނގަބަސް ކަރުދާސް ފަހަރު -
ހަރު ކުރުން ފަހުގެ މިއުޞޫލް ހަރުގެވެ. ލިޔެ ބަޔާން ގައި ފަހަރު
[illegible] ހަރުގެވެ. ހަރުފުގެ އިން ބަޔާން ދަތުރު ކުރާ ފަހަރު
ކުރުގެ ކުރުން ބަޔާން ހަރުގެ ހަރުގެވެ [illegible] " كريدُو " އަދި ސ. ކަރިދޫއެވެ.

11 التّيمُ : ބަޔާން މަސައްކަތުން ދުރު ބޮޑު ގައި މިއީ ހ. އޮޅުގެވެ.

ތަފާތުވެސް އަވަށްޓެރިގެ ނަމުގެ ގައި މިއީ ރ. އަތޮޅު ރަސްގެތީމާއި،
އަނގޮޅިތީމެވެ. (RASGETHEEM & ANGOLHITHEEM) އާދެ!
ދެރަށެވެ. (التيمُ) އެވެ. ސިފަވަރުން ދުރުއްވައިގެން މާނަ ދެނެވޭ
ވަގުތީގައި ރަށްތަކުގެ އުތުރުން އެންމެ ދެކުނުން އިބުން ބަތޫތާ ދެނެވޭ
" التّيم " އަށެވެ. އެހެންވެ ލޮބުއަކަށް އަރާ ހިފީ " حلالى " ކިޔާ
މިހެން ކަމަށް އިބުން ބަތޫތާގެ ބަޔާންވެސް އެނގޭ އެވެ. ވީއެންމެ ގޮސްމިނަ
އަކީ އެ ރަށް ގައި ތަރުޖަމާކުރާ ހިޔާ ބޮޑު މިހެނެވެ. އަރަބި ބަހުން ހިނި
ބައެއް ވިދާޅުއްވާކަމުގައި أوتيم، بوتيم މި ފަދަ ގޮތުގައިކަން އެނގެން ވިއްޔާ-
ވިފައި ހުރީ އެވެ. ސިފަވަރުން އިބުން ބަތޫތާ ދުރުއްވާތާ ހ ވަނަ އަހަރު މި
ދަފަރު އިބުނުމާނުގެ ރަހަލާ ދެކުނުގެ ކަމަށް 8 ވަނަ ދަފަރު " التلمذي "
ކިޔާ ރަށުގައި ބަނދަރު ކުރި ކަމަށާއި މި ރަށަކީ ފަރުދާގެ ރަށެއްކަން
އިބުން ބަތޫތާގެ ބަޔާނުން އެނގޭ އެވެ. 10 ވަނަ ދަފަރު މާލޭ ދެކުނުގެ
ކަމަށް ވެސް ވެއެވެ. ވީމާ އެސްމާނުގެ ރަށާއި التلمذى އަކަން ވަރަ-
ވާލީ މާލެ އަތޮޅުގެ ދެކުނެވެ. އެކަމަކު މި ދެކުނުން މާލެއަތޮޅުން ދާރަކަ-
އެއް ނުކުތުމެވެ. މި ދެކުނުގެ ތަރުތީބު އެއް ރަށަކީ ފަރު ރަށަކަށް ވެފައިން
އެވެ. عثمان ގެ ރަށަކީ ކޮން ރަށެއްކަން ابن بطوطة އަށް އެނގި-
ވަޑައި ނުގަތުމެވެ އަރިގަނޑު މުރަނަ އެރަށް ވާރަދު ކަނޑުވެން ގޮތެއް ނެތެވެ.
12 تَلَدُمَتِى = މިއީ ތިލަދުންމަތި އަތޮޅެވެ. (THILADHUNMATHI ATOLL)
މިއީ ރަށްތަކުގެ އެންމެ އުތުރުން އޮތް ދެކުނުގައި އަތޮޅެވެ. މި އަތޮޅު ގައި
ތިލަދުންމަތި އުތުރުބުރި އާއި ދެކުނުބުރި ގޮތުގައި ބެހިފައި ހުރީއެވެ.
އަރަބި ބަހާއި ބެހޭ ދިރާސާތުގައި ގާބިލުކަން ހުރި ހިތްހިފާ ވެސް
މި ބައިގައި އެވެ. ތިލަދުންމަތި މިނާގެ ބައިވެރިވަރު އާދި ހ. (ތިލަ-
ދުންމަތި އުތުރުބުރި) އަދި ށ. (ތިލަދުންމަތި ދެކުނުބުރި) އަށެވެ.

މި އަތޮޅުގެ ނަމަށް ނިސްބަތްވަނީ ހއ. ދިއްދޫ ފަރު ގައި އުރަނު އުތުރުން
އޮތް "ތިލަދޫ" ޔާއި ހުރަހަށެވެ. ތިލަދުންމައި ގައި މި ހުރަހުގެ އުރަ ބައި
ޖަހައިގެން ދިޔަރި އޮވެ. އަނެއް ބައި ދިއްދޫގެ އުތުރުކޮޅާ ގުޅިފައި
އޮވެ. މިހުރަހުގެ ދިއްދޫގެ އުތުރު އަރަހަށް ތިލަދޫގެ ބިމެވެ.

13 ހަދުންމަތީ : މިއީ ހައްދުންމަތީއަތޮޅެވެ. (HADHDHUNMATHI ATOLL)
ދިރި ޖަމާން ގައި މި އަތޮޅަށް ހަދިދުންމަތީ، ދިހައްދުންމަތީ، ސައްދުޅު
މަޑުޅު މި ފަދަ އެތައް ނަމެއް ކިޔާފައިވޭ އެވެ.

14 ބަރަޑޫ ނުވަތަ ބަރަވަޅު : މި ނަން ކިޔާ ހަރަށް ނުވަތަ އަތޮޅަށް
ވާހަކައެއް ނުކުތުނީ އެވެ. ފަހުން ގައި ހައްދުންމަތީ ބަރަސްދޫ ކަމަށް
ވިދާޅުން އެވެ. ދިވެހި ބަސްފުޅަ މި ނަމުގައި އެން ދުރަކޮ އުދުއްމި ދިން އުރަދުކޮމި
ވިޔަން އުޅުނެވެ. އަޅު ސަރަހައްދުން އަރުމަދު ޝަރަފުއްދީން އަރުވާފައިވީ
އުރަރަށް ކަމަށް ވުސް ބަނުވ އެވެ.

15 كنديكل ނުވަތަ كنديكلو = މިއީ ސ. އަތޮޅު ކެނދިކޮޅުވެ. މިނަމުގެ
ކެނދިކޮޅުދޫ އެވެ. ބައެއް އަރަބި ދިވެހިކުރީން މި ނަމުގެ ނަން ލިޔުއްވާ
ފައި "كندكول" މި ފަދަ އިން ނުވެ. (KENDHIKOLHU) ދިރި
ޒަމާން ގައި ކެނދިކޮޅާއި ކުޅުދު އަޑު އެއް ފަޅު ގައި ވައިން އޮތް ދު
ނުވެ. މި ދުރަށް ގޮޅި އެއް ހަރަކަށްތި ކޮށް ދުވަސްވަރެއް ގައި ކަމެއް
ނުވާ އެވެ. ނަމަވެސް މި ދުރަށް ހަމައިރުން އުދުރަށް ސަރަ-
ހައްދާ މުދު ދުރަސްވެ ދުކުވެރިވެގެން އަތޮޅާ ބަސަން ތާރީޚު-
ދިޔައި އަތޮޅާ މުހައްމަދު މުހިއްބުއްދީންގެ ފަރުދީ ފާތު ކަމުގައި
އުތައް ފަހަރަކު ޝަރީއަތުން އުފަސްއަތަ ނިންމަވާފައިވާ ކަން އެނގޭ
އެވެ. ދުވަސް ދުވަސް ކުރުން ހަމަ ނުޖެހުން އިތުރުވެ، ބަނގުރާގެ އިން
ބަނގުރާބަކުރުންނާއި ހަދިޔާން ފުރުއްވާ ކަން ވެސް ތާރީޚު

ލިޔުންތަކުން އެނގޭ އެވެ. އެންމެ ފަހުން އައްސުލްޠާން މުޙައްމަދު ޝަމް-
ސުއްދީން III ގެ ރަސްކަމުގެ ދައުރުގައި ބަނޑާރަ ބަކުރުން ފުރުއްވައިގެން ދެ
ރަށް ވަކިކުރުވަން މަޖައް ކުރެއްޖެހިކަން ފެށޭ އެނގޭ އެވެ. ކުނބުރުދޫގައި
ކުރުދުން އަޅާ މަހާބޮޑުނގެ ދުވެއްސާ، އެންމެ ބޮޑަށް ފުރި ދިރަށެވެ. އެއި
ފަހަރު މި ދިރަށް ދޫކުރައި މީހުންނަށް އަނިޔާވެރިން ހަރާމްކުރާ ކަން ފެށި
އެނގޭ އެވެ. އަދި މި ދިރަށުގެ ބަނޑުހަރަދު އިސްތަށްގައި ދުއްސަވަން ފުރު ބަނ-
ދަރަކަން ވާދި ޖިއްދާރިކަމު ނާއްޖެ އަށް އަހަރަ ބޮޑުގެ ނާފަހަރު މި
ބަނދަރު ބޮޑުނުކުރާ ކަން ފެށި އެނގިފައިވާ އެވެ.

16 ملوك : މިއީ މުލަކަތޮޅު ބޮޑުމުލަކެވެ. (BOLI MULAKU) ހަމަށް
ތާރީޚުއިލްމުން މި ތަރުތީބުގެ ނަން ލިޔުއްވާފައި ވަނީ "مُلَكُ" މި ގޮތަށެވެ.
ނާޒިލް ވައި މި ނަން ސިފާ ދެނެނެގެން ޢުލަމާއިން އެ ދެކެން ވަކިކޮށް ފާހަގަކުރު-
ކަން ތަރުތީބު ނަމުގެ ކުރިޔަށް އޮޅުން ނަގާއި އިޞްލާޙުކުރެވިފައި ވަނީ އެ ރަށަށް
ގެޔަ ގޮތެއް ހުރެވެ. މި ގޮތުން "ފުވައްމުލަކު" ކިޔުނީ އެ ރަށުގައި ފުން
ފުވައް ގިނަކަމުން ޖެހުނު އެވެ. މިކަން ނާޒިލް އިސްލާމް ދުވަސް ހަމައިން ފެށި
ލިޔުންތަކުން ފާހަގަކުރެވޭ އެވެ. "ބޮޑުމުލައް" ކިޔުނީ އެ ރަށު މީހުން-
ނަށް ކުރީ ޒަމާނުގައި ނާޒިލްވީ ގައިބަ ކަމުގައިވީ ބޮޑު އެންމެ ގިނައިން
ހުރުމު އެތަށް އެއް ނަގާނުލަވާތަ ވާޅި އެވެ. އެ ރަށު މީހުން ބޮޑު ހިތުމަތް ދ.
އަތޮޅުން ވަކިކޮށް ގިނަ ފަރުދުން ރަނގަޅު ފަރުމާއެއް وقف—— ކުރުވިފައި ހުރި ކަމަށް
ދިރުގެ ފަރުކުރު ތަކުރުން އެނގޭ އެވެ.

17 الثُّوَيْدُ* މިއީ ހުވަދު އަތޮޅެވެ. (SUVĀDIVA ATOLL) —

ޝަރަޙަ: * ސުވާދީބުގެ މާނަ އަކީ "ސަބަދީނަގެ" ކަމަށް ބައެއް މުއައްރިޚުން ލިޔުއްވާ
އެވެ. ބައެއް عرب ފޮތުގައި "سفاديفا" މި ގޮތަށް ލިޔުއްވާ ވެއެވެ.

“ސުވާދީބު” ވަނީ ނަގައިފައި ނަމުން އަތޮޅުގެ މި (HUVADHOO ATOLL
ސިޔާ ހަރުހުންނެވެ. މި ރަށް އޮތީ އަތޮޅުގެ ހުޅަނގު ދެކުނު ގައި “ހަނޑުއްދޫ”
އާއި “ގަދަހިއްދޫ” އާ ދެރަށްދޮށުގައި އެވެ. އެ ރަށަކީ ބަރާބަރު ބިމުން އުޅުން ގައި
ރަށްތަކެވެ. ނަމަވެސް މިހާރު ފަސް ގިނަ ރަށެކެވެ. އަހަރުގެ ބަސަކުން
ރާއްޖޭން މި އަތޮޅުގެ ނަން ދިވެހިބަހުން ބުނާ “ސުވާދީބު” މިފަދަ
އިންނެވެ. އިސްވެ ބުނެވުނު ބަސްނުވަތަ ބަހުން މިއަތޮޅުގެ ރާއްޖޭގެ
އެންމެ ދެކުނުގެ ހުވަދު އަތޮޅެވެ. އިސްލާމް ދީނަށް މި ބަސް ނަގާފައި
ލަފުޒެއް ވަރަށް އެވެ. އެބުނީ ބަހެއް އަރަބި ބަހުން އައިސް އަތޮޅެއް ކަމުގައި
ފުރަތަމަ އަހުލުވެރިން އަތޮޅު އެކުލެވިގެން “ސުވާދީބު” ކިޔަނީ ބައެއް
އެވެ. ބައެއް އަރަބި ލިޔުންތެރިން ދިވެހިބަސް ބުނުމަށް “ސުވާދީދު” އަކީ
އެއްކަލަ އަތޮޅެވެ.
18 أنلي : މިއީ އަރަބިބަހުގެ ބަހެއް ކަމަށް އިސްވެ ބުނެވުނު ދިވެހިބަސް އެވެ.
(HIRITALA ـ ހިރިތަލާ - ފަރުގަނޑު ބޭރުގައި ހެދޭ ގަސް ބިމުގައި މިއީ
TACCA LILy ; PIA) އެވެ. އެބުނީ އަލަ އާއި
ބޮޑު އަލަ އިން ބާރުގެ ދިރުން ފުލަ ގަހެއް އޭގެ ބާރުބޮނި ގުނަ ފެއްތަށް
އުފެދޭ ބިސް ކަތިވެލި، ދިރުން ތަކެތި ހަދާލަން ބޭނުންކުރެ އެވެ. ހިރިތަލާ އަކީ
ނަގާފަސް ދިރުމަށް ބަރާބަރު ވާވަދިއްކާ ދުވަހެއް ގޮތުގެ ގޮތް ރުއް ފަތަފަތަވެ.
ރާއްޖެގެ ނަގާފަސް ދިރުމަށް ބަރާބަރުގެ ފެނާ ގަނޑަކަށް އެއްފަހަރު ވެ އެވެ. އެހެ-
ވެސް އިސްވެ ބުނެވުނު ބަހެއް ނުވަތަ މިފަދަ މި ފަރުވާގެ ފުރަތަމަ ގަނޑަކަށް
ހުވަދު އަތޮޅުން ހޯދުނު އެވެ.
19 اللَّيرُون = “ތަރިމާލް” [1] މިއީ ހަރުގެވަރުގެ ފަސްފަހަރުތަކެވެ.

ނޯޓް: [1] ދ. ހ. ރ. ސ. ދ. ގެ ދިވެހިވިހާބު ص. 62

20 قلْبُ الماس - އިބްނު ބަތޫތާ ލިޔުއްވާ ގޮތުގައި މިއީ ކަޅުބިލަމަހެވެ.
قلْب އަކީ ހުންބިލަ ނުވަތަ ކަޅުބިލަ ނުވަތަ ކަޅުބިލަމަހެވެ. "ماس"
އަކީ މަހެވެ. (سمك الرعاش / ބިސްދަމަ ބަހުން "BALAYA" /
އިނގިރޭސި ބަހުން "BONITO") އެވެ. އިސްޕޭނުން ބަހުން
BONITO އަކީ ކަޅުބިލަމަހެވެ. ތާރީޚީ އިސްޕޭނުގެ ފޮތުގެ 500 އަހަރު
ކުރިން ތާރީޚުގައި މަސްވެރިކަން ކުރާ ކަމުގައި ކަޅުބިލަމަސް ކައްކައި
ހިއްކައިގެން ދުރުކަށް އެކުލެވޭ ތަރުތީބުކަމަށް ބޭނުންކުރާކަން އެނގެ އެވެ.
ދިވެހިން ބަޔާ ކަޅުބިލަ މަހުގެ ތެރޭގައި ލައްޗު (EASTER LITTLE TUNA)
އާއި ރަނޑިޔާ (MACKAREL FRIGATE) އާއި ނާއިނގުރި މަހާއި
ގޮދަ (SKIPJACKE) އާއި ކަޅުވެޅި ގިނިފު ކަޅުބިލަ
(YELLOW FIN TUNA) ހިމެނެ އެވެ.

21 زَفَر = "ذَفَر" މިއީ ގަދަ ވަހެވެ. ވަރުގަދަ ހުތުރު ވަސް މަހެވެ.

22 ● އިބްނު ބަތޫތާ އާ ބައްދަލުކުރެއްވި ވަޒީރު ބޮޑު ކޮބާކަމެވެ.
މިހާރަކާ ދެކޮޅަށް ތާރީޚީ މިނޫނގެ މައިގަނޑު ކޮށާ އަކުން ފުޅަމި
ބޮޑު ކައްޗައި، ވަހާއި، ތިޔާ ހަކުރާއި ތާރީޚީ ގައި ހަތަރު އެންޖެހެ ގޮ-
ތާމައި (ޑިންގި، ކުދިބަތް، އުނާ، ޗެތާރި، ތަނަކަ، ބާރިކި، ބޯޓުބަތް)
ތާރީޚީގައި ހަރު ފަހަރަމިއެ ބާވަތްތައްކަމެވެ. (އަރަ، ކައްޗަރަ، ފަނޑު
އަރާވި، ކުރުކުރު، މާޗޯއު ކަލި، ބަނދުކަލި، ކަނޑިކަލި) ތާރީޚީ
އިސްލާމީ ފޮތުގެ ކުރީގައި ފެށި ތާރީޚީ އަތް ހަނދުގެ އެތެރެކުރާ ކަމާއި
ކައްވަތް ހަނދު ބޭނުންކުރާކަން އެނގެ އެވެ. އެ ޒަމާން ގައި ހަނދު
ބޭނުންކުރަނީ ހެއްދާ ފުރާޅަ ބައްޕަކަތް އެވެ.

23 ● ދަގޫއިބްނު އަސްތަރިލާބު ހުނަރުވައިގެން ވެސް މިޔާރަ-
ގައި އިބްނު ބަތޫތާ އާ ބައްދަލުކުރެއްވި ޝަރީފު ކަމެވެ. ކަށްހުރި ގޮތެވެ.

ފޮނުވައި ގާނާ ދިރިއުޅުމުގެ ގުޅުމުގެ ނެރުމުގެ ހައްދާ ދިވެހި ހުސްއެއް ގައި ވަރަށް
ފަރަތުގައި ދިރިއުޅެއް ހިނގާނެ އެވެ. އަހަރަކު 12 ދިހާ ޖަހާ ދިން ކުރުނބާ
(ސިނގަލަ ބަހުން KURUMBĀ) ނާރިކެލަ ނަރުގެ ބުނެފައި ކުރިން
ހިނގުމާ އެއްގޮތަށް ދަނޑިގެ ގާއްޖަހާ ވެގެން ލަސްފަރާތް (ނަރުބޮޑުގަސް) ވެއްޖޭހި
ޖަނަވަރު ގޮތެއް ގައި އަހަރު ދުވަހުން ނުވާ. ގަހަކީ ޖާދޫ ކުރަމަކަށް ނަރަ-
ކަމި ކުރަ އާއި ނަފާ ކުރަ ބާއި ފުރަން ކުރަ އެވެ. ނަރަފޮށި ނުރަކީ
ވަރުގެ، އިންސާނުގެ ޖަހާލި އިން ހަރަޖާ (ފަރިނަނިޖާ) ގަހަކަށް
ވާހި ކަރިކަގައި ހުރިހާ ދުއްތަރުގެ ކުރަ އިން އަސާސްރަކާ ކުރަ ބަރަކަށް
އަދި ކުރަމަކުން އުފެދުނުހާ ވަގުތަކަށް ވެއެވެ. ނުހަކީ ދިރުމަށްގެ ގައުމު
ގަހެވެ. އެއީ އަނބު ނަގާތަކުގެ ހަރުމަތަށް އުފެދުނު ހަމަ އިން އެ ނަރަދަރާ
ގުޅިގަނޑިވާނީ އާއި ދިރުމަށްގެ ގިނަ ބާނުމަތަކުން މި ގަހުން ފުރުތީ އެވެ.
އަދި ދިރުމަށް ނަރުދާ ގައި އުނދަގޫ ގިނަ ގަހަކީ މީހީ ކަމުގައި ވެސް ވާނީ އެވެ.

24 ● ދިވެހީގެ އާދަކާގެ "ހިތަފާ" އަށް ދިބެހެއްނަތާ ދަރުތި
ދިން އެ ނަފާ މިހުން ކުރުކަށް ނާ ބާރަވެގެން ހަރުކަ އުވަތަރާކަށް ދުރުކަފާތި
ކަމަށް ތިރުތަކަ އެވެ. މި ނަޒަރު އަށް ނަރުހިޔަލަން އަދި ދިހުރަމީ އަތަ-
ހިޔާ ދިން ކަމަށް ބުނެފަ އެވެ. އެއީ މި ތަނަ ގާޒާ ގައި އެ ކަކަން ކުރަ ގޮތް-
ތަކު އާއި ގޮތު ކަމުނާ، ނަޒަރުގެ އުމުރުގެ އަރުތުތަކުގައި ނާފޮހި-
ކަން ތަރަޒާއި ކަތް، އެ ކަމުގެ ހުރަނަފޮހިކަން މިހުނުނަށް އުސްގަނޑުނާއި
ދިނުމަށް، ސަރުކާރުން ގުނުނުވި ތަ އެދުރަ ބޮކަފާނުގެ ވާހަކަ ކަމުގައި
ބުނެފަ ތަކިއާރަތް ނަރުވަރަފު ފުރަ ގައި ތަރި އެވެ. މީއި އާދަކާގެ
ތަނބަކަފުން ކަމުގައި ވެސް ބުނެފަ އެވެ. ދިހާ ޖަތާނަ ގައި ނަރުހިޔަކަށް
ކުރަފަން ސަރުކާރުން ބަހަރަކުއަތަ އެވެ. ނަރަޒީން ހުއްސަ ކަރަފަ
ހަރުތަކުއް ގައި ހުގަރުގެ 8 ވަސް ދުވަހު ނަރުހިޔަކަން ކުރަތަ އެވެ.

ވައި ނާރުތަކުގެ އަޅުތަކަށް ޖެހޭނުން ތަޅުވައިގެން އެ ވަސްވާސްކަމް އުނގެނުނައިދެވޭ ބޭސް އެވެ. އުފެދުމުގެ އަސާސީތަކުން އެ ވަސްވާސްކަމް ފިލުވުމަ ބަލިތަކުގެ ތެރެގައި، ކުރާމުސީބާ، ނުރޯގަބަލިކޮނާ، ހަރިލާދުލު، ދިގުރިލު، ކާތަލުން - ނުރުގަނޑުލު، ދިފައް ގަދަ ބަލިބަލި ހިފުން އެވެ. ނުރޯގަބަލިކޮނާއި އެ ވަސްވާސްކަމް ފިލުވުމުގެ މަސްލަޙަތު.

25 ● ދިޔާރި ހަކުރަށް މާމުއި ކަމަނާއި ދިޔާރިޔަން މި ހަކުރަށް[1] " أطوان " އަދި " القرباني " ކިޔާ ކަމަށް އިނގިރޭސިން ބުނެއެވެ. ނަމަވެސް ދިޔާރި ހަކުރަށް އެ ނަންބަރު ކިޔާ ކަމަށް ކުރީ ކާނުވެސް އުނގެނުން ނުވެވެ. އަދި އެ ތަފުސީލުތަކުގެ ވަށްޓަރަށް މިސާލު އިރު ދިޔާރި ތަފުސީލުތަކުން ކަމަކަށް ނުވުން އެވެ. ދިޔާރިން މާމުއި (HONEY) ކިޔަނީ ކުރިއަށްދިޔަ މާމުއިނުވެ. ނަމަވެސް ދިޔާ އެއްކޮށް ގައި ފެނި ގަދަވެއްޖެ ނަމަ މާމުއާއި އެއްގަދަ ކަށްވާނެ އެވެ. ނުކުން އުފައްދާ ހަކުރުގެ ތެރެގައި ދިޔާ ހަކުރާއި ހުތް ހަކުރާއި ކަރު ހަކުރާއި ތޮށި ހަކުރާއި އަދި ފަރުބީ ހަކުރު (ހުއް ހަކުރު) ހިމެނެއެވެ. މި އިން ކަށިވެ ވަށްތަރިޔާ ހަރުގަނޑަކީ ފައިދާ ހުރި މާލު ކާނާ އެކެވެ. ބޭސް- ފަރުކަމާއި އުވައިން ނުނުވުގައި ދިޔާ ހަކުރު ބޭނުން ކުރެއެވެ. އަދި ނުކުތާ އިން ނާހުރުވެސް އުފެއްދެއެވެ. ނާހުމުނުނާއި ކުރުކާ އިން އިސްތިރިޖު ފެސް ނަގަ އެވެ.

26 الجموع : އަދި ޖަނބު ނޭރުވާ. (WAX JUMBU ; STAR-APPLE) އަދި ޖަނބުވެ (JUMBU) ވެސް ކިޔުން އެކަށީގެން ވެއެވެ. މިއި ހުކުރު ސަރަހައްދުގެ

ނޯޓް ١- ދިޔާ ހަކުރަށް ޢަރަބިން " السيلان " އާއި " عَسَل النَّخيل " ކިޔާފައި ވެއެވެ. ނާރިޔަލުރުކަށް ކިޔަނީ " الغازانية " އެވެ.

ހާވާތަކުގެ ތެރޭގައި ހިމެނޭ ދުވަހެއްކަމެވެ. އިހު ޒަމާނުގައި، އަދި މިހާރު
ވެސް މާލޭގެ ޕިކަ ކޭގެ ގޯތިތެރޭގައި ހިނގާއިރު ހާވާގެ ބާނުމުގައި މި
ގަސްތަށް ހައްދަ އެވެ. އިބްނު ބަތޫތާ އަށް މި ގަސްތައް ފެނިވަޑައިގެން-
ފައިވާ މާލެއިންނެވެ.

27 الأترج : މިއީ ގޮއްތި ފުއްޓެވެ. (GRAPE FRUIT) ސިޓްރަސް
ޖާތީގެ ވައްތަރެކެވެ. އަތޮޅުތެރޭ ދޮރު ގޮތުގައި މިއީ ނިއަނިދުރެވެ.
(CAFFRE LIME ހޯރަކޭ ސިންގަޕޫރުގެ ޒަމާނުގައި ބޮއްޓޭގައި ގޮއްތި-
ފުއްޓަ ނަމުން ނަންދީފައެވެ. މިހާރުވެސް ގޮއްތި ފުއްޓަކަސް ބޮއްޓޭގައި
ވިއްކަމުންދެވެ.

28 القلقاس : މިއީ އާލުއަލަ އެވެ. ނުވަތަ ގޮބޯޓި އަލަ އެވެ. (TARO)
މިސްރުގައިވާ ނަމަކީ އަރަބިން އުންސުރުގައި ފުނިނިދި " القلقاس "
މިކަމަށެވެ. މިއީ އާއްމުގައި މިހާރުވެސް ބޮއްޓޭގައި ހައްދާ ވަރަށްގިނަ
ވައްތަރެކެވެ.

29 ● ދިވެހިންނަކީ އަރަބިން ފަދައިން ބޮޑުވި ހަނދުމަކުރާ ބައެކް
އާދާ ބަލައި ނުކުރެވެ. އަދި ހަނދުމަކުރާ ވެރި ބައެއް ވެސް ނުވާ ނުކުރެވޭ އެވެ.
ނަމަވެސް ދިވެހިން މިނިވަންކަމާއި ދުރުމީހެ ހަނދުމަކުރާ ތަކެއް ބޭނުން-
ގެން، އެ ހަނދުމަކުރާތަކެއް ނަސްބުރު ގޮތައިގެންކަން އިބްނު ބަތޫތާގެ
ހަނދާންނުން ކުރިގެން ދިރަކަމީ ތާއްމީގެ ތާރީހުގެ ތެރެ އަށް ޢާއް އެވެ
ވަރަށްރަނގަޅޫ ކަމުގެ ގޮތްކަކެވެ.

30 ● މިހާރިން 985 - 1014 މ ގެ ތެރޭގައި އިންޑިޔާގެ ޗޯލާ
ރަސްގެފާނު " ރާޖާ ރާޖާ ރަ ގޮރާޖް " ދިވެހި ރާއްޖެ ނުވަތަ ދިވެހި
ރާއްޖެ އިން ބަޔެއް ހިފިކަމާ ގުޅޭ ތާރީޚީ އިތުރުވެރިން ސަހީފާއެއް ނުކުތް
އެވެ. މި ރަސްގެފާނުގެ އަމުރުފިކަމުން ރާއްޖެ ސަރުކާރުތި ރާއްޖެ

ޢިސްލާމް ދީނުގެ 30 ހަކަތް އަހަރު ކުރިން (1123 މ) ކަމަށް ވާތީ-
ކުރެވޭ އެވެ. މި ދުވަސްވަރުން ފެށިގެން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ތަރުސްތަރުސްކަ -
ފުރާގެ ފަރާތުން ދިވެހި ރާއްޖޭ އާ ކުރި ހަނދުވަރަކު ތަކާ 1775 މ ވަނަ
އަހަރާ ހަމަޔަށް ދުވާލެއް އައި އަހަރުމަތި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ކަސްދު ފޮނުވިރުން
ރާއްޖޭގެ ތަންތަނަކަށާއި، މިހުންނަތަން ދިޔަން ގެއްލުން، ކުޅަނބޮން ވަސް
އިބްނު ބަޠޫޠާ އަށް އެނގިފައިވާ ގޮތަށް ނުވިކަމުން ދެކެމުވެ. ވާހަވަސް
އެހެންނެވެ. އަދި تجربة އާއި މަޢުލޫމާތު ހުރި ތަރުޖަމާން އެތެރޭގެ ދުލުން
އެނގެން ނެތަކަސް ނުނެވެ.

31 ● ރާއްޖޭގެ ތަންތަނުގެ ތާރީޚީ ދުރުކަން ވެރިކަމާއި ހުންނަ
ތަޢުލީމީ އަމިއްލަ ރޫހުގައި ބަންގާޅު ރޫހުގައިގެ ތަޢުލީމެވެ. ރަށުގެ
ވެރިންނަކަށް ދޮރުވަރު ބަދަލު އެކަކަށް ތަޢުލީމު ގެންދިޔުމަށް ތަޢުލީމުގެ ވެރި
ވަރުތަކުންނެވެ. 1945 މ ވަނަ އަހަރާ ހަމައަށް މި ގޮތަށް ބަދަލުތަކެއް
ނައިސް ހިނގަމުން އައިސްފައި ވެއެވެ. އެގޮތަށް ހުންނަ ތަޢުލީމު ނަރުގެ
ވެރިންނަކާއި ތަޢުލީމުގެ ވެރިވެރިކަމަށް ނާންނަވާ ގެންދިޔުމަށް ބާނުމު
އިދާރާ ގައި ވަރަށް މަދުވެ. ދިވެހިސަރުކާރު ތަރުޖަމާ އަދި ބިދޭސީ އަރާތް
ތަރުޖަމާ އަދި ކުރެއް ކުޅަ ކުރުގެ މިހާރުން އަދަދު ދެއްކު އެވެ. ބިދޭސީ ނުގެ
ނާވަލުތައް އަންނަ މިހުން ތަޢުލީމުގެ ރޫހުތަކުގެ އެނދަށް ކުރުމުގެ އާއި ހިމެ-
ނުމާ ބެހޭ ހަރުކަތްތަކާ ކަމާއި، އެދަދު މިހުން ކުރާ ކުރުގެ ބަޔާ ކުރު
މީހުން އަޅާކަނޑާ ކަށް ބިރާގެ ޖާތުވާރުގެ ބަހުން ވަސް އެނގޭ އެވެ.
ފިލާ އިބްނު ބަޠޫޠާ އެ ބަޔާނާ ތަރުގެ އެދުރު ކަދަރު ކުރި މިހުން އަދި
ނަލާއްގެ ވެރިކަމަށް ވަސް އެ މިހުން އަދަބު ދީނުމާއި އެކަށީގެންވާ
ކަމެވެ. ދިވެހިން އެ މިހުނާ ނުވާނަ އެ ބަޔާނާ ފުދު ނުދިއިރުގެ ނަމަ
ވަނީ ބާއި ސިޔާސީ ހަރަކާތެއް އެ ބަޔާނަށް ގެއްލުން ދިނީ ކަމާއި

ދިވެހިންގެ ބަދު ދުޢާ އަކީ އަނެއް ބައްޔަށް ޖެހޭ ކަލާމެއް ކަމަށް އެބަލާން
ގައި ބިރުވެރިކަން އުފެދޭ ގޮތުގެ ބަސްތަކެވެ.

32 އިބިލީސް ބަލާއިގެ މި ބަޔާންކުރި ފަސް ވަރަށް ބޮޑު ބިރު-
ހެވެ. ދިވެހިންގެ ގިނަކަމުގެ އާދަޔާއި ވަސް ވެއެވެ. ވަރަށް ގައި
ދުވާލު ހަވީރު ފަރުވަސް ފިނިފެނުން އަރައިގެން ވެއެވެ. އަދި
ހާއްސަ އަކީ ހުސްބަދަނަށް ދުވާލު ތަރިއްޔާއި ހާއި ހަމަގައި ވިހަ-
ކަންވެރި ގޮތުން ނާއި ސާފުތާހިރުކަމުގެ ގޮތުން ނެވެ. މާއްދީ ގޮތުން
ގައި ދިވެހިންގެ ގޮތުން ނާއި އޮޅު ބަރަހައިގެ ފަރާތުން ފިރާވާއި، ހަވީ-
ގަނޑު ސާފުތާހިރު ކަންމަތީ ބަލާއިގެ ބައިގައި އިބާދަތުން އަދަށް ކުރަން
ތަފާސް ހާދަ އެކެވެ. މި ދުވަސްވަރު ދިވެހިންގެ ގައިގާ ހަރުފަތްގެ މަތި
ދިސާލާ ދިނުމެވެ.

33 މަޤްދިޝޫ : މުއި ދިރުމަތީ އަތުރިއާގެ ނަރުކަވެ. (MAKDACHAOU)
މި ނަތު މުޅިންނާއި ދިވެހިންނާ ދުވަދު ދިމާލަކާއި ވަރަށް ގާތް ގުޅުން
ބަލައި ހުރިކަން އެނގެއެވެ. އެއް ބައިތަކު އަނގައި ބައިތަ ދިރާވާރި
ބައިތިލުކުރުން ދިރިހަކަން ވެސް ފާހަގަ ކުރެވޭ އެވެ. ކުރީ ޒަމާން ގައި
މާލިދިޝޫ އިން ދިވެހި ރާއްޖެ އަށް ގެންނަނީ معز ބަކަމްބާއި ކަންބަލި
ތާއި އަލި ބާވަތްގެ ތިލަވަރާއި މިނަވަސް ދުވާ ބަކައްޓާވެ. ދިވެހި ރާއްޖެ
އިން އުބައިމުޅިން ގެންދަނީ ބޮއްޓާއި، ހިކަނދިފާރާއި، ހިކި ކަނޑުމަހާއި،
ރޮނގާއި، ކަހަނބު ގަނޑުގެ ބަކައްޓާއި، ރާއްޖޭގައި ވިޔާ ފުރާމުގެ ވައްތަރު-
ބަކަށް. ހިކަނދިފާރާ ބަނގާތުން ރާއްޖޭ އަށް އެތެރެކުރުވައި ހުންނަ
ބަކައްޓާއެވެ.

34 ● ދިވެހިންނަށް އެކި ވައްތަރުގެ އަތަރާއި (عِطْرٌ) މިނު-
ވަސް ދުވާ ހުވަނދު ފަދަ ބަކައްޓާ ބޭނުން ކުރައިން ހުރި ބަރުހެވެ.

އެ ފަރާތަކަށް ތުރުކީ ފެނިގެން ބަދަލުވެފައި ވެއެވެ. އަސަރުގަދަ ދިވެހިރާއްޖޭގެ
އެ ބުނެވުނު ގޮތަށް އަނބިކަނބަލުން އެ ކަނބަލުންގެ ދިރިހުރުމާއި ބޮޑުވި ދިރިހުރުން
ތަރުތީބުކޮށް އެގޮތަށް ހިފަހައްޓަކަށް ކުރިއަށް ނުގެންދެވޭ ގޮތް ނެތެވެ. ކަމަކަށް ދިރިހުރުމުގެ
ޙާލަތުގައި އަނބުރާ އަތުވެއި އެކަށީގެން ނިސްބަތްވާ ހުރުމަތްތެރި ގޮތުންނެވެ އެކި
ދިއްލެވެސް ދިވެހިންގެ ތާރީޚުގައި އޮތް އާދަޔާއެކެވެ.

35 ● މި ފަހަރު ވެސް ޢިބްނު ބަތޫތާ އެ ބަޔާން ކުރައްވާފައި ހުރި-
ގޮތުގައެވެ. އެ ޒަމާނުގައި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހުކުމަކީ އައީ އެވެ. މިކަން އަހަރެން
ގޮތް ގޮތުން ވެސް އެނގޭ އެވެ. މީގެ 30 އަހަރު ކުރިން ރާއްޖޭގެ ތާރީޚު
ބައެއް ތަންތަނުގެ ދިރިހުރުން ހަމަގައި އެޅި އިރު އަނގަ އުޅުނީ ފުރަ
އެވެ. އެކި ގުޅުންތަކާ ދިން ދަރިން އެއް ފުރާ އަނގަތުން އަންހެނުން ބޮޑު-
ގައި އުޅެއިގެންނެވެ.

36 ● ފަހުގެ އެއް ގޮތް ބޮޑުގައި ފުރާ އުޅުމަކީ ރާއްޖޭގެ ތާރީޚުގެ ހަމަ
ކުރައިގެ މިހުން 1970 މ ވަނަ އަހަރާ ހަމައަށް ވެސް ގެންގުޅުން އާދަ
އެކެވެ. އެބައިމީހުން ދުރުކުރި އެއް ދިރުމަށްޓަކައި ކަމެއް ކަމަށެވެ. މިއާދަ
އުޅުނީ ފަޅުރުނުގައި ގަމީހުން، ދިވެހިންގެ ހުރުން ބަދަލުވެގެން ދިއުމާއި
ގުޅިގެންނެވެ. އާދޭ ކުރިން ބޮޑުގައި އަޅައި އުޅުނު ހުރި ފާހަނގައި، ތެޅޭ
ނުވާތާއި، ބޮޑު ތާޖިރަކެވެ. ހަމަ ބޭނުނުގައި ދުރުފުން ފަރު ބާކަތްނުގައި
ޕޮރީޓީ ވަހަރުތުގައި ފަނޑިޔާރު ބާކަތްނުގައި އެ ބާކަތްގެ ނާ-
ދިބެންގެ ރަސްމީ ހުރުމާއެއް ތެރެކުރައްވައި ފަހުގެ އެވެ. މިއީ އާދަ-
ނުވާ އާއި އަރަބި ހަރުމަތްތެރި އާރާއި ކަމެއް ދިބެހި ބަހުރާގެ ބަ-
ހުން އޮންގެ އެވެ.

37 ● މިއީ ވެސް ދިވެހިންގެ ތާރީޚުގައި އޮތް އާދަޔާއެކެވެ.
1940-1945 މ އާހަގަ އަޅާ ޖަނަހަނގުރާމައިގައި މި އާދަ ދިމާއްޖެއެވެ.

އަދި ވާތޮން ވެސް މިކަން ފެންނަމުން ދިޔަ އެވެ. ދިވެހިން ދެކެމުން
އައީ ގޮތުގައި ބޮޑުގައި އެއްކޮށް ނުކުމަށް ހުރުމަކީ ކަމެކެވެ. އަދި
އަދަބު ކުރާ ކަމެކެވެ. ޝަރީޢަތް ގައި އެ މީހުންގެ ހެދި ބަލާ ބަހަށް ޖަބުރު
ނުކުތުން ވަރު ކަމެއް ވެއެވެ.

38 ● މިއީ ބޮޑުސްލޫ އާދަކާދައިގެ ތެރެއިން އަރިސްޓަގައި އާއްމު
އާދައެކެވެ. ދިސްކޮރުދިނަށް ދިވެހިން އަނބުދަރިންނަށް ވަރުގައި، ދިސް-
ކޮމިޓީ ފަރާމުން ގައި މި އާދަ ދެމިގެން އައީ އެވެ. މި އާދަ ދިބުނުބަށް
ދަނޑުވެރިޔާއެއް ކަމެއް އަދި ތަޖުރިބާ ކުރެވޭ ކަމެއް އަރުވަނީ ކަމެއް ނަގާ
އެވެ. އެކަމު މަދުވެގެން 6 އަހަރުންނަކީ އާދަ ކާވެނިކުރުމުގެ ދިރު
ވެސް މި އާދަތަ އެއް ގޮތަށް ކަންކުރުމުގެ ވާހަކަ އާދަ ބައްޕަކުރެއްވި-
ދެއް ނަގާ އެވެ. ބައްޕާ ފަހަރު މި ބާވަތުގެ ވާހަކަ ދިބުނު ބައްޕަ ޖިދުއްވާ-
ފައި ވަނީ ތަރުން ދަރިކުރުމުގެ އެއް ނަގައެވެ. އަދި ފަހަރެއްގަކުން ޖިދި-
ރުއްވާ މައްޗަށްގެ މައްސަލަތެވެ.

39 ● އ. ގޮތަށް ފަހުރާ، އަދި އުޅޭ ފަށްސަފިޔާ ހުރި ފެށްސަވެ. މާލެ
މީހުން އެކަމަށް ބަދަލުކުރެއްވި ފަރުމީ ފޮނުވުމެވެ. އެ ޒަމާނުގައި މީހުން
މަރުވެގެން ސަލާމަތާ ގެންދާއިރު މަރުމަރުގައި ހުރި ފިޔަވަޅު އެވެ. އަދި
ސަލާމަތް މަރުން ހުރި ސަލާމަތާއެއް ދަރަ އެވެ. ކަމަކަށް މަރުގައިވެސް
ހުރި ފިޔަވަޅުން ސަލާމަތާ ދަރަ އެވެ. މަރުމަރުގައި އަދާ ހުރިފިޔަވަޅު ބަދަލު
ގައި މަރުން ދަރުވެރިކަމުގެ ސަލާމަތުގެ ކުރިމަތިކުރުމާއި ފަހަރަށް ބޮޑު
އުޅުނުން ދިޔަ ދުވަސްވަރެއް ވެސް އައެވެ. އަދި ސަލާމަތް މަށްކަ-
ނާއި ސަލާމަތާ އެކުގައި ދާ މީހުންގެ ގައިން ދިނިފުން އުޅުމަށް ވެސް
ހިނގުމުން ދިޔަ ކަމެކެވެ. 1836 ވަނަ އަހަރުގައި މި އާދަކާދަ ނަގާ-
ޖާގައި އޮތުކަން ގެބުރުދު ކުރިއަށްޓޯ ފަހަރުގެ ބައްޕަކަމަކުން އަނގާ އެވެ.

މި ކަންކަމަކީ އިސްލާމީ އާދަކާދައެއް ނޫނެވެ. މިހާރުވެސް ބޮޑުސްޖެ
ޓައުގުތަކުން މިވަރު މަސްޖިދުތަކެއް ފެނެއެވެ.

40 ● މި އާދަވެސް ދިވެހިންގެ ތެރޭގައި އޮތެވެ. ބޮއްޓަކީ އެ
ޒަމާނުގެ ފައިސާ އެވެ. ވީމާ ތިމާގެ މީހުންނާއި ރަޙްމަތްތެރިންގެ ފަރާތުން
އެ ޒަމާން ފުރިހުންނަކަށް ބޮޑުވުމަށް ބަރަކާތާއި އަދަން ކާރިސްކުރާ ދޭ
މިފަދަ ފުސްތަޅުވަރުގެ ބަރަކާތް ހަދިޔާ އެއްގެ ގޮތުގައި ހަދިޔާއެއްގެ ގޮތުގަ
އެވެ. އާދަ! މި ޒަމާނުގައި ވެޑިންގެ ފުރިޔާތަކަށް ހަދިޔާ ދެއްވާ ހަދައިން
ނުވެ.

41 ● މީގެ ވެސް ކަލަބަފައިންގެ އާދަކާދައިން ބާރުތަފާތުވައި އޮތް
އާދައެކެވެ. ގައުސުލްފާން އިބްރާހީމް ކަލާފާނުގެ ރަސްކަމުގައި (993-
1017 ހ) ވެސް މި އާދަ އޮތްކަން އެނގެއެވެ. މި ކަން އުވިގެން ނުވަތަ
އެހެން ސިފައަކަށް ބަދަލުވެގެން ދިޔައީ ކޮން ދުވަސްވަރެއް ގައި ކަމެއް
ނޭނގެ އެވެ.

42 ● ކުދިނބިސް ކުރުން (ފައިބާނުފުޅު ހިފުން) މީގެ މުސްކުޅި
އާދައެކެވެ. ސިރީދަންނަ ފަދަ ތަންތަނުގައި ވެސް އެ ޒަމާނުގައި ކުރި
މުން އަދި ކުރެއެވެ. ދަރިންނަށް ހިތިޖެހޭ ތަނބިކަމުގައި އެކަން ކުރާ ގޮތް
އިބްނު ބަތޫތާ އެ ބައާން ކުރައްވާފައި އެވެ. މި ކަމުގައި އެކި ދުވަސްވަރު އެކި
ބަދަލު އައިސްފައިވާކަން ފާހަގަކުރެވެ އެވެ. ކުދިނބިސް ކުރުމުގައި އެ
ކަން ކުރާ މީހާގެ ސާމާނެއް ދިނުމަކީ ބޭނުމުގައި ޖެހިލުމެއް އެ ދިނުމަކީ
ތިން ފަހާ ހަމަ ދެއްނު ނުގެ އެވެ. ބައެއް މީހުން ތިން ދުވަހު ގައި ވެސް ޖެހުން
އެވެ. އެގޭ ފަހުން އެ ދިނުމަކީ ބޮޑު ގައި ޖެހުން އެވެ. މީގެ ސާމާނުގެ
ކުރުމުގެ ބަދަލުގައި ގެންދާ ބަރަކާތްކަމެވެ. ފަހަރަކު ގޮތުގައި ކުދިނބިސް
ކުރުމުގެ ބަރަކާތްތަކާއި އަދަބުވެރިކަމާ ސަލާމަތްވުމަށް ކުރުމުގެ ގޮތުން

މި ރަސްގެފާނު އެހެން، އެ ބަރަކާތްތެރިކަމެވެ. ބަރަކާތްތެރިކަމެއް ސިޓީ ގެންދެވި
ކަމަށް ބަޔަކަށް ނުފެނުނު އެވެ. އެފަރާތުގެ މަތިވެރިކަން ފަހަރު ތަންތަނުގައި ބޭނު-
ސިޓީ ބޭނުމުގައި ޝަރަފުވެރި ބިރުދިނި ޚިދުމަތި ބުނެވޭ އެހެންމެ އަދުނުގައި ޚިދު-
ގައި ބުނެވޭ އިން " ادام الله عزك " މިފަދަ އިން ސިކު ބަޔަކު ވެ
އެވެ. ހަމަ މި ފަދަ ތަޅުވަކީ ފަރާ عمان ރަށު ރަށު މަސްކަތު ގައި
ފޮނު އެކި މި އެވެ. ވީމާ ދިވެހިރާއްޖެ އެ ބޮޑުކަމުގެ ބިޔަގޮތް އެއް ސިފަ
ކަމުގެ ބަޔަކާ ދުނިޔޭގެ ފަރާތުން ޝަރަފު ލިބުނު އެވެ.

43 ● މި ރަސްގެފާނު ގައި ދިވެހިން ކުރެވޭ ފަހަރު ތަރުތީބު ބޭނުކުރުމަށް
ހާލަތު ބަނދަރު އެކި ގޮތްގޮތުގައި ފަރަފަދަ ތަކަށް އެ ދަނޑުވަރު ފައިދާ ޖަހާ،
ދެ ފައިދާ ދަތުރުތަކުގެ ބިލުމަށް ހިމަ ދަނޑުބުރިން (ތަދުނޑުބުރިން) ނުވަތަ
އެ ފަދަ ހިމަ ދަނޑުއަޅުން ގެންދި ބޮޑުތަން ސަލާމް ޖަހާ އެކި ތަޅުން ބިރުވެރި
ދަތުރުގައި އެބި އެކި ގެންނެވެ. ހިމާ ބޭރުގެ ބިލަކުންނާ ދަތުރުކުރުމެވެ.
ނާރުޖެ އިސްލާމްދީން ބޭރުގައި ދިވެހިރާއްޖެ ބަނދަރު ތަރިކާ، ދުރު
ފަހަރު ތަންތާނުގައި އެއް ބޮޑުބޮޑު ދަނޑުގެން ދިސަތަކާ ބަނދަރު ވެ އެވެ-
ކަރު ވަޒީފާ ޢަހުދުގެ ދިސާތަކަން އެ ރަސްގެފާނުގެ ދިނުން އަރާދިބެ ބަޔަން
އެ ދިސާތަކާ ދުނިޔޭގެ ސާބިތު ވެ އެވެ.

44 ދިވެހިން އިސްލާމްދީނީ ބިޔަރީ ގެތެރެ އެހެން ތަރައްގީ ފެނުނު ދިއުމަ
އެވެ. ދަނޑުބުރި ބިލަކުރުގެ ބަދަލުގައި ފިހާ ޖަހާ، ދަތުރު ދުވަހުބަދި އެކުލެ
އެވެ. އެކި ފަހަރު ތާނަގައި ދުރުދުރުން އުފަލު އެވެ. މި އިން ބޮޑުވި ދިސާއެ-
ކަމެއް ބޮޑުވެ ހިސާބު ބޭރުދާނަކާ އެކަ ކިޔެއްދެވެ.

މި ރަސްގެފާނުގައި އެކުވި އާދަޔާގެ ގެއެއް ގައި ހުރިހާ އެއްޗެހި-
ތަކާއި ބޭރުގެ އަކަތް. އެއަށްފަހު ތަނެއްގެ ފުށުފަތުގެ ގޮތް ގައި ފަރު
އެއްޗެހި ސިކަ ބައެއް އިތުރުކަރު އެވެ. މާލެ ދިނުމުގެ ގޮތް ގައި މަރިކާރުގެ

އާއި އަންހެނުންގެ އާއި މި ދެބައި ތަންތަން ހުރި އެވެ. ގެދޮރުގެ ބަރާބަރު ގައި
ކުރިން ބޭނުންކުރި ކޮށާރެވެ.

ކުރީ ޒަމާން ގައި ދާގަބާ، ވިހާރަ ފަދަ ތަންތަން ބިނާކުރީ ގަލުން،
އުވަ ބޭނުން ކޮށްގެންނެވެ. ތަރައްޤީ ވިލާތްތަކުގެ ދުވަސްވަރު އަލުގަނޑުން ކުރުމަށް
ބިނާކުރި ވިލާސިޓީތަށް ދެ ބޮޑުތަކުން ހިމާޔަތް ކުރި އެވެ. ގަހާއި އުނަ
ބޭނުން ކޮށްގެން ހަދައި ގޮތުގެ ގޮތް ހޮޅިގަނޑު ގައި ފޮތި ދާރަ ގޮށް ހަދައިގެންނެވެ.
ހިރިގަލުން ވިލާސިޓީ ހިމާޔަތް ކުރަން ފުރުޞަތު އައިސްފައިވަނީ އިބްރާ-
ހީމް ވިލާސް ކަނޑުވަރު 1 ގެ ޒަމާނު ކުރުމުގެން ކަމަށް ދެކޭ އެވެ.
(1648 - 1687) އިބްރާހީމް ގޯރު ގައި އުވަ އާއި ގަލުން ހަރާގައި އުވަ
ބަހައިގެން ވިލާސިޓީ ހިމާޔަތް ކުރުމަށް ފުރުޞަތު އަދި ފާހަގަކުރެވޭ ގޮތަށް ވަރަށް ބޮޑަށް
ޝަރުފުވެރިވި III ގެ ޒަމާނު ކުރުމުގެ އެވެ.

45 الالم : އިބަންބަޔާ ބަހާނުވަރުޢާ ގޮތުގައި މިތި ގެއްލުގެ ތަރުމުދީގައި
ހުރުމަށް ކުރާ ގެއްލެވެ. (މާލިމީގެ ނަވާގަ މާލިމް) އެވެ. މި ބަހުންގެ
އަރަބި ލަފުޒުތަކުން ލިޔުއްވާފައި މިވީ "ماليم" ކަމަށެވެ. އެއީ ސިޓީންގެ
ނަމެ ކަމަށެވެ. އިހު ޒަމާން ގައި ގޯގެ ތަރުމުދީގައްޔާއި، މަތިކާތުގެ އާއި
އަނިޔާގެ ކުރިމަތީގައި ހުރުމަށް ހުސްމަތަށް ކިޔަނީ އަމްބަލަމް
(UMBALAMA) އެވެ. މި ތަނަކީ އެ ގެއްލުގެ މީހުން ފުރިހުމަ ލިބޭ-
ވަރަށް ނިޔާމު ތިބޭ ތަނެވެ. އާދައިގެން މި ތަން ގައި ހިމާޔަ ގެޔަށް ނުވަތަ
ގަސްތަކުން ހުރި އެވެ. އަދި މި ތަނަށް އުނަގަނޑު ކަރިފަދި ނުވަތަ ދޮރުފަތި
ލާފަ އެވެ. ސިޓީގައި ކައިރިފަހުން މި ތަނަށް ދޮރުފަތި ފުރުޞަތު ބަހަ އެވެ.
އެ ދޮރުފަތި ފުރި (އަމްބަލަމް) މަތީގައި ގޮވަމަތިހުދާއި އެ ނުހުން
ކުޑަވަރުތައް ވެސް ކުރޭން އެވެ. އަދި ސިޓީގައި ލިއުމަށް ތަފާތު ކާނާ
ތައްޔާރު ކުރާއިރު މި ތަން ގައި ވަހަކަ ދެއްކުން ވެސް އޮތް އެވެ.

46 ● މިހާރު ޒަމާނު ގައި ކޮންމެ ގޮތަކުން އެތެރެ ކުރާ ތަކެތި ގައި، ބޭރު
ކެރިފަޅީގައި ފުރަތަމަ ވަޒަން ހެދުމަށް އާދަވެގެންވެ. ބޯޓުން އަރިކަށް ގެ އަތް
ވަޒަން ޗުރަކު ނަމަ ވަޒަންކުރީ އެ ވަޒަން ކުރި ދިވެހިންނެވެ. އެ ފަދަ ވަޒަން
ނުކޮށް ގެއްލޭ ނަމަ ބޮޑު ދާނި ނުވަތަ ފަރިތަބާރު ފަދަ އެއްކަލަކު ފުން
އަގާފައި ބައްޓަމުގައި ވެސް ކުރަމުން ގައި ހަމަކުރެވެ. ފުން ހުރި ވަޒަނުން
ދިވާލަކު އެއް ފަހަރު ފުން ވެރުން އެ ކޮންމާރު ފުރުންކުރުން ފުން އަދާނު
އެވެ. މި ކަން ކުރާތީ އެ ގެއްލޭ ގައި ގޮނޑުގެ ތަންފުން ކުރިންނެވެ.

47 الوَلَنْجْ : މިއީ ދަނޑުކަމެވެ. މިހާ ޒަމާނު ގައި " ވޮލަންދާ " އާއި " އާލަމާރި "
މި ދަނޑު ދަނޑުކަމަށް ދިވެހިން ބޭނުންކުރަނީ ... ގޮތުގައެވެ. ވޮލަންދާ އަކީ
ޕޯޗުގީޒް ބަހުން (VOLĀNDĀ) އިނގިރޭސި ބަހުން
" CHATTY " އެވެ. މި ޒަމާނުގެ އަރަބި ދިވެހިންގެ ބަހުން ދިވެހިންގެ
މިއީ " أدولى " ކަމަށެވެ. އާދެ! އިނގިރޭސި ބަހުގައި ދަނޑުކަމީ ...
އެއްކޮށް ކަން އެ ފަދަ ދިވެހިންގެ ބަސްތަކުގެ ތެރެއިން ބަލާކަން އެނގެނެވެ.

48 البندر : މި ބަސް ދުވަހަކު ގައި އިބްނު ބަތޫތާ، ބަނދަރު-
ކަމަށް ދަލީލެވެ. ފުރަތަމަ މާނައަކީ " ބަނދަރު " އެވެ. (ސިންހަލަ
ބަހުން (BANDĀRĀ) އެވެ. ދެވަނަ މާނައަކީ ބަނދަރެވެ.
ނަމަވެސް ކަނޑު ގެ ބިމާއި ރަށެވެ. ފާރިސީ ބަހުން " البندر[1] " އަކީ
ބަނދަރު ރަށެވެ. ދިވެހި ތަރުޖަމާ އަރަބި އަކުރުން ލިޔަންޖެހޭ އެ ފަދަ
ގޮތެއް ދިމާވެފައިން އެވެ. " ބަނދަރު " މި ތަރުޖަމާ ދިވެހި ބަހުގެ އަރިހު-
ފަދަ ބަހީ ފާރިސީ ބަހުންނެވެ. ދިވެހިން ބުނަމުން އެކަހީ " ބަނދަރު " މި

ނޯޓު: ١ " البندر " އަކީ ސުމާޒީގެ ބަނދަރު ތަރުޖަމާވެ. އަދި
" بندر عباس " އަކީ ايران ގެ ބަނދަރު ތަރުޖަމާކުރާ ފަދައެވެ.

ފަދަ އިންނެވެ. ބަންޑާރަ މި ތަފުޞީލީ ސަންސްކްރިޓް އާއި ޕާލި ބަ-
ހުން އައިސްފައިވާ ތަފުޞީލުވެ. މާނައަކީ ސަރުކާރު ނުވަތަ ރަސްކަ-
މެވެ. (KINGDOM) ސަރުކާރުގެ މުދާތައް ނަގާ މީހާއަށް ވެސް
ބުނެ އުޅުނީ "ފުރަބަންޑާރަ" ނުވަތަ "ބަންޑާރަ" އެވެ. ފުރަ
ބަންޑާރައިގެ މާނައަކީ އެހެން އެއްވެސް ފަރާތަކާ ޝަރީކުނުވާގޮތަށް
ސީދާ ސަރުކާރުގެ ނުވަތަ ބަންޑާރައިންގެ (ރަސްގެފާނުގެ) މިލްކު-
ކަމެވެ. ބަންޑާރަ ދަށުގައި ބަދަލުކުރާ ވެރިޔަކީ ބޮޑު ބަންޑާރި އެވެ.
(BHÁNDÁGÁRIKÁ) ކޮންމެ ރަށެއްގައި "البندر" ކިޔާ
ގެއެއް ނުވަތަ ތަނެއް ހުންނަ ކަމަށް އިބްނު ބަޠޫޠާ ބުނެއްވައެވެ. އެތަނަކީ
"ގުދަން" ނުވަތަ "ފާރުގެ" ނުވަތަ "އަތޮޅުގެ" އެވެ. މި ޒަމާން
ގައި ނަމަ ރަށު އޮފީސް ވެސް ހިމެނޭ އެ މާނައިގެ އެވެ.

49 ألبجنصار (1): (ބެންގަލަ ބަހުން BANGASĀLĀS) އިބުނު
ބަޠޫޠާގެ ބަހުން އެހެނީ ގޮތުގައި މިއީ ބަންޑާރަ ދުވަހު ރައްކާކުރުމަށް
ރަށްތަކުގައި ހުންނަ "ބަނގަލާ" ނުވަތަ "ކޮށާރު" ކުރަ-
ނެވެ. މި ފަދަ ތަންތަން ގައި މީހުން ބަންދުކުރާ ކަމަށް ވެސް އާދަ
ބަހާންކުރަށް އެވެ. މިފަދަ ކަންކަން ކުރަނީ ގެއިގެ ނުވަތަ ވާރަގެ އެވެ.
މި ނަމުން ވިސްނާއިރު މިއީ ވެސް ތިމަރަނަގައި ކަމަކަށް ނުވެން އެވެ.
އެ ފަދަ ތަންތަން ގައި ކުޅުވިރިން ބަންދުކުރުމަށް އެކަށީގެން ވާ ކަމެކެވެ.
އަނދަ ގޮށި އާއި ކަނދޮށި އާއި އަޅުގޮށި (ތަކެޅި ޖެހި) ފަދަ
ތަކެއްޗަކީ އެ ބާވަތްގައި އިނގޭތީ ފަދަ ގެއްލުމުގެ ގައިގެން-

ނޯޓް: 1 "ބަންގަލާރު" ތަންޖީރު ކުރުވުމު ހިލޭރިޔަލްޓީގެ ތަރިކަގެ
ތަންތަން ކޮޅު ص. 68

ގެވުނު އުފެއްދެވުނުކަމެވެ. ތިމާ އަތުކުރެވޭ ދިވެހިރާއްޖެ އަށް އައި އާ ތަރުން-
ތަރުތީބު ކަމަށް ފެނެއެވެ.

50 ● އަރަބި ދަނޑިވަޅުން ބަޣްދާދުގެ ކުރިން ވިޔަފާރިވެރިން ދަތުރުކުރި ވަރަށް
ހުރިއެއްސެން ދިވެހިރާއްޖޭގެ އާސާރު ހަމަ ހުންނަކަމެވެ. މިހާރުވެސް މި ކަން
ހިސާބު ދޭން ނުކެރެވެ.

51 ● ޕިސާގެ ޤުރުބާން ދިވެހިންނާ ވަކިވެގެން ދުވަސްވަރުން ފެނި-
ގެން ރާއްޖޭގެ ރީތި ކަނޑުގެ ކަރައި ކައްޗާއި ބޮއްތައި ތޮށިތައި ކަހަނބު
ފަތާއި އެއި ފުރަގަހާއި ލޯކަށްވަތަރު ރާއްޖެ ދިން ބޭރުކުރަކަން އެންގެވުއި
ވެއެވެ. އެއި ފުރަގަހާ ރާއްޖޭ ގައި ކަލާ ދިންތަރައިގެން، އެއިން އެއި
ކޮތަރިގެން ރާއްޖޭ ގައި ވިޔާ ފުރަގަވެ. އަށްގަނޑު ޗާ ލިބޭގޮތި ފާއް-
ހާއި ގަތްފުރަހާއި ދެންގަޑި ފެސް ރާއްޖޭ ގައި ވިއް އެވެން ވައްތަރު-
ތަކެވެ.

52 ● އިރާނީމަސް ގައި ދިވެހިންގެ އޯޝަނިކް ފަހަރު އިހިރީގައި-
ގެން ބޭރުގެ ބަނދަރުގައި ހޮނުން (RENA) ފަހަރިގެން ބަނދަ-
ކަން އަނގާ އެވެ. މިކަމަށް އާ ކަމުގައި އިންޑިޔާ އާއި عمان އާއި
مسقط ފަދަ ތަންތަނުގައި ވެސް ބޭރުކުރި ގެންގުޅެވެ. މިހާރު
ވެސް އިންޑިޔާ އާއި ސިލޯނުގެ ގައި ބަނދަރު ވައްތަރުގެ އުޑަސްދު،
ހޮނުން ފަހަރިގެން ގެންގުޅެ އެވެ. އިހިރީގައިވެސް އޯޝަނިކް ފަހަރު
ބަނދަރު ގެންގުޅެ ދިވެހިރާއްޖެ އަށް އައި ސަފަރު އާއި عمان ތަރު-
ތަކެވެ. ގެތޮންގެ ގައި އެ ޒަމާނުން ކަމަށް ގޮތްކަމައި ދިވެހި ރާއްޖޭ ގައި
ބިއްސަރު ފަދުނަށް ގޮތްތެރި ވަރަށް އެއް ގޮތެވެ. ތާރީޚުން އަނގާ
ގޮތުގައި ތަކުދުން ބަނދަރު އުވަތްތެރިކަމުގައި ފުރުޔާ ގައިގެން ބަނ-
ދަކަށް އަރާފު ފުރަތަރަ އަދުރުކުރައްވާ “ حجاج بن يوسف الثقفي ”

އެވެ. އޭގެ ސުކުރީގެ ތަރުތީބު އިތިޖާހަމީހުންނާއި ޕޯޗުގީޒު ދަތުރު ތަރުކީބުން ފަ-
ހަރީގެން ބަނދަރު އުފެއްދި ކަމަށް ވެ އެވެ.

53 مالي (މާލީ) "MĀLY" އާއި "DIOU JOU" އަކީ އިދުމަތީ
އެފްރިކާގެ ދެ ރަށެވެ.

54 ● އާއްމުކޮށް ދިވެހި އަންހެނުންނަކީ ދަރިވެ ފުރި ބޮޑުވާ އަތަކި
ބޮޑުވާ އިސްތިރީކަނާއި މުސްލިމައިކުރެވޭން އެކަ ބަޔަކު ނުވެއެވެ. މިހާރު
އަންހެނުން ބޮޑުވާ އިސްތިރީކަނާ ހަތަރު އެކަ ވެރި އަންހެން ބާބު ކަނބަލު
ސިފަތައް އަންހެނުން ނިސްބަތް ކުރާ އެވެ.

55 އޮތޯމާ ޖަމާން ގައި ދިވެހި އަންހެނުން އަނބުރާ އުޅުނީ ނާރެޖު
ގައި ވިޔާ ފާއިތުވެ. ފައިދާ ނަގާ ބިދޭސީ ގައި ވަރު ދަރަޖައިގެ
ފިރިހެނުން ފަދަ އަންނަ އެއްކޮށެވެ. އެއީ ކަންކަމުގެ އިރު ވައްތަރުގެ
ފޮނި ހުރި އެވެ. ދިވެހި ނާރެޖް އަން އަތުރުބާ އާއި ކަނޑުގައި ގެންނަން
ފެނިފައިން ފޮނިގެ ބަރުރު ގައި ކަނޑު އާކާއި އަތުރުބާ ބޯނު ކަނަން
ފެނުނެވެ. އާއްމުކޮށް އަތުރުބާ ހެދުމުގެ އަނގަސްތަލާން މުބަހ-
ވަރު ސަފުސް އޮބުން ދެ ގަނޑު ކަމުގެ ފަހަރުގެ އެވެ.

56 ● އިބްނު ބަޠޫޠާ އެޤައުމު ވިދާޅުވި ނަމަވެސް ދިވެހިން-
ނަށް އެކަން ގަބޫލުކުރުން ދަތިކަމެވެ. އެހާ ނާރެޖީ ދުރުގައި ނާރެޖީ
އިސްލާމްވީތާ ގާތްގަނޑަކަށް 196 އަހަރު ފަހުންނެވެ. ބައެއް ދިރާސާ
ހަމަތަކުގައި ދިވެހިން ހުރިހުރި ކަމާއެކު ހިފައިގެން އުޅުނުގައި ފަހަ-
ރިހަ ސާބިތުކޮށްދެން އެގޮތް ދުވަސްވަރުގަ އެވެ. ދިވާ، ބޮޑުވަރީ
އަންހެނުން ހެދުމުގެ ސިފައިނުކުރެވޭ އެގޮތް ކަމުގެ ބައިގެ ގަބޫލު
ނުކުރު އެވެ. އިބްނު ބަޠޫޠާގެ ބަހުން ވެސް ބައެއް އަންހެނުން ދި-
ބާސްފަހެއްގެން އެޅޭކަން އެނގޭ އެވެ. ވީއިރު އެބަހަކީ ފަހު ކަމެއް

ބައްޔެއް އެވެ؟ ސާއިލްއާ ނުދެވެ. އެއީ ބާރުމުލުކު ތަބަސްރަކު ފުރި-
ފައިރީތި 15 އަހަރުން މަތީގެ އަންހެނުންނެވެ. އިތުރު ބައްޔާ ނާއްޗޭ
ދުރުތީ ދުވަސްވަރު ޙިފުޒުނުގެ އާދަޔާ ދުކޮށް ގޮތުން 15 އަހަރުންފުރާ
ބޮޑުގެ އަންހެނުންދޭ އަންހެނުން ކުއްޖަކެވެ. މި ކުދިން ތިބޭޓިލީ ޖިބާސް ނުދާ
އެވެ. ވަރަށްގާ އެ އުމުރުގެ އަންހެނުން ކުދިން މީހާ އިސްދަރުގެން ތިބުން
ވުސް އެކަލިގެން ވެއެވެ. ނަމަވެސް އެއިނުވުސް ބެހޭވަރީ އަންހެނުން
ކުއްޖަކަށެވެ. އެއީ 15 އަހަރު ނުފުރާތީ އެވެ. 15 އަހަރު ފުރުމުން
އާދަޔާދޭ އެއްގޮތަށް ގޮތުން ހެދި އިސްތިޙާރެއް ގައި ޖިބާސް ޖަހައިވާ އެވެ.
ޖިބާސް ޖަހައިވާ ނަގަސް މިއްދޭޔާ ވަރަށް ކުޑަކަމަށް އިޙްޔާރާކޮށްލެވެ. އެ
ކުއްޖެއްގެ ޒާތީ ގޮތް ވަނަވަސް ލަށް ހުރި ދިރުވަހަކުން 3 ޖިބާހާއި
7 ޖިބާސް މަރިމައްޗަށް ޖަހައިވާ އެވެ. ޖިބާސް ޖަހައިވާ ދުވަހުގެ ތެރެ އެ
ކުއްޖާ އާއި މިހާރު ނުއިނގޭނެ. އެއީ ނަގާ ބަ ދެނެ ކުއްޖެއް ކަމުގައި
ބެލެވެ އެވެ. މިކަމަށް ބަލައި ޖިބާސް ޖެހުމުގާއެކު އެ ކުއްޖަކު މިހާ
ދެކުރުގެ ކަންތައް ޚާއްސަކޮށް ދެވަނަހުގެ މައިންބަފައިންގެ ފުރުން ކުރިން
ހަމަޖެހިފާއިވާ އެވެ. 15 އަހަރުން ދަށުގެ އަންހެނުން ކުދިން ޖިބާސް
ނުޖަހާފައި ތިބޭޓަށް 1945ވަނަ އަހަރު ހަމައަށް ވެސް ނާރާޖެހެނެ
ގައި، ޒާތްބަލާ ދުވަސްގެ އަޅުގަނޑުގައި އެކޮ އާދަޔެއް ނެތެވެ. އިތުރު
ބައްޔާ ބައަހަރުކުރާނަ ގޮތުން ޤަވާޢިދު ވަޒަނުގެ ދަރިކުރަބޮޑުގެ
ދުވަރިކުރުން އަވަހަރުވީ އެ ކަމަށް އާ އެކު ނޯޓުކުރާވަ އެވެ. އެއީ
އެ ކަމަށް "ތާއްހުރު" ކަމުގައެވެ. އާދަ! އެ ކަމަށް އަންހެނުންގެ
ޖިންސީ ގައި ހެދުނަވާ ކުރަނަވާކާތީ އެވެ. މިއީ ބަލިގަތާ ކަމަށްވާ
ހަމަ އެއިން އެކަމަށް އުމުރުފުގަކަށް ވާނީ 7-8 އަހަރެވެ. އެއީ
އެ ކަމަށް ޖިބާސް ކުރުވާނަ ނުކުރެވާން އެވެ. ކުރިމަތިވެސް ބޮޑީ

އަންހެނުންގެ ސަތޫރާ ގައި އިބުނު ބަތޫތާ އަށް މި ރާއްޖޭ އިން އެ ފެނިގެންދިޔީ
15 ޤަރުނުން ދަރުގެ އަންހެނުން ކުރިން ނެތެވެ. އިބުނު ބަތޫތާ ދުރުތުވި ކަންތަ
ހަރަކަތް ޝަރުޢީ ލިބާސް ގައި އަންހެނުން ކުރިން އަބާޔަލާއިގެން އެއްކަލަ ތ
ހަރަކާތުގެ އަންހެނުންނެވެ. ވަޒީރު ބޮޑުކަން ދިވެހިރާއްޖޭ އިންނެވެ. އަހަރ-
ނުންދުރީން އަންހެނުންގެ ސިޔާސީ ޙައްޤު އަދި ފެނިގެންދިޔަ ގައި އުޅުނުއް
އެބަ އެކެވެ. މި ރާއްޖޭ ގައި ޙައްޤު ހުރިހާ ބަދަލު ބޮޑުކަމަށް ގައި 6
ވިސްނުމަށް ލާބިނީ ލިބުމި އެވެ. އަދި އެބައް ޤާނޫނާ އަނބިންނަށް
ގެންގުޅުމިފުއްވެ.

57 ● އިސްލާމްދީން ގައި އަންހެނުންގެ ޙައްޤުގެ ކަމު ލިބޭ އެވެ.
އަދި އަމިއްލަ ކުރުވާރި ފުލުއްކަން ރާއްޖޭގެ ޤާނޫނު ޢާއިލީ ގައި ހުރި
އަންހެނުން ޙާ ޙައްޤުތަކުން ފުރުސަތު ދިނުމުގެ އެވެ. އަދި މިކަން އާދީ މި
ގާނޫނުކަން 1602ސ ގައި ރާއްޖޭ އަދި ދިވެހީ ލީ. ވަގުތުގެ ބަޔާން-
ތަކުން ފުރުސަތު ސަލާމަތު އެވެ.

58 ● ކުރީ ޒަމާނު ގައި ދިވެހި އަންހެނުން ވަދި އުޅުނީ ދިވެހި
ޙައްޤުވެ. އަދިވެސް އުޅުނީ ފާއިތުވެ. މި ތަކެއްޗަކީ ރާއްޖޭ ގައި ވިޔާ ފުރާ-
ވެ. ހަމަވެސް ވާދި ނިޔަން ބަލާތަކުއް ވަގުތުން އިސްލާމް އިސްލާމީ
ކުރުމެއްވެ. ވާރިސް اصل އަޅާ ވެސް އިސްލާމީގެ ވުޖޫދު އެވެ. ދިވެހި
ޙައްޤުތަކަށް ވާރިސް ދީނީއިން ރާއްޖޭ އަނުއް ކަނޑު ދުރަސްތަކުގެ ގައި ކާން
ތަނަވަސް ކަން އަދި ހޯދިދަނެއް ނަތީ އެވެ. ކުރީ ޒަމާނުގެ ޙައްޤުގެ ކަމު
ލިބޭ އެވެ. އަމިއްލަ ކުރުވާރި ފުރުސަތު. ޙައްޤުގައި ބޮޑުތަ އެއްގޮތް
ބޭނުންކުރި އެއް ނުބައިގެ ހިނގާ. ހަމަވެސް ޒަމާނާ އެކު ދިވެހި ޙައްޤުތަކުގެ
ވެސް ބަދަލުވެއެއް އަންނަމުން ދިޔަ އެވެ. ބޮޑަށް އެކުވެ ގައި ކަސްބާއި
ބާރަޤާ އާއި ކުރުކުރަދިގެ ފުރުޞަތު އާއި އެއް ބޭނުންކުރުވުނެވެ. އެއީ

ލިބޭހެން ބަހުރު ގައި އަރޫރަސްދު އާއި ދުރޫސްތަސްދު އާއި ސާޖަން ބަ-
ނުނު ބަލައިގަތެވެ. ކުރީގައި ބޭނުން ކުރި ޤާއިދާގެ ގޮތް ބަހުރުތަކަށް އައެވެ.
އޭގައި ފަޔާތާއި ކަސްބާއި ބާރުބާ ބޭނުންކުރިއެވެ. އަދި ފާރިސީގެ ބަހުރު
ގައި ރަދީފާއި ޤާފިޔާ ބޭނުންކުރަން ފެށުނެވެ. ދިރިހުރިއާގެ ދެ ވަނަ
ބާރު ހަނދުމަކުރުމުގެ ދެލިފަށް ވަރުން ހުރިގޮތް ކަސްބާ ބަލާ ބަހުރުގައި
ފުރިބަލާ ބޭނުންކުރާން ފެށުނެވެ. އަދި ޖާހިލިއްޔާ ފަރީގެ ގަޅަ ކަރަ-
ތަކެއް ޖިބާސް ތަރުތީބު ބޭނުންކުރެވުނެވެ. ދިވެހި އަކުރުތަކުން
ދިވެހި ޝިޢުރު ބޭނުންކުރި ޗާލުން ގައި ފޮތް خاص ނަ ސާބިތު ބޭނުން
ކުރެއެވެ. 1960ام ގެ ފަހަރު ތަރުތީބު ހަދާފައިވާ ދިވެހި އަކުރުތަކުން ފޮތް
ބޭނުންކުރުން ވަރަށް ފަދަފަ އެވެ. އިންގިރޭސި އަކުރުތަކުން ޖިނަރުވިރި ދުވަހު
ބޭނުންކުރާ ބައެއް ތަކެތި ފޮތް ދިވެހިން ބޭނުންކުރެއެވެ. މިހެން ފަރު-
ޤާނޫ އެއް ސަބަބަކީ އެ ގައުމުތަކުގެ ތާރީޚުގައި ދިވެހިންނާ ގުޅުވައި ލުމުވެ.
ލިޔާ އިބުނު ބަތޫތާ، އެ ބަޔާން ކުރައްވާ ގޮތުން އެ ޒަމާން ގައި ދިވެހި
އަކުރުތަކުން އެ ފަހަރު ތަކެއް ބޭނުންކުރުން އަކަލިގެން ވެއެވެ. ބިއްލޫރި އާއި
ކުރިއްސެ ބަޔާ ތަނގައި އެހެނެހެ ތަކެއްގަނޑު ދިވެހިން ލިޔުނީ " ހަނދު
އެވަރެވެ. " ހަދު ދާހި، ނިޔޭސާއި، ތަފުސީލު ވިޔުއްލި އެވަރާއި އަދި
ހަމަދުރު އާލާ ހަދައި އެ އުމާތަކުއް ބޭނުން ކުރެވުނެވެ. އާގެ ފަހުން ލިޔެ-
ކުމި ނަގާ އެވަރާއި ނިޔަ އެވާ އިޝާރާ ކުރެވުނެވެ. އެއިން އެކާބައްގެ ގައި
އަކުރަކީ 8 އެވަރެވެ. (އަތްދޮށް ގައި 4 އެވާ) ކުޅަ ކުރިހުރުގެ (އަކުރު-
ހުން ފިޔަވާ) އަތްގައި ނިޔަސާއި ތަރުތަ ހަމަވާއި ހަމަދު " އަތްއަވާ "
އެކުވެރި ފޮތް ދިވެހިންގެ އާދަކާތެވެ. ފަހަކަށް އައިސް މި އެވަރުގެ
ބަހުރު ގައި " ކުޅިއި " ފަދަ ބޭނުންކުރެއެވެ.

ކުރީ ޒަމާން ގައި ޕްރޯމްޕްރަން ހަރާގައި ނިރިހުގެ ގަޑިތަ ބޭނުން-

ކުރެވުނީ ސަރުކާރުގެ ހުއްދަޔާއި ހުއްދަދީގެންނެވެ. އަދި ފުރަތަމަ ބައިގަނޑު-
ކުރެވިފައިވާ ތަކެތި ސޫރަތުގައި ބޭނުންކުރެވޭ ހުއްދަ ކަމަށް ދު-
ނެވެ. ހަމަހަމަ ތަރުތީބުން ހުސްކަމުގެ މުހިންމުކަން އޮތަ ހުއްދަ
ދޫކުރުމަށް، ބޭބޭކަލުން ސުލްޠާނުގެ ރަސްކަލުން ހުއްދަ ދިނަ-
ކުރެއްވީ. ހަމަ ސުލްޠާން ޙަސަން ނޫރައްދީނުގެ (١٧٧٩ - ١٧٩٩م)
ގެ ތަރުތީބުގަ ހަމަ އަށް ލިބިގެން ވަނީ ތަނަށް ގެނައީ ބޭނުން-
ކުރަމުން ނުދެ އެވެ.

59 خلخال : އަގު ތަކެތި (ANKLET) އެވެ. މި އަށް ބުނެވެނީ
" البابل " ކިޔާ ނަން ބަހުގެ ނަމެވެ. އިނގިރޭސި ގައި އަޅާ ފަހަރު
ގައި " البَاين " ކިޔަނީ ފަހަރެވެ. ބުނެވޭ އެއްބަސް ނަމުގެ
ކުރިން އަރިހުގައި (ال) އިތުރު ކުރުމަށް ބުނެވޭ ބަހެއް ހަމައެއް
ނުވެއެވެ.

● ތަރާފި ރީތިން ހަދާފައި ހުންނަ ފަށްޖަހާބަޑި "NACK LACE"
އެވެ. މިއީ ބުނެވޭ އަށްހަރުން ބުނެވޭ ރިބާހާ ގޮތް ކަރުގައި އަޅާ ގަހަނާ
އެވެ. މި ފަށްޖަހާބަޑި ނަމުގައި ބުނެވޭން " البُنْدُر " ކިޔާ ކަމަށް
ބުނެވޭ ބޭސިކަ ލިޔުއްވާ އެވެ. ނަމަކަށް މިހާރު ބުނެވޭ ނަމެއް ދަށް-
ނަމަކަށް ނުވެވޭ. ބައެއް ފަރާތް ލިޔުއްވައިން ލިޔުއްވާފައި " الفسدرد "
އެވެ. އަދި " فسدرباى " (ފަށްޖަހާބަޑި) ކަމަށް ބުނެ
ލިޔުއްވާ އެވެ. ފަށްޖަހާބަޑި އެއީ ޖަމާން ގައި ކަރުފަށް މުދިބަޑި ބުނެ
ބާނުން ކުރި އެވެ. ބޮޑިޖީ މުދިބަޑި އަޅުއްވާ ކުރިން ކަރުފަށް ގައި މުދި
ތަކި އެޅުމަށް ކަރުފަށުގެ ބޮޑި ތަރުކަމުގެ ނުނެވެ. ބޮޑިޖީ މުދިބަޑި އަޅުއް-
ވާތީ ފަސްފަހަރު އަޅާއަޅިނު " ތަށްޓާ މަސްއަޅުވާ އެވެ. " މި މަހިއްޔާގަ
އަށް މަސް ލުއަށް ކަމުގައި އަޅުއްވާ މަސް ލުއްކުރުގެ ފަހުއަރާ ފަހައްދަވާ. ބޮޑިޖީ

މުޅިބައެއް ގައި ޢާންމުކޮށް ލަސްވެފައެއް ގައި 8 މުސްކުޅިވެ. ނުވަތަ 10 މުސް-
ޖޭވެ.

ދިވެހި ރާއްޖޭ އަޅު ރަސްރާދި ރިހި ރަނގާ ތަށްޓެއް ނުކުތެވެ. ނަމަވެސް
1800 މ އިން ފެށިގެން 1950 މ އާ ދެމެދު ގައި ރަސްރާދި ހިއްސާކިޔު
ރާއްޖޭ ގައި ކިޔަ އެއްކޮށެވެ. ދުނިޔޭގެ ދެމެދަ ބޮޑު ޙަރުގެރަކާއިގެ ލާ-
ރިން ރާއްޖޭ ގައި ތިރީ ވެރިމަސާރީ ވެރިންނަށް ވަސް ސިކުނތާ އިން-
ޖީރީގެ ރިހި ރުފިޔާގެ -/14 ރުފިޔާ އަށް އިސްހާފިޔާ ހަރަށް ފައިސާއް
ދުވަހު އެވެ. ވަސް ސިކުނތުން ފަރު ފައިސާގެ ބަދަލު ގައި ރަށް ފައިސާން
އަގުދިނެވެ. ބައެއް ދިވެހިން އެ ފައިސާތައް ބޮޑުކޮށްފާމީ ވަސް ސިކި
ފިހާރައިގާ ބާނގެ ފައިސާގެ އަގު ޖާފަދު އެވެ.

60 ● ރާއްޖޭގެ އަސްކަރުންނާއި އަސްކަރުން ލުބިސް ތަފާތު

ވަސްތާކަމުލަރުން ގާގޭ ގައި އުފެދިފައި ވަރަށް ލުތިމާސްކަ ހިނގުމުން
އަސްކަރު އާރަތަކުވެ. ބައެއް ފަހަރު އެ ފަރާ ލުދިންނަށް މުސާރަ ވަސް
ދިއެވެ. އެކަމަކު ކިޔަ ލުދިން އުފެދުން އަދި މުސާރަ އަކަށް ނުނުވެ. ރިބޭ
އޭރު އާއި ތަނަވަސް ކަމުގެ ބޮޑުމުގަ އެވެ. މި ކަމުން ވަސް އެހެގެނި ދިވެހި
އަސްކަރުންނަށް ދިރިއުފެދުގެ ފައިދާނަށް ގެއްލާއި، އެ ނުރުން ވަސްތާކަމު-
ތަކު ގައި ވިހިކުރުންނާއި އެއް ކަމެއް ރިބަލުއިބާ މިނިވަން ބައެއް ކަމެވެ.
އެކަމާ އިބުން ބަޑުދާ ކައިރާނުވެރައްވަނުލި ސަބަބެއް ނުލެވެ. އާނާއާ
ބޮޑު ކަ ކައިރާނުވެރައްލި އެ ޖަމާނު ގައި އާނާ ދުނުވެރައްލި ކިޔަ ރަށްރަރުގައް-
ތާއި އާނާގެ އަމިއްރަ ރަރުގައި އަސްކަރުންނަށް އެފަރަ މިނިވަންކަން ލިބި-
ފައި ނުވާމީ ކަމަށް ވެދާނެ އެވެ.

ނޯޓު : 1 ބޮޑު ރުފިޔާ

61 ● ވިޔަފާރިކަމު ދިވެހިރާއްޖޭ އަށް އަންނަ ނަޞާރާކުރުން އަންނަ
ބޭރުގެ ފިރިހެނުން ރާއްޖޭގެ އަންހެނުންނާ އިންނަކަމަކާއި އެ ފަދަ
މީހުން ފިރިހެންވީމާ އަނބިމީހާ ވަރިކޮށްލައި ފިރިހެނާ ދާކަށް އަންގައި-
ނޫ ފިރިހެނަކު ބިރުންލެވިފައިވޭ ދިޔައުން ބަނދުކުރި އެވެ. މިކަމަކީ متعة
ކާވެނީގެ ބަޔަކަށް ވާތީ ފަހަރެއް ކުރީއްސަކު އެކަން ހުރި ރާއްޖޭ ގައި
މަނާކުރެވިފަ އެވެ. ފަހަރު ގައި އެކަން މަނާކުރެވުނީ ދިޔުން ބަންދުކުރި
ވަނަ ދިޔަނުކަމުގެ ދުވަސްވަރު ގައި ކަމަށް ވާކަން އެވެ. ރާއްޖޭގެ އަންހެ-
ނުންނަ ބޭރު މީހުންނާއި އިންދެގެން އަންހެނުން ފިޔަވާ ދަރިން ގެނެސް ދުރުކޮށް-
ފައި އެހެން ރަށަކަށް ދާނެ ގޮތް ހުރިވާ ކަމަށް ވެސް ދިޔުން ބަންދުކުރީ ރާއްޖެ-
ރަކުން އެއީ އެވެ. މިއީ ފަރަތް ބޭރު ތުރުކަށް. އަދި ބޭރު ގައި އެވެ.
ކޮޅީ ބޭރުން ގައި އެކަން އެކަމަކު ގެ ދިޔަކަން ގައި އެންހެނުންނަކަށް ބޭރު
މީހާ ދިވެހިން އަވަހަށް ހަރަދު ދިވެހިކަމުގައި އެމީހުންނާއި އެމީހާގެ
ހަރަދު ބާރު ދިވެހި ރާއްޖެއިން ހަރަދުކޮށް ދުރުކުރެވުނެވެ. ރާއްޖޭގެ ފިރިހެނުން
ވެސް ބޭރުގެ އެންހެނުން ދިޔަކަން އެނގޭ އެވެ. ދީން ފަހަރެއް
އެދަށް އެންހެނުންނަކީ عمان ގެ މީހުން އަރުވާގެ ގޮތުގައި ގެނެސް
ރާއްޖޭ އަށް ވިއްކާ އަންހެނުންނެވެ. ރާއްޖޭ ވިކޭގެ ބައެއް ހަށް ހަރުގެ
އަންހެނުން އެހެން ހަރަދުގެ މީހާ ދިވެހިއަށް އަނބި މީހާގެ ހަރަދު ގައި
ވަރަށް ގިނަ ބައެއް ދާއިރާގެ ދިވެހިން ދޫކޮށްލި އެވެ. ނަމަވެސް ފަހަރަކު އަދި މި
އާދަ ވަނީ ދޫކޮށްލެވިފަ އެވެ.

ޙަމަސް ކަނޑު އާއި އިރާނާއި ކުވައިތާއި ޢުމާން އާއި މަސްޤަތު
އާއި ބަންގާޅާއި ސީރިލަންކާ އާއި މަލިކާއި އަދި އިންޑިޔާ އެވެ-
ރިކާ އާއި މި ތަންތަނުގެ ވިޔަ ބަޔަކު ރާއްޖޭގެ އަންހެނުންނާ އިން-
ދެގެން ރާއްޖޭ ގައި މަސްއޫލިއްޔަތު އަދާކުރަން އެއްވެސް ގޮތަކު ވިޔަ

ގުޅުން އެނގެއެވެ. މި ކަމުން ބޮޑުކޮށް އެނގެނީ ނަރުއީގެ ދަރިކޮޅުތަކުގެ
ނަސަބު ދިރާސާ ކުރުމުންނެވެ.

62 ● ކަމަކީ ދިވެހިންގެ އާދަކާދައެވެ. ކިތަންމެ ގާތް އަންހެނަކު
ނަމަވެސް ބޭރުގެ ފިރިހެނާގެ އަތްދޮށްވުމަކީ ކުރަހާއި ދޮގުހަދައި ހިތާމަ-
ވެއް، އަހަރެން މިހާރު ފެންނަވަރަކީ ހުރިހާ ކަމުދާ ގޮތް އެ ކަމަށްތަކުރުމަކީ ނުވާކަށް-
އެވެ. ނަމަވެސް ޤަވާޢިދުތަކުގެ ގޮތުގައި މި ކަމުން އެ ޚުރަފާތް ހުރީ އެވެ.

63 ● ކުރީން ދިވެހިންގެ އާދަކާދަ ހަމަޖެހިފައި އޮތް ގޮތުން ފިރި-
ހެނުންނާ އަދު އަންހެނުން ކައިވެނި އުފުލުމަށް ނުލާ އެވެ. އެ ކަނބަލުން
ދިޔައީ ގޮތް ފިރިހެނުންނަކާ ކައިވެނިކުރުމެވެ. އަންހެނުން ކައިރި އުފެދި
ގޮތަށް ހުންނަ ދިޔަ ފިރިހެނަކު (ވިރިޔާ) ކުރުމަށްފަހުގަ އެވެ. ބައިތާ-
އްޔަ ނަމަ ފިރިހެނާގެ ކަނޑައެޅީ ކުރުކުރުމަށްފަހުގަ އެވެ. ތަރި ފިރިއެއް ބޮޑުވި ފިރި-
ހެނުންނަށެވެ. މި އަހަރުމެން ކާރީ ގޮތް އަންހެނުންނަށެވެ. ގޮތަށް ހުންނަ ދިޔަ
ފިރިހެނަކު ނުބައި ހިނގުނު އަހަރެން އަހަރެމެން ހުށަހެޅި ނުކުމެ ދިޔައެވެ. މި އާދަ
ކަމުގެ ތަރިތަކުގެ ކަންތަކުން ފެނުނު ފެށުނީ އެވެ. އެ ގާއިދާ އަކާ ހުސްވުމަށް ނުވެ
ފަރާތުން ކަނޑައަޅާ ކަމެއް މި ބޭނުން ކުރީ އަންހެނުން ނިޔާވެ ނުލިބޭކަން
ފެށި ހާލަތު ކުރުވިއެވެ.

64 ● އަތޮޅުތެރޭ ދިރޭ އަތޮޅުތަކުގެ އަރާ ދިވެހިބަހުގެ، ދިވެހި
ތާރީޚު ދުނިޔެ ދިރޭ ތަރުހީބު ހިފުމަށް ވަނީ ޢާންމުވެފައެވެ. މިއީ ތަފާސްކަރުދާހެގެ
ބޭކަލުންނެވެ. މިސާލަކަށް ކަލާނގެއާއި އަހުރުމަ " މިނޫ ފާތުމަ ދަރިކަ " ގެ
ދަރިކަލުންނެވެ ހަމައި ކަލާނގެ (އާދިތަމް ހަމައި ކަލާނގެ) އާ އެވެ.
މިއީ ކަލާނގެއެވެ ދަރިކަލުންނާ އާދިތަމް އާއި އަޅު އެވެ. ތަރުހީބު ހިފުމަ
މި ތަރުޖަމާ ކަލާނގޭގެ ރިޔާސީ ޔާދާ އަހަރެން ލިބުނެއް ކަމުގައިވެ
ހަމަގޮ އަތޮޅު " ދިރިހަނދުވަރު " (ބަދަ ދިރިހަނދުމަ) ތަރުޖަން ބައި-

ތަވާރީޚުން ފެނޭގޮތުގައި އެކަލޭފާނުގެ ޝަރަފުއްދީން މުޙައްމަދު،
ވަރަކަށް ގެޔަށް ގައި ބިނާކުރެއްވި ބޮޑުހުކުރު މިސްކިތް (މިހާރު އިސް-
ކަންދަރު ސުލްތާން ޕާރކު) ބޭގަލަށް ތަރުތީބު އެވެ. (ބޮޑުހުކުރު
މިސްކިތް ތަރުޖަމާން ފުރުޤާނު "ތަރު" (13)[1]

● އިބްނު ބަޠޫޠާ ގައި ބޮޑުކަން ވަޒީރު ރަސްގެފާނު ހިންގަ ފަދަ ތަން
ތަން އާއިލާތަކުގެ އަމިއްލަ މިލްކު ކުރުގައި ވެރިއާ ކަން ބޮޑުކަން ވަޒީރުކަމު
ތަކުން ހިންގި އެވެ. މިކަން އަދަބުން ވެރިއާ އޮތީ ޚިދުމަތުގެ ކަށްވެ ގޮސް
އެވެ. ހަތިމެ ގައި ދާއިރާގެ ބިންތަކަށް ދައުލަތުގެ މިލްކުކަން. ވަކި-
ދެކި ސުލްޠާނާ ޖަމާއަތުގެ މިލްކުކަން ވެރިކަން ދައުލަތުން އެ ބިމުގެ
ތިއްކުރުން ސުލްޠާނާ ހިބަ އިން ދެއްވުމުން ސިފަ.

65 ● ރިޙްލަތުން 738 ހ ގައި އަބޫލްބަރަކާތު އަބުލްވަފާ ޝި-
ހާބުއްދީން[2] މާލޭ ހުކުރު މިސްކިތުގައި ބައްދަލުވި ކަމެއް ބޮޑަށް ފާހަގަކޮށް-
ލައި 1068 ހ ވަނަ އަހަރު އަބޫލްބަރަކާތް އިބްނާހީމް އިސްކަންދަރު I
މާލޭ ހުކުރު މިސްކިތް އަލުން ބިނާކުރައްވާފައި އެ މިސްކިތުގައި ބޮޑު-
ޖަމާ ދިރިއުޅުއްވަމުން ހ. އަޅުގަނޑު ކަނޑައެޅި ގައި ހުރިހާ[3] "ތަބާރަކަ-
ވާދޭ"ގެ ގަބުރު ގައި އެންމެ ދަށުގައި ފަރާތް މާލޭ މަރުޙޫމާ ނަބީގެ
އެތެރެ ގައި ތަކުރާރު ގައި ތިބޭ ކަމަށް ބަޠޫޠާ ގައި ބޮޑުގެ ވެސް ތިބީ-
ދު ގައިވާ ބަލައިގެން އެއީ "التبريزى" އެވެ. ނަމަވެސް "ތަބާރަކަ-
ވާދޭ." ނަމަވެސް "أبو البركات يوسف التبريزى" އެވެ.

ނޯޓު: 1- ބޮޑުގެ ރޮނގުދާރު ص. 186
2- ވިޔާ މިހާރު އޮތީ ހަރުދަށް އާދޭސް ގައި
3- މާލޭ ހުކުރު މިސްކިތު ފޮތް ص. 38

އެ ޖީލުންތަކުގައި އޮތީ "އަބުލްބަރަކާތުލް ޔޫސުފުލް[1] ބަރުބަރީ" އެއް ނަމެވެ. އިބްނު ބަތޫތާ ދަށުވެރިއާއި ޖިހާދުވެރިޔާ (ވިޔާ ދަރިޔާ) އޭނާ ނަމުގެ ފުރަތަމަވީގެ 7 ހަރަދު ކުރިން ހަދިސްތަރުޖަމާން ހަބްދުލް ޝޭހުރާ ބަރުބަރީން ބޭއްދުވި ވިޔާ އެވެ. އެ ވިޔާ ގައި އޮތް ގޮތް ކަމަށް ބަހާ ބަރާކަތުލް ބަރަކާތު ގޮތުގައި ވިޔާގައި އޮތް ނިޝާނާތަކާއި ތަފާތުވެއެވެ. ތާރީޚު ހަމަތަކުން ނަހަރަގެ ގޮތަކުން ފާތުމާއިރާ ވިޔާ ގައިވާ ގޮތުގެ. ހަމަ ހުރިހާ މީސްތަކުން ގައި ޖިހާ-ޖިހާދާ ގޮތުގެ. ނަޞްރާއި ތަރުޖަމާ ފުރުބުގެ ކަރީރާދިނާއި ހަމަ ފަތުރަން ފޮނުވީ ބަރުބަރީންނޭނެކަމަ ގޮތުގެ ކަރީޑު ކަކުސޭ އިސްތިފާސް ހަދަނަ ގޮތުގެ "ކާލާކާރީ ސޭލެސް" އޮތް ގަތުގެ "ފާދިޔާސަކަ" އެވެ. އާދެ! މިހާރުގެ ޢިލްމުވެރިން. އެ ކަހަލަ ގަޔާ މީހަކާއި ނަހަރާދަހަ ދުނިޔެ ހިޔާވާތަކުގެ އޮފީސް ބަރާބަރު ޢިލްމުވެރިން ކަމުގެ ގޮތުގެ ތަޢުލީމުދާނުވެ. ނިސްބަތާ ސަކަރުގެ ޗަރިޔާ-ތަކަތަކާއި، ނިސްބަތާ ސަކަރުގެ ގަބޫލުކުރަނީ ހިޖްރަތަކުން ފާހަގަކުރަނީ އެއް ތަފާތު ބަޔަކު ބަލާކަމުގެ ތަރުޖަމާނުވެ ނިސް ކަމުގައި ދުށިރި ޢިލްމުވެ. ޢިލްމުގެ ސިފަޖާ ކަލިސާމާ ހަދާކާރާއި ހަނަދާނުކޮށް އާ ހަދާ އަރާ ފާރުގައިވާ މިނިވަނަ ޢިބްނު ބަތޫތާގެ ބާނަވަހަކަނޑު ނެޝް ޖަސަގެ އެވެ. ރިވާޔަ ބަހަކާއި ރިވާ-ޔަތުގެ ހަދިޘުދުކާރާއި ރިވާޔަތުގެ ޝަރީ ފަހަރު ޢިލްމުގެ ހަސަން ފާހަ-ގައިވާ މިނަވަރު ވިޝަނާއިރު "البربر" (އުފުރަ އެގްރިކާ) ހަދު ފުރަ ޢިލްމާއި ނަމަޖީ އާއި ނަރީ ގުދުން ބަރާރިވުގައި ބޮޑު ކަމަށް ދަނެގެވެ.

ނޯޓް: 1 - ތ.ސ. ދ.ތ. ތަރުޖަމާ ކުރު ص.28 ހަދި އިބްނު ބަތޫތާގެ ދަތުރު ނަމާ "تحفة الأديب" ގެ ދުވަހަކައި ص. 153. މިކަލާގެ ފާނު ސިޔާހަތީ ނަމަށް މަހާރަގެ 6 ވަނަ ދުވަހު ކަމަށް ތަސްތީރު ގައިން ވާހަކަވެ އެ ގޮތަށް ހަމަ ތަރުޖަމާ ކުރުއްވުނު ހައިސިއްޔަތުން ވެ އެވެ. ނަޙުވީ ގައި ނަމައިގެ ކަމާ ހިނދު ދުވަސް-ވަނީ އެކަން ކުރުއްވުން ހައިރު އެ ދުވަހުގެ އެވެ.

66 ● شنورازة (ޝަނޫރާޒާ) މިނަން ބައެއް މުއައްރިޚުން
ލިޔުއްވާފައިވަނީ "شَنِورازة" (ޝަނިވިރާޒާ) މިގޮތަށެވެ.
މިއީ ސޭނަރަތު ސިރިލަކުން އައިސްފައިވާ ބައެއްކެވެ. މިބަހުގެ ސިންހަލަ
ނަމަކީ " SENARAT " އެވެ. މިނަމަ ބަހުގައި ވެސް ފާނަ އާދި ނަސް-
ގެފުން، ނުވަތަ ތަސްކަރުގެ ވެރިޔާ އެވެ. އާދެ! މި ޔަފުންގައި ނަމަ
" ކަމުންދަރު ދިންޏަލުފް" އެވެ. ތިޔޮރިޔަމުގެ އަށް ނިސްބަތް ކުރާ ދިން
މިއީ ހަވާލާ ބައި ވަޒީރެވެ. ވެރިކަން ކުރާ ނަން މާލޭގައި ކުރަން ފަށާ ބައި
ވަސްތުކަން ހަމަޖެ ކުރެވުން ދިނައީ "ހަވާލާ" އާ އެވެ. މި ޒަމާން
އައްސޮޑާން ދަރުމަސް محمد بن عبدالله އާއި އެކަމަނާގެ ކުއްޔަ-
ވެއް " ޝިރީކަލާ" މާލާ ހުކުރު މިސްކިތް ބިނާކުރުމުގެ ވަސްތުކަމް
ކުރުމަށް " ޖިޒާޔާ ބަސް ވެއް" ނަރައިޖީ އެކަމަނާގެ ޝަނޫރާޒާ އަރުވާ.
މި ވަޒީރުގެ ނަމެއް ތަރިހުކުން އިސްލާމް ނަމަވެ. محمد بن عبد الله
ބިނާކުރައްވާ މިސްކިތް ބައްދުވެން އަޔުން ފަހަރާ ކުރުމަށް އައްސޮޑާ-
ޖެން އަރުވަދު ޝިހާބުއްދީން އަދުރު ކުރައްވާ ފަސް އެކަމަނާގެ ޝަނޫ-
ރާޒާ الوزير " الدّر علي بن أبي الفرج الصلاحي " * އަރުވާ. މަލަ-
ކުރާވާ ގޮތުން މިބަލާހަރި ނަރައްޔާ ކުއި ވަޒީރުވެރިވާ ހުނަރުގެ ނަރައްޔާ
ދިން ބައިގެ ބައްކާރުކަވާ. އައްސޮޑާޖެން އިބްރާހިމް އިސްލާމް ދާއި
ނަރަމަކަޔާ، ހަސަން ރަނދަކިލާ ވަޒީރު ހަމަވެލާ އަކާ ހުނަރުގެ ކުރަން ވާއި-
ރުކަވާ. އެއާރުކަމް އެކަމަނާގެ ޝަނޫރާޒާ އައި ސީދާ އެކަމަނާ-
ނަވާ. މިއަނަކުން މާލާ ހުކުރު މިސްކިތް މިނާރު އެއްޗީ ގޮތުން ބިނާ
ކުރުމުގެ ވަސްތުކަމް ހިންގެވީ އެކަމަނާގެ ސީދާ ބައްޔަތުގެ ދަށުންނެވެ.
67 ● ނަސްބަށް ހަ - ބައްޔަތާ ! އިބްނު ބަތޫތާ އާ ބައްޔަތް-

✱ عراق ގެ ސަރަހައްދުގެ ނަމެއް.

ކުދަރައްވާ ތަކުދީ ދިމާވާ މިހާރު އޮތީ ހަރުއެއްޗާގެ ހަރުދަނާ އާދޭސްގެ އެވެ. ދި-
ތާގެ ދިގުމިނަކީ 126 1/8 އިންޗި އެވެ. ފުޅާ މިނަކީ 8 3/4 އިންޗި
އެވެ. ބޯ މިނަކީ 1 7/8 އިންޗި އެވެ. ލިޔެފައި ވަނީ އަރަބި އަކުރުން
3 ކޮލަމަކަށެވެ. މި ލިޔުމަކީ އަރަބި ލިޔުމެއް ކަމުގައި ވިޔަސް އަރަބި
ލިޔުންތަކުގެ ސަޤާފަތަކަށް ފެތޭ ލިޔުމެއް ނޫނެވެ. نسخ ލިޔުމާއި
ثلث ލިޔުމާއި ވަށްކުރިކަމުން ދިޔައި ގޮތަކަށް ކަލިމަތައް ލާ-
ފައިވައި ނުކުތާ އާއި ޒިޔާދަކުރުމުގައި ލިޔުމުގެ ލިޔުންކަމެވެ. ލިޔުމުގައި
ނުކުތާ އާއި ޒިޔާދަކުރުމުގައި ނަންބަރުން އެ ފިޔާގެ ބަޔަށް އިބާރާތް އެ ފިޔަވާ
ސިޔާނު ގޮތަކަށް ސިޔާދަކުރެ އެވެ. އިބާރަތް ބަޔާނާ އަށް އިބާރަތުގެ ބަޔާން
ފަހަރު ފަހަރުގައި ބަލާފައިވާ ގޮތަކަށް ބަލަނީ... އެ ދިޔާ ގޮތުގައި ލިޔުމުގެ ހާރު ބަޔަށް އިސްވެ-
ރާތް ކަށަވަރުގައި ބަލަފައިވާ ބަޔާން ބަޔާނުގެ އަށް ތިމާ ކަށަވަރު ކުރުމުގައި އެ
ނަމުގެ އަސްލާއި ހަފުތާ ގޮތަކަށް ކަށަވަރެވެ. މިއީ ވެރިން ގޮތެއްކަމެވެ. އަދި ވެފައި
ހުރި ގޮތް ވެސް މި އެވެ. އެ ނަމުގައި ނުކުތާ އާއި ޒިޔާ ޒީނަތައް ގެން ލިޔު-
ފައިހުރި ލިޔުމުގެ ގާތް ހުރުން މިސާލަކީ "ބަސްތަ ފިޔާ" ކަމަ ލިޔު-
ފައި ވެއެވެ. މި ލިޔުން ލިޔެ ބަލައިރޫޅި އަކްސަރީންގެ އިބާރާތުގެ އިސް-
ކަންދަރު 1 ގެ ހަރަސް ކަމުގެ މިހާރު އެ ހުރި ގޮތަށް ހުރުން މިސާލަށް
އިމާރާތް ކުދިއްޔާވުން ފަހަރުގެ އެވެ. މާތް ހުރުން މިސާލަށް މިހާރުބުގެ
އަށް ވަންނަން ހުރި ދޮރުގެ ތަރައްގީގައި ކަމަ އިސްކަންދަރު މަހާރަ-
ދުން ބަޔާންގައި ލިޔުމާއި، އަހްސަރީންގެ އަރުވަދު ޝާހުބުއް ދިނު
ބަޔާންގައި ފިޔާ ކަމަ ހުރި ލިޔުމާއި ކުޑަފުސް ތަފާތުއް ނެތެވެ. ހުރިހާ
ހުރި ތަފާތަކީ ލިޔުމުގެ ގޮތެވެ. ހަމަތެ. މި ދެލިޔުން ދިރާސާ ކުރާ
މީހަކަށް އަހަން ސާބިތުވާނެ އެވެ.

● އިބުނު ބަތޫތާ އަކީ މަޝްހޫރު ކަރަމަކުރި ބަޔަކުގެ ބޮޑުން

ޢާނާ އަލް ހާއްބަ ތަވަރަނާއި އިބުނުބަތޫތާ ދިރިހުރިނުހުރި އެވެ. ދިރިވާ -
ހުންނަކީ ބޮޑުން އަންނަ ދަތުރުވެރިންނަށް (ابن السبيل ނިސްބަތް)
އަބަދުވެސް ކަމާ ހިތައި އިބުނުބަތޫތާ ކުރާ ބަރުކަތެވެ. އަތަރު ކަނަރުގެ ވިހަކު
ނަމަ ނުވަތަ އަތަރު ބަސް ދަންނަ އިތުރުވެރިޔަކު ނަމަ އިހުސާނުން ކަމި
ވަޒީރު ބޮޑަށް އިބުނުބަތޫތާ ކުރަކު އެވެ. ވީމާ އިބުނު ބަތޫތާ އަށް ހާއްޖު
ދިން ދިވެހިރާއްޖެ އިބުނުބަތޫތާ އަށް ދިވެހިރާއްޖޭ އިބުނުބަތޫތާ ވެސްކަމެވެ.

● ދިސާލަވެރިންގެ ހަމަތަކުގެ މަޤާމު ޖަލާލަތް ނާމުގެ ވުޒާރާތް
އިބުނުބަސޫތާ ދުނިޔެ ދަތުރު ބައި ވަރުބޮޑު ދީން ހަފާފާ ކަނަރި
ބައިތުލްމާލު އެވެ. މާނަ! ބޮޑު ބަނދަރެއް މާ އެވެ. މި ޖަމާނުގައި ނަމަ
ވެރިކަމުގެ މަރުކަޒު ނުވަތަ ދިރާޖް ފެނުނު އަވް ދިއްޔާތެ މާ އެވެ.
މިއީ އިބުނު ބަތޫތާގެ " البندر " އެވެ. އިބުނު ބަތޫތާ ވަރަށް އިބު-
ނު ބަތޫތާ ހަރަދު ކުރެވުނީ އިބުނު ބަތޫތާގެ ބައިނުން ވެ.
ދަރުމަވަންތަ ހަޖޫން އިންނެވެ. އެ ޖަމާނުގައި ނަމަ ބޮޑު ބަނދަރެއް އިން-
ނެވެ. އިބުނު ބަތޫތާ އަދި އިބުނުބަތޫތާ ވެގެން އަތުވެރިން
ޖަމާއަތްތެރިން ދެން އަލް ދުއާތު އާރިދަކީ " البندر " އިން ދެން އަލް
ދުއާތު އާރި އެވެ. އެގެ އިދާރާ ޖަމާއަތްތެރިން ދެނާގެ ހިސާބުތަކުން ބޮ-
ނޑުވުވެވަށި ހުރިހާވުން ދުއާތު ހާއްބަ އާރިވުޖުދަށް ވެސް ވާހަ
ކުރެވެ އެވެ. ޖަމާއަތްތެރިންގެ ތެރެވަޅައި ކަމުވާ ހިސާބަށް އިބުނު ބަތޫތާ
ނާއިޖް ދުކުރަށް އުވުއްޖެވާ ދެނާ އަލް ޖަމާއަތްތެރިން ވަޒީރު ދުއާތު
މަސްއި އަސަބަރަ ނަންގަވަން އުވުއްޖި އެއި އިބުނު ބަތޫތާ ގެ
ޖަމާން ދުއާތު މަސްއްކަތް ނުނުވެ. ތާރީޚު އެއްގެ ވަގުތު ގައި ދެނާ
ބަހުއްޖެވަށް ބައިމަތް މާތުން ދުކުރުއްޖެ މަސްއްކަތާ ވަސީލަތްކަމެވެ.
އިބުނު ބަތޫތާ ދުވަހު ވަރަށް ނާއިޖް ދުޅަވުމުން ދެނާ އާއި އަނދަ

ދެކެވުނީ ވަޒީރު އާދަރު! އަލް ވަޒީރު عبدالله بن محمّد الحضرمي އިބްނު
ބަތޫތާ އާ ގުޅޭ ކަންތައްތައް ކުރެއްވި ހިސާބު ފާހަގަ، އާރާ އަހަރު ދަރުބާރު ތަށްކޮށްދީ
އިބްނުބަތޫތާ ސަފަރުކުރެއްވީ ވަގުތު ދަރުބާރު އަހަރު އެވެ. ވަޒީރުގެ އަމަލު ފެނުނު ދަރުބާރު
އަހަރު އަދި ނުނިމޭ.

● ދެވަނަ ފަހަރަށް އިބްނު ބަތޫތާ ރާއްޖެ ދޫކުރި އުއްމީދު-
ތަކެތި އެކުލަވާ އެވެ. އޭނާގެ ދަތުރުކުރައްވާ ގޮތް ބަޔާނު ކޮށްފައިވާ އެވެ. އަދި
އޭނާ އަޅާ ދެއްކުމަށް ހަދިޔާގެ ވިދާޅުވެފައިވާ ވާހަކަ ބުނީ ފަހަރު އޭނާ
އަށް ކަންތައް ކުރެއްވުން ދެރަ ކުރެވުނު ހިސާބު ކުރެއްވުން ރާއްޖޭގެ ވަނަ-
ކުރެއްވި ދެވަނަ ފަހަރަށް ތަރިކަތުގެ އެކުވެރިކަމުގެ ސަބަބުން. ނަމަވެސް
އޭނާގެ ތަރިކަ އަލަށް ކުރައްވައި މުސްލިމުން އަލަށް އަޅުގަނޑު ފުރުއްވީ
އޭނާ އަށް " ބަނގަނޑު ދިޔައް ކަމެއް " އެއް ހުރަވާ ވިޔަ ބުނަ ހުރިހާ
ވިސްނުމެއް ވެދުވުނެވެ. ވިހާނެ ހިތްވަރު ދެނިކުރިކަން ވަށް އިބްނު
ބަތޫތާގެ ބައްޕަ ކުރެއްވި ދުވަހު ދެއްވި ހިލޭ އެވެ.

68 ● އިބްނު ބަތޫތާ ބައްޕަ ކުރެއްވި ހުރިހާ ގޮތަކީ "صلاح الدين
صالح البنجالي" މި ރާއްޖޭގެ ތަރިކަ ކަންތައް ކުރެއްވި އެވެ. ނަމަވެސް
އަދުރުގޮވާ ރަސްގެފާނު ތާރީޚުގެ "تاريخ ديبا محل" ގައި މި ކަން
ބައްޕަ ކުރައްވާ ފަދަ އެއް ނުވޭ އެވެ. ފަސްކަން ހުރި ތާރީޚުވެރިއް ބަޔަކު
ދިރާސާ ކުރި އިރު މި ވަގުތު ސަރަހައްދު ތާރީޚު ބަލާ ބަލާއިރު.[1]

صلاح الدين صالح އަކީ އިންޑިޔާގެ ބަނގާލުގެ ވިލާތުގެ
ވެރި އެވެ. ވިލާތުގެ ތަރުތީބު ގައި މާލެ ދެރަވެ އުފެއްދުމުގައި ދިވެހި
ރާއްޖެ (ސްރީލަންކާ އިންޑިޔާގެ މަޤާމު ދަރިކަލުން) ގެ 14 ވަނަ

ނޯޓް: 1 - ބަލާގެ މަސްދަރު ص. 68 ބަލާ!

ރަދުން ކަމުގައިވީ "އައްސޭރިޔާން ދުރުސްވުނީމާ" އަވަހަށް ދުވެލުން، އެ
(1)
ރަދުންގެ ހުވަފެން އަސްލުވެ ކަނޑުވަރުން ހިނގައިދީ މާވަ ސީދީގެ އާ ކަލޯގަ
ބައްޕަފައިގެން ދިޔުމުގެ ތެރޭ ކަނޑުކަނޑި ދުވަރުވީމާ. އެގޮތަށް ކަމުން
އައްސޭރިޔާން ދުރުސްވުމާ އައްޕަފުގެ ބޮޑުވުން ނޫނީ ދުވަރުވިއްޔާ އެއީ
އެއް ކިޔުން ހެވެ. (އެއް ބަސްފުޅު)

● އައް ސޭރިޔާން ގާތުގައިހުން ދުވަރުވިއްޔާ، އެންމެ މަތި-
ވެގެން ތިން ބޮޑުވުން ކަލޯނި ބައްޕަފައިގެން ވެއެވެ. ހުރަހަކަ ބަސްފުޅުވެ-
ވަޒީރުގެ ހުރުން ހުރި ހެދިގެ އެވެ. ދުވަހަކަ ބަސްގުން އައްސޭރިޔާން އަރުވާދު-
ށިހާބުއް ދިނުވެ. މަތިއަށް އައީ ފާހިވަތް އަޔާ އެއްބަސްގެ އެއްބަދަލުވެ ދެ
ބޮނޑުވެ. އައްސޭރިޔާނާ ރަދަފައި ކަނބަލުގަ ހިތާގެ އަޔާ ފާހިވަތް އެވެ. މަތިއަށް
ކަލޯނި ބައްޕަފައިގެން އެދުއްވީ ގާތްއްދިނުގެ ވައިރުގެ ދަތިކަމުން އަށް ހެދުމެ
މުޙައްމަދު ހަސަދުގައި މަނިކުފާނު އެވެ.

69 علي ސިދީގެ: މިއީ އައްސޭރިޔާން އަރުވަތު ށިހާބުއްދިނުން މިނިވަން
ކުރައްވާ އަރުގެވެ. ށިހާބުއްދިން ތަހްތުއަރުވާ ފުރުއްވައިގެން ކަމުދުން
އެ މަނިކުފާނުގެ ދަރިން ބައްޔާ އަތުވެރިޔާ އަބްދުއްالله ބޮޑު މުޙައްމަދު
އަލް ހަސަނީ ހުވަދު އަރުވާ މިނިސްޓަރު އަށް އަރާގަތުއްވާފައި މިސްވެ
ވަރިހަކަށް ދެއްވީ މި علي އަށެވެ. ފަހުން މި علي އަށް ސިދީގެ ކަމުގެ
ލަގަބު ލިބުނީ ދެއްވީ އެވެ. އެކަމަކު ދުވަސް ކުރަކުން މި علي ސިދީގެ
ވެސް ހުވަދު އަދުގެ މިނިސްޓަރު އަށް އަރުވާލެއްވީ އެވެ. މީނާ ނިޔާވީ
އެ ރަށުގަ އެވެ. އެނގޭގެ މަހާރަ ކަމުގައި ބޮޑުވާ މަހާރަ އެއް މިނިސްޓަރުގެ ބަ-
އެއް ހަދުވީހުން އެ ރަށުން ފާހަގަ ކުރަ އެވެ.

ނޯޓު: 1- ރާއްޖެވެރި ބަސް!

● 17 ވަނަ ނަންބަރު ބައްލަވާ ! 70

● އެ ދުވަސް އަތޮޅުތެރޭ ޖަމާޢަތްތަކަށް ސިޔާސީ ލީޑަރ-
ޝިޕްގެ ތަމްރީން ދިނުމުގެ މީހުން އަރުވާލެވުނު 3 އަތޮޅެވެ. މި 3 އަތޮޅުގެ
ތަޢުލީމީ ފެންވަރު މަތިކުރުމަށް ދަށުން خاص ކުރެވިފައި ވާ ގޮތެވެ.

އަތް ސަރުކާރުން ހިނގަން 9 ވަނަ (ކޮމިޝަނަރުން ތަރުބި-
ޔަތުން) ދިވެހިރާއްޖޭގެ ތަރުޖަމާނު އަތޮޅުތަކުން ޕްރޮގްރާމްގެ ތަރުބި-
ޔަތުން ހުރިހާ ކަމެއްގައި ހިނގާ ރަށްތަކުގައި ދިވެހިރާއްޖޭ އާއި ތަރައްޤީގެ
ދުނިޔޭގައި އޮތް ދުވަސް "ކުޑަކުދި" (އަތޮޅު) ގެ ވާހަކަ ބަޔާން ކު-
ރައްވަ އެވެ. ދަރަނި ގައި އެ ދުވަސް ކުޑަކުދިން އާއި " ސްކައުޓް" ކަމަށް
ވާނުވެ އެވެ. ދިވެހިރާއްޖޭ ގެ ބަޔާން ކުރައްވައިފި ކުރަ އާއި ހަމަ-
ޖެހުން ވަރުގަދަ ތަރުބިޔަތު ކަމަށް ވެސް ބުނެވިދާނެ އެވެ.

● ރާއްޖޭގެ ތާރީޚު އެނގޭ ހިސާބުން ރާއްޖޭގެ ތަރުބިޔަތުގެ 71
ގެ ތަރުބިޔަތު ގައި ހިލޭސާބަ 1000 މީހުންކަން އެނގޭ އެވެ. ތަރުބިޔަތު
ހިދުމަތުގެ ތަރިކަ ކުރުމަށް، އުޅުމަށް ވަގުތުތަކުން ހުރިހާއި އިބްރާހީމް ކަލޭފާނާއި
ދިޝް ކަންތައް ތަރުބިޔަތުގެ ތެރެއި މި ތަރުބިޔަތު ކަމުގެ ތަރުބިޔަތު ކުރުމަށް
އެ ތަރުބިޔަތު މީހުން މިތިބި ކަން ފާހަގަ ކުރެވޭ އެވެ. މި ބާކުރުމުގެ ހައްދު
ބާކުރުމުގެ. މިބައިމީހުންގެ ތެރޭގައި މާލޭގެ އަހުލުވެރިންނާއި ދަރި-
ޖެހުމުގެ މީހުން ހިފެހެއްޓުމަށް އެނގޭ އެވެ. ހައްދު ބާކުރުން
ދިނުމުގެ ފުރަތަމަ އެބައިމީހުންނަށް ތާރީޚީ އުފެދުނު ކަމަށް ހަވާ-
ލުދީގެން ހަމަޖެއްސެވި އުޅުމުގެ މަޤާމަތުން ކަމުގައި ވެއެވެ.

● އިހު ޒަމާން ގައި ހަމަހަމަ އުފެދުނު ރަށެއް ވިދާޅުވިކަމުގެ ތަރުބިޔަތު 72
އަތް ހުންނަ ބާރުގެ ވިދާޅުވި ނަމަވެސް މަޢުލޫމާތު ނުވާ ހިނދުގެން
ކަމަށް ވިސްނާ އެވެ. ސަރުކާރުގެ "މާކެޓު" ގައި ހިނދު

މަދުވެއްޖެ ނަމަ ހަވަރަށް ދަރުސްދޭނޭ އުޖޫރަ ވެސް ކުރުއްވިފައި އެންމެހަކަށް ވެސް ފާހަގަ ކުރެވިފައެވެ. އެއީމު ރަމަޟާން ހަވީރާ ބޮޑު ކަންތައްތައް، އިސް-ތިޔާގު ކުރެއްވުމަށްފަހު ހަވީރުގެ މިހާރުގެ ދޫކުރެއްވީ " ބޮޑު ހަނ-ދުވާލެވެ. " އެއީ މަހަކު މިހާރަށް 24 ގަޑި ހަނދުވާލެވެ. މި ހަނދު ދު-ކުރަނީ ދުވަހުގެ 12 ގަޑި މަތިން މަހަކު ދެފަހަރު އެވެ.

73 كل كى : މިއީ ސިޔަގެ އެވެ. " ސިޔަގެ " މި ލަފުޒު އިސްލާމީ އަށް ލިޔުއްވިފައިވާ ގޮތަކީ އެއީ އެވެ. މުސްލިމު ލިޔުއްވައިފި ގައި " ސިނަގެ " މި ގޮތަށް ވެސް ލިޔެފައި މުއްލާ ފަސްއެވެ.

ނާއިބުގެ ތާރީޚު އަސްލުން ފޮނުވާލާ ސިޔަގެ ބަދަލުގައި ބޭނުން ކުރެވޭ އަސްލެވެ. އެއީ ދުވަސްވަރު އެއް ބަރަބަރު މި ތަނަކީ ލިބިވަޑައިގެން ނަވާ ބަދަލުގައި ދިޔަބަމު އެވެ. މި ތަނަކީ ލިބޭ ކުރަމު މިހާރު އަލިބަރާބަރު ފެ އެވެ. އިހުނަ ވާހަކަ ފަހުރުވެރިކަމުގެ ފަދަ ސިޔަގެ ކަމުގެ އިތުރުން އަސްލުހުރިހާ ވާހަކަ 3 ސިޔަގެ ކަން އެންމެހާ ކަން ވެސް ފާހަގަ ކުރެވިފައެވެ.

74 ● އިހުނަ ވާހަކަ ގައި ފަހުގެ އުފާލު ބަލައިގެން ޝަރީޢަތު ކުރުއްވިފައިވާ އިސްލާމީ ދަރުސް މި ތަރުކީ އެތެރެކުރި ގައި ހުރިހާ " ސިއްރުކޮށް ބަލައިގެން އަދި " ނަމަވެސް ސިހާ އަސްލުވެ. މި އަސްލުވެ " އެތެރެ ބަޔާ އަދި " ވެސް ސިހަ އެވެ.

ކުރިން އަރަބިން ނަމަވެސް ފަހަގެ ދުރުވެސްތަކުގައި ހަވީރު މަރުތޮ ބޮޑުން އެންމެހާ ވެސް މި ތަނަކީ އެވެ. ބައެއް ޝަރީޢަތު ކުރެވޭ އިތުރު އަރާގައި ތިރީގެ ނަވަސްބަރު އިއްވާ އިބު ދަރުސް އަ އަސްލުކަމު ނިކުމެވުމެއްގައި ނަގަ އެވެ.

● ފަހުގެ އުފާލު ބަލައިގެން ނިޔާކަމުގެ އެތެރެއިން ގޮސް އެކޮށް-

އެއް ދަރަޖަ މަތިކޮށް ބަލަން (إستئناف ކުރުން) ރަދުންނަށް
ފޮނުވަމުންދިޔަ "ބޮޑު ފަނޑިޔާރު" (އުތުރު ފަނޑިޔާރު)
ގެ ދިމާލަށް ބޮޑު ނައިބަކު ނުވަތަ ވާނީ އަދި (ސަރީސް ފަނޑިޔާރު)
ގެ ދިމާލަށް ބޮޑު ބަލަހައްޓާ 3 ބަލަހައްޓާ ދިވެހި ރާއްޖެގެން އެ ޝަރީ-
ޢަތުގެ ކުރުމުގެ ރަދުންނާއި ޖަމާޢަތަށް އެވެ. އެހެރީގެ ވަޒީރުންގެ ކަމު
މި ދާއިރާ ކުރެވޭ ޝަރީޢަތް ކުރަނީ 6 ވަޒީރުންނާ ރަސްގެފާނުގެ
"كاتب الديوان" (كاتب السر) ގެ މަޤާމުގެ އެވެ. ވަޒީރު
ވަޒީރުގެ ރަސްގެ ބޮޑުނިޔާވެރި ނަމަ كاتب الديوان ގެ ވަޒީރުންނާ
ރަސްގެފާނުގެ ދޭންޏާފުދުން ވަގުތުން ޤާނޫނީ ކަމަށް ފާސް ވިދާޅު
ބަޔާނާ ބަލާން ކުރައްވަ އެވެ.

ރަސްގެ ވަގުތު ނުހުން ވަގުތުގައި ކަމި ފަނޑިޔާރު ބަލަހައްޓާ ގޮ
ތަކި ޝަރީޢަތް ކުރުމުގެ ކަން ދިވެހި ބާރުވެރި ބާރުވެރިކަން ފަސް އާދޭ-
އެވެ.

75 ● ކަނީ ޗާލުން ގަދަ ސަރުކާރުގެ ވަޒީ ދަރުބާރުގެ ދުވަހު ފުރަތަ-
ހަތް ދުސްތޫރު ހަވާލުކުރުމަށް ތަރުތީބު ބޮޑު ބަރާބަރު ގިނަ އެ ހިސާބުތަ
ދައް ދިސާއަށް ކަނޑައަޅައިފައިވެ. އެހާ ކަންކަމުގެ ވަޒީރުގެ ވިސްނުން ބަލާ
އަސާސް ނަގައި ބެލެވޭ އަރާ ނުވަތަ (ގޯތި ވަށައިގަނޑު) ދަތް ވަގު ރަށްރަށްގެ
ގެއި ފާޑުގައި ހުށަހަޅަން އެރީގެ އެވެ. މި ދެވޭ ތަނުން ފަނޑިޔާރު ބޮޑަ-
ދަޅާ 3 ރަށް އަދު އެވެ. ފަހަރެއް އަލިން ވ. ކުދިން ހާއި ދ. އަތޮޅު
ހާއި އަދިރި ދ. ދަތުރު ގެއި ހާދަޅާ އަދި އެ ގޮތުން ފަނޑިޔާރު ބޮޑަދަޅަށް
ކުރި ދަރަޖަ ކުރެވޭ. އަދި އެ ބޮޑަދަޅު އެދިގެއްޓި ހަރަހަރަށް ދެއްވާ ފައި ކުރި
ކަން ވެސް ވާހަކަ ކުރެވޭ އެވެ. ދަރަޖަ ގެއްލި އަހަރަކު ރ12000/-
އަށް ވަރުގާ ކުރެވޭ ގެއްލު ކަމަކާއި ދުވާދަރު 1000 ރުފިޔާ ވިސްގައި ޗެކު

ހަރުގެ ކަމުގައިވެއެވެ. އަލްއިދްރީސީ ބަސްހެން ރާޖީއަލްދީނަށް ފަސްޖެހިއާރަކަން ދުއްވުމަށް ފަހު އެމަނިކުފާނުގެ ދުވަސްވަރު އަށް ވަރަށް 50 ހާހިހި ކަނޑު އަވާރު-
ކަން ވެސް އޮންގެ އެވެ. ޔަގީން ދިޔަކަން ފަދަ ހަކަތަހަކާއި ދިމާލު عناية ތަރުހީބު-
ދޭވެ.

76 ހަވަރުދީބު : އިބްނު ބަތޫތާ ބައި ހަވަރުދީބުދީޕް މާލޭގައި ވަރަށް ބާރުގަދަ ރަށް-
ގެ ހުރި މަގާމުކަމެވެ. ހަދުވަސްދާއި ރަށްއިބުނުބަތޫތާ ދެރަކު، އަދި ހަދުވަސްދާއި
"ބޮޑުނަ" ނަމް ދެކޮޅު ހުސްނަތާ ވަޑައިގެން މިއީ އެވެ. ފަރާތް ގައި މި މަޤާމު ގައި
ހުސްނަތާ ބޮކަވަރިގެ އެއް ވަޑައިފި އަށް ވެސް ދިނަ ވަޑައިފި އަދި ކަށަވަރުކަން ބޮކަވަކަން
ވެރިކަން އެވެ. އަދި ދިވެހި ބޮކަވަރުކަން ވެސް ވެރިކަން އެވެ. މި މަޤާމު ގައި ހަދުވަން
ބަރަކާތާ މިހެން ހަދުވަން ވަރަށް ބޮޑުކަން އިބުނުބަތޫތާކަށް މީހުން ކަން ތަހުލީ-
ހުން ފާހަގަ ކުރެވެ އެވެ. ތަހުނުދިރި ހެދިގެން ގަސްދުކުރުގައި މި މަޤާމު ގައި
ހުސްނަތާ ހަސަރުކަމުގެ ވިރަސްކުރުން އަލްވަޒީރު ޖަލާލުއްދީން ޢުމަރު އިބުނު
ހަސަނު ދިނަށް ގެ ހަސަރުކުރުން ވަޒީރު ހަރީރު محمّد ހަވަރުދީބު މަސިރުކުރެވެ.
މިހެންވުމުން ހަވަރުދީބުދީނަށް خطيب ނަ ކަމަށް ابن بطوطة އަށް
ދިވެވުނީ އެވެ.

77 صفار الحموض : މިއީ ރަވަކަށް ކަރަދާގެ ހަމަލާވެ.

78 ● އާދަކާދަ ހަމަހޫދިވަރު އެންމެ ގާތުން ދިވެހި ރަސްމީ ގެ އެތި
ފަރާތާއި އަދި ރަސްމީ ގައި ތިބި ބޮޑު ބާރުގެ ވިއްޔާރިވެރިން ދުއްވާ ބޯޓު ފަރާތު
ރަސްމީން ބޮޑުތަކާ ދަތުރުތަކު ގައި އެ އަވަސްދަތުކުރުން ގެންނަ ވެރިކަން
ކަނޑު އާދަ ބޯވެރިކަލުން ހަދުވަނަން ވެރިކަމަށް ޖެހި އެވެ. މި ގޮތުން
ކަނޑު ވެރިކަމުގައި ގެނދާ ތަކެތި ސޮފުކަތާގެ ވަޅު މަގުތަކަށް ގައި ބިޑު-
ބަލާ ބަދަލުން ބަހައިދެވެ އެވެ. ފަރާތަށް އަދިވެސް އެތެރެކުރުން ވެވިދާނެ
ގެނދިޔުމުގެ ބަދަލު ގައި ގެންދަވާ ބަނދަރުގެ އަދުވެ. މި އާދަ ވެސް މިހާރު

ވަނީ އުވިފައެވެ.

ގިނަވާ ލިބުން ބައިވެރިވާ ގޮތް :-

(1) 7 މަލާފުޅުގެ ލިބުން ރަދުންނަށް

(2) 7 " " ވަޒީރުއަޢްޒަމަކަށް (ކުޑަ ސިޔާސީ އަތް)

(3) 7 " " ހަނދޭގިރި ބޭކަލަކަށް

(4) 7 " " ޝާހު ބަނދަރު ނާއިބަކަށް

(5) 5 " " ފަނޑިޔާރު ބޭކަލަކަށް

(6) 5 " " ސިހުރުގެ ބޭކަލަކަށް

(7) 5 " " ބޮޑު ބަނޑޭރި އަކަށް

(8) 5 " " ބޮޑު މުސްކުޅި ބޭކަލަކަށް

(9) 5 " " ދޮރުކަރާނި ބޭކަލަކަށް

(10) 5 " " ދަސްކަރުއްގެ ތަރިކަނީ ބޭފުޅަކަށް

(11) 5 " " ދަސް ކަރުއްގެ އަނބި ކަނބަލަކަށް (ދޮނީ)

(12) 5 " " ދަސް ކަރުއްގެ ތަރިކަރުއްގެ އަނބި ކަނބަލަކަށް

(13) 12 " " މީހުބަރުދަކަށް (މީހުބަރުދުގެ މީހުން-

ނަށް ދޫނީ މި 12 ބައިގެ ތެރެއިންނެވެ.

(14) 3 މަލާފުޅު ލިބުން މާ ބަނޑޭރި އަކަށް

(15) 3 " " ބޮޑު ސިޔާ ބަނޑޭރި އަކަށް

(16) 3 " " ފާމުލަދޭރި ބޭކަލަކަށް

(17) 3 " " ދަސްކަރުއްގެ ތަރިކަރުއްގެ ކަލާ ބޭކަލަކަށް

(18) 3 " " ފުރަ ސިހާރަމު ހުރިމަކަށް

(19) 3 " " ދުރަ ސިހާރަމު ހުރިމަކަށް

(20) 3 " " ހުޅޭ އެދުރުންކަލާފާނު ސިހާރަމު ހުރިމަކަށް

(21) 3 މަތާފަތު ވަރުދީން މާލޭމާރު ބަނޑާރިއަލަތް

(22) 3 " " ސުޖަޔީ ބަނޑާރިއަލަތް

(23) 3 " " ސަސާ ބާލަޖަލަތް

މި އިން ލާނުގެ މަތާފަތުގައި އެވަން ސާބިތުން އެ ބާފުކަލާ ކުނަނާ
ތަރައްކީ ގެނެދިނީ ހުރި ފާއިދާ ބަނޑަރުގެން ސާބިތު ބަލަބުންނެވެ.

79 ● ވަރަށް ފަހަކާ ޖެހެންދެން (1945 މ އަހަރާ ހަމައަށް)
މި އާދަ ދެމިއޮތެވެ. މި ކަލަމީ އެ ހަނދާނުގައި ދަރުސް މިޔަރުގެ ތަރައްޤީ އިނގެ
ގޮތުން ފަހު ކުރެވުނު ކުރުބާ ކަމެކެވެ.

80 ● عثمان ފަޟީ ރުޝްދީގެ ބޭކަލުން ކަން ހިޖުރަ ބަރުޒާ
އަށް އެނދިރާއްޖޭގައި ދީ ނަމަވެސް އިނގޭ ރަށުގެ ނަން ބާރަށް ކުރައްވާ-
ވާފައި ނުވުމުން އެދި ރުޝްދީގެ މިހާރު ކަން އެނގެން ގޮތުގައި ނުވެވެ.

81 ● التلمذی ފަޟީ މާލޭ އަތޮޅު ރަހަލަކު ވެން ޒާތީގެ ކުރަ އެވެ.
ނަމަވެސް މި ނަން ހިފާ ރަށުގައި ނުވަތަ މި ރަށް ގޮތުކުރާ ނަމުގައި ހިފާ ރަށުގައި
މިހާރުވެ މާލޭ އަތޮޅުގެ ނުވެވެ. އެ ރަށްގައި ވެސް ރާއްޖޭގެ ރަށްތަކުގެ
ނަމުގެ ކުރިއަށް "ال" ވަރުވައި ވާނީ ކަމަކަށް ނުވެން އެވެ.

82 ● ކުރީ ޒަމާނު ގައި ގާތްގޮތް ހަމަޖެހިފައި އޮތް ގޮތުން ރާއްޖެ-
ތެރެން މާލެ ފުރަތަ އަންނަ އުފަންދުތަކާއި، ރާއްޖޭ އިން ބޭރުން މާލެ
ބަނދަރަށް އަންނަ އުފަންދުތަކުން އަންނަ މިހުންނަށް މާލެ ފޮނުވީ ހަނ-
ދޭކިރުގެ ހުއްދަ ލިބުމަށް ޖެހުނީ އެވެ. ބޭރުން ނުވަތަ ރާއްޖެތެރެ އިން
އަންނަ ހެއްކާ މިހުންނަށް އެ މިހާރު ބޭރުން ދިމާއަކަށް ދެވުނީ ހަށް-
ކަމުގެ ވަރަކަށް ވަސް ހަދުން ނުވަތަ ހަދުނުގެ ފަރާތުގެ ފުރުން ޙިއްޔަތު
ކުރެވިފައި ހުރިހަ މިހާރު ބައްދަލުކުރުމަށް ފުރުގެ އެވެ. ތަފާ ކުރެވޭ ގޮތް-
ގައި މި ކަލަމީ ރާއްޖޭ ތޮރުގެ ހަށްހަރުގެ ޒަބަރުތަކާއި، އަދި ބޭރުން

އަންނަނީ މިހެންނެވެ ގައުމީ ދިދައިގެ ހުރިމަތިވާގޮތަށް ، ނަމަވެސް ސަރުކާރުގެ ރިކޯޑު އާއި-
ފަދަ އަންނަނީ ވިދާޅުވެފައެވެ.

83 ● ބޮޑު މަސްޖިދުގެ ބަތް އަޅައި، އެ މަސްޖިދުގެ ގައި ހުރިކަމަށް
އާއި ހުކުރު އާއި ހަފްތާގައި، އަސާސީ ފަރާތް ތަކެއް ޗާޕުކޮށް ދިޔުމުގެ ކުރީ މަތި-
ވެސް ތަނުގައި ކުރާނުގެ ތަރުޖަމާ ވަޅުތަކުންތަކުން އަޅުތަކިބުން އެ "ކާމުއް"
ބަޔާނާ ތަނެއް ގައި އެއްކަމާއި ނަގަތަ އެކާމުއް ފުނާބޮ ތަނަކަށް
ފުރުމުގާ ވަނަން ކުރިއްސާފު އަންނަ އާދައެކެވެ. ހާއްޖު ދިޔަފާރު-
ތަކުގެ ކުރީގައި ވެސް މިއާދަ އަންނަ ކަން ފާހަގަ ކުރެވޭ އެވެ. ކުރަމުން
އެތަނަގައިގެ އަރަބިކޮށް ގެއްލުނު ތަކެއްގައި އެ ބަޔަކުން ގައި ވެސް ގެން-
ގޮސް އާދަ އައެވެ.

84 ● އިބްނު ބަތޫތާ އެ "مقام" އަށް ޒިޔާރަތް ކުރެއްވީ 744 ހ
ވަނަ އަހަރު (1343 މ) ޝަޢުބާން މަހުގައެވެ. އެތަނަކީ "الشيخ
نجيب الحبشي" ބިނާކުރެއްވި ތަނެއް ނޫނެވެ. ބޮޑު ގޮތްގައި އެ
ތަނަކީ "ހަބުޝީގެ ފާނު" ނަމުގައި ކިޔަމުން ދިޔަ ފަތުރުވެރިއެއް
ތަނެއްގައި ބަހައްޓާ މިހެން ބިނާކުރި ތަނެކެވެ. އެ ތަން "مقام" ކަމަށް ހަދައި
ޒިޔާރަތް ކުރުމަށް ތަނަކަށް ހެދުމަކީ ކަން ހަދާ ކަމެއްގެ ހަދަ ކަމުގައި
ކަމެއް އަހަރުތަކަށް ނުދެވެ. ހަމަވެސް އެ ތަން ހަދައި ފަހުން ފިޔާކަށް ،
އެތަނުގައި އަހަރެއް ދުވަހު އަޅުވައި، ތަނުގައި ސަނަދުވާ އާއި ވަކާ
ވަސީ ތަޚުމައި ހިތި އަޅުނުވާރު ދުވަސް އަރިކަށް މިސްކިތުގެ ދިވެހިރާއްޖެއިން
III (ކުރު ބޮޑުގެ ރަހިން) ގެ ދަރުމަ ފެށުން އެ ރަށްތަކުގެ ތަން ކަމުގަ
އެވެ. (1163 - 1165 ހ) އެތަނުގައި އަޅުފަށް ބަޔަށްޓެ އެއް ތިރީ-
ގެއްގައި ވަނީ " هذا ما تقرّب به السلطان مكرم محمد عماد الدين
بن السلطان محمد عماد الدين إلى الولي الشيخ نجيب الحبشي

بيقين مستمدا من الله النصر والفتح المبين " އެވެ. ބުދަ 26/10/
1966 ގައި އަލްފާޟިލް އިބްރާހީމް ނާސިރު އެރަން ރާއްޖެއިން ވަކިވެ
އަމުރުކުރެއްވި ދިނުމަށް އެރަން ހުރި ގޮތަށް އިމާރާތް ކުރެވުނީ އައްސޯލްޖަން
ވިޔައްމަދު ޝަމްސުއްދީން III ގެ ތަރުޝަ ކަމުގެ ކުރީކޮށް އަޅާ އަމީރު
އިބްރާހީމް ފަރީދު ނަސިރު ބަނޑާރަ ސިރީ ކިލެގެފާނުގެ ބޮޑު ބަނޑާރަކުރި ކަމުގައި
މަޖާ އާއި ސަލާތީ ދެކަތަ މިސްކިތްތަކާއި ރިޔާސީ ރައްޔިތުންނާއި ކުރިމަތިލުމާއި
ކުރިއްޔުމުގެ އެވެ. މި ކަންތައް އިބްރާހީމް ފަރީދު ނަސިރު ބަނޑާރަ ސިރީ ކިލެ-
ގެފާނު ކުރެއްވި ވިޔައްމަދު ޝަމްސުއްދީން ނާއިބުގެ ތަރުޝަ ކަމުގެ ތަޚުތު
ގައި ވެވުނީ، އެކަން ކުރައްވާން އަހުލުވި މިސްބާޙުގެން ވިދާޅުވި
" ނަފުރަތު" އެއް ފެއްދެވުމަށް ކަމަށް ބުނެވެ އެވެ.

މި " مقام" އާއި ގުޅޭ ސިޔާސަތެއް (މާލޭ ދިރި ދިވެހިން ކުރޭ
ތޮރުމަ ކަމުގައި ބަލާފައި ސަރަޙައްދު ގައި ހުރި ސިޔާސަތުން) ކުރިން ތަރުޝަ
ތަރުޝަ ކަލުން ނަގަސްތޮން ވަރު ފަރު ދިރާއިގެ ތޮއްޓަށް ހޯދުމަށް ބޮޑު ހިއް-
ކޮށް ވަޒީރުގެ މުޤައްރިރު ސިޔާސަތު ކުރައްވާ ދުލަށްވެ. އެކަމުގެ ދިރުމުގެ ލާޒި-
މުގައި ބަޔަކު ކުރިއަށް (ހަމަ އެކުއްޖެން) އަސްލާމީ ވެސް އެ
ސަރަޙައްދުގެ އެވެ.

الشيخ نجيب الحبشي ސިޔާސީ ތަރުޝަ ވާނަން ހުރިވާއި ވަނީ
ވާދިއްޔާ " ޙުކުރުންތު" ގެ އެވެ. އެކަމުގައި ހުރިހާ މަސްލަހަތު-
ކުރުންތު ސިޔާސަތު މި ރަޢިއްޔަތު ގެ ފަރާގެ މަސްޢަލަ އެވެ.

85 ● الأرز : އަރިސް ހަނދު ނުވަތަ ބަތްވެ. މި ގޮތަށް ދިވެހި
ބަތްކަ ޖިލްއުމް ނަމަވެސް އެއީ " ބަނޑާރަ އަރަޖި" ކަމުގައި އަލުގަނޑު
ދެކެވެ. އެގޮތަށް ބަތުވެރި " ހަނދުވާ" އެއް ގަނޑު ވަރަށް ފަސްވެ-
ވުމީ ތަކެއްޗަށް ޖިސްމަށް އެވެ. ހަނދުވާއި އަވަސްކުރި ދިވެހި ބަ-

ޖުމްލާ އަށް އުޅުއްވުމުގައި އެކަނިވެރިކަމާ ކުރެއްވެ. އަވަށްތަކުން މައްޗަ-
ބިން ހަމަޖެ ސިޔާސީ ކަމުން ވަދާން ނުވެ.

ޝަރީ ޒަމާން ގައި ދިވެހިންގެ ވާޅު މިހުންގެ ހިތުދެރަކަމުގެ ނަރަސްތާ
ވަރަށް ފަށައިފި. އަދި ފަހަރު ޔަގީން މުނާސަބުތަކުގައި ތަފާތު ގޮތް
ގޮތުން އަދަދު ބޮޑުވެގެން ދިޔަ.

86 ● ބިންމަތީ ގައި ފެނުނު ކުރާ ވަރުތަކައި މަތާފަށްތައް (ބޮޑު
ކުންނު) ބަހުރުބަޔާ އުރެ ވަރަކާކުން ކުރިއަށް ހުރިހަ ދައުލަތުގެ ތަށް އެކު-
ނުވުން އާއި ކުރުވެ. ބޮޑުތީ ޓޫފާނުތަކު ގައި އަތަށް ކުރުމަށް ހުރިހާ
އެވެ. މި ކުންނުކުރުގެ ތިރާ ގައި މިސާ ކުރުމަށް ހުރިހާން އެވެ. މި ކުރުގައި
އެ ޓޫފާނު ޖަޒީރާތަކާ އެއްވެ މިހުންނަން ހުރިބަ ކުރުވެފައި
ހުރިހަ ކުރުވެ. ފަހަރު ގައި މިސާ ކުރުގެ ސަފުގައި އެއް ކުރުތަކުން
ޔަގަ ކުންނުފެސާ ހުރިދާން އެވެ. ކުރުނު ކުރުމަށް ތިބޭނީ އެ ކުރުމަށްގެ
ވަރަކަށް އެ މިހަކަށް ފެސޭހަ ގޮތަކުން އިމާރާތްކުރުމަށް. މި އާދަ
މި ޒަމާނު ގައި ފެނުނަނީ ނަމޫނާތަކުގެ ނަމުނަތަކުށް. ނަރުގެ ބޮޑު
މައްޗަށް ފަދަ ކަންކަމުގެ ތަކުރާ އެވެ. ދިބެނު ބަޖުޖާ އަށް ނަގަ-
ކަމުގެ ގިނަ ފަރުތަކުން ފެނިފައިވާ "ޓޫފާނުއުގެ" މަނާކުރެ. މި
ފަދަ ޓޫފާނުކު ގައި އަތް ދުވަމުން ގެންގުޅޭ ކުރައާއި ތަގިނަމާ.
ނަދުރުގެ ކުރާ ކުރާއި ތަކުރު ހުރިހަކަ ކުރަހަފު އެވެ. އެ ކުރާ ކުރުގެން
އަތް ދުންނަން ތިލަ މިހަކުން އެތިބަ ވަރަށް ބޮޑު ޝަނަފުކުރެ. ދިބެނު
ބަޖުޖާ އަށް އެ ޝަރަފު ދުއްތި އަތުވަގުތު ޓަކަތުއްތިގެން. އަދި ފެހުން
الوزير عبد الله ހުރިތި ނަރަށް ސިޔާގެ އެވެ.

87 ● ދިވެހިން ކުރުކުގައި އުޅެ އިތު ކާރާގެ ތިރާ ގައި ޔަޤީން
ވަޒީ އެއްޗެއް ގައި ހުރިހަކަށް ފާހަގަ ކުރުވިފައެއް ނުވެ އެވެ. ނަމަވެސް

އަވަޓި ކޮޅުން ނަމަ ޖިލްދު ހުންނަނީ ދޭހަ އެވެ. ދުނިޔަވީ ބައްޕަ ކޮޅުން ނަމަ،
ކާރިދޭ ބޮޑިޔާއި، ޖިޔާ ކުރާއި ދިޔާ ހަކުރު ހުރުމަކީ އާދައެކެވެ.

88 ● ކޮޅުން ގައި ފެންކުޅަށް ވަލޭ ކޮށް ހުރުމަކީ އާދައެއް
ނޫނެވެ. ނަމަވެސް ދޮންކުޅި ވަލޭ ކޮށް ހުރުޅުމަށް އެވެ. ދުންނަމަ
ހުންނާނީ ވަލޭ ކޮށް ހިލި ރިހަ އެވެ. އެފްރިކާގެ " މަލްދިވްސް " ގައި
ކޮށް ގޮންނަނީ ތަކުރު މަރާފަތުގެ ކަމަށް ގައި ކަމަގައި ތަނީގެ ބަތަލު ގައި
ކޮމަން ކުރުސް ފިލާ ބޭނުން ކުރަނީ ކަމަށް ވެ އެވެ.

89 ● އިތުރު ބަރުބުރާ އަދިއްޔާތުގެ ކުރައްވާ ފެންނަކީ " ކޮކުރު "
އާރަ ކާރިއެއް ނުކުރު ގައި ހިފުން ބޮއިފުލެވެ. މިހާރަކުން އަދިއްޔާ ތަފާތު
ތަފްޙީލު މި ފަހި ތަށްލާފަރު ކޮށްލެވެ އެވެ. އަރިހު ފަހިގެ ބަރަބަރު ގައި
ސަރުބަދައި ކޮށް ކޮޅާ ފަހަރު ތަޅައި ފެސް ބޮޑުހުނުލެވެ އެވެ. ދިހަ
ޖަވާބު ގައި އާރަވެރުން މި ފަހި ކައްކައި އެކުއްޔަ ޖިއްސަފުކޮށް ކުރަ ހުރިހަ
ވަރުގެ ފަރު ގަނައިގެން ދިޔާ ހަދައިފުން ފެހިކޮށްގެން އެ އަރު ގަރުމަތި ގަ-
ސޯރަ (ފޮނިތޮރި، ކަފުރުތެޔޮ، ކަރަންފޫ، އަސްލު ޖިހުސް) ތަރަޖާ
ވަރަނު އަޅައިގެންނެވެ. ކޮޅުން ގައި ހުންނަ ކާރާގެ ބާވަތުން މި ފަހިގެ
ތެރެއަށް ކުޅަ ތަކުވައް ކޮވަކާއި ބަޖަބާޖެ ކޮޅުން އަދި އަކަތަކަކާ އާއި
ހުއިޖެހުން ކޮޅުން އިތުރު ކުރު އެވެ. މި ފަޅަ ތަކުއި ޖަހައިގެން ތައްއާރުކުރާ
މިފަހި ބާރުން ކުރަހި ބަކައި ވާހައި ކުކުވެސް ފަޅަ ތަކުއި ކާ ނަމަ އެ
ތަކުއި ހަޖަމް ކުރުމަށް ފަސޭހަ ކުރުމަށްވާއި ބަހަރު ގައި އުފުރާ ފަދި
ފިރުޖުމަށްވާއި ބަރުކާނާއިން ހަޖިކަހަލަ ޖިޔާ ޗޫޅުކަން ފިލުވާދެއެވެ.
މި ފަހި ބޯއިން ޤާބޫ ސޮކަށްކާ ގައި ފެސް ފޮނިކަން ދިރުންތަކަން
އަރާގެ އެވެ.

90 ● ދިރު ޖަވާބު ގައި މި ތާއްޗެ އަށް އަންނަ ބާރު މިހުންނަތު

ބަނޑުބާ އެ ބަލިމަންނަކަށްވާ ހެން ދެނެއެވެ. ކިޔާމު އަތުގައި ސަލާމަތުން ފާ-
ތަންތަނޑުގެ ޗިތުގެ ބަދަލު އެކިސައްތަކުންނަށްގައި ވަގުތީގައި ސަމުވާ ނާރާޒީ އަހަރު
އެންމެ ނާޒުކުހާލަތުގެ ވިޔަސްނަމަވެސް އެ ހެން ދެނެހުރިހަމަ އަނގައި އެވެ. ވަގުތު ސަ-
ރުކާރު ގޮތުގައި އެ ހުރެގެން ވަރަށް ރައްކާ ގޮތެއް ގައި އެ ހަމަނުކުރާ، ނަރުހުން
ގައި ފުރުސަތުގައި އެދޭ މަސައްކަތް ހުއްޓުވާ. ގަނޑުބާގެ ކިހަ ބަލިމަނަށް ވެސް
ވި ހެން ދެނެއެވެ. އިއްތިހާދު ގޮތެއް ގައި ގަވާއިދުގައި ގަ އިތުރުން ގައި، ސަލާ
ސަލާމަތް ދެނެދެވޭ ސިސްޓަމާއި ގޮތް ވަގުތު ވަރުވަރުން ދަރިވެ ވިހެވެން ސަހަތު
އެކިގޮތުގައި އެވެ. ދެވަނަ ބަޔަ ހެދުމާއިގެ ދުވަސްވަރު އަހަރު އަތޮ-
ޖަމާ ވަރީގައި ވަރަސްބަނދަ ވެސް ވި ހެން ދެނެގަތެވެ. އިސްލާ-
ސް ވިލާތުން ޖުލައިބަރުގެ ހުކުރު ޗިތުގެ އަހަރުގެން ސަރަހައްދު
ތަރުޖަމާކަނޑައެޅުމުގެ އިދާރީ ބަލިމާލަ ވިހެދުގެ ހުކުރު ބަޔަކަށެވެ. އެ
ދުވަސް ވަރު ވި ގަވާއިދުގެ ވަރިހާ އަށް ވެސް އެ ހެން ދެނެގެން ހުސް ކުޅުވަ
ގައި ބައްޓަމްގެ ޒަރުރު އަހަރު ދިޔައީ ސަރަހައްދު ހެން ބަޔަކަށް 1000 ގުޅުއްގެ
ގުޅުއް ގުޅިހަދާ ސަރަހައްދު ދެހެނުވެ. ވި ހެން ނަގަދު އިން ފިޔާ ގޮތަކީ ސިފައި
ޒަރީއްތެރިޔާން ދިވެހިވެ WHO ގެ ހިދުމަތް ނަގަދު ގައި ދުރު މަސްރިޔާ
ނަގާފައިވާ ސަރަހައްދު ވަސީއްލަތްތަކުގެ ތެރެ.

٩١ ● އިދި ޖަމާނުގައި ނަރުސްގޮވާނާއި ސަރީ ޑާއިޓުގެ ދިސްބަ-
ދުވަސް ނުނި ބަރަދު އަސް ދުވަ ތަކުގެ ނަތީޖާ ސަވާލުތަކާ ގޮތަ އަދި
ކުރެވެ. އަދި ހަމަ ސަވާލު ވެސް ނުކުރެވެ. ސަރި ޑާއިޓުގެ ބަހުރުތަކެއް
އާދައި ބައެއްގައި އަދި އެހެ ދުވަ ތަކަށް ވި ހަރާމް އަށް ގެނުވި، ގެން-
ގުޅުން ސަރަޙައްދު ވެސް އެވެ. އެ ދުވަ ތަކަށް ހަރާމް އަތް ގެނުނަ ޒަރަދި
ސަރަހައްދު ދިނުމާ އާއި އެކުރިސާގެ ވިލާޔަތްތަކުން ތެރެ.

٩٢ ● ދީގެ ނަމަ ސަރު (ذُوْلَة - المَحَفَّة) ނުވަތަ

(PALAQUIN) މިއީ ދަތި ހާލަތްތަކުގައި ހުންނަ ސަވާރީ އެނގިދާނެއެވެ.
ރަދުންނާއި، ރާނިންނަށާއި، ނުވަތަ ރާނިންނަށާއި ގިރިނަޔަކުން (ހެދުމު
ރަސް ކިޔަނީ) މިއީ ބޮޑުބޮޑު ރަސްގެފާނު ދިއްގަމު ގޮއި ތަނަކަށް ވަޑައި-
ގަންނަވާ ނަމަ ބައްޕަ ފަރާތުން ދުރުފަރާތުން ބޭނުންކުރައްވާކަން ތިރީފުޅު
އެނގޭއެވެ. މި ދަންނަވާ އުފެދެނީ ކުރީބޭކަލުންނާއި ރަސްގެފާނުންގެ
ގުޅުންތެވެ. ސަފަރުތަކުގައި ރަސްގެފާނުން ތިބޭނަމަކަށް ވަޑައިގަންނަވާ އިރު
ދެރިފަރާތްކަމަކަށް އެހެވަޑައިގަންނަވާ ކަމަށް އިބްނު ބަތޫތާ ލިޔުއްވާފައެވެ.
އިންޑިޔާ އާއި ސްރީލަންކާ ގައި ވެސް މި ދެރިފަރާތް ގެންގުޅުނެވެ. ލިޔާ
މި އާދަ ތަރުތީބު އަކީ އަރިހު ތަނުތަނުން ކަމެއް ގުޅާން އެވެ.

93 ● 1960 - 1970 އާ ހަމައަށް މި އާދަ ދެމި އޮތެވެ. ކަންތައް
އަހަރެއް ދެއިރުން (ފާސިލު އިޤްބާލް ހައްޤު އިރުން) ސަރުކާރުގެ ހުކުމް-
ގެ ރަސްމީ ގޮތުން ދެއްކުން ނެތެވެ. ކުރީގައި ވަކި ދަރަޖައިގެ ބޭފުޅުން-
ނަށް ގޮތުން ކުރެވޭ ފަރުމާބަދި ސަރަހައްދުގެ ރަސްމީ ގޮތުން ނެތެވެ. އެހެން
މީހުންނަށް ގޮތުން ދެއްކުން އަންނަނީ ބޮޑު ބަނދޭރީގެ އިންނަތެވެ.

94 ● އިބްނު ބަތޫތާ އެބަހައްޓަން ކުރައްވާ އާދައަކީ ވަރަށް ކުރިއެ-
ސްކޮލް ހިނގާފުން އަންނަ އާދައެކެވެ. ޖަމާއަތް މި އާދަ އަށް ބަލައި
އަންނަފުން އައިސް 1940ގެ ތެރެ ގައި ލެސް މި އާދައާއި ވަރަށް އާއެ-
ގޮތުގާ ކަމަށް ސިފައެއް ގައި، ފާތުގެ ބަޖަރު މަގުތަކާއި، ހަމަހަ އަދަހަ
ވަރިހަށްގެ އާއި ނަރަސްދި ބޮޑު ފާހަނަ ދަރުން ޖިނަރަލް ކުރިލުމުން ދިޔަ
އެވެ. ފަހަކަށް އައިސް އެ ފަދަ ކަންކަން ކުރަނީ ސަރުކާރު އިން ބޮޑުގެ
ދިއްޖެހިތިވިން މާލެ ވަޒީރުކަމުގާ ގުޅިގެންނާއި ރަސް ކަމަށް ގޮތިޔުން ވަރަ
ރަސް މިއްޔާތިތަކަކީ އެވެ. އިބްނު ބަތޫތާ އެބަހައްޓަން ކުރައްވާ ގުތަށް
ފަތްކަށް ގާއި، ކުރި ދިވެހި ރަށްފުށް ރަށް އިންފަވި، ކުރިހާ

ވަރަ ދަނޑިއީ އުޅުވައި "ތަރިފަށް" ކިޔައި މަދު ގައި ހުދު ކޮޅުގައި ފަތުރައި ހުރުމަލޭ މިހާރު ތަކެއް ޝީރީ ވަށްޓަ ދިނުމެއް ތަނަކަށް އާދަ އުޅެވެ. ޗީޓާ ވިސްނުނީ މި އާދަ އަތުގަނޑު ގެންނާ ހަމަ އަށް ައިސްތަށް ތަނީ ނޫއްޓަގެ ތަކެތިތަކުގެ ތަކެތި ހަދާ ގަދައިވި ތަތުގަނޑު ގެންގެ ހާބަފައިންގެ ފަރާތުން ހަދާގަ އެވެ.

97 ● ރަސްމީ ގޮތުން ރަސްހަދާނެ ތަނަހަދެ ތަނެ ދިގެންނަކާ އިން ބޮޑުތިރިނުމާއި ދުނިޔޭގެތިރިނުމައި، ތާވަލީގެ ތިރީން (ހަދުނުގެ ރަސްމީ ބޭނުގެ) ތިބާރި ރަސްމީގެ ހަރަކާތް ފުރި 50 ހަހަރު ހޮޅި ހެދި- ތަނަ ބެހި ސިފަހަ ހިފި ހަނދުގެ ބާހަދުނުގެ ތެރެ ސަފުހަތަކަށް އެވެ. ރަސް- މިއުއްމަތުގެ ޢުރުފުތަކާއި ނިޝާނު ގައި ބޭނުތިރިން ޙަޤީޤަތް ހަދާ އެވެ. އެ ހަދާ ހަދުނިފާ އެއްފަދަ ހަދައިތުމުން ތިބާ ހަރަކާތް އިބުރުން ބަޔަކާގެ ބައިން އެނގޭ އެވެ. މި ހަދުން އެތެރެހާގެ މަދުބޭރުގެ ގައި ލިބެ ޢާއްމު އެވެ. މި ތާރީޚު ނިދާނީގެ އެމަށްދެން ރަސްމީގެ ހަރަކާތު ސަރުކާރުގެ ތަރުތީބުވައި ތެރެ- ހަދަނ ލިބެ އެނގޭ އެވެ. މި ތާރީޚު ގައި މިދި " ސަރުކާރު" ބޭހު- ވެއެ. މިދި އިޚްތިޔާރުގެ ގައުމީ ސަރުކާރެވެ.

98 ● ދިވެހިރާއްޖެ ގައި ދީނުނަގާބު ހިތާނީ ވިލާތުގެ ދީން މިސް- ކިތް ހުރި ތާނަގައި އެންމެ ހުސްބިމުގެ އެވެ. މި ބިމުގައި ދީނުނަގާބު ހިފާ ތަކުރު ތާނަގައި ހުރުމަލޭ ހިތުގަދުން ދައި ހަދުހާލެވެ. ވިލާތުގެ عيد މިސްކިތް ހުރި ތާނަގައި ހުރިން ލިބެ މިސްކިތުން ހުކުރެވެ. السلطان حسن نور الدين ١ ގެ ރަސްކަމުގައި އެ މިސްކިތް މަރާމާތު ކުރެއްވި އެހަރުނުގެ އަދިއަރަކުރާ ރަހަތު ހަދުގައިވެ މާލެ އަރައާ "މަރިޔާ ހިޔާ" (ބޮޑު ހިޔާ) ގައި ރަށް އަރައިވައި އެ މިސްކިތް ތަރުތީބު ހަދާފައި އެވެ. އާގެ ފަހުން އެހަރުނުގެ ހަދާ ހަދުން

އައްސުލްޠާން މުހައްމަދު މުޢީނުއްދީން 1 ގެ ރަސްކަމުގައި ދިޔާރު
އެހެރި އިދާރާ ދިވެހިރާއްޖޭ[1] ހިންގަވާން ބޭނުންކުރައްވާ އެވެ. ރާއްޖޭގެ ތޮއްޓެ
ރަސްރަސްކަލުން ދިޔަ ޤާޟީ ބަޔަކު އިދާރީ ނިޒާމު ކުރަން ފަށައި ދިޔާން
ތަޙުޤީޤު އަދި ފަހުން އިދާރީ ނިޒާމު ކުރެވޭ ޒާތުގެ ކުރިއެރުމަކީ
އެކަށީގެން ނުވާކަން. ދެން ދިވެހިރާއްޖޭ ނިޒާމު ރަސްކަލުން ހިންގަ އެއްޗަ
ބޮޑު ދިވެހިރާއްޖޭ އިދާރީ ނިޒާމު ފެށުނީ އައްސުލްޠާން ޙަސަން
ފުރަތަމަ އިޝްކަންދަރު އާއި އައްސުލްޠާން ފުރަތަމަ ޝަމްސުއް-
ދީން 3 ގެ ރަސްކަލުގައި ކަމަށް ބެލެވޭ އެވެ.

99 ● ނަގާބަނޑު 1/2 ބައްދަލު!

މި އަސްބާބު އެ ނަގާ ސިއްކާ އެކި ދުވަސްވަރު ގައި ގަނޑުވަރުގައި
ސިއްކާ ޖަހައިގެން ފަދައި، އެކި ބޭފުޅުންގެ އަމަލުތަކުން ފާރަވެރި-
ކުރީ ގެންގުޅު ފައިސާ ފޮއި ސިއްކައި، އެތަނުގައި "ލާރިޔާ ލުބު" ސިއްކާ
ބައްދަލު ކަމަށް ބެލެވޭ އެވެ.

100 ● މި ފަހިކުރުމަށް އިދާރީ ނިޒާމު ނަމުގެ އިދާރީ ނަގާދެވޭ ގޮތަށް
ވަޒީފާ ވެރިން ބޭނުންނުވާ ދާއިރާ ޚާޞްކޮށްދެވޭ. (އިދާރީ ޚާއްޞަ)
އެވެސް ކުރު ގައި އިދާރީ ބޭނުންތައް ފުރުޞަތު ފާރަވެރިކަމުގެ ޚިދުމަތް
ފަށާ ބޮޑު ޙަރަކާތްތަކެއް ވި އެވެ.

101 ● ތިވަރުންގެ އާދަކާދަ ނިޒާމުކުރި ޚިދުމަތް ކުރަމުގެ ޤާނޫނަކަށް ވަނީ
(ކުރިމަތިން ފުރު) "އަޒީރުކުރު" (ފުރުޞަތު) ގެންނަން އެވެ. މިއީ
އެކަމެއް ނިޒާމުކަން އެންމެ ފަހު ކުރީ ކުރިއަށް ކަމެކެވެ. މި އަޒީރުކުރާ އަކު
ހުވަދޫ ފަށާ ގެންނަން އެވެ. އެއީ އަދުލު ކުރާގެ ވަށާ ޒިޔާރަތް -

---

ނޯޓް: 1 - މާލޭ ދިވެހިރާއްޖޭ ސ. 68 ބަލާ!

ފާލަމުން. މި ބަޔާން ކުރީ ހުވަނދުގެ ބަރަދު ކުރީ ގެންނަނީ އަރަބިއާއި ސޯމާލިޔާ. މި އާދަމަތީ ވެސް مسقط އާއި عمان އާއި خليج ގެ ރަށް-ތަކާއި އެފްރިކާ އާއި، އިންޑިޔާ އާއި ސްރީލަންކާ އާއި ޗައިނާ ގައި އުޅޭ އާދަޔަކެވެ. ގަދުރުގެ قوم ތަކުގައި މިއަދުވެސް މި އާދަ އޮންނަކަން އެނގެ އެވެ.

102 ● ދާމަރާގެ އާދައިން، ވަންހިއްދު ފަދަ މިނުވަސް ދުވާ ތަކެތީން އަންހެނުން ގައި (ދާރާމު ގައި) ވަސް ހިއްދުމާއި، އަދި ވައްތަރުތަކުގެ މިނުވަ-ވަސް ދުވާ ތަކެތީން ދުންކޮށްލުމަކީ ދިވެހިންގެ ސިފަ، އަދި ހުރުމަތުން އާދަ-ކާދައިގައި ހިމެނޭ ކަމެކެވެ. މި ގޮތުން ކަލޭފައި ހުންނަ ދުވާގެ ވަސް ހުވާ އެއްގައި ދުވަހު ހުދުވުމުގައި ހުރެ އެވެ. ސޯމާލިޔާއި އަރަބު ފަދަ އެއް-ޤައުމަކީ ބޮޑުމެއް ނަމެ އެވެ. ދުންކޮށްލުމުގެ އެތައް ވައްތަރުގެ "ޑިމިއޯއާ" ހުންނަ ކަމެއް ވެއެވެ. މި ކަން ކުރުމަށް ހާސް ގޮތަކަށް ހެދޭ ހުންނަ ފުއްޖެއް ހުރެއެވެ. (ދުންފުޅި)

103 ● މި ހަރުބަޓު ހިމަކުރާގެ ކަން އެންމެ ތަކާލި ކަމެކެވެ. ސުވަލަށް ވިޔާ[1] ކަމެކެވެ. އަހާ އެއް ދުވަހުގައި އެ މީހުންގެ ނަމާއި ޝަރީޢަތުން ޢާނީމާވަން ޤާތު ދެވަޝް ތިރާވަރި އެންގޭނެ އެވެ. މި ހަރުބަޓުގެ އުސޫލު ނަރާއީ ގައި ހިންގުނު ދިވެހި ބޮޑުބޮޑު ފަރިމިތަރު ކަމުގެ އެވެ. އެ ބަޔާން ގައި އަދި އަހާ ކުރިގައި ވެސް ހަވިލާ އާއި އިންޑިޔާ ގައި މިގޮތް އެންމެ ކަމަށް ބުނެވޭ އެވެ.

104 ● ރަށު ސަލާމަތުން ބަރަސްކުރު އެއްވަރުގެ ހަމަރު ވަނަހަ (ސަލަ ވަނަ އަހަރު) ދަރިދޭކުރެން (ހިމާގެ ދަރިދޭރު) ތަޚް ކަން ކުރެއްވި 14 ވަނަ

ޝަރަޙް : ١- އެ ފިލާވަޅުގެ ނަމޫނާ دارالآثار ގައި އެބަ އޮތެވެ.

ރަދުންނެވެ. މި ރަދުންނަށްފަހު ރަދުންގެ 2 ދަރިކަލުން (1) ރަސްކަން ކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަލްފާޟިލް ޙަސަން ތާޖުއްދީން ދެއްވާފައިވާ ބަޔާނުގައި "ރާދަބަލި" އާއި ތަވާރީޚުންވެސް އެވެ.

● އައްސުލްޠާން ޢުމަރު ވީރު (ރަދުންފަޅު 17) ގެ ކުރިން މި ރަދުންގެ ބައްޕާ ސަލާޙުއްދީން ސާލިޙު އަލްބަންގާލީ "ސުލްޠާނުލް ބިލާދު" ރާއްޖޭގެ ރަސްކަން ކުރައްވާ ކަމަށް އިބްނު ބަޠޫޠާ ޒިޔާރަތްކޮށް އެވެ. މިހެންވުމުން ބައެއް މުވައްރިޚުން ދެކެނީ ތާރީޚުގައި ފާހަގަވެފައިވާ ރަސްރަސްކަލުންގެ ދަރިކަލުން އައްސުލްޠާނާ..... (ރަސްކަލުންގެ ލިސްޓުގެ 15 ވަނަ ރަސްކަލަ ގައި ތާޖުއްދީން ބަޔާންކުރައްވާ) އަކީ ސަލާޙުއްދީން ސާލިޙު ކަމަށެވެ. މިއީ ކުރީގެ ތާރީޚުން ރަސްރަސްކަލުން ނަން ބޭނުންނުކުރ "السلطان" މި ނަން ބޭނުން ކުރައްވާފައެވެ. އަދި އަލިފުޅު ބޭނުމުގެ ބަދަލުގަ އެވެ. މި ގޮތުން جلال الدين صالح ސަލާޙު ބެލުމާގެ ރަދުގެ ކުރީގައި السلطان ގޮތުގައި ابن بطوطة ފަދަ ބޭރުގެ مؤرخ ންނަށް ގޮތުން ޢަރަބި ރަސްކަން ފެނެއެވެ.

● އިބުރާހީމް ރަދުން އަލްމާޒު ގައި ރާއްޖޭގެ އުޅުނު ބަނޑިގަ ދަޢުލަތުގެ ގައި އަސާސަށް ޤަވާޢިދު ވަޒަވިފައި ވަނީ .... އަޙްމަދު ބޭނުމީގަ އެވެ.

އިގެ ދަރިކަލުން 17 ވަނަ ރަދުންނަށް ފަހު ރާއްޖޭގެ ރަސްކަލުގެ 2 ވަނަ އާއިލާ (ލިވާ އިބުރާހީމް ރަދުންގެ އާއިލާ) ގެ ރަސްކަން ފެށި މި ދަރިކަލުން ފަހު ބޭރުގެން ރަސްކަން ކުރައްވާފައި ވަނީ ރާއްޖޭގެ

މަރުޖިޢު: 1- ރަސްރަސްކަލުންގެ ލިސްޓުގެ 15، 16 ބަލާ! ބޮޑުގެ ފޮނުވިކަމާއި ص 20 އަދި ރާދަބަލި ص. 15 - ތާރީޚުއްދީނުގެ ތަޢުރީފު ص. 35

ތަސްކަރުގެ 3 ވަނަ ޖާއިޒާ ތަސްކަރުގެ ތަޒުމު މިދަށުކުރަންނުވަން ވަކި

ތަރައްޤީކުރެވި ނުވާތީ، ތަސްތަސްކުރުން ތަރުތީބުގައި ތަސް ކަން ކު-

ރުމަށްވާގޮތަށް އެވެ. ނަމޫނާގެ ގޮތުން ވީ. ބީ. ބޮޑު ބައްޓަމަކުން ވަކި

ވެސް ހުރުމަށް ތަރުތީބުގެ ތަރައްޤީކުރުމަށް ކަން އުފެއްދުން ތަސް ކަން ކު-

ރުމަށް ބާރުއެޅުން ދިން ގޮތަށް ހަރަދުގެ ތަރައްޤީއާ ބެހޭ ކަންކަމެވެ.

105 ● އިރު ޒަމާނުގައި ތަޅަފަތް ކުރުމަށް ގެންގުޅުނު ދަގަނޑު

އަސްތޮށި ހަމަކޮށް އަސްތޮށި ދަމާލަ އެވެ. (LEATHERN THONG) ★

ހަމަކޮށް އަސްތޮށިން ތަޅަފަތް ވަރަށް ބޮޑަށް ބޭނުންކުރި ކުރު-

ފަށުންނެވެ. މި އަސްތޮށިން ދަމާ ކަނޑުވާ އަތުވަރަށް ހަމަކޮށް އެތިވަރަކީ ކަމު-

ގައި ބޭނުން އެވެ.

106 ● ގެން ހިންގުމަށް ދުވަސް އިރު ޒަމާނުގައި ކުރަމުން އައި

ކަމެކެވެ. މި ކަން ކުރަނީ ދިވެހި ރާއްޖޭގެ އަތޮޅުތަކާ ޖަޒީރާތަކުން

ނުވަތަ ފިހާރަ ވަގުތުގެން ނުވަތަ ބާޒާރުތަކުން ނުވަތަ މި ވަރަށް ކުރަމުން-

ގެންނެވެ.

107 ● މިއީ މުޙައްމަދު ބޭރު މުޙަރުގެ.

108 ● މިއީ ޖަޒީރާއިރުން އުފެދި ވެސް ހަރުދަނާވެ. ޖަޒީރާއި ދި-

ނުން ބަނދަރާއި ނުނެވެ.

109 ● އިބްނު ބަތޫތާ އަށް އައި ބައިކަން ވީ ނަމޫނާ މިޒަމާން

ގައި ވެސް އެ ވަގުތު އަންހެނުން އުޅެއެވެ. އެއީ ވެރިކަމުގެ ގޮތުން ނުވަތަ

އެފަދަގޮތުގެ ގޮތުން ވިހާވީ ގޮތްއޮތް ނުނެވެ. އެހެން ވިދާ ބައިއެ އަން-

ހެނުންގެ އުނަގަނޑަކަށް ލިބުނު އިރުގައި އަންހެން އިހު އުނަގަނޑު ގައި ގެނބުނުގައި

ނޯޓު: ★ دارالآثار ގައި އެ އެއްޗެއްގެ ނަމޫނާތައް އެބަހުރި

ދުވަހު ބަޔެއް ފަރާތުން އެގަސްދުގެ ފަހަރިވެސް ދޭތެ ތަނަވަސްކަމާ އިސްތަ އެއުރެދެނި
ހަނދާން ކުރިފަހަރުގެ ހުނަރު ހުޅަވާ އޮތެވެ. އެއީ އެހަމުގައި ސިފައިގެ ގޮތުން ތުއްޕު-
ތަކަށް ގެއްލުން ލިބުގުމަށް ގެނެސްފައެވެ. ދިޔައީ ވެއްޖެ ނަގާ ފަރާތުގައި އެ އުރަ-
ވައްކަން އަޅުން ސިޔާސީ ހިނގައިދިޔައީ އެވެ. ސިވާއި ރާނގެފީބިލަނަ
އިތުރުވުމުގެ ހަމަކުން މި ހަމައިޔާ ވަރުން ގިނަ އަނގޮޅުގަނޑުރަން ދިރާސާ ހަމަހަމަ.
މި ރޭގަނޑު ގައި ފެށި ބައެއް ފަރާތު މި ގޮތް ދިމާވި އެވެ. އިބުނު ބަތޫތާ އަށް
އެ ފުރިހަމައަށް އެ ފަދަ ދެކޮޅުވިސްނަވެ. ރާއްޖޭ އިން އެހަރު 6 މިހުނާ
ހާޒިރު ހުރަސްތަކުގައި އަދި އެހެން ޤާޟީކަމާ އިނގެނުވޭ ގެނގުޅުއްވި ނަމަވެސް
މި ފަދަ ހަމައެއްގެ މަސްއޫލިއްޔަތު އިބުނު ބަތޫތާ އަށް ދިނުމާއި ދެކޮޅުވާ ހުށަހެޅުން ދިނީ އެވެ.
115 ● މި ފަރާތު ފެށި ކައިވެނީ ހުރަސްއަޅާ ހަމަހަމަ. އިބުނު
ބަތޫތާ އަށް މި ފަރާތު ފުރިހަމައިން ފެނިގެން އަމާޒު ނުވެސް ދުވަހަކުވެސް
ހަމަހަމަ ވަގު ހުރަސްކަމެވެ. އެ ހުރަސް އެ ފުރިހަމައިން އެ ހުރަސް ބަޔަކަށްޓަން
ހިނގި މިހާ އާއި އެކަމާ އަނގަ ރަނގަޅުނުވެ. ނުވަތަ އެ މިހާ އާ ދެވޭ ތަނު-
ތެރޭން މިހުނުވެ. މި ފަދަ މިހުން ފަދަ ހުރަސްހުރަސްގައި ތިބެނީ ކުރީ ޤާޟީ
ފަރުދު ގަދަ ޑްރާމާ ފަހަރުގެ އަވަދިގެންނެވެ. ހުރަސްގައި ހުރަސް ދޭހަ
ވަސީލަތް ހުރަމަތު ފަރު ފަސޭހަ ވިސްނުން ފަދަ ވަސީލަތް ހުރަސް
އެވެ. ހަޖަމަހާގެ ތަރުތީބު ނުވަތަ ބާއްޖަވެރިކަމާއި އެ ފަދަ ހުރަސް ހުރަސް
ގައި އެވަރަކު ފެށި އަދަދުތަކެވެ. ފަހަރު ގައި ފެށި ހުރަސް އެ ހުރަސްގައި
ހިނގި މިހާގެ އަމިއްލަ ދިރުމު ހުރަސް ނުނގެ. އިބުނު ބަތޫތާއަށް ފެށި އެ
ފަދަ ހުރަސް ބަދަލާ އަށް ދިރިއުޅުއްވުމުގެ ދުވަ އުޅުނު ގައި އަމިއްލަ-
ހުރަސް އެ ހުރަސްގައި ހިނގިނުވީ ފަރާތް އެވެ. ނަމަވެސް މި ގޮތަށްތަކުގެ
ބަންދުކުރުމުގެ ތަރުތީބު ގެ ވަރިކަމެވެ.
116 ● އިބުނު ބަތޫތާގެ މި ދަތުރު ގައި ހައްތާވެސް ފުރިހަމައަށް

ބަޢަދިވުތަކެވެ. ރިވެގެ ނާގައިޖީ އަދި ޗަނޑުރީގެ ގައި އޮތް ތަނެކެވެ. ވާނާ
އާދި ހުންކަން އެކަމިގެންޏާ ވަރަކަށް ލިބޭ ތަނެކެވެ. އަދި ނާޑުޗީގެ ރަށް
ނަރުގެ ފުރުޅިތަ އެވެ. މި ފަރަ ސަވަބަބު ތަކަލީ ކަސްވަގާތީ ގުރުމަށް
ބާރުން ކަންކަމެވެ. ބޮޑު މުޅަކަލީ ޙަސްބިން އުނދަނަ ބިންގަނޑު ފުޅު
ހަރަކާތެވެ. މިޔަންމުދުން ގަނޑު ބޮޑުވެރި ބަސް ހުރިތަކި އެއްޗީ ގައި
ފުން ރިފަރުއްޗަދިރާ ވަތްތަރުގެ ގަނޑު ގޮތި، ގަނޑުން ކަނޑު ހާކަދީގެންބި-
ގޮތް ހަނދާރުމުން ދުވަހު ކައިރިފަތަކި ކުރި އަރުން ގަނޑަކާފާ އެވެ. މިކަން
ދިވެހިބަސްތަކާ ދިރުމި މަތިޖީރުއްޔާ ގައި ހުރިނަމަ އެކަމަކީ ބަޔަކުން
ވާންވީ ކަމެއް ނޫންތޯ.

112 ● އަސްނާރަކީ ހުން ސަރަހައްދުގެ ގޮތާ އެކެވެ. ބާއްޔު
ގޮތެއް ގައި އަސްނާރު ޖިހަ ދިޔަ އަވަހި އަރަރަކު 2 ފުސްމުގަ އެވެ.
ނަމަވެސް އެކަޑިގެންވާ ވަރަށް އެ ގަރަވު ކާނާ އާދި ފުން ލިބޭ ނަމަ
ގުރުން ނަހަރުއްޗި ކުރިއަށް ގުރުމުން ބާނާ އެވެ. މިފަދަ ވާދިޔަ ގަނޑު ގައި
ހުސްނުވާ އަދި ފުރާގެ އަސްނާރު ހުރުމަށް ޗަނޑުރީގެ އާދަޔާކަމެވެ. މި
ކަން ވެސް ދިވެހި ބަހުރުވާ އަށް ވެރިއެއް އާދަޔާގަޔަ ހިތާފު ކަމަކަށެވެ.
ވާހަ ވެސް އެހެންނެވެ. އަނާގެ އަވިއްޔަ ނަރުވު ގައި އެގޮތުގައި އަސްނާ-
ނާގައި އެފަދަ ވާހަކަ އަގެ ގަސް ގުރުމުގެ ދަބަރިއްޔަތު ޖަޒީރާ ގޮތުން
ޖަބަލެއް ނުވާނީ އެވެ.

113 ● السلطان "أيرى شكروتى" (Airy Chācārouāty)
އަދި ފަރަންސޭ ގައި ޖަރުމަން އަދިބު "Aareyā Chakkrāwārti"
ކިޔަން ވާނެ ކަމަށް "ސަހަ ދަރުބަރަރު ގެނީ"(١) ޗިތުރުވާލައި ވެއެވެ.

ނޯޓް: ١ - ދިވެހިބަހުރުވާގެ ތަރުޖުމާނާގެ ދިރިވިގޯސް ތަރުތީބަށް

މިއީ މަލާބާރު ކަރައިގެ ރަސްކަލާނެވެ. 1371 މ ގެ ފަހުކޮޅު މިރަސް-
ގެފާނު އޮޓުމަން ކަރައިގެ އުތުރު ފަރާތު ހިއްޕަވައި އާރިޔަނުގެ ރަސްގެފާނު
" King Wikrāmā Bāhu III " ހައްޔަރުކުރައްވައިގެން
އިންޑިޔާ އަށް ގެންގޮސް ކަމަށް ވެސް ސާބިތު ވެގެން ދިޔުމަކީ އެވެ.
1357 - 1374 މ އަށް ސިލޯނުގެ އުތުރު ބައިގެ "Gāmpola" ގައި
ރަސްކަން ކުރުއްވި ވިކްރަމް ބާހު III އެވެ. 1363 މ ން
1373 މ އަށް ސިލޯނުގެ ރަސްކަމުގައި އިންނެވީ ވަޒީރު ޙަޟްރަމީ އެވެ. (1)
الوزير عبد الله الحضرمي ވަޒީރު ޙަޟްރަމީ (2) އަތުލައްވައިގެން ރަސްކަން
އަތުލައްވައިގެން ރަސްކަމުގެ އިސްތިއުފާ ދިނީ 1373 މ ގައެވެ.
މަލާބާރު ކަރައިގެ ޒުވާން ރަސްކަލޭގެފާނު "Ariyā Rāja" ނުވަތަ
Ali Rāga ނުވަތަ Alle Rājah ކިޔާފައި ވެއެވެ. އަދި
"Ariyan Rāja" (3) ވެސް ކިޔާ ކަމަށް ވެއެވެ. މިއީ ދިވެހިންގެ
ތާރީޚުގައި ފެންނަ "علي ރާޖާ" އެވެ. އިބްނު ބަޠޫޠާ ސިރީ
ލަންކާ އަށް ދިޔުމުގެ ކުރިން އާރިޔަނުގެ ރަސްކަމުގައި ހުންނެވީ - "Bhu
Vanaika Bāhu IV" ނުވަތަ Wijaya Bāhu V ކަމަށް

ނޯޓު: 1- ބޮޑުގެ ތާރީޚު ސ. 68

2- ... ވަޒީރު ޙަޟްރަމީގެ
2 ވަނަ ރަސްކަން 1363 - 1374 މ އަށް ކުރެއްވި. އަދި އެހެން
عبد الله ގެ ރަސްކަން 1374 މ ގައި ކުރެއްވި. ص. 111، 112
ބައްލަވާ!

3- އިބްނު ބަޠޫޠާގެ ދަތުރުނާމާގެ އިނގިރޭސި ތަރުޖަމާ އަދި
ފޮތުގެ 45 عدد ބައްލަވާ!

ފާސް ބުނުމެވެ. މި ރަސްގެފާނު ރަސްކަން ކުރެއްވީ 1344 -
1345 މ އަށް ކަމަށް ފާސް ބަޔާނުގައި ލިޔެވިފައި ވެއެވެ.

114 بطالة : މިއީ ސިރީލަންކާގެ ގުއްމަތުގެ ސަރަހައްދުގެ ރަށެކެވެ.
(Gāmpolā)

115 البقم : އެއީ ގަސްބޭސްގެ (Brazil Wood) ނަމެއް "Sāpān"
ކިޔެ އެވެ.

116 الكلي = ޢޫދަރު (1) " Fragrant Aloewood، Agalwood "
(Aquilaria Agallochā / Aloe Excaecaria Agallochā)
އިބްނު ބަތޫތާ ބަޔާންކުރައްވާ ގޮތުގައި "القماري" ނަމުގައިވާ ޢޫދާއި
"القاقلي" އަކީ އިންޑިޔާގައި އުފެދޭ ޢޫދުގެ ބާވަތްތަކެވެ.

117 ކުޅުއްވި ● ކުރީގައި ގަހަނަގަން އިބްނު ބަތޫތާ ކޮޅުމްބު އަށް
ތަރުތީބު ގައި ކަޅިކޮޅުން ކުރެއްވި ދަތުރު ނިމުނީ ފާސް ގ. އަރުވާ ރަ-
ށްކަމެވެ. މިރަށަކީ ދިވެހި ރަށެއް ބާވައިލާ ރަށެކެވެ 746 ހ ވަނަ
އަހަރު ކުރީ ލިބުނު އެވެ. ހުރި ދަތުރު ފުރުމަށް ކޮޅުމްބަށް ގައި
ވަޑައިގެންނެވީ ކުރީ އުފުލާގެ މަތިވެރިކަމުގެ ރަސްގެފާނު ރަސްކަން އެވެ.

118 هَلِّي : މިއީ ގަސް އެއްގެ ނަމެކެވެ. (ކުޅަ ބަދަން) މިގޮތަށް ބައި-
ނަމުގައި އަބުރުވެސް ބަލިތަކަށް ބޭނުން ކުރެވޭ. ބައެއް ޢަރަބި ފޮތްތަކުގައި
"هضلی" ، هالول، هليلو " މި ގޮތަށް ކިޔާ ނަން

ނޯޓް : ١ - ތަމިލް ބަހުން Takkali އެވެ. ޢަރަބި ބަހުން
"عود" އެވެ.

ޖިންނަވައި ހުރެއެވެ. މި ރަށަކީ ސުކުރީ ބަގާރުއްޔަކައި މީހުން އުޅުނު
ރަށެކެވެ. އަދި އޮތް ވަރުން ހަޅުތަކުގައި ވެއްސޭ ހަމަވެ. އަދި މަތީ އަތޮ-
ޅުތަކު މީހުން މި ރަށް ގައި އުޅުނު ދުވަސްވަރުއް ވެއްސޭ ދިޔަ އެވެ. ހުރި-
ހުން އަޅުތަކު ބައްޔެއް ހުޅުގައި ވެއްސޭ މި ރަށް ހުޅުވެ. އެއް ބަގާރުއް
ގައި މި ރަށަކީ ރަށުންނާއި ގުޅުވަތްތަކުގެ ބޮޑުބޮޑު ނަރު "މިޔާ"
ހުރާއި ސުކުރީބާ ހުޅު ގެންނަ އެއް ރަށެވެ. އަދި ފިޔޮވި މާލޭ ރަށުންގެ
ވަރިހަކާ ނުވަނާ ފިހައިގެން ގެންނަ ރަށެވެ.

މަޤާބިރުން މާލެއާ ހަމުގޮތުގެ އަށް އަދި ދުވަސްވަރު މި ރަށް
ފައިބައި، އެ ރަށުން އެބައިމީހުންގެ ބޮޑުންނަށް ދުއްވައި، މާލެ އަށް
ހަމާއް ދިޔުމުގައި މި ރަށް ބޮޑުންސުރި އެވެ. އަދި މި ރަށަކީ ރަށުންނާއި
ގުޅުވަތްތަކުގެ ބޮޑުބޮޑު އަރާމު ސުކުރު ބުރުތަކުގައި ބޯޓް ފަރުވާ އަށް
ދުވަހު އެރިވަޅައިގަތުމަށް ވަޅައިގެން ތިއްބަވާ އެއް ރަށެވެ. 1800 -
1900 މ ގައި ރަށުންގެ ޗަމިޔާސުވާގައި ކާސިސުވު ތަސްގައި އޮޑިސުވުތަ-
ސުގެ ބަނޑުބަދަލު މި ރަށް އުޅުނުސުވާ ލިޔުނެވެ. އެ އުޅޭނުޑު ތަޅް ބަދަ-
ހައްޗާ މީހުން ތިބެނި މި ރަށުގަ އެވެ. އަހަރަކު އެއްވަރަށް "ހަވަރު"
ސިޔާދު، އެ ފަހަތް ވަރުގަ ނެރު ސޫނު ފުށުނުސު އެވެ. މާލެ އަތޮޅު ދިރާވަރު
ވަޅު ރަށަރާއް ހެދުމަތް ފަހު އެރަށުގައި ދިރި ދިރާވަރު މީހުން ބަރަޅު ސުރީ
މި ރަށެވެ. މާލޭގެ ވައިގެ ބަނޑަރު ހެދުމަތް ހުޅުވާން މީހުން ބޮޑީ
7 ބ. ވަރު 1398 ހ (1 ޖަނަވަރީ 1978) ގަ އެވެ. ހުޅުލެ އަކީ
ރާއްޖޭގެ ތާރީޚީ ގޮތުގައިވާ ރަށެކެވެ. ތާރީޚުގެ އަކީ ތަރައްޤީ ގައި
ފެންވަރު ރަސްމީ ސުލޫކުގައިވާ ރަށެކެވެ. ރަށުގެ މާނައަކީ ސުވަ ރަށެވެ. ބޮޑު
ރަށަކީ މާލެ އެވެ.

119 ● التبحر : އަކީ ދިވެހިން ބޮޑުންސުރި ރަށެއްގައިން އެނގޭ-

ކަން ހުރެވެ. ނަމަވެސް މި ބަހުގެ މާނައަކީ އަތޮޅުކޮޅުން ކަމަށް ބައެއް
ބިލާތުވެރިން ލިޔުއްވާފައިވެއެވެ.

120 ● 86 ބަތޫތާ! ފަހަރަކުން އައިސް އަތޮޅުވެރިއަކު އިން ވެސް
އުފަލަށް ނަމުދާނެ ކަމާ ތަޅުއަޅަ ކޮށްގެން ގެންގުޅުނެވެ.

އިތުރު ބަޔާން :—

● އިބްނު ބަތޫތާ ބަޔާންކުރައްވާ ހިނަވުރުގެ "سندابور"
އަކީ މިހާރުގެ "ގޯވާ" ކަމަށް ބައެއް ބިލާތުވެރިން ފާހަގަކުރައްވަ އެވެ.
އަދި "فاكنور" އަކީ "Bacanur" އެވެ. "مليبار" އަކީ
" Mungalore " އެވެ.

● المسعودى ގެ "مروج الذهب" ނަމާ ފޮތް
ލިޔުއްވީ ހިޖުރައިގެ إسلام ވުމުގެ 216 އަހަރު ކުރިން ހިޖުރައިން 332ھ
ވަނަ އަހަރުގަ އެވެ. އެ ފޮތުގައިވާ ގޮތުގައި ދިވެހިރާއްޖޭ އަދި އަލިއްޔާ
ރަށް ކަމުގައި ކުރާ، ރާއްޖެގެ ބަޔަކީ ކުދި ޖަޒީރާތަކެވެ. ރަށްތަކުން ކުރައްވެރި
އަށްޔާސް ބޭރުފުޅު ކަމެވެ. އަދި ހިޖުރައިން 97 ވަނަ އަހަރު ސިރީ ދަންނާގެ
ރަސްގެފާނާއި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ރަސްގެން بصرة ގެ ގަވަރުނަރު الحجاج بن
يوسف އަށް ފޮނުވި ހަދިޔާ ކޮޅުން ބޮޑުގެ ބައެއް ލިޔުންތަކުން އެނގެ
އެވެ. އެ ޒަމާނުގައިވެސް ރާއްޖޭ ގައި އަލިއްޔާ ރަސް ކަމެއް އޮތެވެ. ލި
ޔުނު ސިރީ ދަންނާ އިން ރަސް ތަރި ކަނބަލަކު އެ ރަށް ކަނބަލުން ތިމިރު
ކުރުން "ކައިމަހާ ކަލާ" (ކައި މަހާއި) ރާއްޖޭ ގައި ބޮޑުވިއްޖެ ރަސް-
ކަން ކުރައްވާތީ 12 އަހަރުގެ ފަހުން އިސްލާމް ވެވަޑައިގެން السلطان
محمد بن عبدالله "ސިރީ ބަވަނާދިއްތަ" (ސިރީ ބަވަނާދިއްތަ)
މާލޭ ރަށުގެ ނަސްރުގެ ގައި ރާއްޖޭގެ ރަސްކަން ކުރައްވާ ހިމުނޭ ތަރިކަލޭގެ
ފުރުން ކަމުގައި އެ ތަރި ކަނބަލުން ވެވަޑައިގެން ވާހަކަ އަދި ބޮޑު ގަބޫލުކުރާ

ވާހަކަ އެއް ނުނެރެވޭ. އަދި ފަހަކަށް އައިސް ރާއްޖޭގެ ތާރީޚުން ބިދޭސީކަމާ
އަދު ދައުރުމާތުގެ އަދިކަމި ގައި ފަސް އަ ތާރީޚަށް އަޅާ ބަލާއިރު ތާރީޚުގެ އެތައް.

● އިބުނު ބަޠޫޠާގެ ދަތުރުމާތުރަކުން އެނގޭ ގޮތުގައި އޭނާ

އިންޑިޔާ ގައި ހުންނެވި ދުވަސްވަރު ދިއްލީ ގައި އިސްލާމުން ވެރިވާ
ވަގުތުތަކުން ފަހު ދަރަސް ކުރަން ގައި ނުޢަގުއުއް އަރަގައި އެއްޗެހި ގައި ޤުރުއާން
ކިޔަވައިން ރިބުމާއި 7 ދުވަސްވީމަ އާއި 45 ދުވަހުން ޤާރީން ކިޔަވައިން
އެންމެ ކަމާއި އެކި ވަރުގައި ކަންތައް އަހަރެން އެ ދިރަން މަތިން ދުވަހު އަހަރު
ޤާރީން ކިޔަވައިން އެންމެ ކަމުން އެނގޭ އެވެ. މި ކަން ކުރާއިރު ޤާރީން އަށް
ކަށަގައި ތިލަގެ މިންވަރާއި ގޮތް ބަޔާންވެގެން ދިޔަތަނާއި ފަހު ދުވަސްކޮށް
ލާންޖެހެއެވެ. މި އެކަ މިގޮތަށް ބާއްޖާ ގައި ވުޒާ އާޖީވެ. ވިޔާނަ
ބާއްޖާއަށް އަޅާ ދިވެހިރާއްޖޭގެ މަގުން ކަމަށް ވަކިކުރެވެން އެވެ.

● 16 ވަނަ ސަބަބު: ބައްޔާވާ!

ދިވެހިރާއްޖެ އިސްލާމްދީނަށް ނެރުއްވީ ولیّ الله الشیخ یوسف
شمس الدین التبریزی ކަމަށް القاضی حسن تاج الدین ލިޔުއްވާފައި
ވެއެވެ. ހިޖުރައިން 624 ހ. ވަނަ އަހަރުން ނަގާފައި ވާ 9 ވީ ޕާލިއްޔަކު ދު-
ވަހު އިބްރާހީމް ރަސްގެފާނު ގައި އެކަމާއި ގުޅޭގޮތުން ލިޔުއްވިއެވެ، އެ ރަސްގެ ގައި ވަސް-
ދާންކުރިވިފައިވާ ކަމަށް الشيخ المرحوم حسين صلاح الدين އުފައްދަވާ ފަށް-
ޖެހުމަށް ވަޑައިގަތުން، އެ ވަޑައިގަތުން ރަސްގެފާނު ކަމުގެ "تحفة النظار"
މި ފޮތުގައި ލިޔުއްވާފައި ވެއެވެ. އަދި އެ ކަމާގުޅޭގޮތުން ދިރާސާގެ އަދިކަން
ދެކެވިއްޖެ 560 ހ ވަނަ އަހަރު ގައި ކަމަށް ވެސް ބައެއް ކަމަށް ލިޔުއްވާފައި
ވެއެވެ. އެހެންކަމަށް ވާނަމަ އެއީ ދިވެހިރާއްޖެ އިސްލާމްވީ ތާރީޚް އެނގޭ-
ގޮތުގެ 12 ވަރަކަށް އަހަރު ފަހުގެ تاريخ ކަމެވެ. އަދި މި ކަމާގުޅޭގޮތުން ލިޔުއްވި
ދުވަހުން 64 އަހަރު ގައި ކަން އެނގޭ އިރު القاضی حسين صلاح الدّين ގެ

ބާރާތައި އަތޮޅުތެރޭ ދިބުނުބަޖުޖާގެ ބަޔާނާ تعارض ވާކަން ފާހަގަ-
ކުރެވޭ އެވެ. ވަރަށް ގަދައި މި ދުވަސްވަރުން ބަޔާންކުރައްވައި އެއް ސަފްހާ
ސިޔާ ދުވަސްކުރުމުގެ ވާހަކަ ކަމެއް ފާހަގަކޮށް އެވެ.

● ތާރީޚް ދިވެހިރާއްޖޭގައި بغداد ގެ الخليفة المقتفي لأمر الله[1]
ގެ ވެރިކަމުން 11 ވަނަ އަހަރު އަދި 16 ވަނަ އަހަރު އަދި 17 ވަނަ އަހަރު
ގައި ކަމަށް القاضي حسن تاج الدين ގެ ތާރީޚު ފޮތުގެ ނުސްޚާތަކުގައި
ވެއެވެ. އަތޮޅުތެރޭ ބަސްދުޅުން ބަހުލަވިފައި ލިޔުއްވާފައި 11 ވަނަ އަހަރު
ގައި ކަމަށެވެ. ވީމާ މި ދެ ފޮތުން ތަފާތު ތާރީޚު ކާބަޔަކަށް رسمي[1] ފޮތްތަކުގައި
އެނގޭކަށް ނެތެވެ. ދިވެހި ތާރީޚު ދިވެހިރާއްޖޭ 548 ހ ވަނަ އަހަރު ގެ
ވަރުން ކަމަށް ވާނަމަ އެ އަހަރަކީ المقتفي لأمر الله ގެ ވެރިކަމުން 18[1] ވަނަ
އަހަރު ކަމަށް ވާންޖެހޭ އެވެ. ފުރަތަމަ ކުރި ބޮޑު ބަޔަކަށް ބުނެ ދިނީ
ތާރީޚް އަދި ދިވެހިރާއްޖޭ ގެ އިސްލާމް ވުމުގައި އަތޮޅުތެރޭ ބަހުން ތާރީޚް އ
ލިޔެފައި ވަނީ " الولي العارف بالله الشيخ يوسف شمس الدين التبريزي"
ބޭފުޅަކު އެނގޭ އެވެ.

● القاضي الشيخ المرحوم حسين صلاح الدين ބަޔާންކުރެއްވި
ގޮތުގައި " ތާރީޚް ދިވެހިރާއްޖެ ދިރުވާ ކުރި އަހަރު ގައި (548 ހ) އޮވެ-
ވެއް ނެތެވެ." ނަމަވެސް الخليفة المقتفي ގެ 11 ވަނަ އަހަރަކީ ހިޖުރީ
ން 545 ހ ވަނަ އަހަރެވެ. އަދި 16 ވަނަ އަހަރަކީ 546 ހ ވަނަ އަހަރެވެ.
އަދި 18 ވަނަ އަހަރަކީ 548 ހ ވަނަ އަހަރެވެ. ވީމާ ތާރީޚް ދިވެހިރާއްޖޭ
އަހަރު ގައި އެކުލެވޭ ވާކަން ފާހަގަ ކުރެވޭ އެވެ.

ނޯޓް: ١- ދިވެހިތާރީޚުގެ 57 ވަނަ عدد ص. 14، ދިވެހިތާރީޚުގެ 81 ގެ ص.
6 އަދި 14 ވަނަ އަދި 82 ވަނަ عدد ގެ ص. 11 ބައްލަވާށެވެ!

● ޤ. 712 ހ ވަނަ އަހަރު ބަޑުވެރި މަހު 17 ވަނަ ދުވަހު އިން-
ޑިޔާގެ ދިއްލީން ސިލްކުސްނަރަވަދިގެން ދިވެހިރާއްޖެ އަށް ދަތުރުކުރާ ދެމެދު
އިބްނު ބަތޫތާ ދަތުރުކުރި ނަގަރުނަގަރު:

1- ދިއްލީއާ 2 ދުވަސްދުރުގައި ވާ ނަގަރެއް
2- مدينة بيانة
3- " كول
4- " تاج پور
5- " تاج پور
6- " قنوج
7- " موري
8- " مرة
9- " علاپور
10- " كالبور
11- " يرن
12- " جندبري
13- " ظهار
14- " أجين
15- " دولت آباد
16- " نزربار
17- " صاغر
18- " كنباية
19- مدينة كاوي
20- " قندهار
21- " بيرم
22- " قرقة
23- " سندابور
24- " هِنَوْرُ
25- " مليبار
26- " أبي سرور
27- " فاكنور
28- " منجرور
29- " هيلي
30- " جرفتن
31- " دفتن
32- " فندرينا
33- " قالقوط
34- " كنجي كري
35- " كوكم (كولم)
36- " شاليات

● އިބްނު ބަތޫތާ ބައްޔާނުކުރައްވާ ގޮތުގައި ނަގާރުދަށްބަތާގެ

ވިޔަފާރި ކަނޑައެޅުން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ވެރި ރަސްގެފާނުގެ ބާރު ގައި ބަނދަރުތަކުގެ ދާއިރާ
ކުރި ކަމުގައި ދެކެވިފައިވާ ގައި ކުރިއަށްދާ އާއި ދޫނި ތަކެތި ހިފެހެއްޓުން ގައި ވެސް
އަ ކަނޑައެޅުން ދުވަހު އެ ރަސްގެފާނުގެ ވިޔަފާރި ރާއްޖޭގައި ކަމެއްގައި ގައިވެސް ހިނގަ-
ދުވަހު ރިޔާ އާދަކުރެވެ. މި އާދަ ޤާނޫނު ސަލްޠަނަތު އާއި ގުޅުން އާއި މަޢުލޫމާތު
ގައިވެސް އޮތް ކަން ފާހަގަ ކުރެވޭ އެވެ.

● އެ ވަގުތު ކަނޑައެޅުން އައިމާ ދިރިއުޅުން (އަމީރު ބަޑުބެރު)

އަ ރަސްގެފާނު ދަރަނި ރިޔާސަތު ޤާނޫނާ، ސަލްޠަނަތު ގައި ހިނގަމުން ރިޔާ އާދަ-
އަދެވެ. މި ކަން ވަރަށް ފަރާތުން ޤާނޫނުން މިރާއްޖޭ ގައިވެސް ހިނގަމުން
ރިޔާ އެވެ. މިހާރު އެ ވަގުތު އެމަނިކުފާނު ދަރިން ގޮތުގެ ޢާއިލާ ހުރިހާ ކަނޑައެޅެވެ.

● ޤާނޫނާ ސަލްޠަނަތު އަކީ ރިޔާސީ ބަޑުބެރު ދަރުބާރު ރަށު އަމީނު ގައި
ޢާއިލާ ޝަރީޢަތު މަޤާމު ލަފާދީ ބޮޑުގެ ފަރުމާނުތަކުން އުފެދުނު ކަމަށް ބުނެވޭ-
ކަމުގައި ބައްދަލުކުރުމުގެ އަ މިއަދު އަ ކަނޑައެޅުން ތަރުތީބު ރިޔާސީ ޤާނޫނުން ފަހުން ލަފާކުރި
އަ ރިޔާސީ ދަރުބާރު ގައި އަ މިއަދު ޤާނޫނުގެ ދަރުބާރު ބަދަލުވާ ރިޔާސަތު ކަމަށް ފާހަގަ
ފުރުޞަތުގެ ދުވަސް ކަމުގައި ކަން އެނގޭ އެވެ. މި ކަން ހިނގަ ގައި މި ގޮތުގެ ރިޔާސަތު
ފާހަގަ ކުރެވޭ އެވެ.

● غازى : މި ތަޚުތު ދަރުބާރު ރިޔާސީ ދާއިރާގެ ރިޔާސަތު ކަނޑަ-
ކަނޑައެޅި ވަޒީރުން ހިނގާ ދުވަހު ދޮރުފަތް ކަށަވަރު ފާހަގަ ކުރެވޭ ކަނޑަ-
ކަނޑައެޅުން ކަމުން ރިޔާސީ ބަޑުބެރު ދިރިއުޅުމަކީ އެވެ. ރިޔާސަތު ގައި އަކީ މި ތަޚުތު
އައި ރިޔާސަތު ރިޔާސީ ދާއިރާގެ ވަޒީރުންނެވެ.

● ރިޔާސީ ބަޑުބެރު ބައްދަލުކުރުމާ ގުޅިގެން ހިނގަމުންދިޔަ ކަންތައް
ހިނގައިފި. މި ގޮތުން ފާހަގަ ކުރެވޭ ގޮތުގައި އަސާސީ ގައި ޤާނޫނުގެ ދަރުބާރު
އަދި ރިޔާސީ ޖަމާޢަތުގެ ބަދަލުތަކުން ހިނގި ކުރިއަށްދިޔަ، ހިނގަމުންދިޔަ
މަޤާމު ދުރުކުރެވުނީ އެވެ.

صاحب الديوان : މިއީ މިޒަމާނު ގައި ނަހަމަ މާބަސްޖެހި ވަނީދާ ފާނެވެ.
އިބްނު ބަތޫތާ ރާއްޖޭ ދަރުމަވި އިރު އެ ޒަމާނުން ރަސްމިކަމަށާ ޖަވާހިރު ކިޔާމީހާ-
ހަމަވަނީ ތުލުކަމަކަށް ދެއްވާ ރަސްމީ ކަންތައްތަކެވެ. މިހާ ރަނގަޅު ހަމަ
ހިފެހެއްޓި ދަރުމަވަންތަ ރަސްގެފާނު ތުލުކަމަކަށް ދެއްވާ ކަމެވެ. ހަމަ މިހާރު ކަމަށް
ވައި وزير الأشغال ގެ މަޤާމު ވައި ހުންނަ ދާއިމީ ކަމެވެ.

الحاكم : ގެ މަސައްކަތް ކުރުމަށްޓަކައި އިބްނު ބަތޫތާ ބަލާފައިވާނެ
އެވެ. ނަމަވެސް ކުރަނިވަރު ކަމަށް މިބޮޑު ބަޔަކު ވާރުގެ ހިތުން
ވަނީވެއެވެ.

قائد البحر: އަދި "ކުރަނިވަރު" ކަމަކީ مقدم العسكر އަދި ތަޚުތު
ބަލަހައްޓާ މީހުންގެ ފަރާތުން ވެއެވެ.

- އިބްނު ބަތޫތާ ރާއްޖޭގައި އުޅުއްވި އިރު 25 ރުފިޔާ ހަދަވާ-
ދެކެ އަހަރު 80 ދީނާރުގެ ރަހުމެވެ. ހަމަ އެދުވަހުގެ ބަޔަކީ ކިބައިން ރާއްޖޭގައި
ރަސް ކުރަނިވަރު ތަރިކަ ވެރިޔެއް އެވެ.

- އިބްނު ބަތޫތާ "މާލެ" އާއި އެހެން ބަޔަކު ރަސްކަމާއި އިސް-
ކުރި ގައި ދަރަނިވެރިކަން ތިޔާ ދަރިން ނިސްބަތް ކުރުމަށް ވަނީ ދަލީލެވެ.
މިކަމުގެ ސަބަބުން ވިސްނާލައިން ބޭބޭ އަނބުރާ ދަރިން ބަލާ ހަމަ ކުރެވެ. ނުކި
ރަސްކަލުގެ ރާއްޖޭގައި ދިވެހި ދަރިން އަދި މިރާއްޖެ. ރަސްރަސްކަލުން ދަރިން،
މިޝާލު ދަރިވަރު (ޝަރީޢަތް ދަރިވަރު) ގެ ރަސްކަން ވާރުތަވާނެ
ކުދި ދަރިން ބޭބޭ ދިވެހިން ނަސްލުގެ އެވެ. މިކަން ބަލާ އަދި ރާއްޖޭ އަށް
އިސްލާމްދީން ކަލާވާ ވަގުތެވެ. ނަމަވެސް މި ރާއްޖޭ އެކަމަކު
ދަރިންނަށް އިސްލާމްދީން ވަނީ ދަރިވަރު ތިން ރަސްކަން ރާއްޖޭ އިސް ވާރު-
ތަވާނެ ކަމެވެ. " يورثون ابن الأخت ملكهم دون أولادهم "

- އިބްނު ބަތޫތާ ގެ ސަފަރު ގައި ރަސްރަސްކަލުން

ހުކުރަށް ނުވަތަ އެ ފަދަ ދަތުރަކަށް ވަޑައިގަންނަވާ އިރު "ސީދަލޯތު" ކުރި
ވަޑައިގަންނަވާ ސަލާމަތި މިސްކިތަށް ވަޑައިގެންނެވުމުން މިސްކިތް ކައިރި ހަރަސް-
ކުވާރުގެ ހަރަސްތީ ގާނޫނުލާލޯ ބަނޑިޔާރުގެ ގާވައިދު ހުރި ގާނޫނުލާގެއް ސޯރުލާ-
ނަގާލާ ސަލާމް އިބުން ބަޑިޖެހުން ޖެހިއްޖަ އެވެ. މި އާދަ މި ނަޒާހަތު އިން ފަހަރަ
ލުރަތް އެވެ.

● މިސްކިތުގެ ކަތީބުދަރުވުން އިބުން ބަޑިޖެހުން ދަލާލު ހުތުނަހާއި އިރު
އެދުނޭދުނުގެ ހަރަސްލަތުގެ ދަނޑުބަޑި ކުރި " قاضي " އަހާ އަބަދު ހުދުނަވާ
ލަފާތަކި، އެވީ ކަންނަދުކުރި ހަރަސްގެއިރާން ބަޔާ އަދުވައި وعظ ކިޔަވައިދޭ-
ހެވް ދަންނަވައި ބާރާ ލަފާތަކި އެވީ މުނާސަބަތު ކައި ދަނޑުބާދު (ގަނޑުވަޑު)
ކައި ދިރިހި ނަސްބާހެވް ދިރުން އަންނަލަފާތަކި ގަނޑުވަޑާ ގުދިގެން މިސްކިތުގެ
ހުންނަ ލަފާތަކި ގަނޑުވަޑުދުރުން އެ މިސްކިތުގެ ވަރުގޮ ބޮޑު ހުންނަ ލަފާ
އިބުން ބަޑިޖެހުން ޖެހިއްޖަ އެވެ. މި އާދަ މި ގޮތުން ނަމާދު ކައިރިފަސް އަޑު ލަފާ
އެނގޭ އެވެ.

● މިސްކިތުގެ ދިރުމީ ކައި ގަނޑުވަޑުގެ " نوبة خانة "
(ނަގާރާ ގޭ) އިން ބޮޑުގަނޑު "ދަނޑުބަޑި" ޖެހޭ ލަފާތަކި އިރުވަރު އަދު-
ނިޔާގެ ނަންބަރުން ދިރާ މި ލަފާ ދިރުދުރާ ލަފާތަކި އިބުން ބަޑިޖެހުން ބަޑިޖެހުން
ލަދަދަ އެވެ. މި ލަފާއި ނަން ބަޑިޖެހުން ލަފާތަކި ހުރި ދިރުން ދިރިބަ ސަލާމް ނިޝާން
ހަތް ބަޑިޖެހުން ދިރާ ލަފާ ގަނޑުދަތުރު ލަދަދު ލަފާއެވެ. މި ލަފާ މި ނަގާރާ
ކައި ދިރާ ހިނގުމުން ދިރާ އެވެ.

● ބަނޑިރާ ޖާދުގެ ފަރާތުން ލައްކަރި، ބޮޑުދުވަސް ގޮވާ އަހާރާ
ހަރުދެސްގެ ގޮވާ އަހާ "ދަނޑުބަޑި" ދުރުމުހަނު މިސްކިތުގެ ކަތީބުދަރުވައި އަދު
އާދަކުރާ އެވެ. މި ލަފާ މި ނަގާރާ ކައި ދިރާ އަދުވާ އެވެ.

● މިސްކިތުގެ މިނާރުގެ ގޮތް ކައި ވަރުގޮ 2، 7، 12، 17،

22 އަދި 27 ދުވަހަކީ ތަރުތީބުން ކުރުމަށް ހުރި ނަސީބުގެ ދުވަސްތަކެވެ.
ރާއްޖޭގައި ވެސް މި ކަމަށް މި ފަދަ އާދަކާދަތަކެއް އޮތެވެ.

● އިންޑިޔާ އާއި ސްރީލަންކާ އާއި އިންޑޮނީޝިޔާ އޮސްޓްރޭލިޔާ އާއި عمان އާއި مسقط ފަދަ ތަންތާނގައި ރަސް ރަސްކަލުން ބޭނުމީ ލަގަބު- ގެއްލުގެ (ފޮޅު) އާދި! البابن ހެއްދެވި އެވެ. އަދި عام ނަމަކީ މިއީން ފޮނި- ފަތުގެން ރަސް ރަސްކަލުން ކިޔަމުން ކަމުނުވެވެ. މި ކަން ވެސް މި ރާއްޖޭގައި އޮތެވެ.

● ގޯތި ފެންނަ ގައި ހިތާބު ގަސް ތަކެއް މީހުންވެސް ދުވަ ވާދާ- ލިކުރުވެ ކަސްތަކެއް ހެއްދެވިއޭ މަލާބަނަކަރުގެ ކަމުނުވެވެ. އަދި ގޯތިގެ ވަގަދި ފުރަން އުފުލިއޭ ވެސް އެ ކަހަ އިން އިބްނު ބަޠޫޠާ ކުރެވުނު ކަނު ކަމެވެ. މި ކަންކަން ހުރި މި ގޯތަން ތިލަވި ރާއްޖޭ ގައި، خاص ކަމެއް ވާހަކަ ގެނދުވަން- ތަކައި ބޮޑުނަގެ ގޮތް ގައި އޮތުކަން ފާހަގަ ކުރެވެ އެވެ.

● މަލާބާރު ގައި އާއި އޮފްރިކާގެ ތަންތަނުގައި ކޮންމެ މީސްމީ- ހުއްގެ ކުރިމަތީ ގައި ވެވަކައި އަނގެ މަތިވެވުން ފުންވެވެއް ހުރިހަ ކަމަށް އިބްނު ބަޠޫޠާގެ ބާރުތަކަށް އަންގާ އެވެ. މިއީ މި ރާއްޖޭގެ ވެސް އާދަ އެކެވެ.

● މަލާބާރު ކަރައިގާ " حق البندر " އާދި! ބަނދަރު ކުރި ނުވަތަ ބަނދަރު ޖެހުމީ ނުލާ އެވެބަނދަރުކަން ބަނދަރުން ފުރުމުގެ ހުއްދަ ނެގު ކަން ابن بطوطة ގެ ލިޔުންތަކުން އެނގެ އެވެ. السلطانة ޚަދީޖާގެ ރަނގަޅުން ފުރިގެން ރާއްޖޭ ގައި ވެސް ބަނދަރު ކުރި ނަގުން އޮތްކަން ތާރީޚީ ލިޔުންތަކުން އެނގެ އެވެ.

● އިންޑިޔާ އާއި މަލާބާރު ކަރަ އާއި ޤާހިރާ މަޞްރު ގައި މުސްލިމުން ދިރިއުޅޭ ތަންތަނުގައި " قاضي " އާ އާއި " إمام " އާ ލިޔެ ކަން އެނގެ އެވެ. އެ ފަދަ ގޮތަ ދިވެހިރާއްޖޭ ތަމަން އާއި ޚަތީބުން އާއި އިމާމުން އާއި

އިރާނު އާއި بحرين އާއި هرمز ފަދަ ތަންތާނގެ މީހުން ކަމަށް އިޔުން
ބޮޑުބޮޑުގެ ބާދިޝާހުންތަކުން ހުރިގޮތެވެ. ހަތް ހިޖްރީ މުޙައްމަދު ތަކުރުފާނު ދަ-
ރުބާރުގެ ކުރިން މިރާއްޖޭ ގައި ވެސް ކަން އޮޅި ހުވަދު ގޮތަކަށް ވެއެވެ. ރާއްޖޭ
އިސްލާމްވީ ދުވަސްވަރު އިރާނުގެ އާލިމުން ގެންގުޅުއްވައި ދީނުގެ ގޮތުން ކަމެއް
ވަނީ ހެދުނު علم ދެވިފަ ވަރަށް ކުރިންނެވެ. شيعي مذهب އިރާނަށް عام ވެގެން
ގޮސް ހަ ވަނަ قرن ގައެވެ.

● އެތަނުގެ ދަރަނި ދެކޮ ނާ ފުރަތަން ސަޤާފަތް ކަނޑާލާ ތަ-
ކެއް « المخزن » އަދި ނުވަތަ « البندر » އަށް މަގާބަތު ގައި އާއި
ސަފަރު ގައި ނަމާ ކަން އިޖުމާ ބަދަލުވެގެ ބަޔަކު އުނގެ އެވެ. މިރާއްޖޭ ގައި
މިކަން ރާއްޖެ ނަގާއް ފަދަ އެތަނުގެއް ރާއްޖޭގެ ވަރަކަށް ނުވަތަ ތަނަކަށް
އުފެދެން ފަދަ ބޮގައި ރިދި އެނގެން އެ އެތަނުގެއް ދުކާން ފައިބައި ވިޔަފާ އެ
އެތަނުކާއި ބޮގައި ހުރި މުދަލުކީ ބަނގުރާ މުދާއް ކަމަށް ބަލާ އެވެ. އެ އެ-
ތަނުގެއް ދުކާންވުމަށް ފަދަ އެ އެތަނުގެއްގެ ދިރާސާ އަރުވާނަ، އެ އެތަނުދަރަ
އާދިނަމަ ވެސް ބޮގައި ހުރި އަކްސަރު އެ ފަރާތަކަށް ނުބޮޑުގޮނު އެވެ. އުސޫ ނަމަ
ގައި މިހާރު ހުރިގެން ސަރުކާރު، ނުވަތަ ނަގައިދޭނެ އާދި އާއެކު ސަރުކާރު-
ކަށް ދަބަރުގެ ޗަ ބައި އަންނަނިވި ސަރުކާރަށެވެ. އޭގެ ފަސާދައަކުން ކުރުމުގެ
އުޖޫރައިގެ ބަދަލުގަ އެވެ. އެ ބައިވަރު އުޖޫރަ ދޭނަމަ ސަރުކާރަށް ނަގަނީ
ހާ ބައެވެ. އެއީ معمول ކަމަށް ވެފަ އެވެ.

● شاه بندر : އަރަބި އިރާނާއި މަޤާބަލު ކަރައިގާ
ބަނދަރާއި ބަނދަރުމަތީ ގައި ވިޔަފާރިކުރާ އެތަނުގެ މަސައްކަތް ބާރު
ހިނގާ ތަނުގެ ވެރިޔާއެވެ. ދިވެހިރާއްޖޭ ގައި އޭގެ ސަރުކާރުގެ ހަނގުރާމަ-
ވެރި އުމަރާދަރާވައި، އެތަކުދިގެ ވަޒީފާތަކާއި އަދި ކަނުގާއި، ބަނ-
ދަރަށް އަރުވާ ހިނގާ ވަޒީރެވެ. އަދި ކުރީގެ ދުވަސްވަރު ގައި މާލޭ ގައި

ރިޔާ ވެރިޔާއާއި ވިޔަފާރިވެރިންގެ ކަންތައް ބެލެހެއްޓުމީވެސް شاه بندر އެވެ. މިއީ ވަރަށް ބޮޑުގަދަ مقام އެކެވެ. ފަހުން މި مقام ގެ ބާރު شاه بندر އަށާއި ميربحر އަށް ބަހާލެވިފައި އޮތެވެ.

● "بدخانة" (DEVIYO) މި ތަފުސީލު އިބްނުބަތޫތާ ވެސް ލިޔުއްވާފައިވަނީ މިގޮތަށެވެ. ގާނަށިލީ ބޮޑުގެ އެވެ. ނުވަތަ ބޮޑު ތަށް ހުންނަ ތަނެވެ. ނުވަތަ ބޮޑުތިރީގެ މީހުން އަތުކަން ކުރާ ފަރާތީ އެވެ. (ބޮޑުގޮނޑު)

● މަރުވެފައިވާ މީހުންގެ މަރާތަ ކަފިރިގައި ހުވަނދުފާ، ހުންނަމަ މިރުވަސް ދުވާ ޖާތުގެ މާދޮޅު ކަސް އިންދުމަކީ 8 ވަނަ ގަރުނު ގައި އިންޑިޔާގެ މުސްލިމުންގެ އާދައެކެވެ. މި އާދަ މިއަދު ވެސް ދިވެހި ރާއްޖޭ އިން ފެނެއެވެ.

● ކަންވެރިންގެ ބޮޑުކަލޭގައި އެކުލެވޭގެ ބާވަތުން އެއް-ތަރުން ތަފާކަން އިބްނުބަތޫތާގެ ބަހުން އެނގެ އެވެ. ދިވެހި ރާއްޖޭ ގައި ނަމަ މިއީ "ބޮޑި ހަންނަގުން" ނުވަތަ "ބަނޑު ބިންމަތީ ޖެއްސުމެވެ."

● މިހާ މަރުވުމަށް ފަހު 7 ދުވަސްވާ ދުވަހު ނުވަތަ 40 ދުވަސް ފުރޭ ދުވަހު އިނާމު ކަނައިގާ އެ މީހާގެ ވާރުތައިގާ ގާ ޖަހާ ކަމަށް ތިޔެވެ. މި ގަޑުގައި އެ މީހާގެ ނަމުގައި މަސްކިތް ތާރީޚު ލިޔާ ކަމަށް ވެސް ވެއެވެ. މި އާދަ މި ރާއްޖޭ ގައި ވެސް އޮތް އެވެ.

● ސުލްތާނާއި އެމީރުލާގެ ތަރުތީބު ގައި ތަޚުތުގެ ފަހުން އިދުނިޔާދަރު ވަޒީރުގެތެރެވެރިން އިންސާފު ގަނޑުވަރަށް ވަޒީރުގެރޮލާ އެބަ އެންމެނަށް ފެންނަ ތަނަށް ގައި އިބިނުދު ވަޒީރުގެރޮލު ފަހު ކުރިމަތި ކުރިއަށް މިނިވަން ކުރި ޤާނޫނު ކުރިމަކުރުމަކަށް އިބްނުބަތޫތާގެ ބަޔާންތަކުން ފާހަގަ ކުރެވެ އެވެ. ރާއްޖޭ ގައި ތަޚުތުކަމުން އޮތް ދުވަސްވަރު މި އާދަ

ވެސް ތާރީޚީ ގޮތުން ފާހަގަ ކުރެވޭ އެވެ.

● އެއް އަތޮޅުން އަނެއް އަތޮޅަށް ދަތުރު ކުރުމަށް ވެސް، އަތޮޅު ތެރޭގެ ރަށްރަށަށް ދަތުރު ކުރުމަށް ބޭނުން ކުރެވުނު ނަވާތަކާއި، ރާއްޖެއިން ބޭރަށް ދަތުރު ކުރާ ނަވާތަކާއި، އެއްކަލަ ބޭނުންތަކަށް ބޭނުން ކުރާ ދޯނިތަކުގެ ތެރެއިން ވަރަށް ގިނަ ބާވަތްތަކެއް ވާކަން ތާރީޚުގެ ސަފުހާތަކުން އެނގެ އެވެ. މި ގޮތުން ތާރީޚީ ގޮތުން ވެސް ފާހަގަ ކުރެވޭ އެއް ނަވަކީ "ރަނިވިއުޅޭ" ކަމަށް ބުނެ އެވެ.

● އަތޮޅު ތެރޭގެ ދަތުރު ތަކަށް ބޭނުންކުރާ ދޯނިތަކާއި ރާއްޖެއިން ބޭރުގެ ގައުމުތަކަށް ދަތުރު ކުރުމަށް ބޭނުންކުރާ ނަވާތަކާ ދެމެދު ހުރި ތަފާތު ވެސް ابن بطوطة ގެ بيان ތަކުން ހޯދޭ އެވެ. މި ގޮތަށް ތާރީޚީ ގޮތުން ފާހަގަ ކުރެވޭ ބާވަތްތަކެއް ހުރި ކަމަށް ވަނީ ބުނެފައި އެވެ.

● ބޭރުގެ ގައުމުތަކާ ދެމެދު ކުރިން ކުރި ވިޔަފާރީގެ ދަތުރުތަކަށް ބޭނުންކުރި ނަވާތަކަކީ، ކުޅަދާނަ ކަމާއެކު ދުރު ދަތުރު ކުރެވޭ ފަދަ ނަވާތަކެވެ. އެ ނަވާތަކުން ރާއްޖޭގެ އެތައް ތަކެތި ބޭރަށް ގެންގޮސް، ބޭރުން ތަކެތި ގެނައެވެ. މި ގޮތުން ދުރު ދަތުރު ކުރި ނަވާތަކުގެ ތެރެއިން ތާރީޚީ ގޮތުން ފާހަގަ ކުރެވޭ ނަވެއް ކަމުގައި، خليج ގެ ކަނޑުތަކަށް ދަތުރު ކުރި ނަވާތައް ފާހަގަ ކުރެވޭ އެވެ. އެ ނަވާ-

ތަކުގައި އަސްހާބުންގެ ނަމުގެ ފަހަތުން " ބިލީ " އަތުވެއްޖެ ނަމަ އެއީ " މިސްރުން އަސްހާބާ" ކަމަށް އިޝާރާތް ބަޔާނާ ޖެހުއްޖަ އެވެ. މި ނާއްޖެ އާއި ބަސްގާއި މަޝްހޫރު މަރާބާދު ގައި " ބިލީން" އުޅުނެވެ. ނަމަވެސް މަޝްހޫރު " ބިލީން" ނަމީ خاص إمتياز ތަކެއް ލިބިފައިވާ ބައެކެވެ.

● އެއި مناسبة ތަކަށް ދަރުބާރުތަކަށް އިން ބިދާރާއި ފުޅު ހިފައިގެން ދާން (ބިދާރު ދިޔުން) އެ ދަރުބާރުތަކަށް ސިފުމަކީ އިޒުމަތެ އެވާދިލާގެ ނަން ތަކުގައި އާންސަ އާދައެއް ކަން އިޝާރާ ބަޔާނާގެ ބަޔާން ތަކުން އެނގެ އެވެ. މި ބަޔާން ގައި ވެސް މި އާދަ ނާއްޖޭ ގައި އޮބަ އާ-ދެވެ. ޝިހުރަން ގާގެ ބައެއް ނަން ނަގުގައި عمان ނުނަނަށް مرحبا ކިޔަމުން ސަލާމް ކަރާއިން ބިދާރުން ހަދިޔާ ކުރާ އެވެ. މި ކަމަށް ތަކީ ހާމަތަކެއް އޮތް އެވެ.

● عمان އާއި ظفار الحموض ގައި ފަތަސް ގޮނައިން ބިދާރު (Betel) ހުށަހަޅަމާއި ގެއަކަށް ވަޑައިގަތުމާ އަތުވެއްޖެ ނަމަ ތިން ގަނޑު ބިދާރު ދިނުމަކީ އެ ނަރުގެ އާދައެކެވެ. އެ ހެދިއާ ދިނުމަށް މީހާގެ ގޮތުގައި އެއީ ތަކަށް ބޮޑު ހެދިޔާއެކެވެ. ބިދާރަކީ ހިތްގަނޑު ތަނަވަސްވު-ކުރުމާއި ހަޖަމު ކުރުމަށް ބޭނުން، ބޭސް ތަކެއްގެ ފަރުދުހާވެފިގެ ބަ-ވަރެކެވެ. ދިވެހި ރާއްޖޭ އިން ވެސް މި އާދަ ފެނެ އެވެ.

● މީހުން މަރުވީމާ ٧ ދުވަސް ވަންދެން ގާނަތަދުރު ގައި قرآن ކިޔުމާއި އިން ދާޢީބާ ކިޔުމުގެ ٤٥ ދުވަސް ވަންދެން ހުގައި قرآن ކިޔުމާއި އަހަރު ފުރުމުގައި ދާޢީބާ ކިޔުމަކީ އިސްލާމީ ގައި އޮތް އާދައެކެވެ. މި އާދަ ނާއްޖޭ ގައި ވެސް އޮތެވެ. ނަމަވެސް މި ދުވަސް ދިޔަ-ވަނދާ އިން މި ކަމަށް ވަރަށް ބޮޑު ބަދަލު އައިސް އެ ތަކަށް ކަންކަން އޮތުވެން ދާކަށް ފުރަހަކަށް ބަލާ އެވެ.

● ސުލްޠާނާ އަށް އިބްނު ބަތޫތާ ދެއްކެވި އިން އޯރްދޫނގެ ނަމަކީ ސަރަދާރު އަކީ " أردوجا " ސަރަދާރު އޮސާ ބިރުއްޔަ އެވެ. ނަމަވެސް މިއީ ތުރުކީ ވިލާތުން އިބްނު ބަތޫތާ އާ ބައްދަލުވުމެއް އެކީގޮތުގައި ގެ ނަމެވެ. އިބްނު ބަތޫތާ ބޭނީ ސުލްޠާނާ އަށް ދެކެވި ދަރުމަ ގަޔާ ބައް- ދަލުވުމުގެ ނަމުގެ ނަން ބުނާކަމީ " إيجاروك " އެވެ. މިހާރުގެ އިން ވެސް އިބްނު ބަތޫތާގެ ހަމަކުރުން އަނގާ އާ ސަލާމުން ބިރުގަ މިންވަރު ހުރިހަ- ލުކަމެ އެވެ.

● " نوّل " : އަޅި ނަލަނު އެވެ.

● " المشور " : މީހި ދަހަރުބަސްތެވެ.

● " حائك " : އަޅި ޖަހަށްނުވެރީ މީހާ އެވެ.

● އިބްނު ބަތޫތާގެ ބަޔާން އުނގޭ ގޮތުގައި ސުލްތާނާއި އެކުވެރިކަމާ ގަތްކަން ހުރިގައި އުނގެ ބާރުންތަކި އެއްކަޅި ފުރަގެދުރުތާއި، ބިލްތުރީގެ ގަ- ހަނާއި މިތުވަސް ދުވާ އަތުރާއި ވަސްތަށްގެ އާއި ސަހަރުން ފުށްވެ.

● ބައެއް މުއައްރިޚުން ދެކޭ ގޮތުގައި " مسعودي " ފަދަ ޢަރަބި سَيَّاحُ ން ރިވާދި ރާއްޖެ އަށް ދަތުރު ކުރި ފަހުގައި ރާއްޖެ އާ ބާރަ ޚަބަރުތައް އާ ބާސަވެރުން ލިޔުއްވި ދެއްކަށްގައި ލިޔުއްވާފައި ވެސް އެވެ. ނަމަވެސް އިބްނު ބަތޫތާ ވިދާޅުވި ޢަރަބި އެއްސެ ލިޔުންތެރިއަކަށް ރިވާދި ރާއްޖެ އަށް ދަތުރުކުރި ވާހަކަ ރާއްޖޭގެ ތާރީޚުން އުނގެހުރެ ނޫނެވެ. އެ ފަދަ ބާސަވެރުން ރާއްޖެ އާ ބާރަ ވަޒީރުވާތަ ދެއްވާފައި ވެސް ރާއްޖެ އަށް އައި މީހުންނަށް ރާއްޖޭގެ ދަރުމަކުރިންގެ ސިބައިން ހިއްސާވި ވަޒީރުގަތުން- ނެވެ.

● " مسعودي " ، ޝެހިދަންކާ އަށް ދަތުރުވީ 916 م ގަ އެވެ.

● " البيروني " 〃 〃 〃 1030 〃

- "الأدريسي" ޝަރީފުންގާ އަށް ދަތުރުކުރީ 1099 ގަ އެވެ.
- "عبدالرزاق" 〃 〃 1442 〃
- "إبن بطوطة" ރާއްޖެ އަށް ދަތުރުކުރީ 1344 〃
- "الكنكر" އަކީ ކަޅުކަނޑާ އެވެ.
- "يوالشت" އަކީ ބާޕިސް އެވެ.
- "زرد خانة" އަކީ فرد خانة އެވެ. މިއީ އަރާމު ކަނޑުވަރުދަށުގެ ގެއި ތިބޭ ތަނބަކަށް ތިބެން ބޭތިވާ ބަރަންކަމަށް އެވެ.
- "الغيلم" (سلحفاة) އަކީ ވެލާ ދަވެހި އެވެ.
- ސިރާޖީ : ސިންހަލަ: Kāmbāya (Waist Cloth)
- ޔާލި : 〃 Yālu-pili
- سيا : ހިޔަ (ސިންހަލަ: Siyā)
- مشور : މިއީ ނޮޅުކޮށް (ފެނެސްގެ ނުވަތަ ފެނެސްބެރި)

(ސިންހަލަ: Pemuseri) މިއީ ދަޅަކީ ފެއިލީވެ ގައި ތިބޭ ނޮޅުކޮށް-ނެވެ. މި ޙާލަތު ގައި ތިބޭ އެމީހުންނަށް ޖިބޭ ދަރިންނަށް ލޮބުވެ ފެނެސް ފެނެސް-ބެރިންނެވެ. އެމީހުންގެ ދަރިކަލުން އަށާރަ ފަހަރު ދުވަހުން ދަރިކަލުން ނުވި ސަލާމަތް-މީހާ އަށް ނޮޅުކަމަށް ފެންނަ ނުހުރެ އެވެ. ދަރިކަލުން އަށާރަ ދުވަހުން ނުވަތަ ސަލާމަތް މީހާ އެދަރިކަލުން ލަހުޖާގަ ދަރިކަލުން އެމީހުން ސަލާމަތްގެ ޢާއިލާ ގެން-ނަރުނެވެ. މިއީ "ކަރަސްޖީ" ސިސްޓަމާ ގުޅޭ ކަމެއްނެވެ. ރާއްޖޭ ގައި ކަރަސްޖީ ސިސްޓަމް އޮތް ކަމަށް ފާހަގަ ކުރެވޭ ގައި ނުވި ނުވަތަ ފެނެ އިސްސް-ޓަމް ރާއްޖޭ ގައި އޮތް ކަމުގެ ހެކި ފެނެއެވެ. މަޖިލީހުގައި މަލާބާރު ކަރަ އާއި އިންޑިޔާ އާއި އަރަބި ޝަރީފުންގާ ގައި ކަރަސްޖީ ސިސްޓަމް އޮތެވެ. މިހެން ފެނެ އެބަ އޮތެވެ. ތަރިކަ ތަރިކަ ކަމުގެ ނަހަލުގައި އެބަ ފެނެއްގެ ބޭފުޅުން ފެނެސް ބެރިން ރާއްޖޭ ގައި ތިބިކަން ކަރަހުގެ ފެނުގެ ތަކެތިން ޖާގަ ކަރަހަށް

އެވެ. މިކަން ވަނީ ކުރެއްވެވުނު ގޮތް އެނގުމަށް ބޮޑު ބާރު އަޅުއްވާ السلطان محمد محي الدين العادل އާއި القاضي حسن تاج الدين ކަން ތާރީޚުން އެނގެއެވެ.

- ރަސްރަސްކަލުންގެ ޒަމާނާގެ ތާރީޚު އަކަށް « عيسى اليمنى » ބެލެހެއްޓެވުމުގެ ކަންތައް ބާރު ހަވާލުކުރާ « ފަތުރާ ޖަހާ ސިޓީ » ގެ ގޮތުގަ އެވެ. (Privy Seal)

- މިސޮރު ބަޑުރާގެ ބަހާރުން ހުރުމަށް ފާސްވާ ފިނޮލޯ- ހުޅުވުގެ މިނަގީ 2.07" × 5.07" އެވެ.

- « ماهي »: ދަދު ވަތް ކަމަށް މިސޮރުބަޑުރާ ދިޔުން- ބާވައިފާ އެވެ. އެތެރިޔާގެ « كوريا موريا » ގައި ކަންނޭ ވަރަށް ދި ނަމަ ސަރާ ކަމަށް ވުން ވާއެވެ. ސިންޖާގެ ވޮރިނަރަށް ވުން ސަރާވައި ވަރި « ماهي » އެވެ.

- މިސޮރު ބަޑުރާގެ ދިރި ތަރުތީބު ގައި ބައްޕަފުޅު ކަނޑައެޅި ބައެއް ތަރުތީބު ކަމުގެ މިދުތުން ދިޔަ، ދަވުތުން ނަގައި ދިޔުމުގެ ތެރިން ގެ ބޮޑުން ދިރި ގައި މިތާ ނަންބަރު خاص ގޮތެއް ގައި ފާހަގަ ކުރެވޭ އެވެ.

މިސޮރު ބަޑުރާގެ ތަރުތީބު ގައި ބައްޕަފުޅު ކަނޑައެޅި ބައެއް
ތަރުތީބު ކަމުގެ أمير ނަމް

١- غياث الدين
٢- جلال الدين
٣- سراج الدين
٤- علاء الدين
5- قطب الدين
٦- بهاء الدين
٧- سيف الدين
8- أسد الدين
٩- ناصر الدين
١٠- بدر الدين
١١- فخر الدين
12- معز الدين

13- شهاب الدين
14- كمال الدين
15- تاج الدين
16- شرف الدين
17- برهان الدين
18- أوحد الدين
19- ظهير الدين
20- قوام الدين
21- مجد الدين
22- جمال الدين
23- تقي الدين
24- عزّ الدين
25- نور الدين
26- نجم الدين
27- كنز الدين
28- شمس الدين
29- ركن الدين
30- فتح الله قوام- الدين
31- عفيف الدين
32- نظام الدين

– "بيرم" އިން ފުރިގެން އިބްނު ބަތޫތާގެ ދަތުރުގެ މަގު –

- ދިޔުމީން ފުރުއްވި ތާރީޚް : 17 ރަޖަބު 743 ހ
- 3 މަސް ފަހުން "سندابور" އަށް ދުރުވި ތާރީޚް : آخر محرّم 744 ހ
- "سندابور" ގައި ހުންނަވާފައި އަނބުރުން ފުރުއްވި ތާރީޚް : 2 ރަބީޢުލްއާޚިރު 744 ހ

مدينة بيرم
" توقة
" سندابور
" هنّور
" مليبار
" أبي سرور
" فاكنور
" منجرور
" هيلي
" جرفتن
" دفتن
" فندرينا
" قالقوط
" كنجي كري
" كوكم (كولم) (1)
" شاليات (2)

ރ. ކިނޮޅަސް
ރ. ރަސްގެތީމު، އަރަދޮޅިފަރު
މާލެ
ދ. ކުޑަހުވަދޫ
އިންޑިޔާގެ ބަންގާޅަށް

شرح: 1- كولم (Quilon)

2- شاليات : (Châlé/Chiliate) އެއީ މިއަދުގެ ބޭޕޫރު (Beypore)

އިބުނު ބަތޫތާ ދިވެހިރާއްޖޭގައި ހުރެއްވި ދުވަސްތައް

● ١٧ صفر ٧٤٣ هـ ރާއްޖެއިން ފުރުއްވުން

ربيع الأول

" آخر

جماد الأول

" الآخر

رجب

شعبان

رمضان

شوال

ذو القعدة

" الحجة

● محرم ٧٤٤ هـ

صفر

ربيع الأول

" آخر

جماد الأول

" الآخر

رجب

شعبان — އިބުނު ބަތޫތާ މާލޭގައި

رمضان — ވަރަށް ކުރުދުވަހުގެ ތެރޭ ހަރަކާތްތަކެއް ކުރެއްވި

شوّال — ● ރާއްޖޭގައި ހުރުއްވި ހުރިހާ ދުވަސްތަކުގައި ...

މި ގަދުކަމި

- ރަނިރަނީ ޚަދީޖާގެ ފިރިކަލުނާއި ވުޒާރާ ސަލަވިރުދުވަހުން ދެކި
- ރާއްޖޭގެ ވަނީ ފިޔަވައްގަ ޖަމާލް ފިޔަވައްވެސް

ذوالقعدة ٧٤٤

ذوالحجة

- محرم ٧٤٥

صفر

ربيع الأول   އަލިއްޔާ އަށް ވަނީ ދޮރުކުރެއްވުން

ربيع الآخر

جماد الأول

جماد الآخر ٧٤٥ ޝަހީދު ވެވަޑައިގެން ވިރިއްވުން

رجب

شعبان   ★ الوزير جمال الدين އަވަރުވަރުވުން

رمضان

شوال

ذوالقعدة

ذوالحجة

محرم ٧٤٦

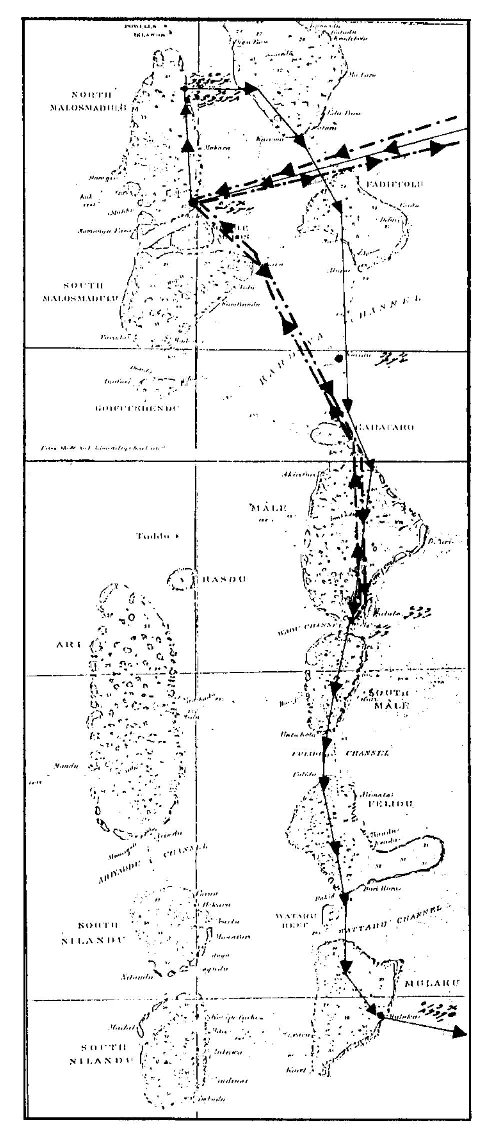
صفر

ربيع الأول

" الآخر

جماد الأول

" الآخر

ފުރަތަމަ ދަތުރުކުރުމުގައި އިބްނު ބަތޫޠާ [illegible]

ދެވަނަ ދަތުރުކުރުމުގައި އިބްނު ބަތޫޠާ [illegible]

ފިހުރިސްތު

ޞަފްޙާނަންބަރު

ދިވެހިބަހާއި ތާރީޚަށް ޚިދުމަތްކުރާ ޤައުމީ މަރުކަޒުގެ ފަރާތުން ނެރުނު ގެނދާ "ވަޒަންސް" ގެ ސިލްސިލާގެ ތެރެއިން

ޤައުމީ ލިޔުންތެރިޔާ
އަލްއުސްތާޛު މުޙައްމަދު އިބްރާހީމް ލުތުފީ

ދުނިޔޭގެ އަލިކަން ދެކެވަޑައިގަތީ 21 ޑިސެމްބަރ 1921 ވ. ގައި އައްޑޫ އަތޮޅު ހިތަދޫގައެވެ.

އުމުރުފުޅުން 21 ވަރަކަށް އަހަރު ސަރުކާރަށް ޚިދުމަތް ކުރައްވަން ފެށްޓެވިއެވެ. މިހާރު އަދާކުރައްވާ ވަޒީފާއަކީ ދިވެހިބަހާއި ތާރީޚަށް ޚިދުމަތްކުރާ ޤައުމީ މަރުކަޒުގެ ނާއިބު ޑިރެކްޓަރުކަމެވެ.

އަލްއުސްތާޛު މުޙައްމަދު އިބްރާހީމް ލުތުފީއަކީ، ދިވެހިރާއްޖޭގެ ތާރީޚަށް ތަފާސީލުން ޚިދުމަތްތައް ކުރައްވާފައިވާ، އަދި ކުރައްވަމުން ގެންދަވާ ބޭފުޅެކެވެ.

ދިވެހިތާރީޚަށް ތަފާސީލުން ޚިދުމަތް ކުރައްވަމުން ގެންދަވަނީ ހިތްވަރު ދިނުމުގެ އިނާމުގައި، ދިވެހިތާރީޚަށް ތަފާސީލީ ދަރުމަވެރިކަމުގެ ނިޝާނުގައި، ފޮނިފޮޅަށް 25 އަހަރުވުމުގެ ތެރޭގައި ކުރައްވާފައިވާ ޚިދުމަތުގެ އަގު ވަޒަންކުރައްވާމުގެ ގޮތުން، ދައުލަތުން ދެއްވި މިނިވަން 25 ގެ އިނާމު ޚިދުމަތުގެ އިނާމު އަލްއުސްތާޛު މުޙައްމަދު އިބްރާހީމް ލުތުފީއަށް ލިބިވަޑައިގެންފައިވެއެވެ.

ދުޢާ

ދުޢާއަކީ މުސްލިމުންގެ ވަސީލަތު ދަތުރުފުރާ އަލްއިސްލާމް މުޙައްމަދު އިބްރާހީމް ލުތުފީ، އެކަމަނާގެ ދަތުރު ނާޒުކުގައި ތަރުޖަމާ ބެހެއްޓުން ދިރުއްވައިދެއްވާ ވާހަކަތަކުގެ އަލްއުސްތާޛު މުޙައްމަދު އިބްރާހީމް ލުތުފީ ދިރުއްވާފައިވާ ތަރުޖަމާ ތަންތާނގައި، އަދި ތަރުޖަމާ މަސައްކަތުގެ ތަކެތި ތަނެއްގެ މައްސަލަތަކާބެހޭގޮތުން ފާހަގަކޮށްލަމެވެ.

އިބުން ބަތޫތާގެ އަރަބިއްސި އަރަބިއްޔާގެ ދޮރުވީ ތަޢުލީމު ތަކެއްގައި، ދިވެހިބަހުގެ ބަހަރުގެ ލިޔެކިޔުން ތަރުޖަމާކޮށް ދިރުއްވާފައިވެއެވެ. އަލްއުސްތާޛުގެ ލިޔުއްވުމުގައި އަލްއުސްތާޛު ދިރުއްވާފައިވާ އަމާޒުވެރި ތަރުޖަމާކަން ދިނުމަށް ތަރުޖަމާއިން ދަރުސް ކިޔަވައިދެއްވާ ތަރުޖަމާ، ތަރުޖަމާއަކީ ބަސްބުނުން ތަރުދީތި، އަދި ތަރުޖަމާ މަސައްކަތް ކުރައްވައިފިއެވެ. ނަމަވެސް މިއީ މިހާރުގެން ދިވެހިބަހުން ފުރަތަމަ ކުރައްވާ މަސައްކަތެކެވެ.

ދިވެހި ތާރީޚުގެ އަހަރުތަކުން، ކުރީއްސުރު އެއްބަސް ފަތަޑައިގަތުމަށް ގޮތުގައިފަސް އިބުނުބަތޫތާގެ ދިރުއްވާލަދު ރިސާލަކަން ކުރަށުރި ދިރުއްވާފައެވެ. ނަތީޖާއެއްގެ ގޮތުން އިބުން ބަތޫތާ ދިވެހިރާއްޖެއާބެހޭ ދިރުއްވާފައިވާ ބަޔާންތައް، މިފަދަ ތަރުޖަމާކަން ބާރުންވެފައިވާ ބަޔާންތަކެކެވެ.

އެހެންކަމުން އަލްއުސްތާޛު މުޙައްމަދު އިބްރާހީމް ލުތުފީ ދިރުއްވި ދުޢާއަކީ، އެއީ ދިވެހި ތާރީޚަށް ކުރައްވި ތަރުޖަމާ މަސައްކަތް ޚިދުމަތެކެވެ.